

Angelica Balabanoff
Minnen och upplevelser

Till minnet av **Kata Dahlström**

Utgiven 1927 på Tidens förlag.

Innehåll

Förord.	1
I stället för en självbiografi.	3
Mitt första tal.	4
I den italienska socialismens leder.	8
Maximalister och revisionister i Italien.	13
Bebel och Jaurès.	19
Andra internationalens sista sammanträde.	25
Italienska partistyrelsen och det imperialistiska kriget.	26
Georg Plechanoff och krigsutbrottet.	28
Socialistiska fredskämpar — tyska agenter — Luganokonferensen.	29
Ett ovälkommet besök.	32
Uppgörelse med Mussolini.	33
Internationella socialistiska kvinnokonferensen.	46
Zimmerwald.	50
Ett förlösande ord från Österrike.	56
Mellan Zimmerwald och Kiental.	57
Kiental.	61
Antingen dödar revolutionen kriget eller kriget revolutionen.	65
I revolutionens Ryssland.	69
Zimmerwald i Kronstadt.	73
Grimms diplomatiska experiment.	75
Zimmerwald i Stockholm.	79
Fredsrop från Stockholm.	80
Den ryska oktoberrevolutionen och Zimmerwald-kommissionen.	83
Den förste sovjetrepresentanten i utlandet.	87
Lenin efter attentatet.	89
Min utvisning från det fria Schweiz.	91
Zimmerwald har gjort sin plikt — Zimmerwald kan gå.	106
Sekreterare för den nya Internationalen.	109
Västeuropeiska socialister i Ryssland.	121
Efterskrift.	140

Förord.

Det gläder mig mycket, att den svenska arbetarklassen skall vara bland de första, som komma att läsa mina memoarer och, som jag hoppas, även återuppleva dem, i synnerhet andra delen, som behandlar det närmast förgångna och nuet. Denna andra del har jag upplevat, genomkämpat och genomlidit i Sverge. I Sverge har jag stått upp till ny verksamhet med förnyad tro på socialismen och arbetarklassen, till nytt liv och nytt skapande. I Sverge har jag lärt känna ett underbart folk, en hederlig arbetarklass, ett härligt språk. Därför är jag alldeles särskilt skyldig den svenska arbetarklassen mitt tack.

I Stockholm har jag åtnjutit två slag av oförgätlig gästvänskap. För den kollektiva har jag att tacka arbetarklassens erövringar. Den satte mig i stånd att från Sverge, den lilla oasen i det av blod och krigshets drypande Europa, föra vidare min verksamhet för massornas socialistiska upplysning, för den socialistiska kampen för freden. För denna möjlighet kan jag ej nog tacka arbetarklassen!

Ett annat slag av gästvänskap har varit av lika stor betydelse för min verksamhet. I Stockholm har jag bland mina medarbetare och deras anhöriga lärt känna och uppskatta präktiga människor, trogna kamrater, oegennyttiga, tappra revolutionärer. Denna intima vänskap, denna gemenskap i hopp och skapande, dessa ständiga bevis på social plikt känsla och individuell renhet var för mig en källa till rik intellektuell och moralisk glädje. Det har verkat så befruktande på mig, att jag ej vet, i vad mån resultaten av min verksamhet i Sverge bero på mig eller på mina medarbetare och den miljö, de skapat omkring mig. I Sverge lärde jag känna en gästvänskap, som gav mig en aning om livet i det socialistiska samhället, där ekonomiska intressen, tvång och konventionalism ej längre härskar, där livet ej är inskränkt till blodsförvantskapens band utan tar hänsyn till själsfrändskapen. Då jag första gången kom till Stockholm för att vara verksam som Zimmerwalds sekreterare, lämnade jag staden med obeskrivligt vemod, när jag måste skiljas från oförläpneliga stridskamrater och vänner. Jag måste emellertid tillstå, att den gästfrihet och vänskap, som visades mig andra gången jag kom till Stockholm, var mig ännu mera värd, emedan den gav ännu starkare bevis för kamraternas trohet och andliga förfining. Första gången kom jag till Stockholm som officiell representant för en hoppingivande rörelse, omgiven av den nimbus, som ingen offentligt verksam människa kan undgå. Andra gången kom jag som en av fysiska och moraliska lidanden krossad människa, sedan jag frivilligt lämnat det offentliga livet, gått mot strömmen, mot populariteten och därigenom förlorat min nimbus. Och jag vill här ännu en gång tacka mina vänner för att de behandlat mig med dubbel solidaritet, med dubbel uppmärksamhet, då jag tycktes vara fullständigt besegrad. Det är ett så sällsynt tecken på äkta mänsklighet, att det genom sin ovanlighet bländar våra ögon. Svenska kamrater och vänner ha visat det lidande och kämpande Ryssland en storartad solidaritet. I årtal har jag kunnat lindra nöden för hungrande familjer i Ryssland genom de svenska brödernas och systrarnas gåvor. Varje föremål i dessa sändningar — de begagnade barnkläderna kanske ännu mer än de nya föremålen — vittnar om att kamraterna och mödrarna, då de sågo sina egna barn, ständigt hade de hungrande och frysande ryska barnen i tankarna.

*

Den nutida revolutionära rörelsens största tragedi består i att den ryska revolutionens ledare satt alla revolutionens äkta oegennyttiga vänner och proletariats bredaste lager ur stånd att direkt delta i dess vidare utveckling. Orsakerna till detta de ryska ledarnas självmördande beteende äro tillräckligt kända. Jag har också i min bok försökt att förklara denna ödesdigra, för en utomstående obegripliga situation. Ingen har mera lidit under detta tillstånd än mina svenska vänner, Kata Dahlström, Zeth Höglund, Fredrik Ström ... Givetvis även många andra, ja, hela partier, främst det italienska, ha gått under, emedan de ryska ledarna vid valet av

medarbetare tillämpa det naturliga urvalet i förvänd mening, d. v. s. utesluta alla som ärligt, oegennyttigt och fruktbart kunna tjäna arbetarklassen och dess befrielsekamp. Men bland de otaliga offren för dessa metoder finns det få, som lidit så mycket och förföljts så infamt som just de, som även personligen gjort mest för det revolutionära Ryssland. Då Sovjetryssland ännu var svagt och smädat, voro de dess bästa, nästan dess enda vänner, och för sin solidaritet med det revolutionära Ryssland hade de ej skytt de tyngsta offer. Jag, som sett allt på nära håll, kan och måste säga att det revolutionära Ryssland aldrig haft, kan ha eller kommer att få några mera uppoffrande vänner. Ingen har lidit av den revolutionära frontens sammanbrott så som just de som med obetingad trohet och ärlighet sökt uppbygga den ... Då jag ägnar mina memoarer endast åt Kata Dahlströms minne och ej åt de andra kamraterna från denna skickesediga tid, så gör jag det i medvetande om att jag skulle kränka de lyckligtvis ännu levande kamraterna och emedan jag tror att vördnaden för de döda, som under hela sitt liv som Kata helt gått upp i kampen för arbetarklassens befrielse, hör till de främsta plikterna för ett klassmedvetet proletariat som det svenska. Katas stora hjärta upphörde att slå vid en tidpunkt, då den sociala horisonten mörknade och framtiden syntes hopplös för den sak, för vilken hon levat ... Vi alla, som överlevat henne, skola fortsätta hennes livsverk ... Den sociala horisonten är visserligen mörkare än någonsin, men vårt hopp om socialismens seger brinner alltjämt.

Och då jag har lyckan att kunna avsluta också dessa mina levnadsminnen i en djup och orubblig tro på den proletära Internationalens seger, så har jag därför även att tacka den omständigheten, att jag ur beröringen med den skandinaviska arbetarrörelsen hämtat nytt hopp, ny tillförsikt till de utsugna klassernas världsbefriande mission och förmåga.

Paris, juli 1927.

Angelica Balabanoff.

I stället för en självbiografi.

Otaliga gånger har jag från skilda håll tillfrågats, hur jag egentligen kommit till socialismen. Det finns många, bland dem tyvärr också t. o. m. proletärer, som hysa en slags underdånig vördnad gentemot de borgerliga, som sluta sig till det revolutionära proletariatet. De fördelar, de privilegierade klassernas medlemmar åtnjuta, äro så stora, att man har svårt att förstå, hur någon kan avstå från dessa för att övergå till dem, som vilja bringa dessa fördelar ur världen. Alla, som i sådana fall tala om "offer", har jag alltid betraktat som beklagansvärda, slagna med blindhet. I allmänhet förbiser man helt och hållet vad de intellektuella *vinna* genom sin övergång till socialismen. Det gäller i själva verket oskattbara ideella värden. Med "ideella värden" förstår jag givetvis ej blott de etiska — ej blott möjligheten att medverka för det stora målet: mänsklighetens frigörelse från materiellt och andligt slaveri -- utan även de vetenskapliga: den materialistiska världsåskådningen, som ger oss möjlighet att finna svar på människoandens mest brännande frågor och att under ledning av en harmonisk världsåskådning mot nuets skärande disharmoni ställa vissheten om en harmonisk framtid.

Då rektorn vid Venedigs folkhögskola, där jag skulle hålla några föredrag, för omkring 20 år sedan bad mig att skicka honom min biografi, svarade jag: "I mitt liv har blott en stor avgörande händelse förekommit, nämligen att jag ur den privilegierade ställning, i vilken jag var född, tillkämpat mig privilegiet att upptagas i den kämpande arbetarklassen. Detta är emellertid en så intim upplevelse, att det ej kan vare sig angå eller intressera allmänheten."

På denna ståndpunkt står jag ännu i dag, ehuru min synpunkt på publiceringen av *vissa* slags minnen förändrats under händelsernas gång.

Jag har småningom kommit till insikt om, att det vid en dylik publicering gäller händelser, som tillhöra allmänheten, som utgått från den och intressera den och som den har rätt att få kunskap om, och att allmänheten pockar på denna rätt genom att av den enskilde kräva, att han ej behåller sina livserfarenheter för sig själv.

Ett sådant krav är så mycket mer berättigat, när det, som i föreliggande fall, gäller deltagandet i händelser, om vilka allmänheten över huvud ej eller otillräckligt eller felaktigt är underlättad. Den ständigt återkommande uppmaningen att publicera mina memoarer fann jag skäl att hörsamma av den anledningen, att jag deltagit i grundandet och ledningen av den socialistiska rörelsen mot kriget *under kriget*, ja, att jag är den enda medlem av Zimmerwald-rörelsen, som deltagit i alla dess åtgöranden, i exekutivkommitténs samtliga sammanträden, och att jag vid dagen för den kommunistiska internationalens grundande utsågs till dess sekreterare.

Likväl tvekade jag länge, då jag betvivlade möjligheten att skriva absolut objektiva, sanningsenliga, intet förskönande och intet fördöljande memoarer. De memoarer jag läst — med undantag av Bebels och Krapotkins — och i synnerhet de, vilka som Rousseaus gälla som ett försök att framställa den absoluta sanningen, ha blott stärkt mig i mitt tvivel. Det är icke Rousseaus "bekännelser", som komma under läsarens ögon, utan vad han ville meddela läsaren om sin storhet och svaghet. Gällde detta om den store Rousseau, som var fallen för att sarga sig själv, så gäller det givetvis i så mycket högre grad om genomsnittsmänniskan. Nu har jag emellertid övervunnit även detta tvivel, sedan jag i synnerhet de sista åren sett, upplevat och genomlidit mycket, sedan jag bestått många allvarliga prov och övertygat mig om att människornas omdöme är mig absolut likgiltigt.

Sökandet och strävandet efter sanning har alltid varit mitt innersta behov, det utslagsgivande i mitt tänkande och min verksamhet. Rastlöst har jag sökt, hur man kommer fram till sanningen, trots alla svårigheter och frestelser att låta mig nöjas med en halv sanning, som alltid är en halv lögn. Medvetandet att sanningen som sådan blott kan vara relativ, emedan vi själva äro så begränsade i förmåga och kunskap, har blott ytterligare sporrat mig att söka den.

Om en viss relativitet redan i och för sig tillkommer vår förmåga och kunskap, så böra vi dock åtminstone på det relativas område eftersträva det absoluta.

Sanningen nalkas man icke genom att tränga tillbaka eller förfalska sin personliga inställning utan just genom att framhålla fakta så som man sett och upplevat dem. Då först förmår läsaren komma sanningen närmare och bedöma, i vilken riktning och i vad mån berättarens temperament påverkat hans framställning. Under vissa omständigheter — och särskilt i fall som de föreliggande — kommer det subjektiva sanningen närmare än en oäkta objektivitet.

*

Föreliggande arbete, som blott är ett försök att återuppleva det förgångna, gör emellertid ingalunda anspråk på att vara uttömmande. Detta är omöjligt redan av det skälet, att det rör sig om vitt skilda miljöer och tidsperioder. Å andra sidan ha i synnerhet efter den andra ryska revolutionen så många försök just från marxistiskt håll gjorts att framställa de senaste händelsernas socialekonomiska bakgrund, att bedöma dem politiskt och polemiskt, att intet torde vara att tillägga på detta område. Men just emedan man belyst händelserna blott ur socialekonomisk, politisk ståndpunkt, har åtskilligt blivit till utnötta fraser, till slagord och abstraktioner. Med dessa abstraktioner arbetar man så mycket, att man glömmet bort bärarna av dessa förhållanden — klassen, människan.

Detta faktum är till skada för den historiska sanningen och det pedagogiska bedömandet av händelserna själva. Intet vore emellertid mer förmätet än att vilja utfylla sådana luckor genom en enstaka skrift, som till på köpet uppkommit utan varje anteckning, utan noggrant iakttagande av den kronologiska ordningen, ja utan något som helst schema.

Vem vet, om de någonsin kunna utfyllas? Jag för min del avser blott att *återuppleva* en mängd episoder ur de socialistiska striderna, att föra åtskilliga kämpar närmare förståelsen av denna tid, bortsett från huruvida de händelser och människor, som här skildras, ha varit epokgörande eller blivit berömda. Jag vill ej heller vare sig predika, avslöja eller undervisa.

Vad som gjort bestående intryck på mig, skall framställas för 'läsaren så som jag upplevat det, utan tendentiös omtolkning. Att ärligt återuppleva det förflutna innebär att bjuda läsaren ett maximum av sanning. Detta vill jag göra — ej mer, men ej heller mindre.

Härmed äro gränserna dragna för mina avsikter och min skrift.

Mitt första tal.

Lika ofta som jag tillfrågats, hur jag kommit till socialismen, har man frågat mig, hur jag utbildat mig till talare. Dessa två frågor hänga psykologiskt nära samman: endast självuppföstran och den socialistiska disciplinen ha förhjulpat mig att hålla tal. Först under loppet av min verksamhet har jag fått bestämda psykologisk-pedagogiska åsikter om talandet; givetvis har jag aldrig "utbildat" mig i teknisk mening . . .

I min socialistiska Sturm- und Drangperiod grubblade jag aldrig över på vad sätt jag skulle vara verksam. Hela min strävan var riktad på att bli moraliskt och intellektuellt förberedd för att helt och hållet ställa mig i de egendomslösas tjänst. Redan som helt ung hade jag gjort uppror mot min borgerliga omgivning och i mina anhöriga omedvetet och indirekt bekämpat det borgerliga samhället med all dess lögn och hyckleri och den av mig innerligt hatade konventionalismen. Med hänsyn till mitt personliga liv var problemet löst redan mycket tidigt: jag underordnade allt under behovet av rättvisa, njöt intet som hade sin grund i en orättvisa. Samtidigt strävade jag emellertid alltid efter objektiv vetenskaplig orientering och höll tillbaka lusten att hänge mig åt en stor sak, ända tills jag kunde ge den en vetenskaplig grundval. Först sedan jag blivit materialist, började jag känna fast mark under fötterna, och först sedan jag även i det yttre brutit med hemmets miljö och i studiesyfte rest utomlands, först

sedan jag genom långvariga studier vid Brüssels, Leipzigs, Berlins och slutligen Roms universitet, där jag hade den stora förmånen att vara Antonio Labriolas lärjunge, blivit marxist, kände jag mig berättigad att även praktiskt stödja den socialistiska rörelsen.

Då jag mest tänkte på det ryska folkets förnedring och lidande och de ryska revolutionärernas hjältemodiga martyrium, renheten och storheten i deras livsuppfattning, deras stolthet och deras förakt för den allmänna meningen, så var mitt mål i sista hand att ansluta mig till den ryska rörelsen.

Hela min inställning till livet var omedvetet och medvetet influerad av denna strävan. Strängheten mot mig själv och en viss askes berodde huvudsakligen på min fruktan att ej vara stark nog att fylla min plikt under de förhållanden, som då härskade i det tsaristiska Ryssland. Då jag blickar tillbaka på denna period av min utveckling, finner jag, att jag egentligen mer förberedde mig för fängelse och död än för livet och den konkreta, praktiska socialistiska verksamheten.

Trots detta har jag ej heller känt mig främmande i andra länder, där jag redan som ung flicka vistades för universitetsstudier och för att studera arbetarrörelsen, emedan jag utan vidare kom i kontakt med folkets liv och spontant och fullständigt gick upp i umgänget med proletärer och revolutionärer. Tanken på att själv medverka inom denna miljö var mig emellertid fjärran redan därför, att jag saknade självmedvetande. Om man på skämt hade uppmanat mig att hålla ett offentligt föredrag, skulle jag ej ha betraktat vederbörande som normal, emedan jag ansåg mig sakna all förmåga därtill. Och den miljö, i vilken jag vuxit upp — ett land som Ryssland, utan offentligt församlings- och föreningsliv, och omgivningen i hemmet, där man ville uppfostra mig till ”högre” dotter — var föga ägnad att ge mig mod till offentligt uppträdande.

Hur kom nu mitt första föredrag till stånd, som jag höll 1902 i en tyskösterrikisk bildningsförening i St. Gallen, där jag var verksam bland de italienska säsongarbetarna, murarna och hantlangarna, brodöserna och chokladarbeterna?

Efter examen vid universitetet i Rom reste jag till Schweiz för att vara de där bosatta italienska immigranterna till nytta. Då jag med mina släktingar gjorde de mig förhatliga resorna till olika kurorter, där jag grundligt lärde känna och hata de härskande klassernas parasitliv, hade jag fattat den djupaste sympati och solidaritet med de italienska proletärerna, som utförde de svåraste och smutsigaste arbetena eller underlättade de övermätta kurgästernas matsmältning genom musik och ödmjukt sträckte ut sina händer efter drickspengar. Dessa italienska arbetare, som voro immigranter, tycktes mig näst det ryska folket vara de mest förnedrade, utarmade, utsugna och därför mest i behov av hjälp. Målet för min resa till St. Gallen var att genom socialistisk propaganda bibringa dem känslan för deras människovärde och klassvärde. I denna stad fanns ett större antal italienska invandrare, som vid den tiden voro mycket svagt organiserade.

De italienska arbetarnas emigration till Frankrike, Amerika och Schweiz var sedan länge ett massfenomen. De italienska storgodsägarna, i synnerhet i Central- och Syditalien, hade ingen tanke på att låta odla sin jord, regeringen ännu mindre att lindra arbetslösheten genom offentliga arbeten, och lantarbetarnas löner voro mycket för låga t. o. m. för de fullständigt behovslösa italienska proletärerna.

Hur utvandrade de fattigaste bland de fattiga? Redan i hemorten lastas de som kreatur i särskilt smutsiga vagnar, vilka i likhet med åtskilliga järnvägsstationer bära påskriften: ”Endast för italienare.” Det betyder, att man ej kan begära av någon att resa tillsammans med de italienska arbetarna eller överhuvud komma i beröring med dem. Vanvårdade, språkokunniga, skrämde komma de till målet för sin vandring, sälja sin arbetskraft till den förste bäste på första bästa villkor och föra ett människor ovärdigt liv, som dock för dem är ett paradiset i jämförelse med tillvaron som arbetslösa där hemma. Jämte denna oerhörda materiella utsugning äro invandrarna även underkastade moralisk och politisk förnedring, i det man använder dem som

lönedpressare och strejkbrytare.

Därigenom har för det klassmedvetna proletariatet i Italien och den italienska immigrationens länder uppstått ett viktigt och svårlöst problem: Hur skola de immigrerande elementen, som redan i hemlandet under normala förhållanden äro svåra att organisera, förhindras att låna sig till handlingar, som äro till skada för de utsugna klasskamraterna i immigrationslandet? Hur skall hatet mot de invandrande lönedpressarna och strejkbrytarna, som hos den inhemska befolkningen lätt urartar till nationalism, kunna kvävas i sin linda och en känsla av internationell, dådkraftig solidaritet utvecklas hos båda parterna?

Denna uppgift har det italienska socialistpartiet ställt för sig och löst på det lyckligaste sätt. Sedan omkring 30 år existera i Schweiz och Amerika, senare även i Frankrike, sektioner av "Partito Socialista italiano", som förfoga över egna pressorgan och utveckla en energisk, planmässig propaganda och agitation bland immigranterna. Så finnas t. ex. i varje by i Schweiz italienska socialistiska organisationer; i fackligt hänseende tillhöra de italienska arbetarna de lokala organisationerna. Tack vare det outtröttliga socialistiska uppfostringsarbete, som bedrivs från italienskt håll, har man kommit så långt, att italiensk arbetskraft ej längre kan begagnas i utlandet för smutskonkurrens.

I de riksitalienska arbetarnas rörelse i Schweiz och Amerika ha inflytelserika italienska socialister deltagit, vilka som flyktingar uppehöll sig i utlandet och tidigare eller senare varit livligt verksamma i Italiens arbetarrörelse; så voro Serrati, Della Valle, Alessandri, Mussolini och jag flera år verksamma i denna rörelse i Schweiz och dess organ "Avvenire del Lavoratore".

Innan jag anslöt mig till denna rörelse och lärde känna dess betydelse, hade jag som sagt rest till Schweiz för att bidra till att skydda de värnlösa italienska immigranterna för missbruk och förnedring. Jag ville åtminstone ge dem möjlighet att ge sin mening tillkänna och göra sina rättigheter gällande, något som de då alls ej förmådde på tyska språket. Jag stod alltid till deras förfogande på arbetarsekretariatet för tolkning och översättning. Om kvällarna träffades vi på arbetarlokaler, där jag bl. a. också gav dem undervisning. Även om söndagarna voro vi tillsammans och förde ett kamratligt liv. Vårt inbördes förhållande vilade på spontan själsfrändskap utan det minsta spår av "anpassning". Att det var så och ej annorlunda blev jag medveten om först sedan jag upprepade gånger hört intellektuella betona, hur de "trivas bra" med arbetarna, eller omvänt från arbetarna, hur enkel och rättfram vederbörande "ledare" varit. Först då jag hör sådana yttranden, inser jag, vilken förmån jag har, då mitt liv och strävande så helt identifierats med arbetarnas, att jag ej ens i mitt innersta någonsin känt mig som en psykologiskt annorlunda beskaffad människa.

*

Sådan var min inre och yttre belägenhet, då Tyska arbetarföreningens ordförande bad mig hålla ett föredrag. "Jag ett föredrag", menade jag, "det är jag absolut inkompetent till. Jag varken har det nödvändiga materialet eller kan hålla föredrag." Då emellertid kamraten ej tycktes ta hänsyn till mina invändningar och jag finner det ytterst osympatiskt att låta truga sig, sade jag mig, att man, då man är medlem av en arbetarrörelse, måste foga sig i alla berättigade krav från dess medlemmar och ej blott välja den verksamhet, som tilltalar en mest. Vad arbetarna kunna och böra begära av oss och vi av oss själva, är absolut ärlighet, hängivenhet till saken, disciplin, yttersta samvetsgrannhet.

Vad däremot den form angår, i vilken vårt arbete framträder, beror den av våra kunskaper och färdigheter, ej av vår goda vilja.

Då jag ansåg mig vara alldeles särskilt illa lämpad att hålla tal, tänkte jag mig, att ett uppträdande skulle vara nog att övertyga kamraterna om att jag ej kunde användas till sådant arbete. Jag var övertygad om att jag skulle göra fiasko, att jag skulle staka mig efter ett par

minuter, och att kamraterna, sedan de insett min oförmåga, med ett par förlägna satser skulle göra slut på det misslyckade försöket och övergå till dagordningen från mitt tal och överhuvud från mig som talarinna. Allt detta oroade mig emellertid ej, och det var den springande punkten i hela situationen. Om jag hade velat förbinda någon yttre tillfredsställelse med mitt första offentliga uppträdande, så hade jag varken då eller senare någonsin hållit ett tal.

Då jag förberedde mitt föredrag, leddes jag av den tanken, att jag ej fick tala blott som jag *kände*, utan måste ge möjligast objektiv karaktär och vetenskapligt innehåll åt min övertygelse. Jag betänkte hur olika de vägar äro, på vilka en intellektuell, en telning av en till nedgång bestämd klass, kommer till socialismen, och den väg, på vilken proletariatet kan och bör komma till den.

Vad ett föredrag *icke* bör vara, var den grundtanke, som besjälade mig vid tanken på vad jag hade att uträtta. Och för att undvika allt betydelselöst och överflödigt och lägga band på mig ställde jag till mig de krav, som jag senare aldrig förbisett: att ej glömma, att man ej talar för sig själv, utan för en arbetarpublik; att lägga in hela sitt jag i föredraget men även kunna gå utanför sig själv; att helt koncentrera åhörarnas uppmärksamhet och mottaglighet på innehållet genom lämpliga exempel, genom att undvika varje personligt patos; att därvid alltid utgå från marxistisk-psykologisk kännedom om de åhörare, till vilka man talar; att låta talets form, valet av exempel, helt motsvara deras liv och tankegång; att alltid betänka, att man inför arbetare, som ej ha möjlighet till systematisk bildning och vana vid abstrakt tänkande, måste tala helt; annorlunda än inför ett småborgerligt, ett intellektuellt auditorium, som i viss mån uppfattar föredraget som en komplettering till vad som redan är bekant, som uppmuntran att gå in på ett nytt område, läsa en ny bok.

Arbetaren och arbeterskan, om vilka det är fråga vid masspropagandan, komma till föredraget i ett helt annat tillstånd, med helt andra möjligheter att uppfatta, med helt annan tradition än de som tillhöra andra klasser och yrken. Genom bristen på skolning, genom alltför stark kroppslig verksamhet i en enformig produktionsprocess, helt upptagen av materiella bekymmer, och framför allt genom en av kapitalistisk anda uppfylld agitation är genomsnittsarbetaren, även om han är fackligt organiserad, satt ur stånd att höja sitt subjektiva medvetande till samma nivå som den omgivande sociala miljöns.

Den marxistiske talaren eller uppfostraren måste göra till sin uppgift att hjälpa arbetaren att bygga över denna konstlade klyfta, och på sådant sätt, att han inser hur och när den uppkommit. Det gäller att hjälpa till att övervinna en viss tröghet i tänkandet utan att åhörarna själva märka detta försök.

Detta var de krav, som jag ställde på mig redan vid mitt första föredrag; och då jag inför mitt kritiska medvetande uppfyllt dem, gick jag lugnt till det yttre fullgörandet av min plikt. Jag hade gjort undan det svåraste, och detta gav mig rätt att uppträda inför arbetarna. Om jag även i det yttre skulle lyckas att framställa, vad jag förberett, det var en bisak. Och blott emedan jag lagt huvudvikten vid det första och betraktade det andra som underordnat, gick jag till mitt arbete med det största lugn, vilket jag även bibehöll till slutet av min framställning.

Den framgång, jag skördade, betydde för mig lika litet, som sannolikt även det misslyckande skulle ha betytt, med vilket jag räknade. Genom den disciplin eller fastmer självövervinnelse, som jag ålagt mig, var mitt öde som talarinna avgjort. Jag har dock aldrig upphört att arbeta med mig själv i samma anda och att ständigt kontrollera mig själv. Ja, jag kan påstå, att min självkritik tilltagit med min växande popularitet; ty just för den vane talaren, för den som förmår göra intryck på massorna, ligger faran mycket närmare än för andra att missbruka talandet för att uppleva den stora tillfredsställelsen att lyckas, att psykologiskt omvandla det människomaterial, man har framför sig. Just begåvade och erfarna talare riskera att bli demagoger. Jag har med vämjelse och avsky sett så många överträda gränsen mellan det ärliga,

samvetsgranna föredraget och demagogin, i synnerhet under kriget och revolutionen, och fruktan att det kunde gå mig på samma sätt har gjort mig så mycket strängare.

Hur medel och ändamål ofta förväxlas på alla områden, har jag kunnat iakttaga även i detta fall. Sålunda har jag ofta gällt för en sentimental talare, emedan jag lyckats väcka rörelse hos åhörarna, framkallat ett ej helt ytligt intryck hos dem. Nu var "sentimentaliteten" ingenting annat än ett psykologiskt-pedagogiskt medel att hos åhöraren ersätta den blotta känslan med tanke och vilja till gärning.

Om det är sant, vilket ingen torde kunna bestrida, att varje människa genom känslan kommer till tänkande och handling, så gäller det så mycket mera om massorna, som i århundraden på konstlad väg förhindrats att tänka. Givetvis talar jag framförallt om de element, som ännu ej alls berörts av den socialistiska propagandan och den marxistiska världsåskådningen. De ha alltid betytt mest för mig. Mina tal ha ej gällt dem, som redan börjat tänka självständigt eller t. o. m. varit verksamma i klasskampen, utan framför allt dem, som behövde en kraftig uppräckning för att sätta sig in i socialismens tankegång.

Därvid har jag dock aldrig vädjat till känslan utan att samtidigt ge min argumentering ett socialt, teoretiskt innehåll. I stället för att t. ex. tala om mervärdes- och utarmningsteorin i en svårfattlig terminologi har jag bemödat mig att göra det i en form, som hämtats från den omedelbara erfarenheten, åhörarens kännedom om produktionsprocessen.

Att popularisera de marxistiska teorierna, att kläda en komplicerad tankegång i en mycket elementär form, har jag alltid betraktat som en plikt och som den första betingelsen för verkligt inflytande över massorna. Den noggrannaste prövning av innehållet och formen i vad man säger till massorna har alltid för mig varit en samvetsfråga, ja en fråga om den svåraste teoretiska disciplin och kontroll. Liksom jag undvikit att använda främmande ord, har jag också undvikit att på något sätt förbluffa åhörarna. Det kommer ej an på att åhöraren under föredraget har intrycket av att höra något helt nytt utan på att han blir medveten om att han fått veta något, som han egentligen borde ha insett för länge sedan. Vissa intellektuellas sätt att uppträda inför folket har jag alltid betraktat som skadlig egocentricitet. De tala för att visa sig själva och andra, hur kloka de äro, hur de skilja sig från åhörarna, eller också för att bibringa åhörarna något utan att övertyga dem. Jag har bemödat mig om att *dela* min övertygelse med proletärerna., att hos dem väcka viljan och förmågan att tänka över vad de hört och efter moget kritiskt övervägande omsätta det i handling.

Den intellektuelle, som kommer till socialismen på helt andra vägar, kan, i synnerhet om han är akademiker, finna vissa föredrags form sentimental. I själva verket är den ett medel att på lämpligt sätt bibringa vetenskapliga, historiska fakta åt åhörarna, som på grund av fysisk trötthet och psykisk tröghet äro otillgängliga för en rent teoretisk bevisföring.

I den italienska socialismens leder.

Liksom de tyska och tyskschweiziska föreningarna började även de italienska anmoda mig att hålla agitationstal; sålunda befann jag mig nästan ständigt på resande fot. Det dröjde ej länge förrän jag blev känd även i Italien och allt oftare inbjöds till agitationsresor där. Slutligen flyttade jag helt och hållet över till Italien, då verksamheten bland folkmassorna inom landet lockade mig ännu mer än propagandan bland de italienska arbetarna i utlandet. I själva Italien korn jag i mycket närmare kontakt med folket, med hela dess väsen. Detta blev för mig en källa till en stegrad, fördjupad, mångsidig njutning; jag lärde känna ständigt nya sidor av den italienska kollektivsjälens underbara uppfattningsförmåga och förnäma idealism.

Jag har alltid starkt tilltalats av den italienska proletärens uppfattningsförmåga i intellektuellt och etiskt avseende. I denna sin uppfattningsförmåga hoppar han över flera stadier i den sociala och intellektuella utvecklingen och kan, om man förstår att andligt och estetiskt gripa

honom på rätt sätt, stiga till ett högt plan av förståelse, uppfatta högst komplicerade begrepp. Är det en efterklang av den gamla sociala, intellektuella och estetiska kulturen, som framträder hos varje enskild? I varje fall kan man även hos en analfabetisk italiensk lantarbetare möta ett förstånd, som t. o. m. hos industriarbetare i andra länder kan uppnås blott genom systematisk, marxistisk bildning. Men just emedan denna uppfattningsförmåga ej innebär en anpassning till den omedelbara sociala miljön och ej är ett resultat av systematisk och teoretisk bildning, motsvaras den ej av den organisationsförmåga och uthållighet, som uppträder hos andra länders arbetare som följdfeomen till deras andliga och politiska utveckling.

Just de, som närmare känna italienska folkets psykologi och Italiens socialistiska rörelse, ha särskild anledning att tänka på de ord, med vilka Engels avslutade förordet till den italienska upplagan av kommunistiska manifestet 1892: ”Det första kapitalistiska landet var Italien ...”

Hur förklaras t. ex. det faktum, att Italien kan uppvisa en lantarbetarorganisation som intet annat land? Före fascisternas förstörelseorgie voro lantarbetarna, ja t. o. m. småbönderna samlade i fackliga och kooperativa organisationer, som voro genomträngda av målmedveten, dådkraftig socialistisk anda. Det finns väl knappast något annat land, där de utsugas breda lager i så hög grad upptagit socialismen som i Italien före kriget.

Denna strävan till omgestaltning av det sociala och personliga livet, till befrielse från ekonomiskt slaveri, från sociala fördomar och hyckleri, stod emellertid ej i något förhållande till graden av analfabetism eller till industrins och fackföreningsrörelsens utveckling. Man måste emellertid i detta sammanhang hålla för ögonen, att den italienska lantbefolkningen redan av geografiska skäl stod under stadens inflytande som ingen annanstädes. Därtill kommer, att under 30 år den starkaste socialistiska agitationen bedrevs just bland lantarbetarna och på sådant sätt, att den fackliga propagandan ej skildes från den politiska och förståelsen för den politiska kampen utvecklades samtidigt med, ja ofta före förståelsen för den fackliga organisationen. Facklig, kooperativ, socialistisk, det betydde för de stora massorna ett och detsamma.

Kooperationen utvecklades särskilt starkt just på landsbygden, och det var huvudsakligen fråga om jordbruks- och producentkooperation. Den leddes ej blott i teorin utan även i praktiken av socialistisk anda, och den proletära solidariteten omsattes var dag i praxis. Kooperatörerna ställde vid övertagandet av jordbruksarbete sådana sociala och ekonomiska krav på storgodsägarna, som kunde genomdrivas endast tack vare organisationernas styrka, medlemmarnas allvar och värdighet. Dessa krav liksom de kooperativa föreningarnas och fackföreningarnas stadgar innehöllo bestämmelser, som vittnade om stor socialistisk mognad. En avsevärd del av produktions- resp. konsumtionsföreningarnas vinster användes till strejkfonder, t. o. m. för arbetarkategorier, som ej tillhörde vederbörande organisation. Talrika barn av strejkande proletärer underhölls i månader av fackföreningarna, och en avsevärd del av de kooperativa föreningarnas inkomster användes till socialistiska ändamål. Man må betänka, att Italien före kriget ägde över 200 socialistiska tidningar, huvudsakligen veckotidningar.

De framsteg, som folket gjort i sin allmänna kulturella och politiska utveckling, har det till största delen socialistiska partiets verksamhet att tacka för. Den kamp, som fördes i parlamentet för skolväsendets förbättring, spelade en helt underordnad roll i förhållande till vad som uträttades av socialister direkt bland folkets breda lager. Endast socialisternas outtröttliga aktivitet lyckades åstadkomma en avsevärd förkortning av arbetstiden, och endast tack vare deras stora hängivenhet för socialismen började de italienska massorna överhuvud föra ett människovärdigt liv.

Socialistiska åskådningar spelade emellertid in även i den enskilde partimedlemmens personliga och familjeliv. Klass- och individuäletiken i Italien erhöll en påtagligt socialistisk prägel. By- och stadsproletärerna hade ett behov att på skilda områden uppressa sig mot traditionen och modigt och konsekvent omsätta sin revolutionära världsåskådning i gärning.

Hur många odöpta barn och hur många civiläktenskap ha ej förekommit just bland proletärerna, på landet såväl som i staden! Hur ofta har ej uteslutning ur partiet begärts och verkställts gentemot medlemmar, som av hänsyn till den offentliga meningen deltagit i något slag av religiösa ceremonier! Betecknande nog kom anklagelsen ej från de högre partiinstanserna, utan från de lokala organisationerna själva.

*

Ett av de viktigaste medlen att upplysa folket var — naturligt nog med hänsyn till analfabaternas oerhörda antal — den muntliga propagandan. Det finns ingen 'betydande talare i Italien, som ej talat även på landet och framför allt på landet. Arbetarorganisationerna, som uteslutande leddes av socialister, betraktade det som en plikt att även på propagandans område ge sina medlemmar det modernaste och bästa. De bästa talare kommo med hänförelse och glädje ut på landet, där de mottogos av ett förstående, entusiastiskt, i hela sin inställning socialistiskt auditorium. Överhuvud taget ha mötena, i Italien en annan karaktär än annorstädes. De voro avsedda ej för en given, begränsad åhörarstab, utan för hela befolkningen, inom vilken de icke utsugna elementen utgjorde en försvinnande minoritet. Mestadels höllos mötena under bar himmel eller i en teater, dit alla, bokstavligt talat alla kommo.

Det italienska folkets underbara uppfattningsförmåga, dess revolutionära solidaritet kom särskilt till synes vid tiden för de revolutionära och kontrarevolutionära tilldragelserna i Ryssland.

Då den allmänna uppmärksamheten på nytt riktades på de tsaristiska grymheterna efter den första ryska revolutionen och slakten på de ryska arbetare, som under Gapons ledning begåvo sig till tsarpalatset den 22 januari 1905, uppstod bland Italiens arbetarmassor en formlig revolt mot det ryska självhärskardömet, mot förföljelsen av de revolutionära.

På alla, även de avlägsnaste orter höllos stora protestmöten på initiativ av arbetar- och bondeorganisationerna. De socialistiska talarna avbrötos, i synnerhet då de brännmärkte den hatade tsarismen eller talade om revolutionärernas martyrium, så högljutt, oavbrutet och stormigt, applåderna formade sig till en så mäktig demonstration av hat och solidaritet, av avsky och beundran, att regeringen måste tillgripa utomordentliga åtgärder. Polisen tillhölls att ej tolerera, att namnet på den ansvarige för de ryska grymheterna nämndes. Under dåvarande förhållanden hade man ej vågat att helt enkelt förbjuda mötena. Allt, som på något sätt kunde tolkas som solidaritet med de ryska folkförtryckarna, hade framkallat det starkaste ogillande. Knappt hade åhörarna lagt märke till att talaren undvek att nämna ett namn, förrän de högljutt avbröto honom och i drastiska ordalag kompletterade hans framställning, till stor bestörtning för därvarande poliser och karabinjärer. De senare — som huvudsakligen härstammade från de lägsta folklagren dolde med svårighet sina sympatier för det undertryckta folket och dess frihetssträvanden. Harmen över tilldragelserna i Ryssland var så stor, att bönderna, sedan de efter en timmes vandring återvänt hem från ett protestmöte, bemålade murar och stängsel med groteska figurer, under vilka de skrevo Nikolaj II: s eller något av hans verktygs namn och kastade smuts på dem. Denna stämning bland massorna väckte givetvis det starkaste genljud i den socialistiska pressen, i kommunalråden och i parlamentet. Där förklarade representanten Ferri, att Rysslands självhärskare ej skulle våga att komma till Italien. Folket skulle mottaga honom med visslingar.

Morgari, som vid denna tid redigerade en mycket god propagandatidskrift, "Sempre Avanti", publicerade där en rad diskussionsartiklar, i vilka arbetare uttalade sig om sitt beteende vid ett eventuellt besök av den hatade blodtsaren. Från tidskriftens förlag tillsändes läsarna ett särskilt slags visselpipor med en bild av ett lokomotiv, med vilka de skulle göra oväsen, om besöket trots alla varningar skulle äga rum. Då de diplomatiska förbindelserna efter åtskilliga år gjorde den ovälkomna gästens besök nödvändigt, vågade varken tsaren eller hans värdar anordna mottagandet i någon större stad. Han härbärgerades för en dag i en liten residensstad.

Under denna den intensivaste proteströrelsens tid måste jag varje kväll, sön- och helgdagar ofta tre å fyra gånger hålla tal om den ryska frihetsrörelsen på de mest skilda platser — från storstäder som Milano, Turin, Rom, Triest, Bologna till de minsta orter, dit ej ens järnvägen gick. Då jag beslutat återvända till Ryssland just på grund av de underrättelser, som kommo från Ryssland, bestormades jag av ryska socialdemokrater i brev och samtal att ägna mig åt propagandan för det revolutionära Ryssland *i utlandet* och understödja den ryska socialistiska rörelsen genom penninginsamling. Jag följde denna uppmaning och inbjöds från italienskt håll till så många möten, att jag många gånger ej fick sova två nätter i följd på samma plats. Jag hade den fruktansvärt obehagliga tanken, att åhörarna även i mig kunde se en symbol för den lidande och kämpande martyren, då jag ju som talarinna och ryska väckte vissa associationer hos dem.

Sålunda erinrar jag mig icke utan verkliga samvetskval, hur jag i en organisation på landet, som huvudsakligen bestod av emigranter, demonstrativt svek mitt löfte att hålla föredrag för dem, emedan de på mötets program i naiva lovprisande former framhållit min verksamhet och ryska nationalitet. Platsen låg i en mycket avlägsen bergstrakt, och jag hade redan efter en lång resa kommit till ändstationen, där en vagn väntade mig. Men samtidigt med vagnen fick jag se flygbladet, och jag beslöt utan vidare att vända om. Ännu åratals senare mindes en del kamrater på denna plats mitt bryska uppträdande och den besvikelse, jag då åsamkat dem och befolkningen.

Att det italienska folkets deltagande i den ryska rörelsen ej var ytlig och rent platonisk, framgår även av att just i Italien, där de arbetande massornas löner och levnadsstandard ingalunda voro höga, ej blott relativt, utan även absolut mera pengar insamlades för det revolutionära Ryssland än i andra länder. Det är att märka, att bidragen ej härrörde ur någon organisationskassa, utan ur enskilda proletärers frivilliga bidrag. Jag erinrar mig, att de summor, som insamlades vid 25

mina föredrag och andra tillfällen i Italien, voro vida större än de, Maxim Gorki insamlade i Amerika. I Italien var det faktiskt fråga om slantar, som proletärerna sparat från sina nödvändigaste utgifter.

Den, som var med och upplevde vad som här fragmentariskt skisserats, blir med stigande förbittring medveten om hur kommunistiska internationalens ledare själva — milt uttryckt — förgått sig mot det revolutionära Ryssland och de italienska massorna, då de betjänat sig av demagogiska medel för att bekämpa de misshagliga elementen och det socialistiska partiet. Ty just de italienska massorna, som uppfostrats i socialistisk anda, måste stötas bort av sådana metoder. I Italien hade de arbetande massorna som i intet annat land varit istånd och beredda att bringa stora offer för den revolutionära internationalismen, i intet annat land hade ryska folkets storhet och tragedi funnit en sådan förståelse som just i Italien. Där har den ryska frihetsrörelsen funnit bistånd och sympati hos ett helt folk vid en tidpunkt, då de ryska revolutionärerna voro slagna till marken; det har visat solidaritet och beundran för Sovjetunionen, då regimen och landet hatades, hotades och bekämpades av hela den övriga världen och solidaritet med Ryssland hade till följd förföljelser och smädelser.

En mängd upplevelser från den tid, då jag särskilt ägnade mig åt upplysning om Ryssland, ha satt särskilt starka spår i mitt minne, emedan de äro typiska för de italienska massornas psykologiska inställning till det revolutionära Ryssland . . .

Jag talar om tsarismens grymheter i en teater, som är så fullsatt, att det är svårt att andas och gaslamporna hota att slockna. Jämte arbetar- och bondepubliken ser man även uppmärksamt lyssnande män och kvinnor ur de fria yrkena. Trots trängseln är det fullkomligt stilla. Jag märker, att någon sakta griper min arm, men vänder mig ej om för att ej förrycka åhörarnas uppmärksamhet och tänker i det undermedvetna, att en kamrat vill göra mig uppmärksam på de trappsteg, som skilja estraden från publiken. I samma ögonblick får det absoluta lugnet ett

stormigt slut, tusen händer klappa lidelsefullt, ljudligt och ostentativt. Innan jag fått reda på hur denna omvandling framkallats, reser sig hela auditoriet som en man för att applådera ännu stormigare. En havande kvinna — det ögonblicket kommer jag aldrig att glömma reser sig mödosamt från sin stol för att ansluta sig till den allmänna applåden.

Trots min vana att ej låta någon eller något avbryta mig i talet kunde jag ej tala vidare utan såg mig om. Bakom mig på estraden stodo några karabinjärer, som ej visste, vad de skulle ta sig till, under det deras ledare, den "allmänna säkerhetens", den politiska polisens representant, under stor förlägenhet underhandlade med mötets ordförande. Ett av mina påståenden — det handlade om Nikolaj II — tycktes honom ha gått för långt, och han ville göra bråk av sin "befogenhet att upplösa församlingen och låta häkta talaren. Allt detta hade försiggått bakom min rygg, den "lätta beröring", som jag tillskrivit en kamrat, var ett försök av karabinjärerna att utföra befallningen, och applådåskan skulle betyda en protest mot detta försök och oförbehållsam solidaritet med mina yttranden. Lika typisk som detta kollektiva solidaritetsuttryck var den ordväxling, som försiggick på estraden mellan mötets ordförande och ordningsmaktens representant. Den senare var mycket förlägen, ty han vågade ej längre verkställa häktningen.

För att förstå dessa tilldragelser måste man ha en föreställning om vad dåtidens Italien var; utan tvivel det friaste och mest demokratiska land. Visserligen förelåg ingalunda den absoluta sociala frihet, som arbetarklassen skall erövra genom att avskaffa privategendomen. Tvärtom, just emedan bourgeoisin ännu saknade klassmedvetande, ej såg sig såsom klass direkt hotad av proletariatet och betraktade utbrott av klasskampen blott som enskilda lokala episoder, rådde ett slags gemytlig stämning i landet; denna skilde sig från de som demokratiska utbasunade länderna, såsom Schweiz, England o. s. v., därigenom, att det gällde hela befolkningens anda, en anda, som behärskade det offentliga och privata livet. Varje frihetsinskränkning tillbakavisades med avsky. Även de borgerliga och småborgerliga koketterade med abstrakta eller personliga frihetsbegrepp.

Även i det ovannämnda fallet var hatet mot förtryckets symbol, den blodfläckade tsaren, harmen över försöket att ta ordet från mig så stor, att polistjänstemannen såg sig tvungen att ge efter. Jag kunde under stigande entusiasm fortsätta mitt tal och fördes i triumf till värdshuset, som långt in på natten omgavs av en mängd mötesdeltagare. Vid avresan morgonen därpå följdes jag av en jublande massa till stationen.

En liknande, ännu mer gripande händelse upplevde jag i Triest, i "Circolo di studi sociali", en institution, som bildats av arbetare för arbetare och stod på en nivå, som mången borgerlig, av intellektuella grundad bildningsinstitution kunnat avundas den. Italiens bästa talare anmodades att hålla föredrag där. De intryck jag fick i Triest äro bland de djupaste; sannolikt emedan det rörde sig om en åhörarstam, som även var nationellt undertryckt och sålunda var särskilt mottaglig för frihetssträvanden och revolutionär orientering.

I dåtidens österrikiska monarki funnos begrepp som gud, familj, monarki, vilka man över huvud ej hade rätt att nämna i tal. Ledarna för "Circolo di studi sociali" underrättade alla talare från det fria Italien härom, för att de ej skulle komma i konflikt med myndigheterna. För mig var detta förbud en eggelse att behandla de förbjudna frågorna, emedan jag alltid betraktat det som min elementära skyldighet att ingå just på frågor, som man kunde antaga voro minst genomtänkta och sålunda föga populära. Så blev det även i Triest, där kamraterna och allmänheten bemötte mig med sådan sympati, så gärna hörde på mig, att jag ofta måste komma dit över från Italien två eller tre gånger om året.

Till sist blev jag emellertid av en biskop anklagad för hädelse och, efter att ha frikänts i Triest, dömd in contumaciam till tre månaders fängelse och utvisning.

Den brottsliga misshandeln mot den ryska revolutionären Maria Spiridinova hade gjort henne till en symbol för ryska folkets frihetskamp. Kamraterna i Triest hade anmodat mig att tala

över just detta tema. Föredraget hölls i Triests största teater; tillströmningen var så väldig, att man formligen måste värja sig mot de nytillkommande. Åhörarnas spänning under föredraget var så stor, att man tyckte sig kunna märka varje andetag. Det var en sådan stämning, där uppmärksamheten, intresset, deltagandet i framställningen blir så intensiv, att man ej längre vill eller kan förnimma något av yttervärlden. Jag ville ej heller göra den minsta paus för att kunna säga så mycket som möjligt och ej förorsaka någon avlänkning av intresset. Då jag efter halvannan timme avbröt mitt anförande på en sekund för att dricka en droppe vatten, tilldrog sig något överväldigande i salen. I den djupa tystnaden ljöd en röst från galleriet: "Vi skola hämnas revolutionens martyrer." Detta rop väckte ett stormande genljud i salen; den återhållna sinnesrörelsen, lidelsen och entusiasmen och vissheten om en kommande ljusare framtid för mänskligheten förenade sig under ändlösa applåder och hurrarop till det mäktiga löftet: "Vi skola hämnas frihetens martyrer." Jag leddes från estraden till dörren, massorna följde mig till partilokalen, sjungande revolutionära sånger. Ända till min resa från Triest mottogs jag av folket på gatorna med ropet: "Leve det revolutionära Ryssland!" Så gick det till bland den italienskspråkiga arbetarklassen och socialistiska intelligensen t. o. m. i den habsburgska monarkin!

Maximalister och revisionister i Italien.

Från tidpunkten för mitt inträde i den socialistiska rörelsen tillhörde jag partiets vänsterflygel, som före kriget kallades den "intransigenta" (oförsonliga). Efter kriget fick den i följd av de psykologiska förskjutningar, som kriget och revolutionsperioden medförde även på partibenämningarnas och fraktions-schatteringarnas område, beteckningen "maximalistisk". Till sin teoretiska, praktiska och polemiska inställning kunde denna fraktion före kriget närmast jämföras med det tyska partiets ortodoxa flygel, för så vitt den italienska arbetarrörelsen över huvud kan jämföras med den tyska. Den italienska reformismen kan ej utan vidare jämföras med opportunisten i andra länder. Den Bernsteinska revisionismen hade visserligen tillbedjare och efterföljare i Italien, men begreppen revisionism och reformism täckte ej fullständigt varandra.

Även förhållandet mellan parti och fackförening var helt annorlunda än i andra länder. Det låter paradoxalt: i ett land med övervägande bondebefolkning och en primitiv industri uppstod de utsugna massornas kamp under marxismens fana. Under dess fälttecken har denna kamp förts från seger till seger, har utvecklingen från elementär klassinstinkt till socialistisk världs-åskådning fullbordats, har denna rörelse blivit till ett mäktigt inflytelserikt parti, ja, före kriget till det parti, som ensamt ägde program, medlemmar, dragningskraft och ett stort ideal. *Prampolini, Serrati, Turati*, för att blott nämna de mest representativa, började sin muntliga och skriftliga agitation i marxistisk anda. De förde denna anda ut på landet, till jordbruksproletariatet.

Den förbluffande psykologiska anpassningsförmågan hos den italienska rörelsens grundläggare hade till följd, att de marxistiska grundtankarna spredos just så mycket och i sådan form, som den sociala miljön var i stånd att upptaga. Socialismens slutmål var emellertid påtagligt för den stora massan.

Om än de italienska massorna voro nog skolade att förstå, att det sociala och personliga livets omgestaltning nödvändigt måste föregås av samhällets ekonomiska och politiska omgestaltning, så ville de, genomträngda av harm mot den kapitalistiska samhällsordningen, ej avstå från rätten och möjligheten att redan nu, om också inom trånga gränser, fota sitt liv på sundare, renare, mänskligare grundvalar. Deras protest, som ingalunda var platonisk och blott antiklerikal, utan energisk och buren av sociala synpunkter, träffade framför allt kyrkans hyckleri. I massor avstod man från dop och kyrklig begravning, barnen uppfostrades i helt fri, ja anti-kyrklig och antireligiös anda, varvid man ej blott förebrådde kyrkan, att den utbrede

vidskepelse och okunnighet, utan även att den stod i de mäktigas och rikas tjänst för att försvara orättvisan och bristen på social jämlikhet.

Den italienska revisionismen, som, i enlighet med vissa ledares temperament och andliga tradition, snarare hade en allmänt skeptisk anstrykning än ett bestämt socialekonomiskt innehåll, var egentligen mer en kris bland de intellektuella än en kris inom den socialistiska rörelsen över huvud. Men då marxismens främsta bärare, de *industriella* massorna, i Italien blott voro sparsamt representerade, kunde revisionismens centralproblem, utarmningsteorin, förhållandet mellan rörelsen och slutmålet, blott behandlas helt allmänt och teoretiskt. Massorna, som voro besjälade av marxistisk tro på framtiden och kampglädje för sin sak och ej drevo någon personlighetskult, berördes knappast av de intellektuellas kris.

Att ingen personlighetskult kunde uppstå, för den saken hade också de personer haft omsorg, som först förde socialismen ut bland Italiens massor. De enskildas ställning till de olika problemen medförde ej nödvändigt en motsvarande inställning hos massorna; tolerans har alltid utmärkt de italienska massorna såväl som deras ledare.

De senaste årens sorgliga erfarenheter ha visat, hur subjektivt den proletära rörelsen på andra håll påverkas just av ledarna, vilkas utgångspunkt är en föregiven objektivt vetenskaplig inställning. Givetvis hämna sig dessa metoder; även massorna märka det och komma därigenom till en skepsis, som i varje fall är farligare än den frihet i sökande och bedömande, som är grundvalen för en verkligt klippfast övertygelse. Av allt detta framgår, att man ej i Italien som i åtskilliga andra länder mekaniskt kan sluta sig från en ledares eller representants ställning eller yttranden till stämningen hos vederbörande massor.

Så förhöll det sig med reformismen i allmänhet, liksom med dess enskilda ledande andar. Sålunda är t. ex. Turatis personlighet fullständigt misskänd i utlandet. Antingen missförstås eller vanställes det faktum, att han åtnjuter en orubblig popularitet bland Milanos arbetare, d. v. s. de typiskt industriella väljarna. Filippo Turati är utan tvivel en av de mångsidigaste, mest komplicerade personligheterna i samtidens socialism. överlägset begåvad och mångsidigt bildad har han just genom sin kritiska inställning till allt dogmatiskt och ensidigt kommit till marxismen i teori och praxis och hör väl till det borgerliga samhällets mest lidelsefulla anklagare. Ingen motsägelse, ingen skuggsida, intet hyckleri hos kapitalismen undgår hans skarpa blick, den bitande ironin i hans tal, hans mästerliga penna. Han har som ingen annan förmått att ge uttryck åt sin oförsonliga protest mot den borgerliga samhällsordningen och sin klippfasta tro på socialismen.

Turati har ej publicerat många omfångsrika verk, men vart och ett av hans oräkneliga tal, hans broschyrer, varje artikel, som under mer än en mansålder publicerats i hans tidskrift "Critica Sociale" och i dagspressen, är ett mönster av samvets- grannhet och formfulländning. Varje hans verk är besjälade av ett djupt socialt patos, som blott är givet den, som äger en världsåskådning och en revolutionär världsåskådning. Den folksång, som mest av alla sjunges i Italien, som bragt otaliga proletärer i den största entusiasm, till kamp, till dådstark idealism, den sång, som ej blott sjunges i de organiserades leder och inom arbetarklassen: "Antingen leva vi av arbete eller dö vi i kamp" härstammar från Turati.

Och trots sin djupa uppfattning, sin exempellösa hängivenhet till arbetarklassens sak har Turati — åtminstone utåt — skadat den som ingen annan av dess ledare.

Samma kritiska, sanningssökande inställning, som föranlät honom att göra socialismens ideologi till sin och att som ingen annan bryta med sitt borgerliga förflutna, denna kritiska inställning har ofta förmått honom som så många av hans landsmän till handlingar och yttranden, som strida mot hela hans verksamhet, och som han nästa dag under lika ärlig hänförelse tar tillbaka. Även avskyn för demagogin har ofta förlett honom att säga ord, som han ej skulle ha sagt under andra omständigheter. Han är alltid angelägen att hos arbetarna, i synnerhet när det gäller viktiga beslut, strejker o. dyl., hålla ansvarskänslan vid 'liv, betrakta

varje episod i klasskampen från den allmänna synpunkten av revolutionär uppfostran och klasskampens praxis. Hans dygder — hat till demagogin, likgiltighet för den offentliga meningen och för sin egen popularitet — slå av dessa skäl ofta över till odygder.

Så var det också otaliga gånger i parlamentet, där Turati för att säga emot någon ur det egna lägret, som syntes honom för självsäker, ofta sköt högt över målet, särskilt under kriget. Därför kan det tyckas paradoxalt: Turati, vars namn så ofta nämns i Italiens politiska liv, Turati, vilken som ingen annan tog sin parlamentariska verksamhet på allvar, är *ej skapad för politiken*, framför allt ej för verksamheten i ett demokratiskt revolutionärt parti, som gör disciplinen till främsta plikt. Endast erkännandet av hans framstående egenskaper, hans mod, hans alltigenom socialistiska väsen har förmått mången delegat på mången partikongress att rösta för honom och därmed för reformismen.

Den intransigenta riktningen, som i motsats till den reformistiska kallades revolutionär, personifierades vid denna tid av två i grund olika, men i sina politiska åtgärder lika min: *Costantino Lazzari* och *Enrico Ferri*. Lazzari, som på det häftigaste angreps av Turati och dennes anhängare, var och förblir den dåtida klassocialismens fullständigaste och mest typiske bärare. Först arbetare, så handelsresande, senare partifunktionär, förenade Lazzari proletärens sunda harm mot den kapitalistiska samhällsordningen med en marxistisk och allmänt socialistisk bildning, som vid den tiden var 'förvånande hos en autodidakt. Det måste tilläggas, att Lazzari som många andra till större delen tillägnat sig sin bildning i fängelset, där han ofta vistades. Han var en av det italienska socialistiska arbetarpartiets grundläggare, arbetade i en av de första italienska socialistiska tidningarna, "Lotta di classe" (Klasskampen), och har aldrig upphört att kämpa för sitt parti och inom detta för den intransigenta fraktionen; för den senare alltid i skarpaste motsättning till Turati.

Vid den tid, då jag började delta i den italienska rörelsen, hade striderna för och mot reformismen tillspetsats till en kamp mellan Turati och Enrico Ferri.

Redan vid universitetet i Brüssel lärde jag känna Enrico Ferri, då 'han under stormande bifall höll aftonkurser över social kriminologi och socialism. Men trots hans stora talförhet och trots att han för åhörarna slog en brygga mellan det sociala livet, vetenskapen och socialismen, något som just för mig underlättade övergången till socialismen, var jag likväl, trots min ungdom och politiska och vetenskapliga omogenhet ej fullt tillfredsställd av hans framställningar och hans väsen. Även i Italien, där jag likaså lärde känna honom som universitetsprofessor och talare, bibehöll jag samma inställning till honom. Hans åskådningar och framställningar syntes mig för schematiska och elementära; hans talförhet, som hänförde alla, verkade på mig kall och beräkande. Och i själva verket var Ferri, ehuru han just vid denna tid talade mycket om marxismen och härledde denna ur spencerismen och darwinismen, innerst inne ingen marxist i ordets sanna bemärkelse. Marxismen, framför allt dess grundläggande tankar, var också vid denna tid för honom ingen världsåskådning, ingen ledstjärna i vetenskapligt skapande och personligt liv, utan anpassning till en genial ide, som han sedan också populariserade på ett ganska enformigt sätt.

Vad som skilde oss revolutionärer från de dåtida reformisterna, kunde kanske bäst sammanfattas så, att för oss *slutmålet*, för dem de *omedelbara erövringarna* var allt.

Då polemiken mellan Ferri och Turati började och Ferri förfäktade den intransigenta, revolutionära ståndpunkten mot Turatis reformistiska, kom hans ytlighet klart till synes. Det var så mycket pinsammare för mig, som jag hörde till den intransigenta riktningen. Med hänsyn till Ferris stora ytlighet och den omständigheten, att socialismen för honom ej var någon världsåskådning, utan blott en åskådning, till vilken han f. ö. kommit ganska sent, kan hans vacklande hållning i krigsfrågan ej utan vidare betraktas som medvetet förräderi, men väl hans välvilliga inställning till fascismen. Obehagligt berördes man redan av motsättningen mellan hans glödande talförhet och inre köld, ja beräkning. Också därutinnan skiljer han sig

från Turati, som alltid beflitade sig om att kläda sin varma känsla för socialismen och människorna i en mer än nykter form.

När man talar om italienska socialister, som utövade inflytande på den dåtida yngre generationen, får man ej glömma namnet *Antonio Labriola* (ej att förväxla med den likaledes socialistiske universitetsprofessorn *Arturo Labriola*, som genomgått alltför många växlingar i sin teoretiska och politiska inställning).

En av de mest tragiska och för proletarietets andliga utveckling mest skicksedigra följderna av kapitalismens allmänna orättvisa och bristande jämlikhet är den omständigheten, att de utsugna minst lära känna dem, som gjort mest för deras befrielse. Denna tanke får jag särskilt intensivt, då jag tänker på Antonio Labriola, vid läsandet av hans skrifter, då jag erinrar mig den stora, fruktbara glädje, som hans föreläsningar vid universitetet och det personliga umgänget med honom beredde mig, det vemod, jag kände vid hans bortgång och varje gång jag besökt hans enkla grav på den tysk-protestantiska kyrkogården i Rom.

Antonio Labriola kom till marxismen på egna vägar, för att ej säga omvägar. Han gjorde ej utan vidare den materialistiska världsåskådningen till sin, utan höjde sig till den genom Herbart och Hegel, genom att ösa direkt ur den tyska filosofins källor. Hans studier, hans förkärlek för den tyska vetenskapen, hans materialistiska världsåskådning, hans kritiska inställning förde honom till en ganska egendomlig, isolerad ställning till hans land och den akademiska miljön, och just emedan hans-glödande ande på detta sätt så tämligen var dömd till improduktivitet, kände han behov av att skaffa luft åt sin levande, städse kritiska ande åtminstone under och efter de föreläsningar, han höll över "moralfilosofi", "socialismens historia" och andra ämnen. Hans framställningssätt erinrade om de antika filosoferna, hans utseende, hans uppträdande, hans talarkonst voro en antik romares.

Den andliga kontakten mellan honom och oss var ingalunda slut med den officiella föreläsningen. Professor Labriola gick regelbundet från universitetet tillsammans med en skara utvalda till Café Aragno. Han fängslade oss så starkt genom sina resonemang och uppmuntrade, ja, hart när tvingade oss till frågor, yttranden, diskussioner, att man formligen rycktes med och ej visste, hur man kommit från det gamla Sapienza på den livliga, moderna Corso till det historiskt vordna Café Aragno, där Roms och Italiens parlamentarisk-politiska liv utspelades, där intellektuella och politiker av alla slag samlades, och där även Antonio Labriola var stamgäst . . .

Om redan studiet av Labriolas verk öppnar en outtömlig skattkammare av vetande och kunskaper, så gävo hans föreläsningar ännu flera eggelser än hans skrifter just genom de parenteser och anmärkningar, som den omedelbara miljön föranledde honom till, de idéassociationer, som uppstodo under föredragets gång, de snillrika, ofta obevekligt satiriska omdömena. Allt ytligt, allt småborgerligt, allt som ej var materialistiskt inställt utsattes för hans bittra ironi. Särskilt oförsonlig var han mot sina egna landsmän, bland vilka blott ett fåtal marxister funnos.

Hans andliga isolering, den ringa uppskattningen av hans personlighet avlockade honom åtskilliga bittra anmärkningar och föranlät honom att söka närmare kontakt med sina studenter och åhörare. Labriola har övat ett djupt inflytande på sin tids intellektuella generation, och även om han sällan talade direkt till arbetarklassen eller verkade omedelbart hos den, så är det utan tvivel tack vare honom, som många intellektuella över vetenskapen kommo till den socialistiska rörelsen, och de, som redan tillhörde den, fingo en djupare inblick i socialismen och arbetarrörelsen.

Labriolas makt över sinnena låg huvudsakligen i att han aldrig gjorde avkall på arbetarklassens eller vetenskapens värdighet genom att på något sätt söka vinna de intellektuella för socialismen med primitiva medel eller driva propaganda eller agitation i vanlig mening. Tvärtom, han brukade med syftning på andra kolleger, främst Enrico Ferri, säga: "Den som

agiterar för åttatimmarsdagen på universiteten, bland studenterna, hör hemma på dårhuset.”

Antonio Labriola var alltför mycket en vetenskapens och socialismens aristokrat, alltför övertygad om proletariats historiska mission, alltför genomträngd av tron på den sociala utvecklingens oundviklighet och klasskillnaderna i människornas handlings- och tänkesätt för att *agitera* bland borgerliga eller småborgerliga element. Att *bevisa och övertyga*, det var hans mission, och den gåvan hade han som få andra. Att påvisa problemens djupa och komplicerade karaktär, att kritiskt söndersmula allt traditionellt, alla halva sanningar, alla ytliga slutledningar, att visa hän på nya vägar, att avslöja tänkandets och skeendets dialektiska process, att tillämpa detta omvälvande arbete på samtliga områden av mänsklig forskning och således låta lärjungen komma till vissa slutsatser utan att ha övat något psykologiskt tvång på honom — det var Labriolas metod . . . De ord, med vilka han slutade en serie föreläsningar i moralfilosofi, kasta ett klart ljus på hans metod: ”Mina herrar, i loppet av mina föreläsningar har jag påvisat för er, att den nuvarande samhällsordningen indelar mäskligheten i utsugare och utsugna. Att kämpa med de senare mot de förra är en ädel sak. Det säger jag er som professor i moralfilosofi. Jag har intet att tillägga ...”

Om Antonio Labriolas framstående egenskaper voro följderna av hans pedagogiska verksamhet eller tvärtom, är svårt att säga. Ett faktum är dock, att han var en banbrytande lärare. Han undervisade alltid, men intet var honom mer förhatligt än skolmästeri. Mellan honom och hans lärjungar inträdde småningom ett sokratiskt förhållande. Även de mest försynta och tillbakadragna bland dem förmåddes av hans sätt att övervinna sin skygghet och träda i närmare beröring med honom. Bland åhörarna på hans föredrag funnos även sådana, som för länge sedan avslutat sina studier. Även åtskilliga munkar och studenter, som fullgjorde militärtjänst, åhörde hans föreläsningar. Åter andra kommo för den andliga njutningens, för det socialistiska innehållets skull. Kunskapsörst, ej betygsjakt samlade de flesta åhörarna till hans föreläsningar. Vid denna tid voro många föreläsningar vid Roms universitet gratis tillgängliga för allmänheten, något som gav dem en alldeles särskild karaktär. Icke genom att betala pengar och fullgöra själsdödande formaliteter, ej genom någon slags förmåner, utan fastmer på grund av den allmänmänskliga rätten till vetande och sanning kom man till den källa till den högsta och djupaste njutning, som en Labriolas föreläsningar utgjorde.

Även de ordinarie åhörarna hade knappast några formaliteter att uppfylla. Labriola gjorde absolut ingen skillnad mellan de olika kategorierna av åhörare. Men hans spejande skarpa öga upptäckte och följde dem, som av någon grund syntes honom säregna, begåvade eller särskilt utvecklingsbara. Det drev honom till att närmare lära känna dem Och dra dem in i kretsen av sitt omedelbara personliga inflytande. —

Hela denna inställning, liksom den anda, som härskade vid universitetet i Rom, det faktum, att notoriska socialister som Labriola och Enrico Ferri fingo hålla offentliga föreläsningar, allt detta måste utöva en alldeles särskild dragning på mig, som omedelbart innan studerat vid universitetet i Berlin och Leipzig.

Det dröjde länge, innan jag beslöt ansluta mig till kretsen av dem, som efter föreläsningarna på universitetet åtnjöt Antonio Labriolas tankeväckande sällskap. Därtill hade han f. ö. ej blott uppmanat, utan rent av utmanat mig, liksom han brukade göra med alla de nya åhörare, som på något sätt väckt hans intresse eller voro särskilt tillbakadragna. Vid skilda tillfällen hade han direkt ställt frågor till mig och slutligen inlett ett längre samtal med mig, då jag översatt ett juridiskt arbete. Dessa samtal blevo snart en vana; Antonio Labriola formligen sökte marxistiska meningsfränder, framför allt sådana som ej voro främmande för de andliga strömningarna i Tyskland.

Då han till en av sina föreläsningar tog med ett nyutkommet marxistiskt arbete — om jag ej missminner mig på franska — bad han mig komma fram till hans bord och anmärkte ej utan bitterhet: ”I Italien är jag Marx' testamentsexekutor; när jag en gång dör, skall ni bli min.”

Jag har alltid med särskild tacksamhet tänkt på dessa ord liksom på allt, jag har Antonio Labriola att tacka för, just då jag blivit medveten om att jag lyckats sprida marxistiska idéer bland massorna .. .

*

Det italienska partiet leddes alltifrån sin grundläggning nästan uteslutande av reformister. Grundläggaren och huvudredaktören för partiets 1896 grundade centralorgan, ”Avanti!” var *Bissolati*, jämte Turati reformismens mest betydande ledare. Till hans händer återvände ständigt tidningen på grund av den prestige, aktning och erkännande, som denna osjälviska, modiga, förnäma människa, vilken helt ställt sina kunskaper och sitt rika temperament i den vaknande arbetarrörelsens tjänst, åtnjöt långt utanför det organiserade proletariats leder. Även partiledningen låg i reformisternas händer.

Småningom började minoritetens, den revolutionära riktningens representanter sammansluta sig till en grupp inom partiet, som satte som sin uppgift att försvara den revolutionära socialismens principer mot opportunisten, såväl den reformistiska som den syndikalistiska. De syndikalistiskt orienterade elementen under *Leone Labriolas* ledning hade redan uteslutits ur partiet vid kongressen i Rom 1908.

Då vår grupp uppstått i försvarssyfte, hade den en mera negativ än positiv karaktär, vadan den av reformisterna, som sago det positiva blott i erövringen av materiella förmåner och uppbyggandet av materiellt gripbara institutioner, betraktades som steril. En verklig fraktion med ett eget organ, ”Soffitta” (Skräpkammaren) — så benämnt, emedan Giolitti i parlamentet hade förklarat, att socialisterna kastat Marx i skräpkammaren och vi just ville bevisa, att Marx alls ej befann sig i någon skräpkammare — blev den först 1911, varvid är att märka, att den hade mycket litet gemensamt med vad man nu för tiden kallar fraktion. Vare sig diplomati eller politiska intriger hörde till de medel, den använde. Den bedrev öppen propaganda och ådagalade lojal disciplin gentemot partimajoriteten. Bland de bekanta ledarna för denna grupp kunna nämnas Lerda, Vella, Lazzari, Alessandri, Mussatti. Även jag kompletterade genom mitt medarbetarskap i ”Soffitta” den verksamhet, som jag sedan länge bland massorna bedrivit för de maximalistiska idéerna.

Då kongressen i *Regio Emilia* 1912 skulle gå av stapeln, trodde vår fraktion, till vilken nu även *Serrati* och *Mussolini* anslutit sig, att den kunde mäta sig med den förut långt starkare reformistiska flygeln. Trots detta innebar resultatet av den omröstning, som gav oss överhanden, en överraskning för oss. Vår riktningens oväntat snabba utveckling berodde bl. a. på att ställningstagandet till Tripoliskriget framkallat en splittring inom själva den reformistiska flygeln, vilket i mindre skala liknade den socialistiska Internationals sprängning genom världskrigets imperialistiska plundringståg. Några av de ledande reformisterna, som *Bissolati*, *Cabrini* och *Podrecca*, hade ej godkänt partiets krigsfiendliga inställning. De hade motarbetat den genom yttranden i och utanför parlamentet, vilket redan före kongressen alstrat stort missnöje inom partiet och ivrigt diskuterades i alla socialistiska tidningar. Ej blott vi intransigenta, utan även partiets flertal protesterade. Vi krävde energiska åtgärder mot dem, som trampat partiets disciplin och grundsatser under fötterna.

En av de intransigentas skarpaste talare var *Mussolini*, som föreslog en resolution, i vilken han krävde *Bissolatis*, *Cabrinis* och *Podreccas* uteslutning ur partiet. Att denna resolution antogs av kongressen, beseglade vår fraktions öde: den skulle överta partiets ledning! Jag erinrar mig de häftiga debatter, vi förde vid ett fulltaligt fraktionsammansammanträde kvällen före den slutgiltiga omröstningen och övertagandet av partiledningen. Före omröstningen skulle en talare från vardera fraktionen ta ordet, vartill jag utsågs av den revolutionär-intransigenta fraktionen.

I inledningen till den politiska delen av mitt anförande betonade jag, att blott ett proletärt parti som det socialistiska, vilket äger ett principprogram och sätter sin lit till arbetarklassens seger,

kan bestå sig den lyxen att utesluta människor ur partiet, som presterat så betydande, ja banbrytande arbete som några av dem, vilkas uteslutande vi nu föreslogo. Nu kan denna inställning synas underlig — vem tar ännu en uteslutning - ur revolutionära partier på allvar? Då gällde det emellertid en allvarlig, politiskt och moraliskt tungt vägande åtgärd, och jag betraktade det som en revolutionär plikt, kanske också som ändamålsenligt ur revolutionär synpunkt, att skilja det politiska från det personliga. Att söka göra en riktning betydelselös genom att förolämpa och skymfa dess ledare är en lika ovärdig som meningslös metod, som blott kan användas av dem, som ej tro på proletariatet utan vilja härska över det.

Att det italienska partiets inställning bestått provet, att massorna handlade av egen övertygelse, visade sig också i följande fall. Då Bissolati, partiets fordom avgudade grundläggare, uteslöts av principiella skäl, drogo sig massorna från honom. Och när han sedan under det imperialistiska världskriget genomgick den bekanta nationalistisk-patriotiska omvandlingen, var han helt främmande för arbetarklassen. Den visste, att Bissolati ej på grund av förräderi eller karriärism ändrat sitt ställnings-

. tagande; men att han helt och hållet brutit med arbetarklassen, med dess ideologi, med tron på dess mission och dess framtid, det visste arbetarklassen lika väl. Bissolati slutade sitt liv fullständigt isolerad, måhända även bittert besviken.

Som jag redan nämnt, var de intransigenta ledarnas glädje över den oväntade segern ej synnerligen stor, främst emedan vi saknade s. k. kända ledare, framför allt lämpliga krafter att besätta centralorganets redaktion. Intill vår fraktions seger var denna anförtrodd åt den framstående journalisten Claudio Treves, reformismens andlige ledare. Jag nämner denna förlägenhet om en huvudredaktör, emedan den haft stora följder ej blott för vår rörelse, utan även för den italienska fascismens uppkomst och maktutveckling under *Mussolinis* ledning!

Bebel och Jaurès.

Samtidigt med mitt inval i den italienska partistyrelsen delegerades jag även som representant för italienska partiet i Andra internationalens byrå, som jag f. ö. tidigare tillhört som representant för den ryska socialdemokratins partiledning. Jag måste medge, att jag ej tillmätt denna institution, således ej heller min verksamhet i den, någon särskild betydelse. Den var för mig så att säga en komplettering av det nationella socialistiska partiet, en överbyggnad, om jag så får uttrycka mig. Denna min uppfattning var ingalunda ett tecken på ringa uppskattning av internationellt tänkande och handlande utan raka motsatsen. Då jag alltid lade huvudvikten vid massornas inställning och uppträdande och betraktade de ledande instanserna blott som underordnade, koordinerande och exekutiva organ, så var för mig huvudsaken massornas genomträngning av internationellt revolutionärt klassmedvetande. Massornas förhållande till Internationalen var för mig identiskt med utvecklingen av deras revolutionära klassmedvetande över huvud. Mig synes det också, som om de flesta dåtida marxister hade samma uppfattning, och att den kritik, som numera övas mot Andra internationalen, kan förklaras med att man i det förgångna lägger in de erfarenheter, man samlat sedan världskrigets utbrott, och vill ha förutsett Andra internationalens skändliga svek under kriget. Före kriget och Internationalens tragiska, skamliga slut funnos blott ett fåtal representanter för olika riktningar, som av olika skäl voro missnöjda med Internationalens ledning. Många av praktiska skäl, många, bland dem *Lenin*, *Rosa Luxemburg*, *Karl Liebknecht*, av teoretiska skäl och emedan de beskyllde byrån för allför stor byråkratism. Nu har jag alltid funnit — och de senaste årens erfarenheter ha ytterligare bekräftat det — att varje organisation, som står i spetsen för andra, i synnerhet om den är internationell, måste vara byråkratisk. Enligt min mening låg felet hos byråns ledare ej endast på detta område. Dessutom träffar ansvaret även de enskilda partier, som tillhörde Internationalen. Förbrytelsen mot världsproletariatet, sitt eget självmord, begick Andra internationalen genom sitt ställningstagande till världskriget.

Då jag betraktade verksamheten i Internationella byrån blott som kompletterande, d. v. s. underordnad, ha mycket få episoder satt några spår i mitt minne. Till de medlemmar av byrån, som genom styrkan och harmonin i sina så skilda väsen gjorde ett djupt intryck på mig, hörde Bebel och Jaurès. Vad man söker hos människor, vad som drar en till dem, är — liksom hos konstverk — harmonin. Ju mer omfattande den idé är, som en människa personifierar, ju mer längtar man efter harmoni mellan ord och gärning, kanske just emedan det är så svårt att uppnå denna harmoni ... *Bebel* och *Jaurès* voro i grund olika naturer, men de kompletterade varandra, emedan de båda ställt hela sitt jag i en idéns tjänst. Deras storhet låg i att de helt underkastade sig samvetets bud och läto sina mäktiga överväldigande individualiteter helt uppgå i massrörelsen. Och emedan de gjorde det så betingelselöst, ha de, utan att vilja det, förstått att ge en individuell prägel åt sina ord och handlingar och efterlämnat ett outplånligt intryck.

Ett lika starkt intryck gjorde *Viktor Adler*, ehuru hans personlighet föga kom till sin rätt just vid byråns sammanträden under denna tid. *Bebel* och *Jaurès* personifierade rörelsen i två länder, vilkas socialistiska utveckling var bestämmande för världssocialismens utveckling, de personifierade även de båda strömningar, som härskade inom socialismen före kriget. Den ene var symbolen för den tyska marxismen i tanke och gärning, för det revolutionära, klassmedvetna tyska proletarietet, medan den andre förstod att fylla dåtidens småborgerliga franska socialism, som i ord och gärning var böjd för kompromisser, med den stora franska revolutionens efterklang. Av detta skäl har jag måhända ej alltid stått helt objektiv gentemot den polemiska och politiska tvekampen mellan dessa den Andra internationalens två ledande andar. Hos *Bebel* fängslade det rättframma uttryckssättet, det stränga allvaret i hans omdömen, den fina ironi, varmed han förstod att tillbakavisa allt som ej hörde hemma i den marxistiskt skolade revolutionära arbetarklassens arsenal, hans obevekliga kritik av rörelsens svagheter, hans förakt för fraser och varje sken av demagogi. Han var för mig inkarnationen av arbetarklassen, som strävar uppåt ur nöd och andligt mörker, som, för att tala med *Lasalle*, var överlägsen den härskande klassens laster och svagheter och under ledning av en stor, segerviss, vetenskaplig idé kunde avstå från små medel, intriger och korridorpolitik.

Bebel förenade i sig den andliga och moraliska överlägsenheten hos en människa, som själv gått den svåra, osäkra, men stolta och ärofulla vägen till erövring av den revolutionära världsåskådningen. Hela hans uppträdande, varje hans ord, varje gest bar prägel av den storstilade revolutionären och idealisten ur den förebildliga tyska arbetarklassen. Han är den mest harmoniska människa, jag känt, och närmast till det ideal, vi bilda oss av en människa och revolutionär. I jämförelse med honom har jag funnit mången, som ytligt sett varit honom jämbördig, vara liten och småaktig .. .

Jaurès storhet har jag först småningom — fullständigt kanske först efter hans död — lärt mig uppskatta, och högre, ju mer jag blev medveten om hur mycken osjälviskhet, som låg i hans inställning till socialismen, vilken lidelse för arbetarrörelsen, för mänsklighetens befrielse, som dolde sig bakom hans eklekticism, vilken osjälvisk asketism som låg i hans praktiska eller fastmer taktiska opportunism. Partiets enhet var för honom grundbetingelsen för socialismens seger, allt annat var underordnat. Han kände sig helt och hållet som en enkel, likaberättigad soldat i socialismens stora armé. Då man tänker på *Jaurès*' förunderligt mångsidiga begåvning, på hans djupa och omfattande vetande, på hans sega vilja, på hans aldrig vilande skaparkraft, på hans poetiska, befruktande verksamhet på de mest skilda områden av mänskligt vetande, måste man säga sig, att en ande som hans kunde tillfredsställas blott genom socialismens världsomstörtande, alla områden av mänsklig verksamhet omfattande rörelse.

Om man ytterligare skulle särskilt prisa *Bebel* och *Jaurès* för att de, trots den ställning de erövat inom världsproletarietet och inom sina länders politiska liv, förblevo enkla och tillgängliga för en och var, så vore det lika platt, som när man efter *Lenins* död beundrade

honom för att han levat och dött som en ”enkel”, ”fattig” människa trots den makt, han ägde. Att människor, som äro genomträngda av den socialistiska världsåskådningen, blott kunna hysa likgiltighet och förakt för livets yttre förmåner, det är självklart. Vare sig hos Bebel eller hos Jaurès och Lenin var det fråga om den enkelhet, den demokratism, som man vanligen förstår med denna benämning. Icke att dessa betydande män voro redo att umgås med var och en och stodo till vars och ens förfogande, var det typiska och ett tecken på deras storhet, utan det sätt, varpå de gjorde det. Man hade ett bestämt intryck av att de ej heller i sitt inre kände sig överlägsna de andra.

*

Hösten 1907 reste jag från Stuttgart till Brüssel för att delta i ett sammanträde av Internationals byrå. Någonstades i närheten av gränsen stego *Bebel* och *Singer* på samma tåg. Tåget hade ännu ej satt sig i rörelse, förrän den tyska arbetarrörelsens båda veteraner kommo till mig och bjödo mig middag i restaurationsvagnen. Jag var vid den tiden nybörjare, särskilt i den internationella rörelsen och hade alltid i naturlig blyghet undvikit varje personlig beröring med de ledande partivännerna och vörtnadsfullt sett upp till dem. Och att nu vara tillsammans med Bebel och Singer en timme, inta en gemensam måltid ... Jag hade gärna avslagit inbjudan, men jag var alltför blyg att säga nej och eventuellt behöva motivera det.

Om ett karakteristiskt drag låg redan i inbjudan, så var middagens förlopp och en episod, som anknöt sig till den, tusen gånger mera betecknande och gjorde upplevelsen till en av de mest oförgätliga i mitt politiska liv.

Vi sitta i restaurangvagnen. Bebel ställer till mig en rad frågor om den italienska rörelsen och dess enskilda medlemmar. Han förråder ej med en min sin överlägsenhet utan uppträder som - en som alltid vill lära sig något nytt för att forma sitt omdöme så opartiskt och mångsidigt som möjligt. Jag har inget intryck av att man vill pröva mig; jag tycker nästan, att jag blir givaren och den gamle prövade partivännen mottagaren. Min blyghet är försvunnen, ty intet personligt kommer till synes i samtalet mellan två så olika parter. Plötsligt ger Bebel ett tecken åt Singer och mig och viskar: ”Jag skulle gärna vilja stanna här ensam ett par minuter.”

Vi närma oss Brüssel. Tåget saktar farten. Man ser redan stadens gråa, fuktiga profil och allt prosaiskt, som väntar ens öga vid resan in i en stor stad. I vagnen råder en lika prosaisk stämning. Alla tänka på sina koffertar och väskor för att ej glömma något och försöka tränga sig fram för att komma först av tåget. Då visar sig Bebel, hans förnäma, av tankar och lidanden, av åratals yttre och inre strider präglade ansikte upplyses av ett strålande leende, ögonen glänsa, trots sin ålder verkar han som den enda unga människan i kupén. ”Kan ni tänka er”, säger han leende, ”också här i restaurangvagnen, där vi minst av allt kunnat vänta det, har jag träffat en meningsfrände. Uppassaren gav mig ett tecken, och då vi blevo ensamma, talade han om, att han stod nära socialdemokratin och ville tala med mig om ett och annat. Tänk er, till och med här är vår världsåskådning spridd.” På denna upppassarens bekännelse berodde Bebels lyckliga, ungdomligt glada stämning. Varje proletär hade anspråk på hans intresse och särskilt på uppfostringen till den socialistiska världsåskådningen. Den, som på detta sätt stod framför oss, var ej grundläggaren av en världsomstörtande rörelse, ej den uppburne och fruktade store Bebel utan en *människa*, en socialist, som hade funnit en meningsfrände och glädde sig åt att denne likt honom med honom och tack vare honom skulle gå vägen till befrielse från slaveriets och förnedringens ok.

*

Den italienska partistyrelsen är samlad till viktiga rådplägningar i Rom i ett enkelt rum några minuters väg från Pantheon. Den behandlar frågan: Hur skall den kris övervinnas, som hotar vår ”Avanti” på grund av den klassinställning, den intagit under Tripoliskriget och som fick till följd de krigsvän-liga elementens uteslutning ur partiet? Läget är så mycket mer ansvarsfullt, som det gäller en ny partiledning, som delvis med orätt, delvis med rätta

förehålles, att den över huvud förbiser de praktiska problemens betydelse och har intresset en- sidigt riktat på slutmålet, det ideella. Då gör Mussolini ett förslag, osäker som alltid, då han talar till människor, som äro honom överlägsna: ”Vi vända oss till Tyskland. Vi ge partivän B. i uppdrag att sköta saken.” Ehuru jag gärna stod till tjänst med allt vad partiet önskade av mig, fann jag just detta uppdrag föga angenämt, emedan det gällde en finansiell fråga. Icke förty förklarade jag mig beredd att fullgöra det, då jag i varje fall en av de närmaste dagarna skulle resa till Tyskland. Vid ankomsten skrev jag till Bebel. Det var måndag. På torsdagen fick jag ett brev, daterat onsdag, som” började med en anhållan om ursäkt för att mitt brev blivit besvarat först 24 timmar efter hans hemkomst; Bebel hade just återkommit från en resa. Ett lika enkelt pliktmedvetande visade han vid behandlingen av själva frågan. ”Det italienska partiet har genom sin ställning till Tripoliskriget gjort sig så förtjänt om den internationella arbetarrörelsen, att det är en självklar plikt att finansiellt bistå det. Jag har redan skrivit till tyska partistyrelsen, men om edra partivänner kunna vänta, vore det vådligare att invänta mitt tillfrisknande. Om frågan behandlas i min närvaro, skall jag alldeles särskilt gå in för den.”

I förbigående må anmärkas: just Mussolini var mycket angelägen, att man genast skulle ta tyska partistyrelsens hjälp i anspråk. Detta hindrade ej, att just den tidning, Mussolini grundat efter sin övergång till bourgeoisien, började skymfa italienska partistyrelsen och anklaga den för att en gång ha mottagit ”tyska pengar”!

Jag erinrar mig Bebels uppträdande på partikongressen i Jena, vilket fick till följd en nationalistisk motdemonstration av Jenas kårstudenter, emedan kongressen protesterat mot den hotande krigsfaran och betygade den tyska socialdemokratins fasta vilja att förhindra kriget. Då partivän Oscar Cohn meddelade kongressen, att en nationalistisk studentdemonstration förbereddes, gick Bebel genast in för att man från socialdemokratiskt håll ej skulle utebli från demonstrationen utan aktivt gå emot nationalisternas skurkstreck. ”Trots mina 70 år tänker jag visa herrarna, vad det vill säga att angripa oss.” Då jag eftermiddagen därpå — det var en kall, grå, blåsig höstdag — på gatan mötte Bebel, som redan var mycket sjuk och kvällen förut blott med möda kunnat deltaga i kongressens arbete, kunde jag ej avhålla mig från att ropa till honom: ”Hur, i detta väder?” Och han svarade mig lika enkelt med sitt karakteristiska leende — vemodigt och glättigt på en gång: ”Tror ni, att jag kan vara borta, när det gäller att ge eller ta stryk för vår sak?” Betecknande var ej så mycket det faktum, att Bebel ville vara med vid ett ansvarsfullt tillfälle, som hans övertygelse, att han givetvis intill sitt sista andetag måste åtaga sig samma plikter som varje annan medlem av partiet. Sådana karaktärsdrag äro långt mera betecknande än tal vid kongresserna eller i parlamentet och föra oss betydligt närmare kämpen och människan än aldrig så många officiella dokument från hans partiverksamhet.

*

Jaurès hade något våldsamt i sitt uppträdande, som kanske kom ännu mer till synes vid byråns små sammanträden än vid hans stora tal, om vilka man verkligen kan säga, att de finger världen att lyssna. Jag måste tillstå, att *Jaurès* talarkonst ej alltid och ej omedelbart gjort ett djupt intryck på mig. Måhända förvånades jag av den franska inställningen och beto- ningen, av gesterna under talet; men när jag tänker mig in i den kraft, som flödade ur hans hela väsen, står det klart för mig, att även han framför allt gjort intryck genom sin stora ärlighet och hängivenhet till saken. Småningom har jag kommit till medvetande om att även *Jaurès'* yttre ansträngningar för att övertyga åhörarna, valet av exempel, tonen, modulationen, rörelserna, ja hela hans patos sprungit ur hans ständigt vakna blick för de många hinder, som ännu stodo i socialismens väg, och den järnhårda kraft, som krävdes för deras övervin- nande. Och just hans bemödande att underordna sig Internationalens beslut efter Amsterdam- kongressen, ehuru de stredo mot hela hans inställning, den lidelse, varmed han utförde en tankegång, med vilken han egentligen ej kunde identifiera sig personligen, just detta bevisade för mig hans styrka. *Jaurès* var för stor att uppträda eller känna sig som övermänniska. Han

hade en världsåskådning och förstod att helt ställa sitt mångsidiga jag i dess tjänst. Under byråns sammanträden gjorde han sina anteckningar med största samvetsgrannhet, ja, nästan med byråkratisk noggrannhet; med spänd uppmärksamhet följde han varje tal, varje inpass. Mycket ofta började Jaurès, för att begagna tillfället att bekämpa den av honom så hatade chauvinismen, sina anföranden i Internationalens exekutivkommitté på tyska, höll större delen av talet på franska och övervakade omsorgsfullt översättningen. Hur obetydliga frågor han än behandlade, hur få åhörare han hade, var hans sätt att tala alltid det samma; alltid var det profetiskt, alltid var han talaren som med sin tyngd syntes vilja påverka även de frånvarande. Och samme store, fruktansvärt store man, som hade makt över allt, som skakade vetenskapliga teser och människors hjärtan med sin kritik och sin sanningstörst, vad han var skygg, då det gällde att säga något obehagligt till en enda människa eller befria sig från någon, som trängde sig på honom!

Under byråns sammanträden eller vid internationella kongresser vände han sig ofta till mig och bad mig om hjälp med översättning. Han gjorde det aldrig utan att ge en helt personlig, spontan karaktär åt sin bön. De sista ord, han riktade till mig i Brüssel, tre dagar innan han blev mördad, voro: ”Citoyenne, chère citoyenne, på vilket språk skall ni hålla nästa tal?”

Dagen innan, vid slutet av det byråsammanträde, som jag senare skall behandla utförligare, satt jag bredvid Jaurès på restaurangen. Han skulle hålla huvudanförandet vid det jättemöte, som sammankallats till protest mot krigsfaran; dessutom skulle han göra ett utkast till det manifest, byrån beslutat publicera. Hans ansikte var mörkrätt av ansträngning och en outhärdlig huvudvärk, och han förtärde under självövertvinnelse ett par köttbitar. Vad skulle han inte ha givit för några minuters vila, fullständig vila? Men vilan unnades honom ej. En partivän, en av dem som äga allt, intelligens, begåvning, kunskaper, allt utom takt hade närmat sig Jaurès och överöste honom med frågor. Mannen hade nämligen representerat olika partier vid olika byråsammanträden; vid detta sammanträde hade emellertid hans nya mandat förklarats ogiltigt, icke för att man saknade förtroende för honom, men emedan man ej ville skapa något precedensfall. Han gjorde sig skadeslös och hämnades på oss, som förklarar hans mandat ogiltigt, i det han, snillrik och diplomatisk, sökte få veta allt genom enskilda samtal. Nu hade turen att förhöras kommit till Jaurès. Stackars Jaurès, vad han såg hjälplös och skrämmd ut inför sin plågoande! Han såg bedjande på mig: ”Citoyenne, jag ber er, befria mig — jag står inte ut längre, mitt huvud brister av värk — jag vill, jag måste vara ensam.”

Jag väntade mig knappast någon framgång i mitt ärende, men då jag alltför väl förstod Jaurès' pina, vände jag mig till hans plågoande: ”Vill ni inte fara med mig och de andra partivännerna till mötet; vi måste väl vara där före talaren?” — O nej”, svarade han, ”jag väntar på partivän Jaurès, vi åka tillsammans.” Jaurès' blick var oemotståndligt sorgsen, förtvivlad, resignerad ..

*

Bebel hade dött. Då jag på uppdrag av italienska partistyrelsen kom till Zürich den 14 augusti 1913 och begav mig till Folkets hus med en bukett röda nejlikor, släpptes ännu ingen in till liket. Man gjorde ett undantag för mig, och jag stannade kvar hos de dödliga resterna av den store, store partivännen, tills de överlämnades åt lågorna. Jag kan också säga, att ingen människas bortgång skakat mig så som Bebel's, och jag kände ej vemod eller någon slags sentimental sorg över att människan Bebel ej längre fanns till; fastmera hade jag en känsla av lättnad, då jag såg honom ligga så lugn och leende och tänkte på så många ögonblick i hans liv, vad han hade lidit, och vad som ytterligare skulle ha förestått honom. Däremot kände jag hela tyngden av denna förlust för arbetarklassen, som förlorat en fader, för Internationalen, som förlorat ett huvud, och för hela vår generation...

Ofta har man diskuterat, vilken ställning Bebel skulle ha intagit till kriget. Ett finner jag säkert: att han ej heller fysiskt hade förmått överleva Internationalens sönderfallande, tyska partiets fullständiga svek, arbetarrörelsens förstörda enhet.

Bebel hade tack vare sitt stora skarpsinne och sin kännedom om arbetarrörelsen en förkänsla av det tragiska öde, som väntade socialismen och vår generation över huvud. Denna omständighet stod särskilt klar för mig i Basel 1912. Vi voro samlade till den urtima kongress, som skulle avvärja krigsfaran. Över de församlade vilade en rhörd tyngd. Endast få, bland dem Bebel, voro medvetna om krigsfaran och de följder, den måste medföra för socialismen. Alla voro medvetna om sin svaghet. I de tal, som höllas av den internationella socialismens mest kända representanter i Basels domkyrka, spårade man också mera plikt-känsla, mera en varm önskan att besvärja faran än segervisshet. Sista förhandlingsdagen skulle även Italiens representant, kamrat Agnini, taga till orda. Då det låg mig om hjärtat, att italienska Partiets ståndpunkt vid detta ytterst viktiga möte skulle få ett så autentiskt uttryck som möjligt, åtog jag mig själv översättningen av hans tal. Redan under sina korta anföranden möttes den italienske talaren av stormande jubel, ehuru blott få förstodo honom. Knappast hade jag börjat översätta, förrän entusiasmen blev ännu mer intensiv och stormig, och till sist, då jag hade översatt till det tredje språket, gjorde lokalen ett nästan skrämmande intryck. Ingen enda delegat, ingen enda journalist satt kvar på sin plats. Det var ej längre applåder, det var en brusande ovation. Då jag gick ned från estraden utan den ringaste tanke på att bifallet kunde gälla mig, kom bland andra Bebel emot mig med snabba steg, som om han ville omfamna mig. Först nu blev jag medveten om att min översättning gjort intryck och att hänförelsen gällde den. Om redan ett sådant erkännande åt min översättnings-

konst här som vid andra tillfällen tycktes mig överdriven, så kunde jag ännu mindre förstå, att Bebel kunde tillmäta någon betydelse åt överföringen av en främmande tanke i mer eller mindre fulländad form, en obetydlig prestation. ”Ja”, sade han, ”då jag hör er, kamrat, tycker jag mig se Internationalen inför mina ögon.”

Först med tiden, efter alla krigets tragiska upplevelser, har jag förstått, vad denna stormande hänförelse egentligen betydde. Det var medvetandet om den allmänna socialistiska vanmakten, förkänslan av Internationalens nederlag, som kom till uttryck, då en talare uppträdde från ett land, vars socialistiska parti även i krigstid förblev den proletära Internationalen trogen. Och det faktum, att samma tal översattes till olika språk av samma röst med samma tonfall, lät visionen av en levande, kämpande, segrande International dyka upp.

Frågan, hur Bebel och Jaurès, den proletära Internationalens båda förkämpar, skulle ha uppträtt efter krigsutbrottet, om de skulle ha varit för eller mot borgfreden, torde aldrig kunna besvaras, hur många av deras yttranden och resolutioner man än anför. Vilka förskjutningar och omvandlingar har man ej upplevat just vid detta tillfälle, förskjutningar och omvandlingar, som ej stodo i något logiskt sammanhang med medlemskapet av fraktioner! Ett tror jag mig kunna påstå: att kriget ej hade behövt vara länge för att göra dessa båda till imperialismens lidelsefullaste anklagare. Krigets fasor och dess tragiska följder har ingen förutsagt som de. Vem minns ej, med vilket eftertryck Bebel 1905 sade: ”Barn, ni vet inte, vad kriget under nutida förhållanden, med den utvecklade krigstekniken kommer att betyda. Vad vet ni om kriget på 70-talet? Antalet stupade i kriget är långt ifrån allt; tänk på krigets konsekvenser för de överlevande, för hela arbetarklassen, kris, arbetslöshet, sjukdomar, svält, moraliskt förfall. Men 1870 års krig var en barnlek i jämförelse med vad ett imperialistiskt rövartåg nu skulle vara.” Och vart och ett av Jaurès' eldiga tal, hans kamp mot chauvinismen, hans förtvivlade ansträngningar att åstadkomma ett franskt-tyskt närmande, ja, hans skrifter om arméns omorganisering, var det ej i grund och botten tecken på att han förutsåg katastrofen och gjorde allt för att hindra den, på det politiska som på det psykologiska området?

Emedan Bebel och Jaurès så uteslutande voro burna av socialismens världs befriande idéer och av revolutionär plikt-känsla, kom ingen av dem på tanken att sätta sitt jag i förgrunden. Och endast emedan varje hjältedyrkan bar dem emot, har livet åt dem upprättat ett minnesmärke i otaliga människors hjärtan och tankar ...

Andra internationalens sista sammanträde.

Aldrig kom Internationalens vanmakt så tydligt och tragiskt till synes som vid det sammanträde, som byrån utsatt till den 27 och 28 juli 1914 i Brüssel. Kriget hade egentligen redan börjat, det gällde blott att hindra dess utbredning till andra länder. Blott ett fåtal av de närvarande, bland dem Jaurès och Rosa Luxemburg, tycktes vara medvetna om vad som förestod arbetarklassen, men ej ens de mest skarpsynta gjorde sig något begrepp om katastrofens dimensioner eller dess närhet. Då ryktet om det ryska ultimatumet spreds vid första dagens eftermiddagsammanträde, ville ingen tro det, minst av alla de närvarande ryssarna Rubanowitsch och Axelrad. Sammanträdet verkade fullständigt normalt. De enskilda ländernas representanter lämnade rapporter om tillståndet i landet; Viktor Adlers rapport, som gick ut på den absoluta meningslösheten av varje proletär aktion mot kriget och under dess gång, satte sin prägel på hela sammanträdet förlopp. I ingen av rapporterna kom en gnista av tro på arbetarklassens motståndskraft till synes; det var rent formella framställningar utan varje perspektiv för revolutionär handling. Då jag — utan att ställa något bestämt förslag — kom tillbaka till tidigare diskussioner om en eventuell generalstrejk, möttes jag av bestörta blickar. Viktor Adler sade med vemodig ironi, att jag var från mina sinnen, medan Jules Guesde hänvisade till att en generalstrejk skulle hota just de socialistiskt mest utvecklade länderna, ty just i dessa skulle den socialistiska parollen följas, varigenom "fienden" skulle komma i en gynnad ställning. Endast de engelska delegaterna, Keir Hardie och Bruce Slapier, tycktes hålla generalstrejken för genomförbar, varvid de förklarade, att krigsfaran för Englands del var fullkomligt utesluten, men att fackföreningarna i en kritisk situation skulle göra det mest energiska motstånd, ja, proklamera generalstrejk. När man sedan vid andra sammanträdet kom att tala om nödvändigheten att hålla den socialistiska kongress, som planerats i Wien till september 1914, på annan plats, och Rosa Luxemburg under Jaurès' instämmande föreslog Paris och just hon fick i uppdrag att utarbeta detta förslag, tyckte jag mig däri se ett tydligt tecken, att man kände sig ur stånd att över huvud företaga sig något effektivt mot kriget.

Ännu mera drastiskt kom Internationalens vanmakt till synes vid det jättemöte, som på grund av byråns sammanträde ägde rum i Brüssel. Jaurès var huvudtalaren. Hans namn hade lockat sådana människomassor, att man, särskilt under det dånande bifall, som mötte honom, måste fråga sig, om den stora cirkusen, i vilken mötet försiggick, skulle uthärda människornas anstormning. Jag uppfattade hans tal som ett uttryck för djup förtvivlan, förtvivlan över arbetarklassens svaghet, och starkare, ju mer patetisk Jaurès blev. Han vädjade mindre till arbetarklassen än till franska regeringens förstånd och mänsklighet, och han hotade med att folket, om regeringen ej upplöste förbundet med det tsaristiska Ryssland, skulle upplösa det i mänsklighetens namn. Varje hans ord, ja, själva hans lidelse tycktes bevisa, att han numera blott trodde på under och ej längre betraktade socialdemokratin, massornas internationella sammanslutning, arbetarklassens revolutionära resning som det enda medlet att hindra kriget. Trots de närvarandes entusiasm och ehuru ingen hade den avlägsnaste tanke på att Belgien kunde dragas med i katastrofen, vilade en tyngd över de församlade, bland vilka för övrigt även icke-arbetare befunno sig. Talarens stora spänning, hans förtvivalade försök att genom ett under avvärja det oundvikliga, spred sig till åhörarna. Endast vid ett tillfälle började församlingen darra i en annan tro, nämligen då Rosa Luxemburg, som just då framställt grava beskyllningar mot den tyska militarismen och stod mellan två fängelsestraff, tog ordet ...Men denna hoppfulla stämning varade ej länge.

*

Några minuter senare dånade stenläggningen under de demonstrerande arbetarbataljonernas taktfasta steg, då de tillkännagåvo sin protest mot den krigsfara, som hotade grannländerna, och av de revolutionära sångernas mäktiga klang. Några dagar senare dånade samma stenläggning under de tunga stegen av faktiskt krigförande bataljoner — den marschen ackompanjerades 'av andra sånger — och mången, som ännu för några dagar sedan lyssnat till

Jaurès' ord och anat hans övermänskliga ansträngningar att rädda mänskligheten från kriget, tänkte med bävan på den store profeten . . .

Så litet deltagarna i byråns sammanträde anade! Då vi morgonen efter det omtalade mötet åter samlades och det manifest, Jaurès fått i uppdrag att utarbeta, hade antagits, begagnade delegaterna som vanligt tiden före 'avresan till att se på *sevärldheter*. Jaurès gick på ett museum. Några av oss — de schweiziska delegaterna Moor och Grimm, de italienska Morgari och jag — reste till Antwerpen. Vi blevo ganska förvånade, då vi sågo soldater på gatorna och framför allt vid stationerna. Då vi sutto på tåget och hörde extrablad utropas, tänkte vi, att de handlade om "affären Caillaux", vilket också var fallet. Först morgonen därpå, då vi åto frukost på stationen i Basel och Grimm tilltalade två förbirusande medlemmar av tyska partistyrelsen — den ene var Ebert — och fick veta, att de kommit till Schweiz för att bringa den tyska partikassan i säkerhet, först då bemäktigades vi av känslan av den omedelbart förestående katastrofen ...

I själva verket hade vi utan att ana det lämnat Belgien med det sista normalt gående tåget . . .

Dagen därpå fingo vi i Bern meddelandet om mordet på Jaurès. Vi försattes till en helt annan värld, de obegränsade möjligheternas värld. Mordet på Jaurès var en manande symbol för det öde, som förestod arbetarklassen. Samma dag fingo partivän Morgari och jag telegrafisk kallelse till ett extra sammanträde av italienska partistyrelsen i Milano.

Italienska partistyrelsen och det imperialistiska kriget.

Till partistyrelsens extra sammanträde inbjödos på grund av det utomordentligt allvarliga läget även representanter för fackföreningarna (Confederazione Generale del Lavoro och det autonoma, övervägande syndikalistiska järnvägsmannaförbundet) . För de sammankallade var det en så självklar sak, att endast en inställning till kriget var möjlig från proletärt-revolutionärt håll, att ingen debatt över huvud ägde rum. Att kriget var ett imperialistiskt rövartåg, som den revolutionära arbetarklassen i alla länder hade att bekämpa med alla till buds stående medel, det behövde ej ytterligare betonas. Det var utgångspunkten, och då inga meningsskiljaktigheter förelågo och det ej heller — om jag ej missminner mig, var det den 3 augusti, nio månader före Italiens faktiska inträde i kriget — kunde bli fråga om konkreta åtgärder, avslöts sammanträdet mycket hastigt. Innan det var slut, gjorde emellertid en syndikalistisk talare en anmärkning, som omedelbart tillbakavisades av oss marxister. Talaren menade i förbigående, att den intransigenta, avvisande ställningen till kriget skulle komma att ändras, om Italien — denna eventualitet tycktes då tämligen utesluten — skulle uppträda som centralmakternas fiende i stället för bundsförvant, ty ett sådant krig, menade talaren, skulle bli mycket mera populärt i Italien. Jag tog ordet för att tillbakavisa denna anpassning till den småborgerliga irredentismen och bad sekreteraren, partivän Lazzari, att fastslå min protest i protokollet, så att intet tvivel kunde uppstå om att det socialistiska partiets inställning till kriget ej skulle påverkas av ett beslut från regeringens sida att ansluta sig till den ena eller andra koalitionen av kapitalistiska intressen. *Mussolini*, som lämnade sammanträdet före dess avslutning — sannolikt var det ingen tillfällighet — *företredde vår ståndpunkt* med den största häftighet. Han gick så långt, att han i artiklar i en tidskrift och vid partisektionens möte i Milano företredde den ståndpunkten, att Tysklands seger vore förmånligare för proletariatet än de allierades seger. I grund och botten var även detta yttrande endast en bluff. Han hade läst det någonstades och ville stöta de småborgerliga läsarna för huvudet. Han riskerade ingenting med det, ty ej heller detta var att simma mot strömmen. Då jag för honom berättade episoden med den syndikalistiska avvikningen från klasständpunkten, sade han: "Nå ja — det är väl de småborgerliga syndikalisterna." Vid denna tid fanns ej ens bland Bissolatianerna, som ej längre tillhörde partiet, någon med irredentistisk eller nationalistisk inställning. Detta läge förändrades till följd av de tyska och franska socialisternas ställning till kreditmröst-

ningen och till följd av en artikel, som publicerades i "Wiener Arbeiterzeitung" i anslutning till kreditbeivlingen under titeln "Den tyska nationens dag". Om det någonsin kunnat påstås, att en enstaka artikel spelat en ödesdiger roll, så gäller detta framför allt om denna artikel i den österrikiska socialdemokratins organ. Utan överdrift kan väl sägas, att den gjorde de italienska irredentisterna, ja de mot Österrike fiendliga elementen inom italienska folket en stor tjänst och avsevärt underlättade den psykologiska förberedelsen av kriget mot Österrike, varemot det ytterligt försvårade det socialistiska partiets ställning. Denna artikel utlöste en mängd stämningar och yttranden, som utan den ej hade kommit till synes, icke minst emedan just Italiens socialistiska parti gav ett utpräglat internationellt klassinnehåll åt sin propaganda och sin ställning till kriget.

Intressenas solidaritet, det gemensamma slutmålet för de utsugna i alla länder hade blivit dess ledmotiv särskilt vid den tidpunkt, då internationalismens problem blev akut och pockade på en konkret, energisk lösning.

Då den ovan nämnda artikeln publicerades, förelåg ännu ej den konkreta faran, ja, ej ens sannolikheten av Italiens deltagande i kriget, ej heller bourgeoisin var på det klara med huruvida neutralitet eller krig skulle vara mera fördelaktigt för dem, vadan även dess organ intogo en avvaktande hållning.

Endast det socialistiska partiet var avgjort mot kriget, bedrev propaganda mot det och ställde proletarietets internationalism mot alla andra strömningar och intressen. Det var i grunden en den proletära internationalismens försvarskampanj. Den internationella solidaritetens band skulle kännas intensivare än någonsin. Och då får man i ett socialistiskt broderorgan se en artikel, som ställer den nationella solidariteten över den internationella, predikar borgfreden och förhärsligar vad som betyder döden för den revolutionära internationalismen i hela världen. Nu sade sig många, som hittills undertryckt sina irredentiska känslor, att deras ställningstagande varit naivt; österrikarna och tyskarna kände och handlade ju helt annorlunda. "Se på de österrikiska socialdemokraterna — det är deras internationalism! Våra egna socialister vilja göra oss värnlösa, utlämna oss åt fienden. De antaga resolutioner mot kriget — deras bröder förbereda kanoner mot oss!" Visserligen var det ej denna inställning hos de småborgerliga elementen, utan den tunga industrins verkliga eller inbillade intressen, som drogo Italien in i kriget; men man må blott betänka, vilken roll demagogin spelat under kriget, man må vidare betänka, att det i Italien fanns ett enda parti, som åtnjöt prestige och väckte fruktan, för att man utan vidare skall förstå, att allt som hindrade den socialistiska propagandan var liktydigt med vatten på entente-imperialismens kvarn. Sålunda hade de andra ländernas socialdemokratiska partier gett de skarpaste vapen åt den anti-socialistiska propagandan i Italien. Motståndarpressen utnyttjade dem grundligt, först som allmänt kampmedel mot Italiens proletära rörelse, senare, då bourgeoisin och regeringen började orientera sig krigiskt resp. ententevänligt, som det bästa medlet att väcka stämning för kriget självt. De socialisters uppträdande, som slutit borgfreden, illustrerades dagligen med ovederläggliga bevis och autentiska uttalanden, ledande socialisters konkreta ställningstaganden. Därmed började för partiet i allmänhet och för mig personligen ett ytterst svårt, ansvarsfullt, jag är t. o. m. frestad att säga tröstlöst läge. Att försvara Internationalens idéer var för oss på en gång en plikt och ett behov, de medel, som stodo oss till buds därtill, blevo allt sparsammare, dels emedan broderpartierna uppträdde allt mindre revolutionärt, dels emedan de krigförande länderna allt mera avskuros från den övriga världen. Demagogin blev fräckare för var dag i alla länder, Italien ej undantaget; ja, kanske tog den de största dimensionerna just i Italien. I övriga länder hade socialisterna redan presterat vad motståndarna önskade: de hade förklarat kriget för en folkets sak och väckt folkets hänförelse för det. I dessa länder behövde man ej föra någon särskild kampanj. Mot minoriteten av revolutionära och internationalistiskt inställda socialdemokrater kunde man alltid anföra "det goda föredömet" från den utslagsgivande majoriteten inom partiernas och fackföreningarnas ledande instanser; hos oss var det

ej så. Parti och fackföreningsrörelse, de över 200 socialistiska tidningarna, de talrika socialistiska kommunerna, de socialistiska lärarna, den entusiastiska och övertygade socialistiska ungdomen stodo som en man i kampen mot kriget och nationalismen. Man visste, att det ej skulle bli lätt att bryta detta motstånd, och utvecklade så mycket större energi i angrepp och smädelser. Om man icke så lätt kunde draga massorna från socialismen och den hos dem djupt rotade internationalismen, så ville man åtminstone göra rörelsens ledare misstänkta i deras ögon. ”Internationalismen är och förblir en illusion, en vindfläkt av verkligheten har förstört den”, predikade arbetarklassens fiender. ”Den utländska socialismens kloka, ärliga ledare ha insett det — här i landet göra de det ej, emedan de äro köpta av fienden.”

Endast de som erinra sig den hejdlösa kampanj mot den italienska socialismen, som alldeles särskilt underblåstes i ententeländerna med alla medel, inräknat korruption, kunna göra sig en föreställning om hur mycken energi, övertygelse och mod de italienska socialisterna givit prov på. Ja, fascismens uppkomst i dess mussoliniska hämnd- och förintelseform, själva det faktum, att bourgeoisie och regeringarna lagt sitt öde i en äventyrarens hand, allt detta kan till stor del förklaras därigenom, att motståndarna just under kriget fingo tillfälle att lära känna socialismens övertygande kraft, den italienska socialistiska rörelsens styrka. Hämnd för det förflutna och fruktan för framtiden ha möjliggjort Mussolinis blodsdiktatur. Vilka medel stodo oss under kriget till buds för att försvara den proletära internationalismen? Att vädja till dess teoretiska och historiska berättigande, till det förflutna och framtiden, det var ej nog i en tid, då ett enda ögonblick med sin makt ryckte årtionden, ja århundraden ur människornas minne och känslor .. .

Nuet, endast nuet var bestämmande, men just för den proletära Internationalen var nuet skamligt, nedslående, förintande. Ett återstod oss: att framföra enskilda fakta, av vilka massorna kunde förstå, att de slutsatser, motståndarna drogo ur våra broderpartiers ställning, ej voro bindande, att kriget ej förmådde förinta allt, att enstaka gnistor av den övertygelse-trogna socialismen ännu glödde ute i världen, och just emedan de strålade så spridda i det blodiga världshatets mörka natt, så mycket klarare och säkrare visade vägen till socialismen och folkens befrielse. För att förmedla sådant faktiskt material till ”Avanti” och därigenom till det italienska proletariatet beslöt jag att flytta till Schweiz.

Georg Plechanoff och krigsutbrottet.

Det krassaste bevis för att även de mest intellektuellt disciplinerade och objektiva låta sig påverkas av känslor och lidelser i sina omdömen och sitt ställningstagande till olika problem, fick jag vid mitt sista sammanträffande med Plechanoff, vilket hör till mitt livs mest outplånliga, uppskakande erfarenheter.

Vid krigsutbrottet hade Plechanoff skrivit till mig i Milano och bett mig att omedelbart besöka honom i Genève. Ehuru denna uppmaning från honom, som brukade vara så hänsynsfull, gentemot kvinnor nästan ”ridderlig”, något förvånade mig, anade jag minst av allt det verkliga motivet till hans inbjudan. Det gjorde jag ej heller, då fru Plechanoff skrev till mig, att hennes man skulle försöka komma till Milano — ehuru han som vanligt var sjuk — om det skulle bli för omständligt för mig att komma till Genève.

”Vad avser ert parti och ni själv att göra vis å vis kriget?” frågade mig Plechanoff, då jag tidigt på morgonen kom in i hans bostad.

”Min partistyrelses beslut äro redan kända: att med alla medel förhindra Italiens inträde i kriget. Även jag skall givetvis göra mitt yttersta för att hjälpa mina partivänner att fullgöra denna svåra, mödosamma uppgift.”

”Vad”, ropade Plechanoff formligen till, ”förhindra kriget? Så, där ser man, det är er kärlek till Ryssland, er solidaritet med det arma Belgien.”

Jag kände hur allt darrade inom mig, liksom av ett fysiskt slag i mitt innersta. Var det Plechanoff, partivänner, mästaren, vägvisaren? Det var en av de första veckorna i augusti, vi hade just fått underrättelsen om kreditbevillningen och erfarit den bittraste harm. Jag kunde över huvud ej föreställa mig, att marxister kunde ha mer än en åsikt om kriget. Och just Plechanoff!

Vad han betytt för de ryska socialdemokraterna av min generation är tillfyllest bekant; han har hjälpt oss till en vetenskaplig orientering på alla områden; som en lysande fackla har han gått framför oss och hjälpt oss att övervinna, ja undvika en mängd kriser; utan honom hade vår väg till marxismen blivit avsevärt längre. För mig personligen betydde Plechanoff oändligt mycket. Näst efter Marx, Engels och Bebel har jag honom och Antonio Labriola att tacka för det mesta, just av honom har jag fått svar på de problem, som mest intresserat mig. Jag hade också ofta den intellektuella och estetiska njutningen att höra Plechanoff personligen tala, berätta, diskutera. Då var han oförliknelig. Tysk grundlighet och ryskt allvar förenades hos honom med äkta fransk esprit. Liksom Labriola förstod även han att draga till sig alla, som han trodde, att det skulle bli något av. Även han förstod att undervisa utan att docera, att höja sig till sin rätta nivå utan att låta sin överlägsenhet komma till synes. Under flera månader hade jag tillfälle att tala med honom dagligen, då han av hälsoskäl bodde i Italien. Vi hade också träffats i Internationella byrån och vid kongresserna . . .

Sedan Plechanoff sagt detta till mig, var jag på det klara med att vi ej hade något mera att säga varandra. Jag ville resa omedelbart; men under dessa krigets första dagar gingo tågen mera sällan, och då Plechanoff brevledes inbjudit mig att besöka honom, ville jag behärska mig och vänta till nästa tåg för att ej låta en yttre brytning följa på den inre. Plechanoff hade visserligen insett, att han ej kunde vinna något av mig, men han begagnade mitt uppehåll till att pina mig med gyckel och stickord. ”Ja, edra tyska partivänner”, menade han i ett kör och berättade en mängd anekdoter och beklagade sin höga ålder, som hindrade honom att gå i fält mot centralmakterna. Jag bemödade mig att med lugn utstå allt detta. Jag glömde aldrig, vem jag hade framför mig, och i hans lidelsefulla försök att utmana mig låg kanske också bitterheten över den misräkning, jag berett honom. ”Ja, men kamrat Plechanoff”, genmälde jag till honom en enda gång under loppet av de oändliga 24 timmar, jag tillbragte under hans tak, ”har inte ni lärt oss att i kapitalismen se orsaken till alla krig, menar ni på allvar, att jag skall göra skillnad mellan 'angripare' och 'angripna', mellan det 'barbariska' Tyskland och det 'ädla' Frankrike?”

Vad som gjorde mig mest bestört och bekräftade mitt antagande, att Plechanoff med avsikt hade pinat mig, var den omständigheten, att han i ett samtal med en franskvänlig schweiziska i min närvaro använde ordet ”boches”. Det var en sann befrielse för mig att åter få gå upp i tåget och återvända till Italien, till mitt parti, som övertagit en svår, otacksam, men ärorik mission. Hur sällsamt det än må låta, är jag säker om att yttre omständigheter påverkat Plechanoffs ställningstagande: han var i Paris, då staden hotades av de tyska truppers inmarsch.

Socialistiska fredskämpar — tyska agenter — Luganokonferensen.

Smädelsekampanjen i de krigförande ländernas press mot Italiens socialistiska parti och särskilt mot mig undgick ej att göra ett djupt intryck på mig. Om redan möjligheten, att man som kämpe för socialismens stora mål kunde beskyllas för den betalda, bestuckna spionens skamliga roll — jag smädades allmänt som centralmakternas ”agent” — var något vidrigt och hemskt, så fann jag dock det faktum ännu förskräckligare och mer oväntat, att det fanns hela samhällslager och av dem besoldade pressorgan, som smädade medvetet och av materiella intressen, emedan de betraktade oss som ärliga kämpar för ett mål, vars storhet och oöver-

vinnelighet de kände. Att det var möjligt att på detta sätt ljuga, uppmuntra till lögn, betala lögnen och bygga upp en hel lögnapparat, var det mest bestörtande och förnedrande, jag någonsin upplevat. Det var för övrigt liknande metoder, som några år senare gjorde mig fullkomligt främmande för den kommunistiska internationalen och alla dess underordnade organ.

Det första skolexemplet i stor stil på hur en smädelsekampanj sättes i gång fick jag i det genljud, som väcktes i pressen av vårt första försök att ställa socialismens makt mot stormakternas imperialistiska vanvett.

I allmänhet låta även vänner och anhängare av rörelsen mot kriget och mot Andra internationalen denna taga sin början med Zimmerwaldkonferensen. Detta överensstämmer ej med fakta. Det första försöket att göra en kollektiv socialistisk röst hörd mot kriget gjordes redan i september 1914 på de italienska socialisternas initiativ och med de schweiziska socialisternas understöd och medverkan. Italienska partistyrelsen hade beslutat att kräva Internationella byråns inkallande för utarbetande av en plan för den internationella socialistiska kampen mot kriget. För att utföra detta beslut reste jag på uppdrag av italienska partistyrelsen till schweiziska gränsen för att underhandla med Robert Grimm.

Det var en av krigets första dagar, och illusioner om I. S. B.¹ och Andra internationalen voro ännu i allmänhet förklarliga, särskilt hos de partivänner, som aldrig lösgjorde sin socialistiska tro från tron på organisationerna och de människor, som ledde dem. Jag tillstår, att även hos mig — före Internationalens sammanbrott — tron på socialismen förenade sig med tron på den strängaste disciplin och sträckte sig till alla institutioner och ledare, men vid den tidpunkt, om vilken jag skriver, hade jag, bl. a. även emedan jag deltagit i I. S. B:s sista sammanträde före kriget, ej längre några illusioner om byrån själv, om möjligheten och effektiviteten av dess sammankallande. Om jag trots detta reste till Brieg, så gjorde jag det endast för att fullgöra den uppgift, italienska partiet givit mig. Italienska och schweiziska partiet voro medvetna om sitt ansvar inför Internationalen, och därjämte ville de skydda sina egna vänner för det imperialistiska äventyret. De avsågo därför att vidtaga åtgärder för att förmå Internationella socialistiska byråns ledare att sammankalla den. I detta syfte skulle en förhandling äga rum mellan representanter för båda partierna, om vars detaljer Grimm och jag enades i Brieg.

Några detaljer från sammankomstens inkallande och förlopp kasta ett klart ljus över det förräderi, som redan då anstiftades mot Italiens socialistiska parti, och dens osnygga andel, som blev det smutsigaste redskapet för detta förräderi. Givetvis hölls konferensen i hemlighet, då det gällde att göra upp en stridsplan mot alla regeringar och ange kampmedel för de partier, som undertryckts genom krigstillståndet. Detta måste vi göra, då vi ju hade all krigscensur mot oss och alla gränser voro spärrade för varje socialistiskt ord, varje rörelse, varje dokument. Hur stor var ej de församlades förvåning — och hos några även deras misstankar — då man dagen för konferensen såg ett tillkännagivande om den i ”Avanti”(!). Tidningens dåvarande redaktör, Mussolini, som aktivt understött förslaget om konferensens sammankallande, kom under föregivande av en sjukdom ej till Lugano, dit konferensen inkallats. Först senare insågo vi, att denna frånvaro ej var någon tillfällighet, lika litet som det ovan nämnda tillkännagivandet . . .

Då jag i Milano steg på tåget för att resa till Lugano, mötte jag på stationen utom partivännerna Serrati och Musatti, som kommo från Venedig, även några borgerliga journalister, som likaså voro på väg till Lugano för att bevista den utlysta konferensen.

Jag tillhörde jämte Serrati det fåtal italienska partimedlemmar, som alltid uttalat sig mot borgerliga journalisters tillträde till våra möten redan vid en tid, då konspiration över huvud ej kunde komma i fråga. Givetvis berodde detta ej på en önskan att hemlighålla något utan

---

¹ Internationella socialistiska byrån.

endast på en känsla av värdighet och exklusivitet, som representanter för ett revolutionärt parti och en undertryckt klass måste erfara gentemot den borgerliga världen. I detta fall förbjödo dessutom redan sammankomstens karaktär och ändamål, att borgerliga tidningsmän skulle äga tillträde. Då jag sammankallat konferensen, var jag så mycket mer medveten om mitt ansvar och gjorde redan under resan ingen hemlighet för journalisterna av att jag med alla krafter skulle motsätta mig deras tillträde. Det första förslag, jag ställde till konferensen, gällde också, att journalisterna ej skulle släppas in. Alla de närvarande med undantag av en, som också senare blev Mussolinis stridskamrat för kriget och mot internationalismen, röstade för mitt förslag!

Då jag dagen efter konferensen satt tillsammans med partivän Musatti på ett kafé vid stranden, blev jag ej så litet förbluffad, då jag i "Secolo" läste, att vi hållit sammanträdet hemligt, emedan det gällde ett *förbund* med den tyska imperialismen på grundval av tyska pengar. Givetvis betecknades jag som Tysklands "agent", som mot kontant erkänsla övertagit medlarrollen.

*

Under konferensen, vars protokoll på sin tid publicerades; gjorde sig de åsikter gällande, som under kriget tjänade som gränslinje mellan de internationella socialisterna och borgfredens anhängare. Det förklarades som en plikt för Internationalen och de enskilda socialistiska partierna att bringa den allmänna meningen, i synnerhet den socialistiska och proletära, på det klara med att den internationella imperialismen bar den verkliga skulden för kriget och att det ej fanns och ej kunde finnas några "oskyldiga" bland de styrande, då alla kapitalistiska regeringar hade skuld till kriget.

Från detta konstaterande slöt man sig till nödvändigheten av I. S. B:s snara sammankallande, ty kriget kunde och fick ej förstöra de band av solidaritet, som förena alla länders proletärer. Proletärerna, måste göra sin röst hörd just under det blodbad, i vilket kapitalisterna störtat folken, den proletära Internationalens röst, folkfredens och klasskampens röst!

I jämförelse med nutida förhållanden, världskatastrofens varaktighet och följder, synas måhända de här anförda tankarna obetydliga; då inneburo de emellertid ett framsteg. De voro den första kollektiva bekännelsen till den proletära internationalismen, den första officiella, kollektiva domen över I. S. B.

Så mycket är visst, att ej blott den patriotiska I. S. B:s medlemmar, utan även socialpatrioterna i alla länder togo avstånd från konferensen; några angrepo den, emedan den var "orättvis" mot centralmakterna, andra, emedan den var "orättvis" mot ententen, åter andra, emedan den ej var nog underdånig I. S. B. som högsta auktoritet. En konkret, interparlamentarisk aktion var avsedd att följa på konferensen. Av konferensens deltagare erinrar jag mig Mario Ferri, Rimathe, Grimm, Greulich, Naine, Graber och Pflüger, som representerade det schweiziska partiet, Serrati, Musatti, Lazzari, Modigliani, Morgari, Turati och jag för Italiens socialistiska parti, partivän Armuzzi och en annan, som blev förespråkare för ententens krig, vilka representerade det socialistiska italienska partiet i Schweiz.

Vi voro alla trötta, och Luganosjön lovade frid och ro, de höga, ouppnåeliga bergen voro högtidliga och stolta ... Vi gjorde en båttur ... Jag fann det symboliskt, att Lazzari och Turati, som under årtionden bekämpat varandra, sutto i samma båt. En av dem rodde. Plötsligt kom jag att tänka på att vi ej slutgiltigt behandlat en fråga. Våra båtar närmade sig varandra och stannade, tills vi voro färdiga med vår rådplägning.

Under avsjungande av Turatis arbetarsång "Eller i kamp in i döden" avslöto vi konferensen, som bar Zimmerwald i sitt sköte. "Eller i kamp in i döden" ljöd det från stranden. Monte Generoso log mot oss i självmedveten överlägsenhet ...

Ett ovälkommet besök.

Sedan jag definitivt lämnat "Avanti", bodde jag ej heller längre i Milano, men då kriget utbröt och man måste vara beredd på alla eventualiteter och partistyrelsens medlemmar kunde ställas till personligt ansvar, ville jag ej längre hålla mig borta från rörelsens centrum. Jag hyrde ett provisoriskt rum, "provisoriskt", emedan jag var säker om att mycket snart hamna i fängelse: alla upprop mot kriget undertecknades individuellt av samtliga partistyrelsens medlemmar, och därjämte var jag utländska.

Jag kom nästan dagligen in på "Avantis" redaktion för att hålla kontakt med den utländska partipressen. En afton närmare kl. 10, då jag just skulle börja läsa den senaste "Neue Zeit", frågade mig Mussolini: "Vet du, vem som kommer hit i dag kl. 10? Südekum."

"Südekum?" upprepade jag förvånad utan att detta namn hos mig väckte någon särskild — i varje fall ingen behaglig — idéassociation. Om än Südekum personligen var mig fullständigt obekant, så var mig hans militära inställning alltför osympatisk för att jag hade kunnat bli glad över hans besök. Jag blev emellertid ej överraskad eller misstänksam; vi voro ju vana vid att alla utländska partivänner kommo upp på "Avanti". Utan att på något sätt reagera inför meddelandet läste jag vidare. Några minuter senare kom Treves in i sällskap med en man, som jag ej kände igen och som han presenterade för mig som Südekum.

Denne förklarade, att han av tyska partistyrelsen sänts till Italien för att söka kontakt med italienska partiet och för att ta reda på vad det avsåg att göra för att försvara neutraliteten och påskynda återupptagandet av Internationalens verksamhet. "Av partistyrelsen? — Hur kommer det sig, att partistyrelsen sänder just en sådan revisionist, som redan långt före kriget var kandidat för uteslutning ur partiet?" frågade jag förvånad Treves och Mussolini och översatte omedelbart min fråga till tyska, i det jag vände mig till Südekum. Utan ett spår av förlägenhet upprepade han, att han på uppdrag av partistyrelsen blivit sänd till utlandet, bl. a. av det skälet, att han lyckats få ett utländskt pass. (Südekum hade redan gjort en resa till Balkanländerna.)

Vad som förvånade mig, var Mussolinis uppträdande. Jag hade förutsatt, att han skulle beröras lika pinsamt som jag av att en utpräglad revisionist delegerats och att han lika öppet skulle säga sin mening som jag sagt min. I själva verket sade han ej ett ord till mitt konstaterande, var enbart älskvärd mot Südekum och bad honom om en intervju för "Avanti". Südekum gav utan vidare sitt samtycke, varpå Mussolini vände sig till mig. "Gör du intervjun." Först senare kom jag på det klara med att allt detta var kall, förrädisk beräkning; Mussolini ville kompromettera "Avanti", partiet, mig genom en intervju med en "agent" för tyska regeringen, varvid det skulle ges sken av att han personligen ej haft någon del i intervjuens publicering. Då trodde jag honom naturligtvis ej om sådana baktankar; jag uttalade endast min motvilja mot varje slag av intervjuer, vilken för övrigt Mussolini tillräckligt kände till. Under tiden hade Südekum tagit fram ur fickan ett par ark ljusblått brevpapper, på vilka han skrivit i intervjuform, och lämnat dem till Mussolini, som i sin tur vände sig till mig och bad mig översätta "intervjun".

"Gott", sade jag, "men jag vill inte åta mig ansvaret för publicerandet av en intervju med en patriotiskt sinnad revisionist. När jag är färdig med översättningen, skall jag ännu en gång se igenom den tillsammans med Südekum och komma överens med honom om att stryka allt som ej hör hemma i 'Avanti' eller i varje fall ej får publiceras utan kritik. Du gör en lämplig kommentar."

Vi kommo överens om att Südekum kvällen därpå skulle komma upp på redaktionen. Det gjorde han också. Då jag gjorde honom uppmärksam på ett par ställen i hans förklaring, som de italienska arbetarna skulle ha mottagit med munterhet, som t. ex. hans påstående, att Wilhelm II alltid eftersträvat freden, och andra monarkistiskt anstrukna ställen, gick Südekum

utan vidare in på att stryka eller ändra dem. I det stora hela fanns i hans skrift liksom i hans uppträdande över huvud intet, som kunde tyda på att han utförde ett diplomatiskt uppdrag på tyska regeringens order.

Under tiden hade det klockslag, då Mussolini — enligt överenskommelse och vana — skulle vara på redaktionen, för länge sedan förflutit. Südekum måste gå. Tryckerifaktorn pressade mig — det manuskript, vars publicering Mussolini redan föreskrivit, skulle lämnas in. Jag gav ej efter, utan ersatte manuskriptet med annat material. Jag ansåg det otillbörligt att låta ett uttalande av en revisionist inflyta i "Avanti" utan kommentar och ville förmå Mussolini att taga ställning. Långt efter midnatt kom han upp på redaktionen och blev mycket förvånad över att "intervjun" ännu ej var tryckt. Den kommentar, han slutligen tvangs att skriva, blev kort och fullständigt färglös.

I ett samtal med oss, partistyrelsens medlemmar, uttalade Südekum sin avsikt att resa till Rom för att överlägga med partisekreteraren Lazzari och de i Rom bosatta styrelseledamöterna. Knappast hade han kommit dit, förrän alla tidningar berättade om en överläggning mellan det italienska socialistiska partiets styrelse och en "emissarie för tyska regeringen". Vad som emellertid ännu mera skrämde mig, ja, jag kan säga tog mig ur en villfarelse, var det faktum, att partistyrelsen nedlät sig till en förklaring, som innehöll ett ordagrant protokoll från överläggningen, inklusive det tämligen franskvänligt anstrukna svar, Südekum fick av partistyrelsens ledamot *Della Seta*. Detta svar tog avstånd ej så mycket från revisionisten och monarkins försvarare Südekum som från den, som av ententepressen betecknades som emissarie för tyska regeringen. Svarets innehåll och ton, talet om det "arma Belgien" och det "ärorika Frankrike" vittnade om alltför stort hänsynstagande till den borgerliga och småborgerliga allmänna opinionen. Varje medlem av det tyska partiet, menade jag, borde stå oss närmare än alla ententevänliga, icke socialistiska element; vi stodo ej till svars inför någon för vårt förhållande till våra meningsfränder. Även Serrati, som i likhet med mig ej bevisat partistyrelsens sammanträde, betraktade Della Setas tal och dess publicerande som en alltför vittgående koncession till den borgerliga och småborgerliga allmänna opinionen, som i Rom var påtagligt och vulgärt franskvänlig. Det var det enda tillfälle, då jag ej var ense med italienska partistyrelsen.

Då Südekum på resan tillbaka till Tyskland passerade Milano, sysselsatte sig tidningarna alltjämt med hans uppehåll i Rom och hetsade särskilt mot honom, liksom mot allt tyskt. Jag hade rest till Schweiz för att bistå en kär väninna och partikamrat i en svår ödestimme — det var en ung mor, som följt sitt tredje barn till graven. Mussolini telefonerade till mig och bad mig komma till Milano utan att vilja säga, vad det egentligen rörde sig om. Under dessa händelserika dagar måste man vara beredd på allt; jag gissade på ett extra partistyrelesammanträde i sammanhang med krigshändelserna och skyndade mig till "Avantis" redaktion i Milano. Mussolini räckte mig ett kortbrev från Südekum och sade: "Südekum vill tala med mig eller dig; jag har huvudvärk; gå du dit ..." Jag gick till hotellet, ehuru jag ej hade något att säga Südekum och ingenting att höra av honom, helt enkelt emedan den hets, man bedrev mot allt tyskt, gjorde det till en plikt för mig att visa mig solidarisk och gästvänlig gentemot honom.

Några dagar senare spreds genom pressen ett rykte, att *jag* uppmanat Südekum att komma till Italien. Det utgavs en hel broschyr om hans besök. En speglosa "Südekumeri" präglades, vilket skulle betyda så mycket som att man genom Südekum mottagit pengar av tyska regeringen. — —

Uppgörelse med Mussolini.

Sedan den blodiga antiproletära reaktionens ledare och andlige upphovsman, Mussolini, fått världsrykte, ha de utländska socialisterna ofta och med rätta frågat sig, hur det över huvud

varit möjligt, att en man av denna kaliber kunnat spela en framstående roll i italienska partiet. Därav har man så dragit falska slutsatser beträffande rörelsens och framför allt den revolutionära fraktionens karaktär och verksamhet. Italiens och utlandets reformistiskt inställda socialister ha kastat ut barnet med badvattnet, som det av psykologiskt närliggande skäl ofta händer i fall som detta. Det kostar mig stor självövertvinnelse att i mina skildringar av enskilda människor och strävanden, vilkas mål är mänsklighetens befrielse, ett stort ideals förverkligande, också behöva nämna en individ, som å ena sidan blivit till en av mänsklighetens avskyvärdaste, å andra sidan utgör ett ytterst banalt patologiskt fenomen. I hela Mussolinis framgång och hänförelsen för honom är ingenting så påfallande, så betecknande och så förnedrande för vår tid som det faktum, att man över huvud kunnat ta honom på allvar som människa. Fallet Mussolini är ett exempel på den suggestion och självsuggestion, som en härskande klass och dess förespråkare utöva, då det gäller att försvara klassens privilegier mot de utsugna klassernas revolutionära strävanden.

Att fascismen är en utpräglad reaktionär, antiproletär rörelse, som framgått ur efterkrigsårens kris och burits fram av krigets anda och den revolutionära ebben, det är allmänt bekant. Mindre bekant är det faktum, att en reaktionär rörelse i Italien ej hade kunnat uppstå i annan form. I varje fall hade den ej kunnat behålla makten. Varje annan rörelse hade hos de italienska massorna stött på ett segt, oövertvinnligt motstånd. Före och omedelbart efter kriget hade den italienska arbetarklassen ett sådant politiskt inflytande och så mäktiga organisationer, den allmänna frihets- och jämlikhets känslan var så utbredd, socialismen så populär även inom armén, att en normal, långsamt framflytande reaktion utan tvivel hade blivit slagen tillbaka. Mussolini och hans band ha *överrumplat* det italienska proletariatet.

Mussolini lyckades med överrumplingen, emedan han ej hade att räkna med något motstånd från sina offer och endast med understöd, smicker och kryperi från de härskande och deras medlöpare. Arbetarklassen var ej tekniskt, d. v. s. militärt och psykologiskt förberedd på överfallet och försvaret. Regeringen, monarkin, de stora godsägarna, industrimagnaterna och de småborgerliga medlöparna, som spelade en stor roll vid fascismens uppkomst och utveckling, ej blott skaffade honom pengar och vapen och underlättade hans marsch till Rom, ställde ej blott pressens, domstolarnas och kyrkans organ i hans tjänst, de gävo även honom och hans banditfölje — det var det viktigaste — juridisk och moralisk ansvars- och *strafflöshet* på alla områden. Denne man, vars styrka så allmänt beundras och utskrikes, är den ömkligaste stackare, han har aldrig utfört en självständig handling eller övertagit ett ansvar, han har *aldrig* simmat mot strömmen ...

Under en agitationsresa i franska Schweiz lärde jag känna Mussolini på ett litet partimöte i Lausanne. Han förmådde väcka uppmärksamhet endast genom uttrycket i sina sjukligt exalterade ögon. Han gjorde intryck av en hjälplös människa, vilket väl var att tillskriva hans ungdom och hans förfall. Han var ej murare, som han påstått, utan levde i Schweiz som politisk flykting på de italienska murarnas bekostnad. Hans hjälplöshet och materiella nöd gjorde mig ont, och jag ville gärna hjälpa honom. Hans högsta önskan var då att översätta Kautskys "Dagen efter revolutionen" till italienska, vilket skulle inbringa honom femtio francs. Då han ej behärskade vare sig tyska språket eller den marxistiska terminologin, var detta omöjligt för honom. Jag erbjöd mig därför att hjälpa honom med översättningen.

I detta syfte stannade jag också några gånger på genomresan i Lausanne. Redan då föll mig hans stora moraliska svaghet i ögonen, och just den föranledde mig att särskilt ta mig an honom. Med tiden fick jag tillfälle att betrakta hans psykologiska och politiska utveckling på nära håll, hur han som förfallen vagabond mödosamt förvärvade en smula litterärt vetande, hur han tillägnade sig socialismens tankegång och slutligen började utöva politisk verksamhet. Jag kunde studera honom, då han som glödande antimilitarist och antiklerikal i tal och skrift började förkunna socialismens läror, socialismen, som lyft honom själv ur en avgrund av andlig och lekamlig nöd. Ännu mer ingående kunde jag studera honom, då han i

Italiens socialistiska parti förvärvade allt högre poster, större ansvar och större rykte. Jag såg honom på närmaste håll intill det ögonblick, då hans stora ärelystnad och hans hämndkänsla mot det socialistiska partiet — som gett honom allt utom det, som han i sitt storhetsvansinne räknade på: ensamherraväldet — drevo honom till hans förräderi mot den socialistiska rörelsen och mot sig själv. Han begick verkligen ett förräderi mot sig själv, mot sitt förflutna; ty om Mussolini någonsin trott på något, så är det på den revolutionära socialismen! Allt annat var och är för honom endast *bluff*.

Ingen tror heller mindre än han själv på hans ”kraft”. Han talar endast om sin kraft, sin styrka och sitt mod för att berusa sig själv och andra. Att vara stark och modig betyder framför allt att vara i stånd och redo att bära ett ansvar, att kunna simma mot strömmen. Och just dessa egenskaper saknar Italiens nuvarande självhärskare mer än allt annat.

Innan han beslutar sig för ett uttalande eller en handling, måste han ha övertygat sig om att andra människor följa honom, att andra överta ansvaret. Hans initiativ och hans mod kommer till uttryck endast inom snäva gränser: gentemot meningsfränder och stridskamrater.

Mussolini blev revolutionär i en av proletär internationalism genomsyrad familj: hans fader var smed och en ivrig medlem av Första internationalen. Romagna, där han växte upp, skakades under hans ungdomsår av häftiga strider mellan republikaner och socialister. Kyrkan, ja varje andlig förbindelse med religiös tro, föraktades djupt i hans hem. I Schweiz, dit Mussolini flydde för att undgå militärtjänstgöringen och en säker framtid som svältande folkskollärare, utgjordes hela hans omgivning av socialistiska murare och hantverkare, som bokstavligen delade sitt knappa bröd med honom.

Hans socialistiska utveckling hade *ingen* individuell prägel, var intet resultat av individuellt sökande efter en världsåskådning, intet resultat av djupa inre strider: Mussolini växte helt enkelt in i socialismen, emedan han i hemmet liksom även bland sina hemlösa landsmän i Schweiz rycktes med av den revolutionära arbetarrörelsens mäktiga ström. Ty i jämförelse med den förfallne Mussolini, som saknade fysisk kraft och disciplin att som murare förtjäna ett dagligt uppehälle på ett par francs, förde de andra italienska immigranterna ett avundsvärt liv.

Då han som så många andra desertörer efter en amnesti återvände från Schweiz till Italien, fick han i sin hemtrakt Romagna anställning som redaktör för en partitidning i landsorten. Då man föreslog honom en månadslön på 150 lire, tillbakavisade han anbudet och sade, att det var för mycket, han kunde nöja sig med mindre ... Från Schweiz, där han lärt sig franska, förde han med sig en smula fransk litteratur. Som en lätt påverkad patologisk natur anpassade han sig mycket snart till den franska stilen, som han ännu i dag härmar i tal och skrift.

Tripoliskriget, under vilket han uppträdde mycket revolutionärt — han föreslog, att man skulle spränga järnvägsrälsen i luften för att hindra trupptransporten — gjorde honom populär. Under tiden hade han också varit i Trient, där han tillsammans med Battisti redigerade en partitidning. Utvisningen ur det habsburgska Österrike ökade hans popularitet bland de socialistiska massorna.

Då vår fraktion fick majoriteten på partikongressen i Reggio Emilia och reformisterna vägrade att med oss dela ansvaret i ledningen, invaldes Mussolini i den nya partistyrelsen. I styrelsen sutto bl. a. även Serrati, som dittills huvudsakligen varit verksam i utlandet, Vella och jag. Att vår fraktions erövring av partistyrelsen i ordets fullaste bemärkelse innebar en seger för den revolutionära flygeln över den reformistiska, bevisade vi också, då vi utsågo Lazzari, som mest av alla bekämpades av Turati och de övrigt reformisterna, till parti-sekreterare.

Givetvis riktade vi framför allt blicken på centralorganet, ”Avanti”. Till interimredaktör för tidningen utsågs Bacci, som tillika hade den finansiella och administrativa ledningen om

hand. Då det sedan gällde att finna en redaktör, som helt kunde ägna sig åt tidningens redaktionella skötsel, föll valet på Mussolini. Mot valet uttalade blott Vella, partistyrelsens yngste medlem, psykologiska betänkligheter. Enligt hans mening var Mussolini för individualistiskt inställd. För min egen del var jag givetvis medveten om hans bristfälliga teoretiska bildning, men vi hade inget val. Jag antog också, att hans hängivenhet till saken, hans anpassningsförmåga, hans flit, hans allmänna färdigheter, som visserligen ej voro särskilt märkvärdiga, skulle sätta honom i stånd att mer eller mindre tillfredsställande uppfylla sina plikter.

Jag måste säga, att denna förväntan trots senare hemska erfarenheter ej var så långt från verkligheten, som man i regel antar. Jag säger det ej *ehuru* utan just *emedan* jag på nära håll studerat Mussolinis utveckling från revolutionär till förrädare. Just hans nesliga "utveckling" är ett exempel på i hur hög grad människorna äro beroende av yttre omständigheter, av tillfälliga inflytelser, och detta i större omfång ju svagare de äro i fysiskt och psykiskt hänseende. Jag tror, att Mussolini vid denna tid var en uppriktig revolutionär, och att han endast småningom genom yttre frestelser gled nedåt på detta sätt. Det vore ett grovt psykologiskt misstag att från hans nuvarande karaktär dra några slutsatser om den dåvarande.

Vid det partistyrelsemöte, där Mussolini satte sig till motvärn mot att överta "Avantis" redigering, som anförtrots åt honom, sade han slutligen, då han insåg sin otillräcklighet, kanske också emedan han var rädd för sig själv: "Låt gå, men på ett villkor: Balabanoff måste också sitta i redaktionen." Detta krav förbluffade mig mest av alla. Mellan honom och mig bestod icke vare sig särskild själsfrändskap eller ens personlig vänskap. Jag hade också underhandlat med honom en längre tid strax före partistyrelsemötet utan att han antytt för mig, att mitt medarbetarskap eller ständiga närvaro på "Avanti" kunde vara honom till nytta eller var nödvändigt för honom.

Först senare har jag förstått, vad hans krav betydde. Mussolini var medveten om sin svaghet just i det ögonblick, då hans partivänner gävo honom en ansvarsfull befattning. Han hade alltid levat i landsorten och var rädd för storstaden, för populariteten. Han var också rädd för att ensam bära det teoretiska och politiska ansvaret och sökte någon, som ville dela det med honom, utan att han behövde besväras av någon känsla av beroende. Han behövde någon, som han absolut kunde lita på, åt vilken han kunde överlåta lösningen av de svåraste frågorna, någon som kunde hjälpa honom utan att i övrigt stå i vägen för hans ärelystnad. Också det faktum, att Mussolini ej förberett mig, finner sin förklaring i hans psykologiska inställning. Han ville ställa mig inför partibeslutets *fait accompli*, som jag underkastade mig, medan jag i ett enskilt samtal om saken givetvis även av personliga skäl ej så utan vidare givit mitt samtycke.

Mitt samarbete med Mussolini gav mig ständigt bevis på hans svaghet. Han skrev ej en artikel, fattade ej ett beslut utan att rådfråga mig, och jag kan ej erinra mig ett enda fall, då han ej accepterade min uppfattning. — — —

Jag vill här redogöra för ett särskilt krasst exempel på hans eftergivenhet. Sista april 1913 — Mussolini stod i begrepp att resa till Schweiz för att fira första maj — räckte han mig ett avdrag av "Avantis" förstamajnummer med orden: "Har du sett mitt svar till De Ambris? Nu får han vad han förtjänar." De Ambris var en av de egocentriska småborgerliga intellektuella, som då voro så talrika i Italien och som ej förmådde göra karriär eller förtjäna sitt uppehälle i den borgerliga världen utan flydde till arbetarrörelsen. Deras socialism bestod i tillfredsställelsen av deras personliga upprorsanda. De förstodo ej klasskampen, ville ej förstå den. De avspisade massorna och sig själva med revolutionärt klingande fraser. För sådana individer är socialismen givetvis icke nog. De komplettera dess karaktär och dess metoder genom en demagogisk inställning och förolämpa dess bärare. Resultatet blir en "ir-revolutionär" syndikalism, som Plechanoff brukade uttrycka sig.

Vid denna tid försvarade Mussolini den socialistiska rörelsen mot sådana angrepp och bekämpades skoningslöst av syndikalisterna, av vilka största delen senare vid krigsutbrottet, alltså ännu tidigare än Mussolini själv, blevo hänförda militarister. Det svar, Mussolini ville påpeka för mig, innehöll ett häftigt genmäle på ett vulgärt, ja, som jag senare fick veta, obsceniskt angrepp. Det var första gången en så rå ton och en så låg terminologi förekommit i vår tidning. ”Något sådant kan och får ej publiceras i *Avanti*”, sade jag till honom, som vanligt med det största lugn. ”Vad”, genmälde han upprörd, ”har du då inte läst, vad De Ambris skrivit om mig?” — ”Jag läser inte sådana vulgära saker, men hur det än må förhålla sig, få sådana uttryckssätt ej förekomma i '*Avanti*'. Betänk bara, att tusentals proletärer längta efter tidningen, betrakta den som en helgedom, och just '*Avantis*' festnummer skulle innehålla något sådant? Är det lönt att göra en vulgär smädare en sådan ära som att vanhelga vår '*Avanti*'?”

”Men”, svarade han, ”det är en obscenitet, som jag vill förskona dig från. Jag kan inte låta saken stå obesvarad. Mitt genmäle *måste publiceras*. Om jag i afton träffar den fähunden i Lugano, så slår jag ihjäl honom. Adjö!”

En kvart senare fick jag en häftig telefonpåringning. Det var Mussolini. Han sade: ”Se genast till, att mitt svar till De Ambris inte kommer in i '*Avanti*'. Du har rätt, det bör inte publiceras.”

*

Då jag medarbetade i tidningen ej blott som redaktör, utan även som redaktionssekreterare och medlem av partistyrelsen, kunde Mussolini småningom låta mig överta allt som han fann obehagligt eller som kunde medföra något ansvar. Om det gällde att refusera en artikel, att hålla en obehaglig polemisk uppgörelse med någon reformist, att avge förklaringar, som ej kunde vänta något vänligt mottagande, ja t. o. m. om det gällde något personligt obehagligt, så bad han mig alltid överta det.

Sålunda överlät han en gång åt mig att långt in på natten samtala med en enträgen besökare, som visserligen var hans personlige vän, men som varken han eller partistyrelsens övriga medlemmar ville göra till viljes. Då vederbörande anmälde sig, lät Mussolini meddela att han ej träffades och gömde sig, tills samtalet var slut. Då kom han fram och lyckönskade mig till min oböjlighet. Men nästa dag, då samme man uppsökte Mussolini i hans bostad och vädjade till hans vänskap, föll den ”starke” genast till föga och gjorde honom till viljes.

Ännu krassare framträdde Mussolinis brist på mod vid ett annat tillfälle, som föranledde mig att lämna ”*Avantis*” redaktion. Samtidigt som jag lärde känna Mussolini, blev jag bekant med en annan blottställd flykting, en italiensk lärarinna, som i välsignat tillstånd måst fly från Italien, emedan hon var dömd för ett revolutionärt tal. Jag visade henne samma solidaritet som Mussolini, blott med den skillnaden, att jag fattade en varm personlig sympati för henne och en verklig vänskap uppstod mellan oss, som under årens lopp ytterligare fördjupats, medan jag ej haft något personligt förhållande till Mussolini ens på den tid, då jag ännu ej föraktade honom. Han var för mig endast den hjälpbehövande, svaga människan, under det Maria G. var en modig och stark karaktär. Genom min förmedling hade de båda blivit bekanta i landsflykten. Då jag flera år senare på Mussolinis önskan kom till ”*Avantis*” redaktion i Milano, återfann jag även vår gemensamma stridskamrat. Hon hade under tiden satt sju barn till världen. Hennes ekonomiska ställning var obeskrivligt sorglig. Den kommun, där hon undervisat, hade sagt upp henne. Det slutliga avgörandet, på vilket hennes sju barns öde berodde, hängde ännu i luften. Å ena sidan skulle en pedagogisk instans pröva kommunens beslut, å andra sidan hade också en partiskiljedomstol blivit tillsatt, då även socialister sutto i kommunalförvaltningen. Som bekant är det bruk i pressen att undvika artiklar, som kunna påverka medlemmarna av en jury i deras utslag. Då det pedagogiska utslaget i denna fråga fallit före partiskiljedomstolens, ville kommunalförvaltningens medlemmar genom en artikel påverka skiljedomarna. Lärarinnan, kamrat G., påpekade i min närvaro för Mussolini, att en

artikel om saken ej fick inflyta i partitidningen före skiljedomstolens utslag. "Naturligtvis", svarade han, i det han tog emot ett antal dokument, som hon gav honom för orientering. Dagen därpå sände kommunalrådet en utförlig, kommenterad redogörelse för hela angelägenheten till "Avantis" redaktion. Mussolini gav en redaktör i uppdrag att ombesörja dess publicering. Då jag i mycket häftiga ordalag påpekade för honom motsägelsen mellan vad han gjort upp med Maria G. och vad han stod i begrepp att göra, verkade han förvånad, medgav omedelbart, att jag hade rätt och bad mig ta hand om saken, vilket jag också gjorde. Jag reducerade den långa, subjektivt hållna redogörelsen till fakta och satte in den som en notis i tidningen. Då jag på vägen hem sade till Mussolini, att han glömt kvar avdraget av notisen på sitt bord, ryckte han på axlarna och frågade, hur det kunde falla mig in, att han över huvud skulle kunna kontrollera mig eller ha något att invända mot vad jag gjorde! Dagen därpå kommo tre representanter från kommunen i fråga upp på redaktionen och protesterade mot att icke deras redogörelse utan endast en liten notis publicerats i "Avanti". En grov ointelligent röst sade: "Vi äro mycket missbelåtna med att vår redogörelse blivit införd i avkortat skick. Om det upprepas, komma vi att dra in samtliga våra 46 abonnemang på Avanti." Jag var så säker på att partitidningens hotade redaktör skulle ge de odisciplinerade kommunalmännen det svar, de förtjänade, att jag lyfte på huvudet först då jag fick höra det fegaste och mest oväntade, som kunde tänkas. Den nuvarande diktatorn sade i den sliskiga tonen hos en skolpojke, som ber om förlåtelse: "Förlåt, kamrater, något sådant skall inte vidare förekomma. Jag visste ingenting om hela saken. Hädanefter skall jag själv läsa alla insändare och lämna in dem till tryckning." Det var tillräckligt att fem män visade sig och slog an en energisk ton, för att den "stanke" skulle svika sitt ansvar och fegt lämna sina medarbetare i sticket. Om man härtill lägger, att det i detta för övrigt politiskt betydelselösa fall gällde en konflikt om en arbetslös, värmlös lärarinna, som satt in hela sitt liv i de socialistiska idéernas tjänst, att det alltså var en den svagares kamp mot den starkare, så ser man även av denna lilla episod, vilken karaktärsstyrka Mussolini ägde t. o. m. i sina bästa år.

Då partistyrelsen någon tid efteråt höll ett sammanträde i Rom, stod också min avgång ur redaktionen på dagordningen. Jag hade ej skrivit någonting om saken, för att partistyrelsens medlemmar efter redogörelser från båda parterna skulle kunna bilda sig ett opartiskt omdöme.

Sedan jag redogjort för de ovan nämnda händelserna, tillade jag: "Kamrater, om allt detta försiggått i en borgerlig redaktion och ej på Avanti, kunna ni vara säkra på att ett bläckhorn hade flugit i huvudet på en så feg chefredaktör som Mussolini."

"Jag hade besvarat bläckhornet med ett annat bläckhorn", anmärkte Mussolini.

"I sådant fall hade Avanti fått betala tre bläckhorn, men du hade säkert gått från redaktionen som en cyklop. Din feghet hade ändå kostat dig något", svarade jag.

Då han tillfrågades, varför han ej hållit sitt löfte till lärarinnan Maria G., sade han: "Jag hade glömt det."

"Varför har du ej tidigare sett igenom de dokument, hon gav dig?" frågade jag. "Hon bad dig ju inte om någon tjänst eller något privilegium. Om hon haft orätt, kunde du ha sagt henne det."

"Jag hade varken tid eller lust att lägga mig i hela saken."

"Inte tid att sysselsätta dig med en fråga, av vars lösning åtta människors öde beror! Du har alltför fort glömt vad det vill säga att behöva svälta", sade jag. Jag var färdig med människan Mussolini och därmed också med socialisten.

På våren 1913 bad mig Mussolini att på ett möte i hans hemort hålla ett föredrag om Paris-kommunen. "Vi behöva en bombsuccés", skrek han på sitt vanliga sätt. Då jag kom till Forli, var hela befolkningen starkt upphetsad. Republikanerna hade hotat att spränga vårt möte. Man befarade allvarliga sammanstötningar och blodsutgjutelse. Belägringstillstånd skulle

proklameras. Jag har sällan sett en människa så ängslig och upprörd som Mussolini vid detta tillfälle. I varje ögonblick mottog han nya underrättelser, skickade i väg betrodda män och övervägde, om man ej borde uppskjuta mötet. Han fattade inget beslut utan att upprepade gånger ha bett alla närvarande om råd. Under mitt tal kom det också verkligen där ute till sammanstötningar mellan anhängare av båda partierna, knivskärningar och allvarliga blodviten. Jag försökte att fortsätta mitt tal för att hålla massan samman och därigenom förhindra en skärpning av konflikten. Mussolini tycktes fullständigt ha förlorat huvudet, icke för att han alltför starkt kände sitt ansvar som ledare utan endast av elementär fruktan för sitt eget liv, av ren självbevarelsedrift. Vi eskorterades efter mötets slut av karabinjärerna till stationen, varvid en del republikaner gjorde ett attentat mot oss. Vid detta tillfälle kunde jag studera Mussolinis ”mod” på nära håll... Inte bara karabinjärerna utan också jag fick skydda honom.

Det mest erbarmliga kom ännu mera krasst till synes vid stationen. Jag måste resa med första tåget för att nästa dag kunna hålla majtal på olika platser. Den ”orädd” Mussolini sökte av all makt övertala mig att stanna. Jag skulle telegrafera återbud och ej lämna honom ensam i denna farliga situation. Han lugnade sig först då andra meningsfränder lovade att stanna hos honom. På liknande sätt betedde sig Mussolini i alla allvarligare situationer, vid varje demonstration och vid varje strejk.

*

Mussolini hade upprepade gånger bett mig att vänta på honom på kvällen, då han skulle gå hem; det gällde ofta flera timmar, emedan han i likhet med flertalet redaktörer kom sent till redaktionen och gick mycket sent därifrån, medan jag var på redaktionen hela dagen och kunde gå hem mycket tidigare. ”Vad är du egentligen rädd för?” brukade jag fråga honom halvt på skämt, halvt på allvar.

”För vad? För mig själv, för min skugga, för en hund, för ett träd”, svarade han med en axelryckning.

*

En kall vinternatt i Milano. Den täta dimman hindrar oss att se och andas. Med lätta steg går Mussolini hem efter fullgjort arbete -- innan han gick från redaktionen, hade han sett igenom och beundrat första exemplaret av ”Avanti”. Jag följer med honom; detta har redan blivit en vana. Han fryser, nästan skälver i sin slitna rock, håller händerna i fickorna, stannar ofta för att illustrera sin monolog med en särskilt livlig gest. Jag går försjunken i tankar och hör på blott till hälften, ty jag vet, varför Mussolini för mig skildrar en självklar sak eller något som jag redan känner till. Han vill förbluffa genom en skenbart oväntad slutsats, genom en paradox. Framför allt gäller det för honom att göra någon ”paff”. Han berättar om vad han skall ställa till. ”Har du läst Valeras sista artikel?” frågar han mig. Valera, redaktören för Folla, en socialistiskt anstruken pamflettidning, hade en längre tid imponerat på Mussolini genom sitt bohémartade, erotiska levnadssätt och skrivsätt. ”Valera är tokig, jag är ännu tokigare, och i morgon skriver jag en artikel för 'Folla', som är ännu värre än hans”, säger Mussolini, och hela hans kropp skakar av skratt ...

Det är den verkliga Mussolini, *det* har alltid varit hans dröm: att väcka uppmärksamhet, om ej genom något bättre, så genom att överträffa det orimliga genom något ännu orimligare och väcka den småborgerlige filisternas häpnad.

*

En annan kolmörk, hemsk natt. Man stöter nästan mot träden på gatan. Mussolini stannar framför ett av dessa träd och säger i en självkär ton, som kunnat låta en ana ett genialt infall: ”I ett av dessa träd ska vi en gång låta hänga Turati och andra reformister.”

”I vilka träd kommer arbetarklassen att hänga oss”, inpassar jag utan att stanna, ”om vi ej längre företräda dess intressen, ej längre handla i samförstånd med den?”

Redan då vi arbetade tillsammans på ”Avanti”, lärde jag känna Mussolinis hämndkänsla. Han hade för vana att omsorgsfullt samla alla skrifter, alla dokument, som vid något tillfälle kunde skada en fiende till honom, framförallt en motståndare inom arbetarrörelsen.

”Varför gör du det?” brukade jag fråga honom.

”Varför?” svarade han och log mot mig med sina sjukligt glimmande ögon. ”Jag lägger upp ett arkiv. Det kommer en gång att vara mig till nytta.”

*

”Kamrat”, ropade en av de flickor, som voro anställda på ”Avanti”, då jag gick förbi hennes disk, ”en ung kamrat på landet skickar mig sitt medlemskort och ber att ni och Mussolini skall skriva på det.”

”Kära kamrat, jag uppfyller gärna varje allvarlig önskan av den unga kamraten och er men inte denna. På vad sätt skilja sig våra namnteckningar från de tiotusentals partivänners, som vi ha i Italien? Varför denna personlighetskult? Vi skulle därmed bara ge ett dåligt exempel.”

”Ni har rätt, men ... Efter ert svar vågar jag knappast be kamrat Mussolini om detsamma ...”

Då jag några minuter senare kom in på redaktionsrummet, höll Mussolini just på att lämna flickan medlemskortet, sedan han skrivit på det. Min närvaro gjorde honom förlägen.

”Stämmer detta överens med vad vi alltid sagt, särskilt du?” Jag påminde honom om en sats, som han präglat på kongressen i Ancona och som väckt stormande bifall.

”Partiet är inget skyltfönster för berömda män. Partiet får ej bli ett verktyg för enskilda medlemmar. Tvärtom skall var och en av oss behandlas som ett verktyg i sakens tjänst. Den, som ej längre förmår tjäna partiet, han må gå. Partiet är inget skyltfönster!”

*

Hela Milano är i uppror! Protestmöten, demonstrationståg, generalstrejk! En arbetslös hade under en arbetslöshetsdemonstration dödats i den trängsel, som åstadkommit av polisen ... Händelsens tragik ökades ytterligare därav att det var en helt efterbliven murare: innan han gick till demonstrationen, hade han sört för att lampan under helgonbilden ej skulle slockna. Han hade köpt olja för sina sista slantar, medan familjen svält. Båda tilldragelserna voro lika uppseendeväckande i den industriellt högt utvecklade storstaden. Det förvånade oss även avsevärt, att det just i Milano kunde finnas sådana arbetare. Mussolini bad mig skriva en artikel om saken. Jag uppsökte änkan och kunde skildra hela den tragiska historien i ”Avanti”. Som svar på artikeln, i vilken proletariatets verkliga öde avspeglades, fingo vi en mängd insändare och penninggåvor. Även borgerliga tidningar öppnade sina spalter för insamlingar. En oändlig sorg och protestdemonstrationer följde kapitalismens omedvetna offer till hans sista — och första viloplats ...

Generalstrejken hade börjat. Dagen därpå hölls ett massmöte i arbetarkammaren. Vi talade i en öppen jättesal, utanför vars fönster en massa folk hade samlats. Gården var proppfull, likaledes gatorna. Man beräknade de närvarandes antal till omkring 40,000. Sedan en fackföreningsledare öppnat mötet, kom Mussolini upphetsad och likblek fram till mig. ”Tala du först! Vad kommer du att tala om?”

Jag berördes obehagligt av denna fråga, framför allt av dess ton. För första gången dök hos mig den tanken upp att det kunde vara fråga om fåfänga eller rivalitet. Ännu mer obehagligt berördes jag av att Mussolini på ett sådant massmöte, vid en sådan stämning hos massorna, upprepade yttranden, som skulle ha väckt väldigt bifall vid en partikongress eller på ett partimöte, men som i denna miljö voro fraser, ja, demagogi. Just i detta ögonblick stod det

handgripligt klart för mig, hur lätt den gräns kan överskridas, som skiljer en skicklig folktalare från demagogen. Just emedan jag var medveten om denna allvarliga fara, hade jag vid detta tillfälle gjort de största ansträngningar för att anpassa mitt eget tal efter stundens oerhörda allvar. Jag visste, vad varje ord ur vår mun betydde för de församlade arbetarna.

Då den väldiga massan ställde upp till demonstrationståget, hade Mussolini visserligen ett par minuter gått i spetsen för demonstranterna, men också bara ett par minuter. Och då jag på kvällen lätt sårad kom från demonstrationen till "Avanti" — beridna karabinjärer hade gjort chock mot den värnlösa massan — bad mig Mussolini berätta om alla detaljer. En av "Avantis" portvakter frågade helt naivt: "Hur kommer det sig, att Mussolini redan varit på redaktionen en lång stund?"

Några dagar senare sade Mussolini till mig i en ton, som jag tidigare ej observerat hos honom och som förrådde hans sårade fåfänga: "Har du läst, hur tidningarna berömma dina tal? Talen på kyrkogården och i arbetarkammaren? Det är alltid ett farligt tecken, när de borgerliga berömma oss!"

"Käre vän", genmälde jag halvt skämtsamt, "jag önskar dig av fullaste hjärta, att de 'borgerliga tidningarna aldrig skola berömma dig mer och för något annat än mig." — — —

*

Då han ofta beklagade sig över en venerisk sjukdom, koketterade med den och hade för vana att särskilt beklaga sig efter sina kvicksilverinjektioner på eftermiddagarna, rådde jag honom en dag att vända sig till en god läkare, på vars diagnos man kunde lita. Han gav sitt samtycke och gick i sällskap med en redaktör till en partivän, som förestod en poliklinik. Efter två timmar kom han ut tillsammans med läkaren. Blek och darrande ramlade han ihop i en stol, bad mig känna honom på pulsen, att inte lämna honom ensam, att hjälpa honom. Vad hade hänt? Läkaren hade med hjälp av en synål pressat en droppe blod ur hans fingrar och därvid begagnat eter. Eterlukten förföljde den olycklige hysterikern en hel vecka i sträck. Varje dag plågades han vid samma klockslag av minnet av eter och nålstick. För att lugna honom ställde jag regelbundet om klockan och intalade honom, att den fatala tidpunkten redan var förbi. Dessa ord voro nog för att göra slut på hans hysteriska anfall. Den läkare, som gjort denna operation på honom, försäkrade mig på hedersord, att han bland de tusen och åter tusenden, som han behandlat på sin klinik, ännu aldrig sett någon så feg som Mussolini. Då jag hörde detta, då jag såg revolutionären gråta av rädsla för ett nålstick, gjorde det mig oändligt ont. Jag föraktade honom emellertid ännu icke. Det var fråga om fysisk fruktan, som ej är den mest föraktansvärda och som står i intimt samband med den fysiska konstitutionen. I revolutionären, som grät för ett nålstick, såg jag den undernärde, degenererade proletären. Jag hjälpte honom t. o. m. att dölja sin obeskrivliga svaghet för de andra, bemödade mig om att stänga dörren under hans anfall och ej släppa in någon på redaktionsrummet. Men då jag ej blott fann honom vara fysiskt feg utan även fick bevis för att han över huvud ej ägde något mod och att han var i stånd att lämna andra i sticket, ja, förråda dem för att undvika ett ansvar, då jag såg, att han började glömma sin egen svält och föga värdera andras, då var det slut med min solidaritet. Egoism, småborgerlig ärelystnad och fruktan för ansvar äro egenskaper, som äro oförenliga med en socialistisk världsåskådning.

Typiskt för den, som upphöjt världsreaktionen till sitt ideal, och hans inställning till sig själv, var det meddelande eller den profetia, han gav mig i ett brev till Tyskland i juli 1914: "Du frågar, vad som nyligen hänt bland våra vänner. Vår forne kamrat M. har kommit på hospitalet. Han har gått före mig." M. var en journalist, som tidigare medarbetat i socialistiska tidningar, men sedan övergick till det borgerligt-nationalistiska lägret och slutligen blev vansinnig. På Mussolinis meddelande om saken svarade jag: "Att M. gått före dig till hospitalet, betvivlar jag ingalunda, men jag hoppas och önskar, att du för att komma på hospitalet inte behöver bli nationalist, förråda partiet och dig själv."

*

”Det skulle ändå vara skönt”, sade Mussolini en afton med självironi, ”att redigera en stor, neutral tidning med en miljonfond, du förstår, ett verkligt, stort informationsorgan.”

”Vad”, sade jag skrattande, ”en partilös, neutral tidning”, och sade ingenting mer, ty Mussolinis högljudda skratt lät mig förmoda, att det var en av hans vanliga bluffar. Först efteråt förstod jag, att det ej endast var frågan om detta utan att det var ett försök att uttala, vad som redan rörde sig inom honom; han måste redan vid denna tid direkt eller indirekt ha fått något förslag från ententejournalistiskt håll. Kanske var hans yttrande ett försök att avlägga en bekännelse och ur det motstånd, han framkallat hos mig, hämta kraft för sin vilja, att hjälpa sig själv, övervinna faran . . . Men han var alltför svag därtill och var sannolikt mest glad åt att jag sett humoristiskt på saken. Vi och en neutral tidning! Granskade vi inte i ”Avanti”, den av oss älskade och omsorgsfullt vårdade ”Avanti”, allt ända till annonserna, för att ingenting skulle komma in, som var ovärdigt en i den oförsonliga klasskampens anda redigerad socialistisk arbetartidning? Refuserade vi inte allt, som i ringaste mån kunde tydas som neutralitet, som ej nog revolutionärt ställningstagande? — — —

Efter den förut nämnda episoden med lärarinnan, då Mussolinis svaghet och egoism kom så krasst till synes, såg jag mig föranlåten att lämna ”Avantis” redaktion. Det var första och enda gången, jag lämnat en post, som mina italienska partivänner anförtrott mig. Som jag nämnt, hade jag inträtt i ”Avantis” redaktion på Mussolinis personliga önskan och till största delen uppfattat och utövat min verksamhet som en solidaritetsplikt mot honom. Hans feghet gentemot de starka och hans hänsynslöshet emot de svaga, som han gett prov på under episoden med lärarinnan, hade gjort mig förvissad om att jag ej längre kunde visa honom den solidaritet, som var nödvändig för ett verkligt samarbete som vårt. När jag efter allt som sedan hänt tänker tillbaka på det sammanträde, då samtliga partistyrelsens medlemmar — de äldre, Bacci och Lazzari, särskilt lidelsefullt — bådo mig ta tillbaka mitt beslut, tycks det mig nästan som om de redan då voro besjälade av misstro mot Mussolini utan att vara medvetna om det ... Mussolini bad mig för övrigt också skriftligen att åter inträda i redaktionen. Jag svarade honom också skriftligen och måste alltså vidhålla mitt beslut.

Senare har jag många gånger förebrått mig detta beslut, då jag ju känner till, hur yttre omständigheter inverka på svaga naturer, hur slumpen utlöser ett, förhindrar ett annat, kväver ett tredje i brodden. Efteråt har jag allt mera märkt, hur rädd Mussolini var för sin egen svaghet, och hur han, utan att vi växlade ett ord om saken, i viss mån gav mig kontrollen över och ansvaret för honom själv. Jag tror därför, att åtskilligt hade sett annorlunda ut, om jag gett efter för partistyrelsens övertalning och stannat kvar på ”Avanti”. I det politiska livet lika väl som i det personliga ser man människor veckla in sig i en situation, i vilken de kommit genom svaghet och där den ena svagheten drar den andra efter sig, i synnerhet om det finns någon som intalar den svage, att han är stark, för att utnyttja hans svaghet. Så länge jag var på ”Avanti”, var Mussolini aldrig ensam, varken i yttre bemärkelse — vi arbetade i samma rum, och först efter min demission lät han flytta de andra arbetsborden ur redaktionsrummet — eller i inre; han invigde mig även i sitt personliga, andliga liv och talade öppet om en mängd ting, som han på grundad bristande omedelbarhet, misstroende, förakt eller fåfänga aldrig nämnde för andra. Ännu mindre tog han intryck av andra eller bad om råd. — —

Den psykologiska utvecklingen av Mussolinis förräderi mot partiet och sig själv var följande:

Under världskriget vidhöll det italienska partiet bergfast sin internationella proletära ståndpunkt, som de inflytelserikaste socialisterna i andra länder redan hade lämnat. Förgäves voro alla försök att påverka och skrämja partiet, förgäves var världspressens lögn- och smädelsekampanj. Då fäste man sin uppmärksamhet vid den, som märktes genom sina svagheter och framför allt genom sin ärelystnad. Det kända, till leda kända systemet tillämpades ännu en gång och ej utan resultat. Man intalade den som skulle ”övertygas”, att

han egentligen var den ende mannen i partiet, att de andra, ”neutralisterna”, blott voro en hjord. Stackars geni, som förirrat sig till denna fårskock! Vad skulle han inte betyda i en annan miljö, och hur var det möjligt, att han kunde stanna i ett sådant sällskap? Italien, ja, mänskligheten behövde en övermänniska!

Detta förföriska smicker kunde den ärelstne ej motstå. Kanske hade det gått annorlunda, om vid denna tid någon stått vid hans sida, av vilken han känt sig observerad och genomskådad och vars ironi och förakt han fruktade. Jag tror, att Mussolini i sitt inre, i sitt undermedvetna likväl var glad, att jag stått fast vid mitt beslut att lämna redaktionen. I det undermedvetna, säger jag, ty han var ännu alltför svag och osäker för att fatta ett beslut, och hans förräderi var till det yttre ännu ej fullbordat; men han befann sig då i inkubationsperioden och behärskades fullständigt av sin ärelstnad. Mussolini var den oförsonligaste av krigets oförsonliga motståndare. Han skrev de häftigaste artiklar mot krigsanhängarna, ledde de häftigaste protester mot kriget och anställde en folkomröstning mot det över hela landet. Ej blott hela partiets, utan hela landets samlade krafter skulle uppjudas för att förhindra kriget.

Samtidigt påstod emellertid en av storagrarnas tidningar, att socialistiska partiets opposition ej var så allvarligt menad. En ”mycket inflytelserik socialistisk ledare” hade skrivit till en ”vän”, att socialistiska partiet ”skulle inta en helt annan ställning, om det gällde ett krig på ententens sida *mot centralmakterna*”.

Artikeln härrörde från den forne anarkisten Libero Tancredi, som senare blev Mussolinis betrodde man och av denne tilldelades ett ämbete i den politiska polisen, men som nyligen uteslutits ur det fascistiska partiet för sin ”oppositionella anda”. Efter allt att döma, som tilldragit sig före och efter den nämnda artikelns publicering, tror jag, att det ej var fråga om en väns ”indiskretion”, utan en uppjord sak. Mussolini var alltför svag att erkänna det förräderi, han redan begått i sitt inre. Därför hade han ställt sig själv och de andra inför ett fullbordat faktum. I en borgerlig tidning skulle vi få se, att den som beklädde den mest ansvarsfulla posten i en tid av den största och farligaste spänning, skändligen hade förrätt proletariatet och partiet. — — —

Ett extraordinarie partistyrelsesammanträde inkallades omedelbart för att ställa Mussolini till ansvar, uppdaga sanningen om brevet till ”vännen” och taga ställning till den ohållbara situationen. Ännu en gång kom Mussolinis svaghet, ja, feighet till synes. Utan att säga ett ord till någon av oss satte han just kvällen före sammanträdet in en artikel — betitlad ”Den väpnade neutraliteten” — där han sökte ge ett objektivt historiskt berättigande åt sitt skändliga personliga förräderi, och detta innan han rättfärdigat sig inför partistyrelsen. Han saknade mod att undandraga sig det förföriska inflytandet från de kretsar, i vilkas intresse han gjorde sitt förräderi, liksom han saknade mod att försvara sin ställning inför oss och bemöta våra invändningar. Därför tillgrep han ännu en gång samma yttre, oåterkalleliga medel, att publicera en artikel, som ställde oss, partiet och hela allmänheten inför ett fullbordat faktum.

Då vi en grå oktobersöndag tidigt på morgonen stego på tåget till Bologna, där det extraordinarie sammanträdet skulle äga rum, bemödade han sig att tala om allehanda oväsentliga personliga angelägenheter och avlänka uppmärksamheten eller åtminstone samtalet från huvudfrågan. Under tiden hade jag köpt ”Avanti” på en station och läst artikeln ”Den väpnade neutraliteten”. ”När man skriver något sådant”, sade jag till Mussolini, som alltjämt stod vid det fönster, där jag några minuter tidigare tilltalat honom som en kamrat, ”går man antingen till hospitalet eller tar konsekvenserna och går ut till fronten; i partiet finns det ingen plats för sådant.”

”Hela partistyrelsen kommer att förklara sig solidarisk med mig”, genmälde han i en ton, i vilken det låg lika mycket storhetsvansinne som vanvett.

Den lokal i Bologna, där styrelsen denna gång samlades, verkade dyster och hemsk. Vanligen stredo partiorganisationerna om äran att få partistyrelsemötet i sina trakter. Denna gång

undveks allt yttre av självklara skäl. Kriget, nedslaktningen av proletariatet i andra länder, Internationalens svek, det ovissa läget i själva Italien, ja, anledningen till vårt möte, allt detta satte en tragisk prägel på atmosfären. Därtill kom, att en sammanstötning ägt rum mellan karabinjärer och arbetare i en by i närheten av Bologna, Molinella, som senare blev världsbekant genom arbetarbefolkningens hjältemodiga motstånd mot fascismen. De fackliga organisationerna hade uppmanat partistyrelsen att bege sig till händelsernas centrum och hålla ett protestmöte, inge proletärererna mod, vinna personlig kännedom om alla detaljer och föra kampen vidare i hela Italien. Jag har aldrig senare sett en människa så grå, så sluten inom sig själv, så skygg för allas blickar som Mussolini vid detta sammanträde. Han satt framför oss utan att säga ett ord, utan att göra ett försök att försvara sin åtgärd, utan att ge tecken på något beslut, utan en åtbörd, med djupt sänkt blick. Var och en av partistyrelsens ledamöter tog ordet för att ur en ny synpunkt belysa den ohållbara situation, i vilken den anklagade bragt partiet, den tidning, som anförtrotts honom, och sig själv. Det föll ingen av oss in att polemisera mot artikeln, vilken upprepade de argument, som alltid förfäktats mot vår revolutionär-proletära ståndpunkt av de krigsvänliga element, som av Mussolini brännmärktes som arbetarklassens förrädare. Gentemot vem skulle vi också ha polemiserat mot de småborgerliga, imperialistiska, chauvinistiska betraktelserna? Gentemot den, som själv ivrigast och mest lidelsefullt bekämpat dem, gentemot den, som ej trodde på en rad av vad han nu skrivit till krigets försvar, som ej kunde finna ett ord för att, om ej rättfärdiga, så åtminstone stå till ansvar för sitt fall?

Liksom eljest i dylika situationer visade sig Serrati vara den mest energiske och hänsynslöse.
89

”Efter vad vi i dag läst i 'Avanti'”, sade han i sin vanliga uppriktiga och kärva ton, ”behöva vi väl ej längre förspilla någon tid. Vi måste handla. Mussolini kan ej ett ögonblick längre förbli chefredaktör för vårt centralorgan!”

Den situation, i vilken Mussolini försatt partiet genom att publicera sin ansvarslösa artikel, var sådan, att den påkallade ett omedelbart radikalt ingripande av partistyrelsen. Om detta ej kommit, så hade partimedlemmarna eller den allmänna meningen över huvud kunnat tro eller påstå, att någon av oss samtyckt till eller tolererat Mussolinis ställningstagande, som stod i konflikt med den proletära Internationalens grundprinciper. Det kunde givetvis inte komma i fråga; om den saken fick intet tvivel uppstå. Alla voro besjälade av medvetandet härom, och alla röstade för Serratis förslag. Mussolini fick ej skriva en rad mera i vårt namn, i ”Avantis” partis namn.

När sedan Mussolinis egen ställning kom på tal, höjde han för första gången sin blick för att omedelbart åter sänka den och sade i kall, hård, bitter ton, i det han lade eftertryck på varje ord: ”Ni behöver inte bry er om mig. Jag kommer aldrig mer att ta till pennan. Jag kommer aldrig att skriva en rad mot socialismen, mot partiet. Jag skall förtjäna fem lire till mitt uppehälle som murare.”

Trots Mussolinis förklaring föreslog jag, att han finansiellt skulle säkerställas för någon tid. De andra instämde utan vidare. Han höjde ej vidare sina ögon. Men den kalla, djuriska, hämndlystna blick, som han kastat på oss, hade jag aldrig förr sett hos honom.

”Det är inte fråga om 'Avanti'”, sade jag till honom, då min tur kom, ”för dig komma vi att finna en ersättare. I vårt parti finnas inga, som ej kunna ersättas, och tidningen liksom proletariatet kommer att reda sig utan dig. Det är inte socialismen, som förlorar på din avgång, utan du. Betänk blott, vad du gör! Tänk tillbaka på ditt förflutna, på den hunger och den harm, du kände som kapitalismens offer! Betänk det oåterkalleliga steg, du står i begrepp att ta. Det kastar dig rakt i armarna på din klass' dödsfiende, bourgeoisien!”

Detta var antagligen de sista ord, jag riktat till Mussolini. Han besvarade dem ej längre. Då vi under middagspausen gingo ned till restauranten, satte sig Mussolini ej längre vid det

gemensamma bordet. Och då vi begåvo oss till Molinella, slöt han sig betecknande nog ej till partistyrelsens medlemmar utan stannade avsidet från oss i sällskap med några borgerliga journalister.

Två dagar efter avskedandet publicerade italienska partistyrelsen en förklaring, i vilken det bl. a. hette:

”Med berättigad stolthet och i medvetande om de plikter, vi uppfyllt och dem som förestå oss, i orubblig tro på socialismen, med det lugn och det allvar, som endast ett gott samvete förlänar, besjälad av disciplinens höga känsla, har partistyrelsen från och med i dag övertagit 'Avantis' redigering. Vårt kamporgan, 'Avanti', har alltid hållit klasskampens fana högt. Långt ifrån att låta den sjunka vilja vi nu om möjligt lyfta den ännu högre. Själva det beslut, partistyrelsen fattat i Bologna, enligt vilket ingen enskild skall stå i spetsen för partiets centralorgan, har tydligt bevisat, att 'Avanti' ej kommer att utsättas för faran att bli ett redskap för personliga åsikter, direktiv och föresatser, utan alltid skall förbli ett tillförlitligt och troget språkrör för partiets principer och beslut. Vi övertaga ledningen av 'Avanti' i ett ytterst allvarligt ögonblick. Allvaret härrör ej ur den nyligen övervunna krisen inom partiet, vilken endast är en personlig episod och ej kan väcka något genljud inom partiet självt, utan ur de europeiska socialistpartiernas ställning under det fruktansvärda världskriget. Vi äro övertygade, att ju svårare Internationalen är slagen, ju mera den angripes av de borgerliga partierna — vilka trots allt som skiljer dem äro eniga i sitt hat mot socialistiska partiet — ju mer Internationalen är deprimerad och splittrad, desto högre måste vårt stridsrop, vår trosbekännelse ljuda: Leve den socialistiska Internationalen!”

För detta snabba radikala ingripande, varigenom partistyrelsen inlagt oerhörda förtjänster om italienska partiet och hela Internationalen, har fascismen från första stund tagit en infam hämnd på partiet. Den reaktionära flodvåg, som efter kriget och den revolutionära rörelsens ebb strömmade över andra länder liksom Italien, hade aldrig kunnat antaga sådana former, dess bärare hade aldrig kunnat rasa i sådan sadistisk förstörelselusta mot allt proletärt, mot allt som bar på en socialistisk grodd, om icke i spetsen för rörelsen hade stått en individ, vars oroliga samvete och sårade fåfänga förmått honom till hämnadeakter, varav endast en patologisk natur är mäktig.

Mussolini ville hämnas på dem, som skyddat partiet och idéen mot hans förräderi. Det parti och den idé, som han hade att tacka för sitt livs renaste och djupaste stunder! Mussolini har ofta, sedan han blivit diktator, låtit sitt eget samvetes anklagelser överröstas av skjutvapnens dån, av de fascistiska komedianernas ceremonier, av lågornas ljud från de Folkets hus, som antänts på hans befallning och som han ofta själv invigt, av förbannelserna från tusentals proletärers läppar...

Större offer för den proletära Internationalen än det italienska proletariatet har väl endast det ryska bragt, då det i årtal svalt och kämpade och med sitt eget lidande och sina egna lik jämnade vägen för den proletära Internationalens seger ...

En vecka efter Mussolinis avskedande ur "Avantis" redaktion uteslöts han ur partiet. Milanoorganisationen, som han tillhörde, hela partiet, som tills för några dagar sedan bemött honom med den största sympati och givetvis med stort förtroende, hade gått förbi honom och lagt hans skamliga förräderi till handlingarna. Om redan denna omständighet visade, hur sund och självständig den italienska rörelsen var — det var ej fråga om resolutioner, som utfärdats av partistyrelsen, utan ett spontant ställningstagande av samtliga partisektioner och medlemmar — så bevisade ytterligare Mussolinis fortsatta utveckling, hur rätt partistyrelsen och partiet haft, vilken tjänst de gjort den internationella socialismen över huvud, ej blott den italienska, då de omedelbart avbröto alla förbindelser med det eländiga kreaturet, som köptes av borgardömet som ett fogligt redskap för dess lumpna hämndbegär mot proletariatet.

Vi leva tyvärr i ett samhälle, där makt och framgång skapa berömmelse och prestige, och

detta desto mera, ju mer oväntad, oberättigad och ogrundad framgången är. För att göra karriär i den kapitalistiska staten behöver man de egenskaper, som borde vara förhatliga för varje klassmedveten proletär, ja, för varje ärlig människa, och som över huvud ej ha något att göra med mänskliga dygder. Tyvärr finns det ännu en del oupplysta proletärer, som ej tillräckligt skilja mellan en människas verkliga storhet och vad som innebär storhet i den kapitalistiska staten. De veta ej, att ingen förtjänst står bakom det som kallas framgång i den kapitalistiska världen, att otaliga högt kvalificerade människor ej förmå göra sig gällande i denna värld. Därigenom uppstå även hos ärliga människor alldeles felaktiga föreställningar vid uppskattningen av den enskilde. För visso har det funnits människor, som visserligen svårt förbrutit sig mot mänskligheten eller mot arbetarklassen, men som dock ägt någon egenskap, som tytt på målmedvetenhet, viljekraft och dylikt, och som man ej kunnat frånkänna dem, även om de verkat i strid med kulturens och arbetarklassens intressen. Mussolini däremot har blivit stor *endast* därigenom, att han var viljelös och ovärdig nog att låta de borgerliga klasserna dra nytta av två för dem typiska kännetecken: feghet och förräderi. Av feghet begick han det första förräderiet mot sig själv, av feghet hopade han förräderi på förräderi, av feghet har han blivit motsatsen till vad han från början *ville* bli.

Internationella socialistiska kvinnokonferensen.

Bland dem, som hårdast träffats av det tyska partiets sammanbrott, var Clara Zetkin, som av satt lidelsefulla temperament drevs till särskilt häftiga känsloutbrott. Att hela sitt liv tjäna en rörelse, ett parti, att sätta in sitt bästa, hela sin personlighet i partiets tjänst, att helt identifiera sig med det och så behöva uppleva en sådan besvikelse! Endast tack vare sin otroliga motståndskraft förmådde Clara Zetkin samla sig till ny verksamhet. Detta gjorde hon, i det hon satte i verket den då högst djärva tanken att sammankalla -en extraordinarie socialistisk kvinnokongress till Bern i mars 1915. Detta beslut var djärvt så till vida, som Clara Zetkin var sekreterare för alla socialistiska kvinnor utan åtskillnad och medlem av Tysklands socialdemokratiska parti, som då ännu var enigt. Genom att organisera en protest och en klassaktion mot kriget genombröt hon disciplinen och framkallade en splittring mellan krigsanhängare och krigsmotståndare. Det tyska partiet ogillade också konferensen, sände ut cirkulär mot den, beviljade inga medel till representation och förhindrade på så sätt de tyska kvinnornas deltagande. Denna konferens var den första större splittringen på den organiserade socialismens område. Den var också den första verkligt internationella protesten mot kriget; ty i Lugano representerades, som nämnts, endast två partier från länder, som förblivit neutrala.

Mot det grymma blodbadet höjdes i Bern en protest, som uppbars av klassynpunkter, som syftade till en konkret politisk aktion och som endast vände sig till en klass, proletariatet. Denna socialistiska kvinnokonferens markerade ytterligare den gränslinje mellan revolutionär socialism och opportunist, som dragits i Lugano, och förlängde den till en gränslinje mellan socialistisk kamp för freden och sterila manifestationer av borgerlig pacifism. Den befäste en avgrund mellan feminism och socialism.

Det manifest och de proklamationer, som utgingo från de socialistiska kvinnornas konferens, hade en svår och mångsidig uppgift. De skulle förmå till politisk aktion varje arbetarkvinna, som hittills stått utanför kampen, den arbetande kvinnan, arbetar- och soldathustrun och den mest hotade och hårdast slagna av de hotade och slagna, den proletära modern. Manifestet måste tala till förståndet lika väl som till hjärtat, så att modershjärtat kunde fatta, vad det annars ej kan förstå och förlåta. Och framför allt måste det vara lättfattligt, förmå de tyska mödrarna, som berövats sina heligaste ägodelar, sina söner, att inse, att det nedriga vapen, som berövade henne hennes son, ej fördes av den franske proletären, som också hade en sörjande mor, och tvärtom, utan av den internationella imperialismen. Det måste utsägas i enkla ordalag, utan oratoriska eller stilistiska floskler. De mest komplicerade begrepp skulle klädas i det enklaste språk, så att varje ord, varje påstående blev en uppenbarelse. Man måste

nalkas de blödande såren med milda händer.

Ej hämnd och folkhat, utan dådkraftig solidaritet, var den ed, som ljöd i Bern. Kvinnohänderna skulle ej knytas till förtvivlade, hämndlystna nävar, ej heller knäppas till ödmjuka böner. De skulle sträckas till gärning, självmedveten och klassmedveten gärning, mot systrarna i andra länder, över de avgudade sönerns lik, trots dessa lik, eller rättare för deras skull. Blicken, som alltid var sänkt mot det tunga dagsverket, som i förtvivlan riktades mot himlen, mödrarnas och änkornas tårskymda blick skulle trots tårarna, just för deras skull höjas mot folkbefrielsens och socialismens sol. Att en sådan ed kunde avläggas, gav ett så mäktigt vittnesbörd om socialismens och den proletära solidaritetens oövervinnelighet, att den demagogiska folkhetsen ej kunde hålla stånd mot den...

*

Som vanligt tillsattes en kommission på flera medlemmar, som slutligen krympte samman till en underkommission av två personer: kamrat Dunker och jag. Jag kände mig på intet sätt vuxen min uppgift. Materialet förelåg, det var oss bekant, men hur skulle vi finna en lämplig form? Vägen måste gå från formen till innehållet, från det individuella, personliga till det allmänna, teoretiska, från den enskilda arbetarkvinnans liv till klassens läge, från de enskildas lidanden och umbäranden till deras allmänna orsaker och medlen till deras bekämpande och övervinnande.

Jag har mer än en gång under kriget måst bidra till utarbetandet av resolutioner och utkast till manifest. Ofta vållade just de, som betraktades som lättast, den största ansträngningen. Denna gång förelågo emellertid alldeles särskilda svårigheter. I vilket läge, i vilken sinnesstämning befunno sig arbetarkvinnorna dagen efter krigsutbrottet och socialdemokratins sammanbrott? Hur stort misstroende hade vi att övervinna, vilka toner borde vi anslå för att vinna för socialismen och klasskampen dem, som redan under normala förhållanden gjorde så intensivt själsligt motstånd mot propagandan? Därjämte måste komplicerade, för dåtida förhållanden djärva, allmänt bestridda tankegångar om krigets orsaker klädas i en för alla begriplig form.

Zimmerwald och dess grundtankar, som av Clara Zetkin framstälts på konferensen, skulle återges i "Kvinnomanifestet" omkring fem månader innan den första Zimmerwaldkonferensen över huvud ägt rum. Var skulle vi finna ord för att ge uttryck åt allt utan att kränka mödrarnas heliga smärta?

Och likväl fann socialismen dessa ord, och dessa funno å sin sida — som vi längre fram fingo veta — vägen till miljoner människors hjärtan och hjärnor. Måhända har sanningen aldrig behövt vandra en så tragisk, så blodig väg som denna gång.

Jag minns ej längre uppropets text. Jag vet endast, att det började med en fråga: "Arbeterska, var är din son, var är din man?" Med tiden fingo vi veta, att det ej fanns en arbetarkvinna, som ej förstod vår fråga, som ej instämde i det svar och den kommentar, som vi läto följa på den! Vi fingo veta, att många arbetarkvinnor gingo den väg, vi anvisat, och manade hundratals andra arbetarkvinnor till kamp utan att låta sig avskräckas av förföljelser och av det stränga belägringstillståndet. Manifestet spreds i fabriker och hus, i städerna och på landet, i Tyskland som i Frankrike, i Ryssland som i Italien, i Österrike som i England, i Serbien som i Bulgarien.

Utom agitations- och propagandamanifestet utfärdade den extraordinarie kvinnokongressen en politisk proklamation, som innehöll grundtankarna i den marxistiska inställningen till kriget. "Krig mot kriget" var ledmotivet i denna proklamation, till vilket anknöt sig politiska riktlinjer för kampen och en uppmaning till arbetarkvinnorna att ge ett uttryck åt sin fredslängtan i klasskampen mot regeringar och krigsprofitörer i alla länder. I denna svåra kamp skulle kvinnorna, sedan männen med våld ryckts bort från klasskampen, bilda en förtrupp,

den ärorika förtruppen. Stuttgarteresolutionen, som förpliktade socialisterna att utnyttja den ekonomiska och sociala krisen under kriget ”till påskyndande av den sociala omgestaltningen”, drogs i åminnelse.

Denna konferens hade liksom många andra, som i denna dystra tid följde på den, en dubbel betydelse och ett dubbelt inflytande. Genom att en internationell konferens kommit till stånd (delegerade från Tyskland, England, Ryssland, Polen, Frankrike, Schweiz och Holland voro närvarande, under det Italien och t. o. m. Belgien skriftligen förklarar sin anslutning), var det bevisat inför hela världen, att kriget trots alla medel, som begagnades vid och bakom fronten, ej förmådde släcka arbetarmassornas socialistiska medvetande och bryta banden mellan de utsugna i alla länder. De härskande klasserna skulle få veta, att den på konstlad väg frambesvurna chauvinismen ej kunde hindra massorna att inse, att imperialismen var orsaken till människoslakten, eller beröva dem deras övertygelse, att den blodiga slöja, som kriget dragit över alla sinnen, blott kunde lyftas av socialismen.

Till Internationalens byrå och majoritetspartierna åter skulle det sägas, att vi trots all disciplin ej tigande kunde åse, hur de socialistiska principerna uppgåvos. Om det ej var möjligt att föra socialistisk politik med de officiella instanserna, så måste vi göra det utan dem och mot dem. Det var smärtsamt och nedslående nog, att ett sådant alternativ över huvud förelåg. Vi skulle förbli trogna rörelsens enhet till vårt sista andetag; men ej om det endast var fråga om formell enhet, bakom vilken dolde sig en oförsonlig motsats: skärpt klasskamp å ena sidan, borgfred å den andra.

Själva konferensen var något av det mest gripande jag upplevat. Man hade ännu inte anpassat sig till kriget. Man hade ännu lidelsefulla ord att anklaga dess fasor och brännmärka dess verkningar.

”Rapporterna från de olika länderna” formade sig till en enda bild av förtvivlan. Förtvivlan vid krigets utbrott, förtvivlan vid männens inryckning, vid brutalitetens och chauvinismens seger. Jag minns med vilken harm en engelsk delegat reciterade en dikt, som man lärde barnen i skolorna — den besjög Englands maktillväxt genom kriget. En tysk kamrat presterade ett motstycke, i det hon under allmän harm läste upp Lissauers ”Gott strafe England”. Fru Marie Philips, som jämte Margret Bondfield, fru Salter och miss Longman representerade England och som själv härstammade från Australien, berättade i knappa, nyktra ordalag, hur uppmuntrade proletärkvinnorna blivit, då de fingo veta, att Kvinnointernationalen alltjämt var en international och att Clara Zetkin var mot kriget och för solidariteten ... Diskussion kom ej i fråga. Allt underordnat, som fordom skilt de representerade ländernas delegater — bl. a. ställningen till den borgerliga kvinnoemancipationsrörelsen — trädde i bakgrunden för den internationella åsikts- och kampgemenskapen, som det var en livs- och hedersfråga för socialismen att framhäva.

Då framlade representanterna för den bolsjevikiska fraktionen inom ryska socialdemokratien och de polska delegaterna förslag till en resolution. Denna resolution föreslogs av de bolsjevikiska kamraterna vid alla internationella sammankomster och tjänade som grundval för Zimmerwaldvännen, som officiellt grundades i Kiental. Förslaget försatte konferensen i det mest dramatiska läge, man kan föreställa sig, ehuru det ej principiellt skilde sig från Clara Zetkins resolutionsförslag. Ordalydelsen av de bolsjevikiska delegaternas resolutionsförslag kunde ej antagas av de närvarande, framför allt ej av engelskorna och de socialistiska kvinnorna från de neutrala länderna, som deltog i konferensen som representanter för de officiella partierna. Det dramatiska i situationen var, att en historisk gärning — vilket en offentlig, internationell proklamation under ett världskrig tvivelsutan var — hotade att stranda, icke på tusentals yttre hinder, som kriget ställde i vår väg, utan av inre politiska skäl! Faran låg i att förslagsställarna ville rösta mot Clara Zetkins resolution. Därigenom hade våra motståndare fått tillfälle att påstå, att enstämmighet var omöjlig mellan representanter för

krigförande nationer, hur socialistiska de än voro. Därigenom hade hela konferensens värde gått om intet, ja, värre än så, dess tillkomst hade blott varit till skada. Alla delegater voro medvetna om situationens allvar, främst Clara Zetkin, som tog ordet för att förmå minoriteten att rösta för majoritetens resolution. Samtliga delegater följde hennes exempel, men med samma negativa resultat... Clara Zetkins upphetsning steg, ju mer hon såg sitt verk gå om intet. Delegaterna bemäktigades av en panikkänsla. En överenskommelse var utesluten, ty minoriteten förklarade, att den höll fast vid sin resolution. Sammanträdet ajournerades. Clara Zetkin gick djupt uppskakad, darrande i hela kroppen, tillsammans med minoritetsdelegaterna in i ett angränsande rum. Efter en timme kom hon ut. De hade likväl funnit en utväg: minoriteten förklarade sig redo att rösta för den allmänna resolutionen, om dess förklaring intogs i konferensens protokoll. Situationen var räddad. Den internationella kvinnokonferensens proklamation antogs enhälligt och kunde bringa proletariatet det löftesrika budskapet, att Internationalen stått upp på nytt .. .

En identiskt likadan episod utspelades en månad senare i samma Folkets hus i Bern. Den internationella kvinnokonferensen hade uppmuntrat de unga att också sammankalla en internationell konferens. Där var representationen mycket svagare. De unga, som voro värnpliktiga, hade ännu svårare att komma över gränsen. Endast Tyskland hade en representant, som kom direkt från det krigförande landet. Ryssland och Polen representerades av i utlandet bosatta emigranter. Från ententeländerna kunde ingen komma över. Så mycket mer dramatisk var den scen, som utspelades, då det ryska bolsjevikpartiets representanter föreslog samma resolution, vilken stötte på samma motstånd som förut vid kvinnokonferensen. Den tyske representanten, som under stor fara gått till fots över gränsen, formligen grät av förtvivlan. ”Vad skola mina uppdragsgivare vid fronten, i skyttegravarna säga, om vi ej lyckas komma till enhet. Enhet mellan oss socialister!” Även Grimm, som liksom jag inbjudits av konferensens sammankallare, var alldeles förtvivlad. Även han, som var van att finna utvägar ur de mest komplicerade situationer, var modfäll. Konferensen ajournerades även denna gång. Efter lång spänd väntan och överläggning begåvo sig båda riktningarnas representanter, om jag ej missminner mig, under Grimms ledning till Lenins bostad, där man enade sig om samma kompromiss, som på sin tid räddat kvinnokonferensen. Minoriteten röstade med majoriteten — dess ursprungliga resolution skulle införas i protokollet! Den tyska representanten förkunnade strålande och segerviss vid det talrikt besökta mötet efter konferensens slut, att Ungdomsinternationalen stod sluten och enig. Dess enhet hade ej rubbats vare sig av kriget eller genom Internationalens och majoritetspartiernas hållning. De praktiska politiska besluten överensstämde med kvinnokonferensens: ”Krig mot det imperialistiska kriget, krig mot borgfreden!” Huvudvikten låg också nu i den agitatoriska kraften i denna ståndpunkt till kriget.

Just vid ungdomskonferensen fick jag tillfälle att iaktta, med vilket pedantiskt allvar Lenin sysselsatte sig med allt, som berörde antagandet av en av honom utarbetad resolution inför varje forum, hur obetydligt det än måtte vara. Utan att direkt deltaga i diskussionen dirigerade han från Folkets hus' kafé sin fraktions representanter, som omväxlande kommo ned till honom. Jag kunde ej låta bli att ge uttryck åt min förundran och beundran för hans tålmod och ansträngningar.

Ty hur viktigt det än var att ge teoretisk upplysning och riktlinjer just vid denna tid och just åt de unga — den imperialistiska konkurrensens offer och verktyg — tycktes det mig dock av underordnad betydelse, om resolutionen, som författats av enskilda och var svårfattlig för massorna, blev införd i protokollet eller ej. Samma ansiktsuttryck och samma allvar har jag sett hos Lenin, då han som ledare för den ryska arbetar- och bonderepubliken, som proletariatets mest ansvarstygde ledare följde detaljerna av en diskussion i varje internationell kommission eller strängt kontrollerade och summerade röstetalet ...

Zimmerwald.

Zimmerwaldrörelsen tillhör redan historien. Emellertid är det blott enstaka partier, som äro inskrivna i dess annaler, vadan bilden delvis är vanställd. Som socialistisk, revolutionär kamp mot kriget under världskriget var rörelsen oftast av illegal karaktär. På grund härav måste den icke blott umbära god press utan över huvud taget all press. Sällan har en rörelse heller haft så många och så överlägset rustade motståndare. Vi hade mot oss icke blott den världsomspännande koalitionen av de imperialistiska intressena i alla stater utan även största delen av arbetarpressen. En, man må väl säga, tragisk slump har fogat det så, att det utom mig icke finnes någon medlem av Zimmerwaldrörelsen, som utan undantag deltagit i dess exekutivorgans alla sammanträden och i alla dess internationella åtgärder. Denna omständighet har gjort det till en samvetsplikt för mig att skildra händelserna och åtgärderna i kronologisk ordning och att komplettera skildringen med alla de dokument, som utgingo från Zimmerwaldrörelsens verkställande myndighet och från de konferenser, denna sammankallade. Det material, jag samlat under stora svårigheter och med anlitan av hela min erinringsförmåga, har jag också för en längre tid sedan överlämnat till "Archiv für Sozialismus und Arbeiterbewegung" för offentliggörande.¹ Jag har i detta arbete hållit mig till dokumenten och åtgärderna utan att söka på något sätt belysa dem. Jag har förfarit på detta sätt för att ge forskaren det autentiska material, utan vilket ifrågavarande avsnitt av den socialistiska rörelsen över huvud taget icke kan förstås. Här måste jag redan på grund av utrymmesskäl nöja mig med en helt kort skildring av några episoder, som emellertid bliva fullt förståeliga, först när man känner grundvalen för Zimmerwalds verksamhet.

Att man varit otillfredsställande och tendentiöst underrättad om Zimmerwald, beror icke blott på här ovan omtalade förhållande utan även på Zimmerwaldrörelsens karaktär alltifrån rörelsens uppkomst i Lugano ända till Kientalkonferensen, som kulminerade i fordran, att krigskrediterna skulle vägras, d. v. s. en konkret, politisk aktion. Från början var Zimmerwaldrörelsen övervägande en agitations- och propagandarörelse. Ännu var det den icke givet att träda fram inför offentligheten med ett positivt handlingsprogram. Däremot hade den ända från sin uppkomst övertagit en uppgift, kanske den svåraste av alla: att påvisa såväl för socialismens anhängare som dess motståndare, vad socialismen och vad den socialistiska Internationalen under inga omständigheter fick vara. I denna mening får väl Zimmerwalds tidsskede betecknas som en bevisföring genom uteslutande av det motsatta. Att sådana rörelser, hur oansenliga de än må förefalla utåt, dock göra massorna oskattbara tjänster i den revolutionära kampen, har just Zimmerwaldrörelsen visat.

Zimmerwald hade uppstått på ruinerna av Andra internationalen, som vid krigets utbrott icke blott politiskt hade svikit utan även ideologiskt uppgav klasskampen och upphöjde borgfreden till rättesnöre för socialistiskt tänkande och handlande.

Den lilla skaran av förtalade och med straffhot förföljda hade ryckt den proletära solidaritetens fana ur den förr så starka Internationalens händer och låtit den fladdra icke som i fredstider över fackorganisations- och partibyggnader utan över de blodiga högarna av proletärens lik, över den utan berömmelse avlidna Internationalen, över ruinerna av det omistligaste: tron på en dådkraftig proletär international.

Som förut framhållits, var Zimmerwaldrörelsens mål å ena sidan att ådagalägga, hurudan Internationalen aldrig bort bliva, men å andra sidan också att visa, att det icke blott var möjligt att under kriget bevara troheten mot den internationella socialismen, vilket den dåvarande socialistiska byrån förnekade, utan även att detta var så nödvändigt, att det rent av var den enda möjligheten till räddning ur den blodiga återvändsgränd, i vilken kriget drivit in proletariatet. Huvuduppgiften var att bevisa såväl för proletärerna som för motståndarna, att inter-

---

¹ Utkom 1926.

nationalismen *icke var någon utopi*. Härav skulle sedan det konkreta och praktiska följa.

Med socialistisk international torde man väl mena en organisation, som omfattar socialistiska partier i alla länder och som utgår från att intressegemenskap råder mellan de utsugna över hela världen. En sådan international måste givetvis anse sin främsta uppgift vara att överallt och trots allt motstånd göra denna intressegemenskap gällande och verka för dess utbredande i teoretiskt, ideologiskt, politiskt, agitatoriskt och organisatoriskt avseende. Är man ense om allt detta, kan väl heller ingen meningsskiljaktighet råda om att det under tiden från juli 1914 (den 27 och 28 juli höll Andra internationalens byrå sitt sista sammanträde) till mars 1917 (då Tredje internationalen bildades) fanns en socialistisk international, blott i den mån det rörde sig om anhängare av Zimmerwaldrörelsen. Dennas huvudsakliga kännetecken var, att den icke under kriget uppgav klasskampens ide utan fastmera i den internationella, revolutionära klasskampen såg den enda möjligheten att avvärja krig. Andra internationalen upphörde att vara till som socialistisk, internationell organisation i det ögonblick, den bekände sig till borgfreden och därmed övergav den grundläggande princip, på vilken varje socialistisk, internationell gemenskap måste bygga.

För bedömandet av de flesta socialistiska partiers och särskilt deras internationella organs ställningstagande under världskriget kommer alltid den omständigheten att vara utslagsgivande, att de nationella intressena och solidariteten med den egna nationen av socialister sattes framför klassintressena och den internationella, proletära solidariteten. Hade ingen opposition från socialistiskt håll riktats mot detta övergivande av de socialistiska principerna och inget försök gjorts att organisera denna opposition internationellt och att giva dess bärare inflytande, agitations- och handlingskraft, skulle historikern haft rätt att utan vidare draga den slutsatsen, att kriget faktiskt dödat den socialistiska internationalens väsen och organisationsförmåga. Att så ingalunda var fallet, bekräftas av tillvaron och utvecklingen av den organisation, som bildades i Zimmerwald i september 1915.

Denna organisation omfattade de socialistiska partier och delar av sådana samt fackliga organisationer, som bekände sig till den resolution, som antagits i Stuttgart och enhälligt bekräftats i Köpenhamn och Basel. I denna resolution förklarades att det ”i händelse av krig är det socialistiska proletariatets plikt att verka för ett snabbt avslutande av detta och med all makt söka utnyttja den av kriget skapade ekonomiska och politiska krisen till att framkalla en folkresning för att därigenom påskynda det kapitalistiska klassherraväldets undanröjande”. Kort sagt omfattade organisationen de partier och grupper, som ställde plikten till internationell disciplin högre än allt annat.

De yttre hinder, som reste sig mot varje åtgärd, ja t. o. m. mot brevväxling, behöver jag väl ej uppräknat. Till de psykologiska hindren hörde, att vårt försök att skapa en internationell sammanslutning föregåtts av andra liknande försök. Så hade den holländske socialdemokraten Troelstra, de amerikanska socialisterna, vilka sammankallade en socialistisk konferens i Washington, och slutligen de skandinaviska partierna förgäves ansträngt sig att lösa uppgiften. Deras misslyckanden stärkte den av Andra internationalens exekutivbyrå förfäktade brottsliga åsikten, att det under kriget icke kunde finnas någon international, emedan ingen kamp mot kriget vore möjlig. Fruktlösa voro också de talrika försök, som gjordes av kamrat Morgari, vilken på uppdrag av det italienska partiet rest till ententeländerna i samma syfte.

I Lugano hade de italienska och schweiziska socialister, som höllo fast vid Internationalen, försökt att avslöja kriget och förklara dess imperialistiska karaktär för massorna. I Zimmerwald och genom Zimmerwald ville alla de partier, som förblivit Internationalen trogna, klart ådagalägga, vad Internationalen och socialismen ej fick vara. I detta bestod tvekan mellan å ena sidan det oansenliga Zimmerwald och å den andra den allsmäktiga imperialismen och den starka socialdemokratin, vilken utåt vann ytterligare i styrka genom att offra sina prin-

ciper. Genom konferensen i Lugano hade Zimmerwaldrörelsen så att säga inletts. Givetvis tillkom uppgiften att förbereda andra liknande konferenser fortfarande de partier, genom vilkas initiativ och ansträngningar Luganokonferensen kommit till stånd, d. v. s. det italienska (Morgari, Balabanoff) och det schweiziska (Grimm). Ju hopplösare världskriget tedde sig för proletariatet och freden, och ju fruktlösare försöken att få till stånd en internationell konferens visade sig, desto ivrigare bedrev vi i Schweiz det arbete, som i september 1915 resulterade i Zimmerwaldkonferensen, vilken haft ett djupgående inflytande på förhållandena då och senare, på förskjutningen inom de socialistiska partierna och på massornas inställning till kriget. Det är omöjligt att tala om Zimmerwaldkonferensen utan att nämna Robert Grimm, som genom sin energi, sin omdömesförmåga och sitt rastlösa arbete gjort Zimmerwaldrörelsen ovärderliga tjänster såväl vid dess uppkomst som under hela första perioden av dess verksamhet (1914-17). Det är så mycket mera av nöden, att hans framstående förtjänster och sällsynta egenskaper bli erkända, som just den oinskränkta utvecklingen av hans tycken och temperament samt hans överdrivna självförtroende, vilket givit honom hans roll i Zimmerwaldrörelsen, också förledde honom att begå den oförsvarliga handling, som förde till hans politiska självmord.

I dag betyder namnet Robert Grimm ingenting för den, som lever utanför Schweiz. Framför allt betyder det ingenting för den yngre generation, som under kriget knappt fick någon kunskap alls om det politiska livet i de olika länderna och följaktligen icke heller om den revolutionära freds rörelsen eller som först efter krigets slut började delta i det politiska livet i ett helt och hållet förändrat Europa med politiska partier med fullkomligt ny inställning. Det har dock funnits en tid, veckor och månader, då Grimm stod i förgrunden av den offentliga diskussionen, och då hans namn var på alla tidningsläsares läppar.

Jag skall utförligare behandla fallet Grimm, vilket är ytterst intressant. Det bevisar, att dialektiken härskar även i utvecklingen av den psykologiska situationen, och att goda egenskaper och seder kunna utvecklas till motsatsen. Vänder man sig från det individuella till det sociala, visar också detta beryktade fall, hur pressen är i stånd att blåsa upp en oskyldig, småborgerlig naivitet till en världssensation, när mäktiga kapitalistiska institutioners intressen kräva detta. När Zimmerwaldrörelsen började, hade Grimm utvecklat sin duglighet, som var betydligt över medelmåttan, till dess höjdpunkt. Detta hade skett just genom att han förunnats att använda den internationellt och att sträcka sin verksamhet långt utöver sitt småborgerliga fosterlands trånga gränser till områden inom de imperialistiska länderna, som redan voro revolutionära eller höllo på att revolutioneras. Redan då Grimm var en ung arbetare, hade längtan att överskrida dessa trånga gränser fört honom till Tyskland. Där inhämtade han också allt, vad den dåtida tyska arbetarrörelsen hade att ge en blivande kämpe i klasskampen, som var mycket begåvad och besjälad av vetgirighet och verksamhetslust. När han återvänt från Tyskland, var den unge proletärens duglighet givetvis vida större än hans kamraters i hemlandet. Han nådde också mycket snart en ledande ställning i den ekonomiska och politiska arbetarrörelsen.

För Grimm blev den tyska socialdemokratins svek ett tungt och fruktansvärt slag, för vilket han lidelsefullt reagerade just emedan han liksom de flesta socialister på hans tid hade så mycket att tacka Tyskland för och emedan han icke utan framgång hade sökt införa den tyska rörelsens anda i sitt eget land framför allt genom den av honom redigerade "Berner Tagwacht", som då var den bästa och radikalaste partitidningen. "Berner Tagwacht" var en av de första om icke rent av den första partitidningen i länderna utanför ententen, som öppet och skarpt kritiserade den tyska socialdemokratins hållning den 4 augusti och följderna av denna. Denna tidning uppmuntrade och offentliggjorde också allt, som på något sätt häntydde på att det existerade en opposition inom den tyska socialdemokratien. Vid denna tidpunkt medarbetade även Parabellum (Radek) i "Berner Tagwacht". Grimms ivriga bekämpande av den tyska majoritetssocialdemokratien var så mycket förklarligare, som detta tillika utgjorde en

reaktion och en protest mot den schweiziska pressens och den schweiziska socialdemokratins tyskvänliga hållning, vilken för övrigt totalt förändrades, allt efter som utsikterna för en tysk seger försvunno. Vid denna tid var Grimm — måhända omedvetet — nästan franskvänligt inställd, liksom fallet var med många tyska och av tysk socialism påverkade, ärliga socialister, som voro djupt upprörda över det sätt, på vilket internationalens förtrupp betett sig. Emellertid kritiserade de blott den tyska men icke den franska chauvinistiska arbetarpressen. Härigenom fördelades enligt min mening kritiken och fördömandet orättvist mellan majoritetssocialisterna i Tyskland och i andra länder. Men Grimm lämnade snart sin franskvänliga ståndpunkt. Om detta berodde på att han under krigets gång besökte Paris eller på att Bern just genom den hållning, ”Bernar Tagwacht” intog, blev en attraktionspunkt för de då ännu isolerade representanterna för oppositionen inom de olika länderna, är svårt att säga. Dessa oppositionella kommo emellertid i antingen skriftlig eller personlig beröring med oss. Jag hade själv vid denna tid kommit till Bern för att informera ”Avanti” och genom denna den socialistiska pressen i Italien och ententeländerna angående de mot internationalismen trogna elementens ställning. Och även jag stod nära ”Bernar Tagwacht”, som tack vare sina vitt utbredda förbindelser och medverkan av ryska internationalistiska emigranter blev ett språkrör för den revolutionärt marxistiska uppfattningen om kriget.

Den 15 maj — ungefär åtta dagar före Italiens inträde i kriget — hade italienska partistyrelsen beslutat att taga initiativ till sammankallande av en internationell socialistisk konferens. I juli sammanträdde vi i Bern för att närmare överlägga härom, och det beslöts, att en konferens skulle äga rum den 5 september 1915 mellan socialister från olika länder, som höllo fast vid klasskampens idé och önskade en internationell sammanslutning av proletariatet för krigets bekämpande. Konferensen skulle äga rum i Bern; när vi på den utsatta dagen ankommit dit, fördes vi av Grimm till en tämligen avlägset liggande ort, Zimmerwald, för att lättare kunna bevara överläggningens strängt konspirativa karaktär och förhindra att den offentliggjordes i pressen. Redan i Bern och alltså innan konferensen officiellt konstituerade sig hade ombuden från Tyskland, Ledebour och Adolf Hoffmann, med övervinnande av alla språksvårigheter kommit till samförstånd med Frankrikes representanter, Merrheim och Bourderon. (Karakteristiskt nog var Frankrike endast representerat av fackföreningsmän.) Dessa hade också utarbetat en gemensam förklaring, som utmynnade i tesen: ”Detta krig är icke vårt krig.” I fortsättningen blev denna förklaring konferensens ledmotiv och under tiden mellan den första och andra konferensen (som hölls i Kiental i april 1916) motto för alla Zimmerwald-anhängares manifestationer.

Detta förhållande var symboliskt. Ombuden från just de länder, vilkas regeringar, härskande klasser och socialistiska partier ansågos vara i främsta rummet ansvariga för världskriget, hade genast slutit förbund med varandra för att påskynda och befordra det, som då var mest efterlängtat: enighet mellan de tyska och franska arbetarna i strävan för fred. I detta tecken försiggick hela konferensen. De tyska och franska ombudens tal och ställningstaganden hade den största betydelsen. Deras anföranden bildade därför förhandlingarnas höjdpunkt, ty på möjligheten till samförstånd dem emellan berodde allt annat — hela rörelsens framtid.

De tyska ombuden följde i sina tal och ställningstaganden i såväl betydelsefulla som mindre viktiga frågor den tyska socialdemokratins bästa traditioner. Ledda av internationella och revolutionära principer voro de oförsonliga motståndare till den hållning, deras parti intagit den 4 augusti. Det tycktes, som om de genom hela sitt uppträdande och genom det ansvar, de togo på sig, ville i någon mån gottgöra inför världen, vad deras stora parti hade förbrutit mot socialismen i alla länder. Ett synnerligen djupt intryck gjorde också syndikalisten Merrheim. Vid krigets början företrädde den revolutionära antikrigsrörelsen i Frankrike huvudsakligen av fackföreningsfolk, vilket emellertid var helt naturligt på grund av den franska socialismens utveckling och den dåtida socialistiska rörelsens karaktär. Merrheim och Bourderon, av vilka den förre var metallarbetarnas och den senare tunnbindarnas sekreterare, hade tillsammans

kommit till Zimmerwald för att bevisa, att de franska revolutionära arbetarna voro villiga att förena sig med de tyska i kampen mot den gemensamme fienden. Härutinnan lyckades framför allt Merrheim fullständigt. Han verkade pålitlig, mycket allvarlig och sympatisk. Han hade alls ingenting av det, som gör de romanska syndikalisterna så odrägliga och som omöjliggör all diskussion och allt samarbete mellan dem och representanter för andra riktningar. Han hade ingenting av den småborgerliga självförhåvelse eller egocentriska inställning, som alltid är utmärkande för dem, som icke äga någon världsåskådning utan i sin kritik av marxismen låta sig vägledas av enskilda synpunkter eller personligt misstroende. Merrheim gjorde intryck av att vara en människa och en ledare, som kriget förädlat och gjort allvarligare, djupare och mera ansvarskännande; ja, det föreföll mig nästan, som om kriget fört honom närmare marxismen. Slumpen hade fogat det så, att Merrheims ställning synnerligen tydligt kom till uttryck vid följande typiska tilldragelse. Det var givetvis ett huvudvillkor för konferensen och den rörelse, till vilken den måste bli upptakten, att ett uttåg offentliggjordes, som kunde övertyga såväl vän som fiende om att representanterna för den revolutionära rörelsen i alla länder voro eniga om ett principiellt motstånd mot kriget. Om enigt uppträdande varit av stor vikt vid föregående internationella sammankomster, så var det det så mycket mer vid Zimmerwaldkonferensen, vilken alla kände skulle giva upphov till den socialistiska rörelsen mot kriget. Utom den tysk-franska förklaringen skulle konferensen också utsända ett manifest, en krigsförklaring mot kriget. För utarbetandet av detta manifest valdes representanter från alla länder. Bland de valda märktes Trotski, Rakovsky, Modigliani och Grimm. Denna redaktionskommitté lyckades också att på olika språk klart uttrycka motsvarande begrepp och framlade resultatet för konferensen, som i det stora hela godkände det. Som vanligt utarbetades därpå texten i detalj av en mindre kommitté och förelades konferensen till formellt antagande. Det rörde sig om en formalitet, en omröstning, som skulle bli lönen för deras möda och uthållighet, som trots alla svårigheter hade förberett återuppståndelsen av en socialistisk international och arbetat på det manifest, som skulle förkunna för världen, att den socialistiska kampen tagits upp på nytt. Den miljö, i vilken omröstningen ägde rum, motsvarade den stämning, som alltsedan kriget rått bland socialisterna ... En ledsam, mulen höstafton i ett litet mörkt, instängt och av tobaksrök fyllt rum. De flesta voro uttrötta; överallt på borden lågo papperslappar kringströdda — arbetet var fullbordat, men tröttheten var så stor, att man knappt kände någon glädje över det uppnådda resultatet. Men huvuduppgiften var löst. Och medvetandet om att ha fyllt sin plikt befriade ju dock alla från passivitetens fruktansvärda tryck.

Grimm läste upp manifestets lydelse på tyska, en annan deltagare på franska, varefter omröstningen borde varit klar på några få minuter. I det kvalmiga rummet avgavs den ena jarösten efter den andra. Så kom det plötsligt på franska: ”Jag kan icke skriva under detta manifest!” Förvåningen blev så mycket större, som talaren tillhörde den italienska delegationen, d. v. s. tillhörde dem, som gjort mest mot kriget och för förverkligandet av konferensen, talaren var ... Morgari, vilkens namn inte bara i Italien utan i hela världen var förknippat med bemödandena att återkalla den socialistiska internationalen till livet. Hur kunde det komma sig, att just han uppträdde mot sitt eget verk? I grund och botten berodde det på samma psykologiska inställning, som vi redan påpekat beträffande Turati. Å ena sidan häntyder denna inställning på en djup personlig ärlighet men försvarar å den andra också i högsta grad medarbetarskapet i ett på vetenskaplig grund byggt, disciplinerat parti och kan lätt förleda en utomstående att draga fullkomligt falska slutsatser. Morgari är en av de intressantaste bland det italienska partiets stiftare. Han härstammar från en norditaliensk konstnärsfamilj, är själv konstnärligt och vetenskapligt lagd och besjälad av en osläcklig kunskapsörst och outtröttlig strävan efter sanning och rättfärdighet.

Driven av dessa känslor har han företagit vidsträckta resor för att på nära håll kunna studera förhållandena och folken i de mest skilda länder. Ingen färdig teori tillfredsställer honom; han bär på en ständig fruktan att ej vara nog opartisk och sanningsenlig. Socialismen har både som

teori och praxis skänkt honom det maximum av tillfredsställelse, varav han över huvud är mäktig. Lidelsefullt och icke endast pliktstroget har han tjänat socialismen med föredrag, skrifter och sitt personliga föredöme. Han är sedan många år medlem av parlamentet som representant för det i socialistiskt och industriellt avseende mycket framskridna Turin och är redaktör för några socialistiska tidskrifter. Även hans motståndare anse honom vara en ovanligt ärlig och modig människa. Morgari är liksom Turati rädd för att giva efter för majoritetens tryck och är böjd för att sluta sig till minoriteten, även när han delar majoritetens åsikt. Så förhöll det sig också i Zimmerwald. Det finns endast få, som så häftigt som Morgari ha kämpat mot nationalism och nationella fördomar. Omedelbar iakttagelse och allmän erfarenhet hade också övertygat honom starkare än andra om att kriget tjänade imperialistiska intressen. Därför bekämpade han det också lidelsefullt. Men när han befann sig i en uteslutande internationalistiskt-marxistiskt sinnad omgivning och icke längre nödgades försvara sin åskådning mot majoritetens fientliga inställning, började han frukta, att en så reservationslös formulering, som vårt manifest innehöll, d. v. s. att kriget är imperialistiskt, dock kunde vara för ensidig! I detta ögonblick tänkte Morgari på det fåtal individer, som försvarade kriget och deltog i detsamma, emedan de trodde på ideella bevekelsegrunder hos de krigförande. Mot dessa ville han icke vara orättvis och icke lämna dem oomnämnda. Det var en oförgätlig och högst dramatisk scen. Morgari satt med sänkt huvud, som om han ville göra sig oemottaglig för alla invändningar och blott lyssna till sitt samvetes röst, medan Rakovsky, Modigliani och jag ansatte honom och bådo honom besinna följderna av hans vägran att underteckna manifestet. Våra förenade ansträngningar kommo honom att vackla i sitt beslut. Härtill medverkade väl också Merrheims tal, som djupt rörde Morgari och alla de närvarande. Det var också den hetaste och mest lidelsefulla av de anklagelser, som vid konferensen riktades mot kriget och de härskande klasserna i det egna landet. Merrheim ansträngde sig att bevisa, att en internationellt krigsfientlig ställning var nödvändig just i ententeländerna. Hans tal bars av en djup moralisk indignation över regeringens imperialistiska rövarpolitik och av en stark ansvars- och skamkänsla gent emot arbetarklassen, som icke på något sätt hade protesterat mot kriget utan tvärtom hade låtit sig påverkas av chauvinism och folkhat. Det var en vädjan till alla närvarandes känsla av medansvarighet, en obeveklig dom över den franska arbetarrörelsens ledare och en flammande maning att börja det heliga klasskriget och utrotandet av den styggelse, som ingen skildrat så uttrycksfullt som just han.

Hans anspråkslösa och rättframma sätt att uttrycka sig förstärkte ytterligare intrycket och underströk det mod och den redobogenhet till uppoffring, han hade visat redan genom att från Frankrike komma till en revolutionär antikrigskonferens och genom att över huvud framställa denna anklagelse. Utan tvivel var han den förste fransman, som sedan världsmassakerns utbrott hade hållit ett tal i utlandet mot kriget. Intrycket var djupt; och ännu högtidligare blev stämningen, när Morgari höj de huvudet och lika lågmält och tillbakadraget gav sitt godkännande, som han för några minuter sedan hade vägrat detsamma. Situationen var räddad. Manifestet var enhälligt antaget, och faran övervunnen. Känslan av befrielse var allmän. Den italienska representanten Modigliani omfamnade Morgari, och alla applåderade honom. Intrycket av Merrheims tal såväl som av hans personlighet har troligen ingen av kongressdeltagarna glömt trots den förändring, Merrheim under de följande åren har genomgått.

Manifestet, som utfärdades i tyska, franska, italienska, ryska, polska, lettiska, rumänska, bulgariska, svenska, norska, holländska och schweiziska socialisters och fackföreningsmäns namn, innehöll en uppmaning till dem, som ännu höllo fast vid socialismen, och till arbetarna i hela världen att återupptaga förbindelserna och börja kamp mot kriget och bourgeoisien i de egna länderna. Med antagandet av detta manifest var Zimmerwalds aktion besluten, och rörelsen kunde göra sig redo att inträda i kampen. I detta historiskt betydelsefulla ögonblick trädde givetvis allt annat i bakgrunden för detta faktum. Ehuru bärarna av Zimmerwaldtanken och framförallt representanterna för den ryska socialdemokratin voro delade i en höger-, en

vänster- och en centerriktning, hade dock genom denna sammankomst skapats en enhetsfront på klasskampens grund mot imperialismen. I detta ögonblick hade denna händelse en världsomspännande betydelse.

Ombuden återvände från Zimmerwald i en helt annan stämning än de kommit. Man hade uppnått det, som hade framställts som omöjligt och som man under månader förgäves hade strävat efter. Inom några dagar skulle världens arbetare få veta, att ledande revolutionärer från alla länder hade förenat sig till kamp mot kriget.

En kommission valdes och fick i uppdrag att vidare utveckla förbindelserna mellan de partier, som ställde sig på Zimmerwalds grund. Kommissionen skulle ha sitt säte i Bern. Till ledamöter i densamma valdes Robert Grimm, Charles Naine, som var deputerad för franska Schweiz och bekant för sin antimilitarism, Morgari och Angelica Balabanoff.

Ett förlösande ord från Österrike.

Under ett extraordinarie partistyrrelsesammanträde, som vi efter krigsutbrottet höllo på "Avantis" redaktion, frågade mig halvt på skämt kamrat Vella: "Nå, vad göra egentligen edra tysk-österrikiska kamrater? Åtminstone Adler borde väl ha höjt en protest mot kriget, och åtminstone någon av dem borde väl låtit skjuta sig för att ge proletariatet ett bevis för att icke alla socialister övergivit internationalismen." I samma ögonblick kom Mussolini in med ett extrabladd, på vilket stod: "Rosa Luxemburg och Karl Liebknecht avrättade." "Vad tror du", frågade han mig, "är det sant? Vill du skriva dödsrunorna?" Ingen av oss ansåg nyheten särdeles trovärdig ... Vi ansågo den tvärtom vara ett knep, genom vilket man ville väcka ovilja mot centralmakterna. Skulle den tyska regeringen verkligen ha varit så dum, den, som helt och hållet var beroende av folkets och socialdemokratins gunst?

Det föreföll mig inte heller sannolikt, att man hade skjutit båda ledarna på samma dag. Med framhållande av nyhetens tvivelaktiga sanningsvärde skrev jag dock en nekrolog över Karl Liebknecht ... Två dagar senare fingo vi på "Avanti" ett telegram från tyska partistyrrelsen, i vilket det hette: "Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg friska och sunda, dementera underrättelsen." Den tyska partistyrrelsen var uppenbarligen angelägen om att skydda tyska regeringens prestige. "Hamburger Echo", som av pur chauvinism totalt hade tappat huvudet, gjorde t. o. m. gällande, att jag av patriotiska motiv hade skrivit nekrologen för att lämna entente-regeringarna agitationsmaterial mot Tyskland.

Blott de, som upplevat den obeskrivliga modlöshet och förtvivlan, som partiernas och framför allt Internationalens svek åstadkom, kunna förstå Vellas ord och fatta, vilken lättnad, som framkallades i hela den socialistiska världen och framför allt i Italien av den österrikiska minoritetens upprop "Internationalisterna i Österrike till internationalisterna i alla länder" i december 1915. Just från det mörkaste landet, från det, i vilket världskriget tänts, och där socialpatriotismen gällde som det högsta goda om än icke i parlamentsanförandena så dock i det praktiska handlandet och i pressen, från detta land nådde oss en röst, som förkunnade:

"Framför allt fördöma vi som internationella socialister den politik, som förnedrat socialdemokratien till att lämna sin medverkan till kriget ...

Vår metod är icke krig utan revolution. Vi socialdemokrater, som förblivit internationella, ha icke ett ögonblick hängivit oss åt den villfarelsen, att Socialistiska Internationalen skulle ha lidit något avgörande nederlag. Må man bekämpa och förfölja oss, vår sak måste likväl segra. Ty anden döda de icke, bröder."

För de få, som visste, från vem detta manifest utgått, var det ett minst lika hjältemodigt dåd som det, varigenom Friedrich Adler en tid senare blev till hjälte och martyr för miljoner och åter miljoner. Det är icke lätt att säga, vilken av de båda bragder han utfört för den internationella socialismens räddning, som krävde mest hjältemod ...

När Rjasanoff, som då uppehöll sig i Zürich, lämnade mig uppropet, darrade jag vid tanken på vilken lättnad och tillförsikt det skulle komma att utlösa framför allt hos de italienska massorna. Manifestet skulle genast publiceras i "Avanti". Det förfärliga tryck, under vilket det italienska proletariatet plågades, skulle först lättas. Utan ett ögonblicks uppskov skulle vi utplåna de förkrossande intryck, som framkallats av den olycksaliga artikeln "Den tyska nationens dag" i "Arbeiter-Zeitung" i Wien. Stora tekniska svårigheter förelågo dock. Hur fortskaffa manuskriptet utan att utsätta det för risken att bortsnappas? Jag kände ju redan alltför väl till, hur kriget uppmuntrat allsköns spionage, och att de s. k. illegala vägarna blott erbjödo ganska osäkra garantier. Framför allt måste det förhindras, att förklaringen offentliggjordes i stympat skick och kanske vanställd av borgerliga och socialpatriotiska anmärkningar. Med denna fara måste man särskilt räkna. Att dylika av revolutionär internationalism fyllda dokument publicerades, var lika misshagligt för krigspartierna och majoritetssocialisterna i hela världen som vi funno det nyttigt. Det var sannolikt, att enstaka delar av dokumentet skulle nå fram till offentligheten, men naturligtvis vanställda. Emellertid förelåg dessutom en ännu större svårighet. Av lätt insedda skäl kunde förklaringen icke vara försedd med någon underskrift; men det var att förutse, att motståndarna genast skulle komma att utnyttja dess anonymitet demagogiskt och påstå, att vi själva eller någon "agent" hade lancerat den i centralmakternas intresse. Hur skulle "Avanti" kunna offentliggöra ett dokument, vars äkthet den ej kunde bevisa? Jag kunde omöjligen göra några som helst antydningar om dokumentets ursprung. En skrivelse erbjuder aldrig garantier för absolut diskretion, i synnerhet icke på en redaktion. Blott på Serrati själv kunde jag helt lita, och jag visste också, att han skulle anse en förklaring av mig om dokumentets äkthet tillräcklig för att våga gå in för detsamma gentemot motståndarnas alla insinuationer. För att personligen kunna lämna honom dokumentet bad jag honom komma till schweiziska gränsen. Tidigt på morgonen måste jag lämna Zürich, men dokumentet var ännu icke översatt, och den tyska texten var till på köpet kringspridd på olika pappersblad. Jag hade emellertid förpliktat mig att publicera manifestet även i de schweiziska partitidningarna. Det gällde alltså att hopfoga texten och med största omsorg översätta den till italienska. Jag vågade icke taga någon hjälp i anspråk. För att inte störa någons nattro bad jag min fattiga värdinna om tillåtelse att under natten få sitta i köket och arbeta på skrivmaskinen. Aldrig har jag arbetat mera febrilt.

När jag kom till gränsen, kunde jag äntligen lämna dokumentet till Serrati i en liten mörk, smutsig krog, fylld av idel berusade, vulgära individer. Vi skildes efter några minuters förtroligt samtal. Strax efter min återkomst till Zürich nästa dag läste jag i en tidning, att jag stod i österrikisk tjänst och att jag hade föresatt mig att icke återvända till Italien, förrän det habsburgska Österrikes flagga hissats i Milano och Venedig.

Mellan Zimmerwald och Kiental.

Efter publiceringen av Zimmerwaldmanifestet och det officiella kommissionsvalet började vår egentliga verksamhet mot kriget. Alla internationalistiskt sinnade socialister, som lyckades komma över sina respektive länders gränser, besökte Bern för att överlägga med oss och personligen eller som ombud för sina organisationer få kontakt med oss. Med de organisationer och grupper, som redan tillhörde oss, underhåll kommissionen en vida livligare förbindelse än man med hänsyn till de dåvarande censurförhållandena egentligen skulle kunnat föreställa sig. Ända till Sydafrika sträckte sig våra förbindelser. Alla kamrater från krigförande länder, som besökte oss, voro mer än välkomna; äntligen fick man en inblick i de "verkliga" förhållandena! Av de tyska kamraterna uppehöll sig Eduard Fuchs och Paul Levi länge i Schweiz, av fransmännen träffade vi Cachin, som hade kommit till Schweiz i en mission, som på intet sätt var välvillig mot Zimmerwald. Han var en ivrig och därtill måhända icke blott platonisk förfäktare av ententens uthållighetspolitik. Dessutom var han intimt lierad med den elsassiske patrioterna Grumbach. Även Marguerite Rosmer, hustru till den ur kom-

munistiska partiet uteslutne fackföreningsledaren, kom några gånger till Schweiz och gjorde vår rörelse stora tjänster genom sin tapperhet. Liknande tjänster har också en annan fransk kvinnlig kamrat vid namn Morgen, som bodde strax invid gränsen, gjort oss. Hon gästade oss ofta och skaffade oss underrättelser även från annat håll än Italien. Från dessa muntliga berättelser hämtade vi många notiser för våra bulletiner och kompletterade med hjälp av dem de rapporter, som vi fingo oss tillsända från de olika länderna. Även av personer, som stodo helt utanför vår rörelse, fingo vi många intressanta upplysningar. Härigenom blevo vi i stånd att förmedla underrättelser mellan de kamrater i olika länder, som genom kriget blivit avskurna från varandra. Zimmerwaldkommissionen och särskilt Robert Grimm arbetade rastlöst.

När våra bulletiner hade utkommit, hade man svårt att föreställa sig, hur stor möda och hur mycket arbete de kostat och hur de egentligen blivit till. Ett synnerligen stort inflytande på vårt arbete utövade de ryska revolutionära emigrantgrupperna (socialdemokrater och socialrevolutionärer), som uppehöll sig i Zürich och Bern. Även emigranter från Polen deltog i arbetet. Mest understöd och erkännande fingo vi dock från Italien. Genom sina talrika resor för partiledningens räkning bragte Morgari oss i beröring med partierna åtminstone i ententeländerna och de neutrala staterna, vilket med då rådande censur- och gränsförhållanden var synnerligen betydelsefullt. Men även andra italienska kamrater kommo över till oss i Schweiz. Så erinrar jag mig en konferens mellan parlamentariker tillhörande Zimmerwaldriktningen, som vår kommission sammankallade. Man ville söka åstadkomma att en gemensam förklaring avgavs i alla parlament av deputerade, som tillhörde Zimmerwaldriktningen. Denna plan hölls givetvis hemlig. Överläggningen skulle äga rum i Bern. Om man besinnar de svårigheter, vi hade att övervinna för att möjliggöra en internationell sammankomst, är det naturligt, att vi i spänd väntan avbidade resultatet av densamma. Aftonen före den bestämda dagen visade sig till vår stora glädje en hel rad italienska deputerade i Bern. Bland dem voro Treves, Maffi, Dugoni, Musatti och Morgari; tillsammans omkring åtta medlemmar av italienska parlamentet. Tiden gick, men förutom de italienska kamraterna visade sig inga delegerade. Svårigheterna att överskrida gränserna hade kanske varit för stora; eller berodde det på den för socialister i romanska länder och särskilt för italienarna betecknande inställningen?

På grund av den stora frihet, som utmärkte det offentliga livet i Italien före kriget, voro de italienska socialisterna så vana att verka öppet, att de icke kunde föreställa sig, att man också kunde förfara på annat sätt.

Det visade sig, att detta förhållande var anledningen till att den inbjudan, jag med stor svårighet lyckats sända till Italien på en absolut hemlig väg, av kamraterna där behandlats närmast som ett cirkulär. Ja, en av dem hade t. o. m. behandlat saken i ett brev till deputeraden Longuet. Brevet hade adresserats till franska parlamentet, där också ryktet om vår sammankomst spred sig. Detta var tillräckligt för att förhindra den internationella konferensen. Under tiden hade emellertid förhållandena försämrats även i Italien, och utsikterna för fredens bevarande blevo allt mindre. Kriget blev allt oundvikligare. Därmed försvann också den sista förhoppningen om att åtminstone ett land med en stark socialistisk rörelse skulle förskonas från krig. Allt efter som krigsfaran närmade sig, blev också hetsen mot det socialistiska partiet och särskilt mot mig allt häftigare. Tidningarna förkunnade varje gång, jag från Schweiz kom till Italien, att jag kommit i tyskvänlig avsikt, närmast för att i Österrikes intresse söka verka för bevarandet av Italiens neutralitet. Jag har redan sagt, att denna hets icke lämnade mig alldeles likgiltig, framför allt därför att den ställde förljugenheten och de synnerligen fördomsfria stridsmetoderna i en så grell belysning. Men då och då inträffade också små humoristiska episoder.

Just som jag en dag stod färdig att resa från Bern till Milano, fick jag ett telefonsamtal från franska Schweiz. Det var en engelska, som talade. Hon hade en rekommendationsskrivelse till

mig från engelska partiet och ville träffa mig för att genom mig komma i förbindelse med vår fredsrörelse. Redan under telefonsamtalet förstod jag, att jag hade att göra med en av de tappra, idealistiska engelskor, som hade slutit sig till arbetarrörelsen mera av pacifistiskt humanitära än egentligen revolutionära skäl, men som modigt och osjälviskt ställde sig i socialismens tjänst. Fru Hobhouse, som också stod i begrepp att resa till Milano, hade redan under boerkriget kämpat hjältemodigt mot den engelska regeringen. Hon hade nämligen då begivit sig till Sydafrika och därifrån riktat de obevekligaste anklagelser mot den engelska imperialismen. Hennes kamp mot denna hade icke heller varit alldeles utan resultat. Efter att samma afton jag kom till Milano ha talat med fru Hobhouse, kom jag överens med Serrati, att han skulle besöka henne nästa morgon samt skaffa henne de förbindelser och upplysningar, hon önskade. För att han ej skulle glömma överenskommelsen, skrev jag upp namnet och hotelladressen åt honom och lade lappen på hans arbetsbord. När han nästa dag besökte oss på hotellet, skrattade han, som jag aldrig tidigare sett honom skratta. ”Vet ni ingenting, har ni inte märkt något?” frågade han mig. ”Ert hotell är omgivet av Mussolinis spioner. De ha fått reda på vår överenskommelse och spritt ut, att ni tillsammans med en tysk kvinnlig kamrat kommit hit från Schweiz och avtalat möte med mig här på hotellet för att lämna mig pengar .på tyska partiledningens vägnar. Mussolinis tidning har redan uppsatt en stor ledande artikel ...”

Situationen var så mycket mera komisk, som spionerna redan blivit tagna ur sin villfarelse och upplyst Mussolinis redaktion om att det vore försiktigare att avstå från artikelns publicering. Att de spelade ett alltför vågat spel, därom hade t. o. m. dessa idioter blivit övertygade genom granskning av resandeboken och en blick på fru Hobhouse och ”missen” i hennes sällskap. Fru Hobhouse hade nämligen beslutat att trots sin höga ålder och en svår sjukdom resa till Belgien och åtföljdes av en sjuksyster. Att fru Hobhouse inte var tyska utan typisk engelska framgick alltför tydligt av hennes uttal, sällskap och hela sätt att vara. Spionerna och tidningen skummade av raseri över att de gått miste om en stor sensation och ett utsökt tillfälle att blottställa det italienska partiet. Just vid denna tid krävdes det blott en yttre anledning för att italienska regeringen skulle ge efter för påtryckningarna av de franskvänliga kretsarna och förklara krig. Egentligen hade den blott att räkna med motstånd från ett håll, nämligen från det italienska socialistiska partiet. Naturligtvis skulle det då varit mer än välkommet att få ett bevis för att detta ”fick pengar från Tyskland”.

Kort efter den här skildrade händelsen tilldrog sig en annan, som hade kunnat bli synnerligen ödesdiger för partiet, om icke ledningen visat prov på så stor intuition och energi. Denna episod är dessutom karakteristisk, emedan den visar, hur samma socialpsykologiska förhållanden äro i stånd att förleda representanter för skilda generationer och temperament till samma åtgärder och missgrepp.

Vad representanten för den schweiziska socialdemokratins högra flygel försökte göra 1915 i Bologna, det upprepade, låt vara av andra grunder, ledaren för samma partis vänstra flygel 1917 i Petersburg.

Den psykologiska förklaringen till bådadernas försök att göra slut på kriget var en villfarelse, som framkallats av den patriarkalisk-småborgerliga andan inom deras land och rörelse. De tyckas nämligen ha föreställt sig, att det var möjligt att öva inflytande på den imperialistiska världspolitiken genom ett smidigt ”diplomatiskt” konstgrepp och att man kunde och fick använda list mot ett massparti och påtvinga det sådana medel, som det icke självt skulle ha använt.

Händelsen inträffade i april 1915 kort före Italiens inträde i kriget. Hetsen mot det italienska socialistiska partiet i ententepressen och de inhemska tidningarna nådde då sin höjdpunkt. Gentemot det socialistiska partiets motstånd uppträdde allt starkare strömningar, som voro intresserade av Italiens deltagande i kriget. Vår press stod isolerad. Förenade sig med den då

och då gjorde knappast mer än ett Giolittis organ, som varnade för kriget av praktiskt patriotiska skäl. Ett motiv, som ständigt gick igen i krigsivrarnas kamp mot vårt parti var talet om dess tyska orientering och ”materiella beroende” av Tyskland. Var och en av mina resor till Italien framkallade insinuationer av denna art. När jag omedelbart före Italiens inträde i kriget hållit ett tal i partistyrelsen i Florens, publicerade sålunda en tidning ett snillrikt telegram, i vilket det hette, att Franz Joseph och Wilhelm II givit mig järnkorset, emedan jag i deras intresse verkat för Italiens neutralitet!

En morgon fick jag ett meddelande, att veteranen i den schweiziska rörelsen, Hermann Greulich, nödvändigt ville tala med mig. Han hade kommit från Zürich till nationalrådets sammanträde i Bern och tagit in på det hotell, där jag bodde.

”I går hade jag besök av en person, som vill hjälpa er”, sade han till mig.

”Hjälpa mig”, upprepade jag förvånad, ”vad vill det säga: hjälpa?”

”Inte er personligen utan ert parti; skulle inte en liten miljon vara välkommen för er för en eventuell generalstrejk i kampen mot kriget?”

”Vad säger ni? Och ni kastade inte ut den kanalen? Hur kan man egentligen understå sig att komma till mig med sådant? Vem har givit er rätt till det?”

”Ja, men hetsa inte upp er så. Jag känner personen sedan tjugu år tillbaka; jag har en gång blivit bekant med honom hos Bebel; det är en tysk vetenskapsman. När ha kommer till Bern, hälsar han på er.”

”Vad inbillar ni er egentligen? Om den där människan dristar sig att komma till mig, packar jag genast och lämnar Bern”, utropade jag nära att förlora behärsknigen:

”Men det är ju en pacifist; han har fått en större summa av amerikanska pacifister ...”

Nu förlorade jag besinningen och avbröt sjuttioåringen:

”Jag skall säga er, att om det vore fråga om att förverkliga socialismen med hjälp av ett enda öre från borgerligt håll, så skulle hela partistyrelsen och hela partiet som en man ge er samma svar, som jag nu givit er. Kör ni bara ut er vetenskapsman! Ett proletärt parti kämpar och segrar inte med sådana medel.”

Jag reste mig och lämnade rummet. Jag skrev också genast till Grimm i nationalrådet, att han inte skulle inlåta sig i samtal med Greulich, som jag då ansåg lida av ålderdomssvagheter. Greulich gav sig emellertid icke, förrän han fann en person, som förde honom och ”den tyske vetenskapsmannen” till Bologna, där italienska partistyrelsen då höll sitt sista sammanträde före Italiens inträde i kriget. När det anmäldes för partistyrelsen, att kamrat Greulich befann sig utanför, blev han genast ombedd att komma in. Ordföranden, Bacci, hälsade broderligt på honom. Men knappt hade Greulich sagt, att han tagit en person med sig, förrän samme Bacci bad båda gästerna att så fort som möjligt lämna rummet. Han gav också den italienaren en sträng tillrättavisning, som över huvud hade vågat föra dem till sammanträdet.

Bacci ställde också om att det passerade genast togs in i protokollet. När så slutligen entente-pressen ryckte fram med ”beviset” för att det italienska partiet stod under tyskt inflytande och underhölls med tyska pengar, blev svaret, att protokollet offentliggjordes. Det sätt, på vilket partichefen handlat, höjde hans anseende i hela landet. Men Greulich, veteranen i den schweiziska och internationella arbetarrörelsen, förlorade mycket av sin popularitet och det icke endast hos det italienska proletariatet.

Lika oförlätlig som löjlig är den envishet, med vilken Greulich fasthöll vid sin plan och trots varningen genomförde den. Denna envishet har hämnat sig, ty mer än en gång blev han av Zimmerwaldhängarna ställd till ansvar. Kort före den andra Zimmerwaldkonferensen i Kiental uteslöts han från våra sammanträden, emedan den förklaring, han avgav angående

detta fall, icke tillfredsställde någon.

Kiental.

Lugano och Zimmerwald hade den stora förtjänsten, att de för massorna klargjort orsakerna till kriget och betydelsen av Internationalens nederlag. Därmed hade de också ideologiskt angivit riktlinjerna för kampen mot krig, chauvinism och socialpatriotism. Den första Zimmerwaldkonferensens tyngdpunkt låg däri, att den ställde den marxistisk-revolutionära taktiken emot den socialpatriotiska. Då kriget alltjämt fortfor och nya länder drogos in i det och de proletära principerna i allt större utsträckning övergavs, krävde läget ett konkret ställningstagande av Zimmerwaldpartierna till de konkreta frågorna. Mätt med konkretionens måttstock har Kiental gått vida längre än Zimmerwald, men Zimmerwald hade dock så till vida verkat banbrytande, som det förskaffat de internationellt inställda socialisterna möjlighet att handla. Före Zimmerwald och det internationella socialistiska manifestet mot kriget förlamades de socialistiska motståndarna till kriget i sitt uppträdande genom hänvisningen till den passivitet, deras meningsfränder i andra länder intogo. Faran av ett isolerat uppträdande mot kriget verkade avskräckande icke blott på småborgerliga filistrar utan även på åtskilliga lager inom arbetarklassen, ty argumentet användes och missbrukades även av majoritetssocialisterna.

Zimmerwaldmanifestet, som ju var undertecknat av ombud från nästan alla krigförande länder, hade gjort rent hus med detta argument. Därigenom hade en betydande krigsfientlig inställning frigjorts i alla länder, vars enskilda verkningar icke låta registrera sig. För att ge en föreställning om Zimmerwaldrörelsens utbredning vill jag erinra om att följande partier och grupperingar tillhörde den:

Socialistiska partiet och fackföreningscentralen i Italien; Schweiz' socialdemokratiska parti; British Socialist Party i England; Independent Labour Party i England;

Rumäniens socialdemokratiska parti;
 Rysslands socialdemokratiska parti (Centralkommittén);
 Rysslands socialdemokratiska parti (Organisationskommittén);
 Socialist-revolutionärernas parti i Ryssland;
 Allmänna judiska arbetareförbund i Litauen, Polen och Ryssland;
 Polens och Litauens socialdemokrati (Huvudstyrelsen);
 Polens och Litauens socialdemokrati (Landsstyrelsen);
 Polska socialistiska partiet (Centralkommittén)
 Bulgariens socialdemokratiska arbetareparti (trångbröstade);
 Portugals socialdemokratiska parti;
 Socialistiska federationen i Saloniki;
 Sverges och Norges socialistiska ungdomsförbund;
 Socialist Party i Amerika;
 Socialist Labour Party i Amerika;
 Lettlands socialdemokratiska parti;
 Danmarks socialdemokratiska ungdomsförbund;
 Socialistiska ungdomsorganisationen i Madrid;
 Internationella socialistliga i Sydafrika;
 Confederazione Generale del Lavoro i Italien;
 Fackföreningsförbundet i Bulgarien;

Senare tillkommo:

Serbiens socialdemokratiska parti;
 Oavhängiga socialdemokratiska partiet i Tyskland;
 Internationale Sozialisten Deutschlands;

Minoriteten av socialdemokratiska partiet i Bulgarien (vidhjärtade);
Sverges socialdemokratiska vänsterparti;
Finlands socialdemokratiska parti.

Redan denna uppräknning visar ju, att Zimmerwald vunnit anklang hos massorna. Allt flera började i sin förtvivlan hoppas på denna rörelse, allt flera började i den se arbetarklassens räddning och vägen till freden och socialismen. De allmänna politiska teorierna räckte inte längre till. En ny konferens, som skulle hållas lika hemligt som den första, sammankallades till Kiental (liksom Zimmerwald en liten ort i närheten av Bern). Dess syfte var att fatta bindande beslut för Zimmerwalds medlemmar och deras representanter i parlamenten. Särskilt gällde det vägran av krigskredit. Konferensens viktigaste men också svåraste uppgift var att få till stånd ett internationellt beslut härom, som skulle vara bindande utan hänsyn till tillfälliga strategiska förhållanden. Också i denna fråga voro de franska och tyska deputeradenas ställningstaganden avgörande.

Hela konferensens förlopp bestämdes av de tyska och franska, eller kanske vi denna gång böra säga franska och tyska ombudens hållning. Skulle det visa sig möjligt för Zimmerwald att i någon mån gottgöra den ödesdigra 4 augusti? Intresset rörde sig framför allt om de franska representanternas ställning, men just dessa ville inte ut med språket.

Två av dem, Blanc och Ruffin Dugens, lämnade konferensorten, innan den viktiga debatten börjat. Den tredje, Brizon, skulle avge den förklaring, alla med spänning väntade på.

Men också han dröjde allttjämt. Han önskade låta den tyske deputeraden Adolph Hoffmann tala först. Denna omständighet ökade inte just Brizons sympatier bland konferensdeltagarna, lika litet som hans uppträdande i övrigt, vilket stack av från miljön. Senare visade det sig dock, att detta blott var en ganska oskyldig pose och att han i grund och botten var en bra karl, som visste sin plats och stod vid sitt ord. Till fullo ådagalade han också detta genom att kort efter Kientalkonferensen i franska parlamentet uppträda mot krigskrediterna. I Kiental verkade emellertid hans individualistiskt burschikosa sätt mindre angenämt. Flertalet av konferensdeltagarna tillhörde den tyska socialdemokratins skola. Adolph Hoffmann hade väckt till liv den tyska socialdemokratins egentliga väsen, dess bästa traditioner och dess ärorika förflutna, med en i den tyska oppositionens namn avgiven förklaring, som föregick Brizons. Alla stodo ännu under inflytande av Hoffmanns tal, som erinrade om alla de förhoppningar, man knutit till den revolutionära arbetarrörelsens förtrupp. Detta berodde dock mindre på talets innehåll än på talarens yttre uppträdande och ton. Adolph Hoffmann blev själv upprörd av den uppgörelse, han måste hålla med det parti, i vars tjänst han grånat. ”De tio budens” Hoffmann, representanten för Berlins revolutionära proletariat stod framför oss och gjorde avbön för det partis svek, som borde gått i spetsen för alla andra under kriget, liksom det hade gjort före kriget ... De få, som förblivit rakryggade, skulle rädda den tyska arbetarklassens ära. ”Om jag skulle rösta för krediten”, sade Hoffmann med darrande röst, ”skulle mina i kriget stupade söner vända sig i sina gravar”. Han betonade, hur svårt det var att intaga en internationalistisk, proletär ställning, när motståndarna kunde åberopa sig på ett motsatt uppträdande av de utländska broderpartierna.

Han uttalade också förhoppningen att de franska kamraterna skulle inse nödvändigheten av kreditvägran ... Nu blev det Brizons tur. Dennes tal, gester, ton och hållning voro helt och hållet anpassade för det franska parlamentet. Hans tal var omsorgsfullt uppbyggt och syftade till yttre effekt. Tydligt räknade han också på att bli avbruten och var beredd att parera. Emellertid irriterade det alla de närvarande, som voro lika litet vana som upplagda att åhöra sådana retoriska övningar. ”Det faller sig ytterst svårt för mig att taga ordet, emedan jag känner mig som socialist och fransman,” började Brizon. Då han emellertid visste, att denna inledning skulle framkalla missnöje, skyndade han sig att tillägga: ”Jag är son av revolutionens land och kommer icke att gå med på något, som kunde vara till förfång för detta

land.” När han kom till kreditfrågan, förklarade han: ”Visst komma vi att rösta mot krediterna.” ... När man hälsade hans förklaring med applåder, tillfogade han: ”Ja, men det beror på de strategiska förhållandena. Försämras dessa måste vi rösta för krediterna, förbättras de däremot, komma vi att rösta mot dem.” Detta tillägg framkallade högljudda protester. Till sist förklarade han emellertid, att de socialistiska partiernas ställning till kriget måste vara alltigenom avvisande. I denna anda måste också folken upplysas om det krig, i vilket det icke kunde finnas ”vare sig segrare eller besegrade” utan blott ”utarmade, utmattade och förblödda, på vilkas lidanden, förfall och undergång en hop krigsspekulanter och utsugare profiterade”. Detta var också den ledande tanken i det manifest, i vars utarbetande Brizon deltagit. Det slutade med uppmaningen: ”Kämpa för omedelbar fred utan annexioner; varaktig fred kan blott säkras genom socialismens seger.”

Kientalkonferensen gick huvudsakligen i parlamentarismens tecken, icke därför att den ville inskränka verksamheten till parlamentariska åtgärder — tvärtom — utan därför att en väsentlig del av de närvarande voro deputerade. Så voro t. ex. samtliga tre representanter från Frankrike deputerade. (De voro icke sända av partiet utan hade kommit på eget initiativ.) Av åtta italienska ombud tillhörde fem parlamentet, av fem schweiziska ombud voro tre parlamentsledamöter, och det serbiska ombudet var deputerad. Till kravet på kreditvägran anknöt sig diskussion om fredsproblemet och Zimmerwaldpartiets ställning till ett eventuellt sammankallande av Internationalens byrå. En bestämd gränslinje måste dragas mellan de medel, som användes av de borgerliga och småborgerliga pacifisterna och de till borgfreden hemfallna socialdemokraterna, och det klassmedvetna proletariets kampmedel. Det måste klart sägas ut, att blott den socialistiska kampen för freden kunde föra till målet och att blott socialismen kunde skapa garantier för en varaktig fred.

Samtliga ombud voro eniga om att proletariatet blott med klasskampens vapen kunde göra slut på de härskande klassernas konkurrenskrig. Däremot voro de icke lika eniga, när det gällde att uppdraga gränsen mellan de olika konkreta medlen. Sålunda diskuterades, om t. ex. obligatorisk skiljedom och avrustning kunde komma i betraktande, ehuru de icke hörde till den proletära klasskampen. Just vid behandlingen av denna fråga kommo skilda strömningar till synes. Konferensen avbröts för att de enskilda delegationerna skulle få tillfälle att taga ställning före den definitiva omröstningen, som skulle ske i plenum. Delegationernas sammanträden varade ända till långt fram på morgonen. Även inom den italienska delegationen yppade sig meningsskiljaktigheter trots det enhälliga framträdandet i alla viktiga frågor. De fem deputeraderna voro för godkännande av ovannämnda medel, medan däremot de tre utanför parlamentet stående medlemmarna av delegationen, Lazzari, Serrati och Balabanoff, intogo en avvisande hållning. I de andra delegationerna gick det stormigt och oförsonligt till. Grimm hade lyckats att göra ett utkast, som tog hänsyn till alla strömningar. (Detta var hans specialitet.) Med detta gick han omkring från den ena delegationen till den andra och uppmanade kamraterna att förkorta debatten och därigenom möjliggöra plenarsammanträdet. Förgäves! När man fram emot kl. 3 på morgonen äntligen hade samlats i sammanträdeslokalen och skred till avgörandet av fredsproblemet, tilldrog sig något, som kanske aldrig tidigare hänt på socialistiska partiers sammankomster eller ens på någon kongress över huvud. Under avgörandet begärde de flesta ombuden ordet och förklarade, att de blott med ett visst förbehåll kunde antaga resolutionen; denna förklaring avgavs av ombud, som representerade olika strömningar och skilda länder, utan att de kunde uppnå samförstånd. För den ene var resolutionen för vittgående, för den andre för tånjbar. Detta var ej sabotage eller obstruktion, men det såg nästan så ut. Ju flera ombud, som avgåvo den entoniga förklaringen, desto nervösare blev stämningen. Serrati stod ej ut med det. Sedan han häftigt uttryckt sin protest, lämnade han salen. När man efter en stund begav sig till hans rum för att söka övertala honom att återvända till sammanträdet, visade det sig, att han hade lämnat platsen ...

Kientalkonferensen verkade i två riktningar. För det första verkade den väckande på massorna genom manifestet, som förkunnade, att det var deras plikt att träda in för omedelbart vapenstillstånd och omedelbar fred utan annexioner. Det uppfordrade också de socialistiska proletärerna att begära alla socialisters utträde ur regeringarna och omedelbar kreditvägran. Manifestet, som offentliggjordes i april 1916, var undertecknat av ungefär trettio partier och minoritetsgrupper. För det andra gåvos direktiv för Zimmerwaldpartiernas förhållande till Internationella byrån och uppträdande i händelse av dess sammankallande. Den skarpaste kritik övades mot byrån och dess ordförande, Vandervelde, som nu var minister, för deras överksamhet och socialpatriotiska hållning. Fara förelåg också för att byråns ledare, som i vått och torrt voro förbundna med ententen, skulle kunna ställa den i denna imperialistiska koalitions tjänst. Zimmerwaldanhängarna tillhöllos därför att vara på sin vakt. Blev byrån verkligen sammankallad, skulle vår kommission på extra ordinarie sammanträde fatta avgörande beslut angående samtliga Zimmerwaldpartiers hållning. Ehuru byrån ej höll något sammanträde under kriget — just emedan den helt och hållet lämpade sig efter ententen och blev dess lydige tjänare — utövade likväl ovannämnda beslut ett avgörande inflytande på Zimmerwaldrörelsen genom att hindra splittring och möjliggöra den tredje konferensen. Ehuru även denna hölls hemligt och därför är mycket litet känd av utomstående, var den likväl den viktigaste av Zimmerwaldkonferenserna. Den ägde rum 1917 i Stockholm.

*

När vi den 30 april hade hållit på med arbete ända till långt in på natten, voro vi fullkomligt utmattade. Jag hörde till de få, som ännu ej fullständigt dukat under för tröttheten, ehuru jag ej ett ögonblick avbrutit mitt arbete. Jag var ju nämligen medlem av Internationella socialistiska kommissionen och fungerade därjämte som sekreterare och översättare. Dessutom var jag oerhört intresserad av konferensens utgång och hade mycket att avhandla med de enskilda kamraterna, vilka jag gärna ville hjälpa att förstå varandra. Följaktligen fick jag blott sova ett par timmar varje natt och var aldrig ledig under dagen. När dagordningen var genomgången, hade den 1 maj redan inbrutit ... Jag ville se soluppgången uppe i alperna den 1 maj och så få min tro på proletariatets återuppståndelse symboliskt bekräftad.

Först i Bern överfölls jag av en stor trötthet och ett överväldigande behov av sömn. Jag bad därför en italiensk kamrat att i mitt ställe hålla ett förstamajtal i Geneve och lade mig att sova. Ett par gånger väcktes jag av fanfarer. Det var arbetarföreningar, som skyndade till majdemonstrationen. Även detta uppfattade jag symboliskt. Vad var dröm, och vad var verklighet? Hade vi anledning att tro, att världsproletariatets seger, världsfreden, för vilken de schweiziska arbetarna demonstrerade, hade ryckt närmare genom vårt arbete?

När någon tid därefter den sensationella underrättelsen kom, att Brizon och de två andra Zimmerwaldmedlemmarna, som hade kommit till Kiental från Frankrike, hade uppträtt mot krigskrediterna, trodde jag mig kunna besvara frågan jakande. Jag tänkte på Brizons tal i Kiental, på socialismens stora tragedi, som återspeglats i den lilla sammanträdeslokalen i Kiental, och kände ett behov att lyckönska Grimm till det stora resultatet av vår lilla rörelse.

— — —

Efter Kientalkonferensen, som gav Zimmerwaldrörelsen en fast grund, utvecklade vår Internationella socialistiska kommission en ännu livligare verksamhet. Kommissionen höll numera tätare sammanträden. Det hade också bildats en utvidgad kommission, till vilken hörde representanter för alla partierna. Denna kunde emellertid sällan sammanträda fulltaligt. Men framför allt ökades de utländska besöken och samtalen med enskilda kamrater. Personligen har jag just från denna tid samlat ett utomordentligt intressant psykologiskt material. Jag kunde på nära håll övertyga mig om hur kriget hade verkat på de olika temperamenten. Jag har tvingats att inse, hur ytterst subjektiva även deras domar brukar vara, som gälla för opartiska eller inbilla sig vara det. Var och en såg läget så, som han önskade se

det, ehuru rapportörerna till övervägande delen voro skolade marxister. Tyskarna sago ytterst mörkt på allt, som angick Tyskland och dess utsikter, emedan de. voro fyllda av hat mot regeringen och det parti, som hade uppfört sig så skändligt. Fransmännen åter bestredo att det gick dåligt för tyskarna. Och det var dock fråga om idel ögonvittnen, som åberopade sig på vad de sett och upplevat. Det sympatiska hos dessa människor var, att de just genom denna inställning visade, hur mycket de led av sin regerings och sitt partis uppträdande, och att de voro i stånd att visa stor stränghet mot sitt eget parti och överseende mot andra partier. Även om denna inställning icke helt överensstämde med en konsekvent internationalism, så skilde den sig dock fördelaktigt från filisternas och de av patriotism anstuckna majoritetssocialisternas. Jag hade vant mig vid denna ensidighet. På några frågor, som jag brukade ställa till alla kamrater från de krigförande länderna, fick jag alltid stereotypa svar. Särskilt var detta fallet, när det gällde den sannolika utgången av kriget. Ingen enda var blygsam nog att avstå från att uppträda som profet eller strateg. Alla profeterade — men kom en underrättelse, som motsade deras förutsägelser, så åberopade de ”oförutsedda omständigheter”. Radek skötte profetämbetet mästertligt och utan att på något sätt låta sig bekomma av att verkligheten synnerligen ofta kom hans förutsägelser på skam. Redan dagen därpå utgick han i sina spådomar från rakt motsatta utgångspunkter mot för tjugufyra timmar sedan. Allt hade blivit omkastat. Han behandlade emellertid frågan så, som om han alltid hade bestridit det, som visat sig oriktigt, och förfäktat dess motsats. Samma inställning har jag iakttagit beträffande hungersnöden i Ryssland och under kriget även i andra länder. Önsknigen förblir tankens fader!...

Antingen dödar revolutionen kriget eller kriget revolutionen.

Utbrottet av ryska revolutionen gav givetvis våra tankar och handlingar en helt ny riktning. Som en mäktig, löftesrik regnbåge hade den lyst upp vår horisont. Det fanns icke tid och ingen psykologisk möjlighet att tänka på det förgångna eller framtiden; man levde blott i nuet. Proletariatets återuppståndelse, socialismen, den ryska despotismens slut och början till slutet på det gemena kriget! Vad är att göra för att till hela Europa överföra den eld, som brutit ut i Ryssland? Vad kan Zimmerwald göra för att utbreda och fördjupa den ryska revolutionen? Till denna fråga, som bemäktigade sig oss alla, kom för oss ryssar en annan: Hur på snabbaste sätt komma tillbaka till Ryssland för att där i revolutionens tjänst verka för den socialistiska fredsaktionen? På ett extra ordinarie sammanträde utfärdade den utvidgade kommissionen ett manifest, vars ledande tanke pregnant sammanfattades i orden: ”Antingen dödar revolutionen kriget eller kriget revolutionen.” Dessa ord innehöllo ett omdöme, en prognos och en maning till handling. Intet ögonblick fick förloras; allt måste uppbyggas för att understödja revolutionen och detta direkt och indirekt just genom kamp mot imperialismen i det egna landet. Internationella socialistiska kommissionen borde överflytta tyngdpunkten av sin verksamhet till Norden, till revolutionshärdens grannskap, för att i handling ge uttryck åt parollen. Den revolutionära fredsaktionen skulle framför allt slutföras i Ryssland och Tyskland; där skulle fredens och revolutionens öde avgöras. I enlighet härmed beslöts, att Internationella socialistiska kommissionens verksamhet skulle förläggas till Norden, i vilket syfte Grimm och jag skulle resa till Ryssland eller Sverge. Under tiden hade en kommitté bildats för att påskynda de ryska emigranternas återvändande. Då alla gränser voro spärrade -- framför allt för ryska emigranter! — var detta ingen lätt uppgift. För ententeländerna var den ryska revolutionen så mycket mindre välkommen, som de icke hade användning för någon fredspropaganda. De hade därför ej heller något som helst intresse av att ett antal ryska revolutionärer återbördades till sitt hemland. Ej heller centralmakterna, som ju förde krig mot Ryssland, skulle tillåta någon fiende att komma över gränserna. Läget var förtvivlat. Vår nervositet tilltog, ju flera svårigheter ”de allierade” ställde i vår väg. Då nådde oss ryktet, att

Lenin och några fraktionskamrater hade beslutat att över Tyskland begiva sig till Ryssland med hjälp av sekreteraren i det schweiziska partiet, nationalrådet Platten, som stod den bolsjevikiska fraktionen nära. I början verkade denna nyhet förvånande på mig och detta särskilt, när jag genom samtal med en av deltagarna i resan fick veta, att bolsjevikerna ansågo de kompromisser självklara, som jag höll för absolut oantagbara. Visserligen var det inte tal om plomberade vagnar och kompensationer åt tyska regeringen, men situationen var likväl föga angenäm, inte därför att det var fråga om tyska regeringen, utan emedan det över huvud rörde sig om en kapitalistisk regering. Med tiden har jag emellertid insett den politiska och psykologiska räckvidden av Lenins beslut och förstått, i hur hög grad det motsvarade hela hans väsen. Rakt mot målet utan att låta någonting hindra sig! Detta exempel har också lärt mig förstå, vilken oerhörd skillnad det är, om en stor personlighet använder ett vågat medel i de intressens tjänst, av vilka han helt ledes, och om obetydliga efterhärmarer tillåta sig att handla på samma sätt. Att Lenin i alla fall icke var alldeles likgiltig för vilket intryck hans resa genom Tyskland skulle göra på den allmänna opinionen, bevisas av en förklaring, som avgavs av några med bolsjevikerna sympatiserande fransmän. I denna fastslogs nämligen, att ententeländernas socialister ej sågo något otillåtligt i resan genom Tyskland. Allt detta genomfördes av bolsjevikfraktionen själv men icke i samförstånd med de andra Zimmerwaldarna. Detta var också naturligt, emedan det rörde sig om en uteslutande rysk angelägenhet och emedan bolsjevikfraktionen alltid höll sig för sig själv och skild från de andra medlemmarna av rörelsen och Internationella socialistiska kommissionen. På grund härav förvånade det mig inte heller särskilt, att Lenin tillbakavisade Grimms anbud om hjälp och antog Plattens. Denne följde också med den bolsjevikiska emigrantgruppen på resan.

*

När jag en afton efter ett sammanträde i Internationella socialistiska kommissionen infann mig i ett ryskt emigrantsällskap, hörde jag den gamle socialrevolutionären Bobroff, som trots sina sjuttio år var en av de ivrigaste medlemmarna av Zimmerwaldrörelsen utropa: ”Nåväl, låt oss då försöka på ett annat sätt, om ententemakterna spärra vägen till Ryssland för oss. Jag skulle vara beredd att fara till Petersburg i aeroplan.”

”Kamrater, det skulle dock kunna tänkas en utväg”, sade Martoff. ”Vi begära av vår revolutionära regering, att den utväxlar oss mot krigsfångar. Det blir då varken fråga om en nåd eller om en kompromiss utan om ett fullt legalt avtal mellan två regeringar.” Förslaget antogs genast, och Robert Grimm fick i uppdrag att vidtaga åtgärder ... Jag erinrar mig livligt, hur jag och kamrat Lapinzky, en framstående och intelligent polack, följde Grimm och inskräpte i honom, att han redan från första ordet måste giva underhandlingen med de schweiziska och tyska diplomaterna en prägel, som fullkomligt uteslöt allt kompromissande ... Underhandlingarna drogo ut i månader, och vi kunde ej längre vänta på att få resa. Vi beslöto då att skicka Grimm till Ryssland för att hos den provisoriska regeringen genom i Ryssland bosatta medlemmar av Zimmerwald utverka omedelbar utväxling. Samtidigt skulle han bereda väg för Zimmerwaldrörelsen, framför allt för Internationella socialistiska kommissionens verksamhet i Ryssland. När Grimm anlant till Stockholm, fick han veta, att han vägrats inresetillstånd till Ryssland, emedan han var ... tyskvänlig. Och därtill lär detta beslut ha fattats av Miljukov. I väntan på min ankomst till Ryssland utgav Grimm i Stockholm en Zimmerwaldbulletin.

I början av maj lyckades vi äntligen komma i väg till Ryssland. Vi voro omkring 250 emigranter, som alla hade samlats i Zürich. Bland de mera bekanta revolutionärerna voro Martoff, Axelrod, Rjasanoff, Lunatscharski, Bobroff-Natanson, Sokolnikov och den förr till höger stående Martinoff, som nu ångrat sina mensjevikiska irläror och övergått till bolsjevismen eller snarare till antimensjevismen, med flera jämte deras familjer. Om resan genom Tyskland är ingenting särskilt att säga. Gripande var det dock för mig, som kom från ett neutralt och relativt välförsett land, att se de avmagrade ansiktena hos tågpersonalen och de

fåtaliga människorna på perrongerna.

Skulle det vara våra fiender? Hur skulle vi bara finna en möjlighet att med dem dela brödet och chokladen, som var och en av oss fått med på resan! Jag riktigt skändes över att vara så välförsedd.

Emigranterna voro splittrade i flera fraktioner, och vid avresan från Zürich höllo dessa samman i var sin vagn.

Då jag icke tillhörde någon fraktion, valde jag en tredjeklasskupé, där det jämte mig satt ytterligare två vildar, två kamrater från Estland.

*

Den ene av dem, Tema, bevarar jag med glädje i minnet; som martyr för den bolsjevikiska befrielsekampen har han lidit och levat, och som hjälte har han fallit i försvaret av det revolutionära Ryssland mot kontrarevolutionen. Tema härstammade från östersjöprovinserna, där förföljelsen mot revolutionärer var svårare än t. o. m. i det övriga tsaristiska Ryssland. Som barn hade han måst åse, hur hans broder och hans fader, som var bonde, fingo undergå kroppslig bestraffning. När han själv blev förföljd, flydde han till utlandet, där han livnärde sig som urmakare. Dels denna omständighet och dels hans vistelse i franska Jura, där den livaktigaste delen av rörelsen är påverkad av Bakunin och har en ganska individualistisk prägel, hade gjort, att Tema icke anslutit sig till den socialdemokratiska rörelsen utan förblivit en särpling av något anarkistisk typ. Han var besjälad av en gränslös lidelse för arbetarklassens befrielse och städse beredd att bringa de största offer för denna men var däremot icke i stånd att låta infoga sig i den småborgerliga rörelsen i franska Schweiz. Tema besatt det sällsynta modet att komma fram med sina åsikter, invändningar och förslag såväl på fackföreningsmöten som offentliga sammankomster, ehuru ingen hörde på honom. Han tog ej illa upp, om man ej tog honom på allvar, och log gärna över sig själv. Han sökte begärligt efter tillfälle att dela sina kunskaper med någon. I det syftet brukade han och hans "åhörare" redan kl. 6 på morgnarna, innan de gingo till arbetet, begiva sig till skogs och diskutera filosofi, historia och teoretisk och praktisk fourierism. Med ett välvilligt leende berättade han själv, att åhörarna systematiskt övergåvo honom . . . Kriget skakade honom djupt. Då han var aktiv till sin natur och obunden av all partidisciplin, sökte han på egen hand efter en utväg för arbetarklassen. Han blev en ivrig förkämpe för den individuella lydnadsvägran. Ganska ofta såg jag honom vid mina föredrag. Han hade mången gång färdats långa vägar, ofta t. o. m. till fots. Först senare i Moskva sade mig Tema, att mina föredrag hade givit honom mycket. Jag hade icke anat det! Arme, store, rene Tema! När han kom till Ryssland fick han en ledande ställning. Vinterpalatsets konstskatter anförtroddes åt honom. Nu kunde han förverkliga sin dröm att få företräda sunda, revolutionära åskådningar på konstens område. Han hade ett mycket stort verksamhetsfält. Men Tema förblev helt och hållet densamme. Han sov på en träbänk i ett kallt rum och lämnade de bekväma rummen åt sina medarbetare och de forna betjänarna i palatset. På morgnarna läste han i samma böcker, som han brukat läsa under sin vistelse i Schweiz. Trots alla inkonsekvenser hade han stor förståelse för förhållandena i Ryssland. Han var ingen häcklande anarkist utan en handlingskraftig, självständigt tänkande revolutionär, ledd av en mäktig proletär instinkt. Hur ofta har jag inte sett honom lugn och segerviss vid tidpunkter, då många intellektuella ledare tappat huvudet! Varje gång Tema genom tidningarna fick underrättelse om att jag var i Petersburg, besökte han mig. Mången gång kom han blott för ett ögonblick sent på aftonen för att ge mig ett stycke bröd eller något annat, som han hade sparat av sin måltid. Då resor ej voro synnerligen säkra för kända kommunister, och då jag på resan från Petersburg till Moskva åtföljdes av en hedersvakt, slöt sig Tema till denna. Hela natten satt han bredvid mig, och sin överrock tog han av sig för att skydda mig för kölden. "Jag ber er, Tema, låt bli det där; jag är varmt klädd." — "Var bara lugn, kamrat Angelica! Jag vill bevara er för vår rörelse, så att ni kan ge de ryska massorna,

vad ni en gång har givit mig.” I Temas ton fanns ingenting konventionellt, ingenting förödmjukande, ingenting smickrande. Han hade aldrig offentligt uttalat sig berömmande om mig, och det var första gången, han talade så till mig. Andra gången var i Kreml, när han hämtade mig för att visa mig konstgallerierna. Tema var alltigenom antimilitarist och förhöll sig skeptisk och kritisk mot mycket inom den röda armén och Sovjetryssland. Men när de vita blevo till en hotande fara, ställde han sig i de frivilligas led ... Ryssland hade ingen tid, ingen möjlighet att resa minnesmärken över sina bästa söner. Det hårda livet har utan deltagande gått förbi deras liv och lik. Men deras tro, deras uthållighet och deras offerglädje ha banat vägen för arbetarklassen till makten. Tema, du ädle, store, spårlöst och utan namn har du gått ur livet . . .

Redan på hemresan till Ryssland omgav mig Tema med äkta kamratlig omsorg. Mina italienska kamrater och några andra gävo mig vid vår avresa från stationen i Zürich mängder av blommor. När jag delat med mig till alla de kvinnliga reskamraterna, hade jag likväl så många kvar, att Tema av dem kunde göra en sorts baldakin åt mig.

När vi kommo till Stockholm, hölls just en partikongress av de svenska socialister, som under Höglunds och Ströms ledning hade lämnat det gamla partiet för att ansluta sig till Zimmerwaldvästern. När jag infann mig vid kongressen, blev jag ombedd att tala. Ingalunda anade jag då, att jag beträtt den mark, där jag mycket snart skulle få min verksamhetskrets och min andliga hemort. Jag hade aldrig varit i Skandinavien. Människorna, språket och rörelsen föreföllo mig helt främmande.

Några månader senare, när jag av en annan anledning — och därtill en mindre angenäm — ännu en gång besökte Stockholm och närmare lärde känna kamraterna där, fann jag i dem de intimaste meningsfränder och de mest trofasta, gästfria, offervilliga och handlingskraftiga vänner till det revolutionära Ryssland. Aldrig har jag hos dem funnit den ringaste disharmoni, vulgaritet eller motsägelse mellan deras offentliga verksamhet och privata liv, lika litet som en skymt av det låtgåssystem, som jag hatar så mycket. Kanske har jag särskilt fäst mig vid denna sällsynta harmoni hos en Höglund, en Ström, en Kata Dahlström, emedan jag tillbragte en lång tid i intimt samarbete och personlig vänskap med dem och hos dem beundrade de egenskaper, jag så bittert saknade hos andra.

*

När vi efter två dagars uppehåll lämnade Stockholm för att äntligen bege oss till Petersburg, sade Grimm, att han skulle följa oss till ryska gränsen, emedan han ännu hade så mycket att tala med oss om. Som arbetsam och praktisk man tog han med sig en skrivmaskin men eljest ingenting, då han ju ämnade komma tillbaka inom två, tre dagar. Under vägen höllo vi några sammanträden och skrevo omväxlande på maskinen. När vi kommit i närheten av gränsen, där Grimm skulle lämna vårt tåg, nådde oss underrättelsen, att socialdemokraterna Tseretelli och Skobelev samt socialrevolutionären Tschernoff hade inträtt i regeringen. Alla ogillade detta steg och samlades — varje fraktion i sin vagn — för att antaga en lämplig resolution. Samtidigt dök den tanken upp (hos Bobroff, som tillmätte Grimms resa till Ryssland stor betydelse, emedan Grimm var den mest representativa av Zimmerwalds medlemmar), att av de socialistiska ministrarna begära, att inreseförbudet för Grimm skulle upphävas . . . Socialrevolutionärerna telegraferade till sin partikamrat i regeringen. Med spänning avvaktade vi svaret. Skulle de socialistiska ministrarna hava mod att simma mot strömmen och ställa solidariteten med sina likatänkande högre än solidariteten med regeringen och de imperialistiska allierade? (De voro alla medlemmar av Zimmerwald, och en av dem, Tschernoff, hade t. o. m. deltagit i den första Zimmerwaldkongressen.)

Tåget höll just vid en liten station vid finsk-ryska gränsen. Alla utom Grimm, en kvinnlig emigrant från Geneve och jag hade lämnat vagnen. Då kommo två unga, sympatiskt självmedvetna officerare med av lycka och segervisshet strålande ögon in och frågade efter

”kamrat Grimm”. De förklarade, att kamraterna i ministären tilläto Grimms inresa utan pass och övertogo ansvaret för honom samt hälsade honom välkommen på revolutionär mark! Med en käck handrörelse togo de båda unga officerarna avsked och lämnade vagnen.

Otaliga gånger har jag under de pinsamma upplevelser, i vilka Grimms naivitet och egenmäktiga diplomatiserande bakom ryggen på sina närmaste medarbetare störtat oss alla och särskilt mig, förundrat mig över att han kunde vara i stånd att missbruka ett så stort förtroende. Och hur var det möjligt, att ej minnet av den öppna, rena, förtroendefulla blicken hos de unga officerarna i den revolutionära armen kunde avhålla honom från att ljuga och framhärda i lögnen, sedan han utfört sitt olycksaliga verk? Det var ju dock det revolutionära Rysslands ögon, som med förtroende blickade mot de utländska kamraterna och den nya internationalens solidaritet .. .

Alla gladdes åt ministrarnas beslut och möjligheten att tillsammans med Grimm komma till revolutionens vagga. Zimmerwald skall officiellt marschera in i Petersburg. ”Hjälp mig att skaffa en fana”, sade jag till några kvinnliga och manliga kamrater. En, det var den störste och starkaste i hela sällskapet, en kamrat från Kaukasus, begagnade första tillfälle som gavs till att hämta en lång stör från en skog. En kvinnlig kamrat släppte till rött tyg, en annan broderade bokstäverna på detsamma, och Tema stod för det hela.

I revolutionens Ryssland.

Med blandade känslor överskred jag mitt fosterlands gränser ... Internationalen, under vars toner vi beträdde revolutionens heliga mark, fann intet särdeles entusiastiskt genljud. Detta var revolutionens men ännu ej socialismens och internationalismens Ryssland. Detta kom särskilt till synes när vi talade tyska med Grimm och en soldat ville förbjuda oss detta. Mer än en visade oss misstroende. Vi kommo över Tyskland, ”plomberade vagnar”, med mera dylikt. Hela armen var heller ej ännu omvandlad av revolutionen; man fick icke heller förutsätta, att just dess socialistiska elit ombesörjde gränsbevakningen; soldaterna voro bondsöner, officerarna söner till aristokratin och bourgeoisien! ... Soldaterna gingo så långt i sin misstro, att de saboterade vårt tåg. De togo ingen hänsyn till sådana gamla revolutionsveteraner som Bobroff och Axelrod utan ville lämna de vagnar, i vilka dessa sutto, utan ljus och vatten. En kamrat gjorde dem uppmärksamma på att de flesta, som nu över Tyskland återvände till det revolutionära Ryssland, på sin tid hade blivit fängslade och lands förvista, emedan de kämpat för den frihet, vars seger nu äntligen befriat Ryssland från tsarismens ok.

*

Vi hade just avslutat ett långvarigt sammanträde. Vi hade suttit hopkrupna på de smala, hårda bänkarna och bemödat oss att hålla oss stilla för att ej väcka de i närheten sovande barnen. Tåget saktade farten. Jag lutade mig ut genom fönstret och såg en stor, tät massa framför mig — det var gråa uniformerade gestalter, över vilkas huvuden en röd fana höjde sig. Massan var så tät, att man icke kunde urskilja de enskilda gestalterna. Den tycktes buren av en urkraft. Dess hållning förrådde andakt, bön, väntan på ett under... Den mörka, stjärnlösa, svala natten tycktes genom denna livlösa massa ha blivit ännu mörkare, den fullkomliga stillheten ännu hemskare. Alla, som sutto i vagnen, skyndade till plattformen. Den röda fanan svajade emot dem. De gamla revolutionärerna motstodo minst av alla detta gripande skådespel. Gråtande och darrande av rörelse hälsade de den röda fanan. Den ena efter den andra talade, också de som eljest ogärna läto höra sig. Jag stod i mängden, då en kamrat sade till mig: ”Också ni, Angelica, måste tala.” ”Vad tänker ni på”, sade jag. ”Jag är så liten, ögonblicket så stort och människomassan så högtidlig.” Jag hade inte talat till slut, förrän några soldater i min närhet, som trodde att jag med ”liten” hade syftat på min längd, lyfte upp mig och satte mig på sina handflator. Från denna höjd talade jag för första gången i mitt hemland. ”Hjälp oss, lär oss, lille far, lilla mor”, sade de äldsta bland soldaterna. De trodde icke på sig själva, dessa, som

lidit och som skulle fullborda verket, utan på våra läror och råd. Hela vårt ansvar mot denna lättrogna martyrmassa stod klart för mig. Nej, de voro icke fria. Ännu var uppgiften att befria dem. Lenin hade rätt och icke de andra. ”Socialismen eller det gamla slaveriet om också i förändrad form”, tänkte jag inom mig.

Med dessa känslor beträdde jag Petersburg — marscherande i spetsen för de andra emigranterna med Zimmerwalds röda fana.

Det mottagande, man beredde oss vid stationen, kom mig att känna mig främmande. Allt föreföll mig kallt, officiellt, officiöst. Minister Tschernoff, några representanter för arbetarorganisationerna, officiella tal. På andra sidan stationen såg man en stor människomassa ... Jag avlägsnade mig. Till Tschernoff, som strålande skyndat emot mig, sade jag i stället för hälsning: ”Så hastigt från Zimmerwald till regeringen?”

Sedan Grimm hade hållit sitt tal, begav han sig med några mensjeviker, som hade varit och mött honom, till deras kongress, som just dessa dagar ägde rum i Petersburg. — — —

För över tjugu år sedan hade jag lämnat Ryssland och med undantag av en syster icke återsett någon av min familj. Ehuru många av mina anhöriga bodde i Petersburg, fann jag ingen anledning att underrätta dem om min återkomst. Jag ville genast kasta mig in i arbetet och sedan besöka min syster och hennes barn, men icke bo hos dem. Bortsett från allt annat visste jag, att de skulle känna sig upprörda av den kampställning, jag från första dagen ville intaga. Lika självklart som det är, att man vid hävdandet av sina principer icke böra taga hänsyn till någon, lika självklart är det, att man ej får låta oliktankande bära följderna av ens övertygelse. Likväl mötte mig en broder vid stationen, och då alla de ankommande gingo till vänner och bekanta, begav jag mig till min syster. Mina anförvanter hade aldrig sysselsatt sig med politik. De hade alltid betraktat Tyskland som ett mönsterland men nästan föraktat Ryssland. Hur kunde de komma på iden att förundra sig över att mina känslor för Tyskland och tyskarna förblivit de samma, som de alltid varit? En av de första frågor, min syster riktade till mig, var: ”Säg, är det sant, vad man berättat om dig?” Hon räckte mig ett tidningsurklipp — en artikel av den ryske skriftställaren Amfiteatrov! Han hade gjort sig känd genom en satir över tsarfamiljen. När han blev förföljd för denna, flydde han till Italien, där han levde som politisk flykting. Detta hindrade honom emellertid icke att vid krigsutbrottet bli en entusiastisk ententepatriot och anklaga alla, som icke delade hans patriotism. Den omnämnda artikeln innehöll en anklagelse mot de italienska socialisterna, vilkas krigsfientliga hållning i främsta rummet tillskrevs den energiska bolsjevikerna Angelica Balabanoff. ”Är du verkligen bolsjevik?” frågade min syster. ”Om du åtminstone varit mensjevik eller socialrevolutionär, så hade du kunnat bo hos oss. Var skall du nu finna ett rum, och maten är — liksom allt annat — knapp och dyr.” Jag tillhörde vid denna tid icke någon rysk organisation och hade under resan anmodats av Lunatscharski att delta i bildandet av en organisation, som utan hänsyn till fraktioner skulle omfatta revolutionära ryska socialdemokrater, som intagit en proletärt internationalistisk hållning gentemot kriget. Min systers argumentering föranledde mig icke desto mindre att säga: ”Ja, Amfiteatrov har rätt.” Jag hade likväl sagt henne sanningen, emedan det från första ögonblicket stod klart för mig, att jag i kampen mot regeringen skulle sluta mig till den flygel inom rörelsen, som stod längst till vänster. Alltsedan jag hade överskridit ryska gränsen och inandats Rysslands och Petersburgs luft, visste jag, att jag skulle kämpa med Lenin mot alla dem, som ansågo revolutionen vara fullbordad. Och det var ju detta det gällde.

Fram emot midnatt väcktes jag av ett högljutt suckande och stönande. Det var den första natt, jag efter tjugu års landsflykt tillbragte i mitt ”hem”. Jag kände igen min systers röst. ”Ja”, sade hon, ”olika slags olyckor kunna träffa en familj. I den ena ha de alkoholister, i den andra epileptiker och i den tredje bolsjeviker till släktingar” ...

Nästa morgon lämnade jag min systers hem och började min verksamhet för Zimmerwald. Denna bestod i att hålla offentliga möten samt i överläggningar med olika Zimmerwaldgrupper. I denna verksamhet deltog också Grimm, som jag höll sällskap med så mycket som möjligt, emedan han icke behärskade ryska språket. Med hans verksamhetsbegär måste detta kännas dubbelt pinsamt. Hans umgänge blev därigenom också inskränkt till de kamrater, som kände honom från Schweiz och talade tyska. Det förvånade mig något, att Grimm genast ville sätta sig i förbindelse med de enskilda ministrarna och med andra ledande personer från regeringslägret. Då jag ej deltog i hans bemödanden och ifrågavarande personer icke heller inbjödo mig, var jag dubbelt glad åt att slippa följa Grimm till dessa överläggningar.

De aftnar, vi tillbragte på arbetarmöten, oftast i de stora fabrikerna, verkade mycket upplyftande och hoppingivande. Med en vetgirighet, som gränsade till lidelse, lyssnade arbetarna och arbeterskorna till våra föredrag om de utländska bröderna och systrarna, om Zimmerwald, om fredsutsikterna och utsikterna för en revolutionär rörelse över huvud. Högt jubel framkallade varje hänvisning till de utländska arbetarnas solidaritet med de ryska, till deras fredssträvanden eller till de perspektiv, som den ryska revolutionen öppnat för alla utsugnas befrielsekamp. Intet spår av stolthet eller övermod fanns hos dessa proletärer, som hade gått i spetsen för sina äldre, mognare bröder i kamp och seger. Utan ringaste tvekan voro de beredda att fortsätta kampen till en ärorik, folkbefriande slutseger, tills socialismen uppnått. Just det faktum, att Grimm talade tyska, framkallade den största entusiasm bland dessa klassmedvetna ryska arbetare, som voro fjärran från allt nationalhat. Med en beundransvärd uthållighet åhörde de hans långa föredrag, som jag därefter översatte till ryska, sedan jag först givit en orientering angående det internationella eller ryska proletariatets allmänna läge. Förutom oss båda brukade ett par kamrater från Petersburg och arbetare från det område, där mötet hölls, tala. Men lika upplyftande, som stämningen bland arbetarna var, lika nedslående var den inom de övriga befolkningslagren i staden. Allt hade kommit ur de vanliga gängorna genom kriget, revolutionen och soldaternas återkomst från fronten i grupper eller ensamma. Framför allt gällde detta det ekonomiska livet, trafikväsendet och allt det, som en arbetande befolkning behöver. Allt hade fått gå på måfå. Med undantag av arbetarna, som hoppades att socialismen skulle återuppbygga det förstörda, visste befolkningen icke, hur det skulle kunna gå längre eller vad som kunde inträffa nästa dag.

Utlänningar från i kulturellt avseende mera utvecklade länder ha med rätta drivit gäck med den oordning och tidsspillan, som utmärkte livet i Ryssland redan under tsarismens tid och under sovjetväldets första skede. Under Kerenski-regimen hade emellertid dessa missförhållanden antagit en nästan katastrofal karaktär. Blott den, som levat under dessa förhållanden, kan göra sig ett begrepp om hur de måste verka på Grimm, den f. d. schweiziske arbetaren och fackföreningsledaren, som hade tysk metodik och tysk disciplin och punktlighet i blodet. Och hur måste de inte verka på människan Grimm, som var van att ständigt arbeta rastlöst och alltid skapa något konkret, och som nu såg de genom revolutionen tillkämpade fördelarna hotade och kriget förlängt. Jag är bestämt övertygad om att dessa omständigheter försatte Grimm i ett tillstånd av akut förtvivlan. Även om detta tillstånd icke var den direkta orsaken till hans handlingssätt, har det dock säkerligen medverkat till att han besegrade alla återhållande krafter och vidtog definitivt avgörande åtgärder. För Grimm var Zimmerwalds lösen: ”Antingen dödar revolutionen kriget eller kriget revolutionen” icke blott en politisk lösning. Den framgick oavvisligt av allt, vad han såg och trodde sig kunna gissa ... Ty höra och förstå kunde Grimm i mycket ringa utsträckning — det var det tragiska i situationen. Han kände icke folkkaraktären, hade icke sett landet tidigare och behärskade icke dess språk ... Dessutom var han dömd till ständig sysslolöshet. Överläggningarna och sammankomsterna ägde rum först sent på kvällarna och blevo dessutom ofta mycket försenade. Ja, det fanns inte ens några fortskaffningsmedel, utan Grimm var helt och hållet beroende av att man följde honom och hämtade honom. Först när vi började hålla sammanträden även på dagarna, ställde man hästar och vagn ur änkekejsarinnan Maria Feodorovnas hovstall till

Zimmerwaldutskottets förfogande. Detta väckte mycken anstöt hos ”aristokraterna” och filistrarna. Vårt ekipage blev mycket snart föremål för utläggningar i ryska och utländska tidningar. När vi en dag foro genom Petersburgs förstummade gator — de livliga gatudebatterna, som utmärkte de första dagarna efter februarirevolutionen, hade numera upphört — sade Grimm i mycket allvarlig, nästan förtvivlad ton: ”Vet ni, Angelica, om freden icke slutes mycket snart, kommer det att flyta mycket mera blod, och därtill proletärt blod på dessa gator.” Dessa Grimms ord, hans ton och ansiktsuttryck har jag ofta måst erinra både mig själv och andra om. Det är den enda förmildrande omständigheten: Grimm drevs av ängslan för revolutionens öde, när han begick sin oförsvarliga handling.

Mycket snart efter vår ankomst till Petersburg höll den utvidgade Zimmerwaldkommissionen ett sammanträde. Närvarande voro medlemmar från alla fraktioner inom den ryska socialistiska rörelsen, som tillhörde Zimmerwald samt I. S. K.¹ Så erinrar jag mig, att Bobroff, Lenin, Sinovjev, Kamenev och Lapinski voro med. Det judiska förbundet representerades av Abramovitsj och Rumänien av Rakovsky. Den vid denna tidpunkt både talrika och inflytelserika fraktionen av mensjevikinernationalister, d. v. s. mensjeviker, som förkastade socialpatriotismen och ställde sig på Zimmerwalds grund, företrädde av Martoff, Martinoff och Larin, medan den av Trotski bildade fraktionen, vilken även jag tillhörde, representerades av honom själv, Rjasanoff och den i början av sovjetregimen mördade Uritskij. Sammankomstens ändamål var ett meningsutbyte i två högst aktuella och viktiga frågor.

Den imperialistiska tävlingskampen hade råkat in i en återvändsgränd. Majoritetssocialisterna i de utslagsgivande länderna, som genomgående anpassade sin politik efter sina regeringars intressen och åsikter, hade därför fört fram tanken på en allmän, socialistisk kongress, vilken som ”fredskongress” var avsedd att tjäna som förberedelse till en överläggning mellan de bestämmande diplomaterna. Emellertid hade även Arbetare- och soldatrådet tagit initiativ till en fredskongress. Sedan dess hade ju dock ryska socialister inträtt i regeringen, vilket givetvis måste förändra även den av sovjets sammankallade konferensens karaktär.

Med undantag av Bobroff och Martoff var flertalet av de närvarande mot deltagande i den ovannämnda konferensen. Ställningstagandena såväl för som mot deltagande dikterades av de mest skilda motiv. Mycket få av dessa voro av principiell natur; de flesta föranleddes av hänsyn till respektive fraktioner. Lenin betraktade hela den planerade konferensen som en täckmantel för diplomatiska underhandlingar, Kamenev var för bojkott under vissa betingelser, och Trotski var en skarp motståndare till konferensen. Grimm betonade, att man måste skilja mellan de båda konferenserna, medan jag erinrade om, att vi på denna sammankomst alls ej hade någon bestämmanderätt, emedan det på konferensen i Kiental uttryckligt hade beslutats, att blott en inkallad Zimmerwaldkonferens skulle kunna ta konkret ställning till frågan, men att det icke förelåg något tvivel om att uteblivande från konferensen utgjorde den enda lösningen.

Den andra ännu aktuella frågan var den om deltagande i regeringen. Bolsjeviker och Trotski önskade, att I. S. K. i ett upprop skulle fördöma de ryska zimmerwaldarnas inträde i regeringen. Det utspann sig en lång diskussion härom. Överläggningarna varade i fulla två dagar; till något beslut kom man givetvis icke, emedan I. S. K. — vilket alla deltagarna för övrigt visste — saknade all befogenhet att fatta bindande beslut.

Sammanträdet, som ej alls eller på sin höjd helt flyktigt omnämndes i pressen, lämnade ett utomordentligt intressant psykologiskt material; åtminstone gav det mig nyckeln till mycket. Jag erinrar mig, att Lenin vid sammanträdet slut stannade vid ett fönster. I det jag följde hans blick, frågade jag, vad som nu skulle komma, och fick till svar: ”Nu kommer antingen revolutionen eller kontrarevolutionen.” Beträktat i ljuset av de följande händelserna och Lenins personlighet betydde detta då så mycket som: ”Det måste vågas; det är ingen tid att

¹ Internationella socialistiska kommissionen.

förlora. Man kan inte vänta med att handla, tills resultatet på förhand står klart för var och en ...” Vid samma tillfälle yttrade han sig på det för honom egna sättet om Trotski. När jag kom att tala om Trotskis ställning och hans samförstånd med Lenin i så viktiga frågor, förklarade Lenin, att äregirighet och endast äregirighet hindrade Trotski att gå in i bolsjevikpartiet och föranledde honom att grunda en egen fraktion och en egen tidning. Trotski hade först för några dagar sedan ankommit till Petersburg. Jag fann honom ytterst förbittrad. Som bekant hade de olika regeringarna gjort stora svårigheter i fråga om hans återvändande till Ryssland. Han hade också vänt sig till Grimm för att utverka schweiziska regeringens tillåtelse till genomresa. Detta tillstånd hade uteblivit. Trotski antydde nu, att den goda viljan saknats hos Grimm eller andra, som av fraktionshänsyn icke gärna önskade att han återvände till Ryssland. Jag minns, att vi länge talade härom på en liten restaurant i Petersburg. Då tillbakavisade jag Trotskis misstanke; nu skulle jag icke längre göra det. Mellan detta samtal och nu ligga långa år av de bittraste erfarenheter. Beträffande Trotski själv och det omdöme, Lenin fällde om honom, måste jag säga, att ehuru äregirighet och självmedvetande alltid verkat fränstötande på mig, och Trotski icke saknade någon av dessa svagheter, så har han dock genom sin intellektuella överlägsenhet, sin inre takt och sin självdisciplin förmått att hålla dessa fel inom sina gränser och detta just vid en tidpunkt, då deras urartande kunde blivit ödesdigert för honom själv men även för revolutionen och sovjetväldet. Trotski hör till de revolutionärer, som gjort revolutionen bättre, som fördjupat och förädlat den. Jag tror, att även Lenin just till följd av denna psykologiska omständighet inom sig ändrat åsikt om Trotski, trots den misstro, med vilken han bemötte varje medarbetare och stridskamrat, som icke alltid varit bolsjevik. Kanske också emedan han kunde anställa jämförelser. I samma mån, som den revolutionära utvecklingens tempo ökades, ändrades Trotskis stämning. I de dagarna intogo matroserna i Kronstadt en synnerligen rebellisk hållning gentemot den provisoriska regeringen. Man talade också om att Kronstadt skulle slita sig loss och om en självständighetsförklaring. Jag kommer ihåg, hur Trotski, som uppmanat mig att följa med honom till ett möte i Kronstadt sade till mig, när vi träffades dagen därpå: ”Angelica, varför följde ni inte med? Det var ett oförglömligt möte. Det räckte ända till kl. 6 på morgonen. Matroserna gjorde så många frågor, att jag behövde hela natten för att besvara dem. Till sist antogo de också vår resolution. Vilken skada att ni inte kom med!”

Jag tillstår, att denna entusiasm, som var ärligt och djupt känd, förvånade mig. Jag har vid flera andra tillfällen stött på denna skillnad i värdering och bedömning, som egentligen icke skulle finnas mellan marxister. En gång skedde det återigen i samband med ett möte i Kronstadt, som hölls några dagar efter det ovan omtalade. Jag har sökt förklara saken så, att redan då politikern och strategen hade tagit överhanden hos Trotski. Jag måste tillstå, att jag både i det politiska och personliga livet blott känt tillfredsställelse över det, som varit svårt att ernå. Som marxist kunde jag icke föreställa mig, att matros — matros på den tiden med klar förståelse för vad det gällde, kunde ha antagit en marxistisk resolution. Jag ansåg att resultatet berott på stämningen och Trotskis inflytande och var därför ej böjd att överskatta beslutets räckvidd. Har livet givit mig eller de andra rätt?

Zimmerwald i Kronstadt.

Förhållandena vid det revolutionära Rysslands front och inom de socialistiska partierna liksom mellan socialpatrioterna och Zimmerwaldmedlemmarna tillspetsades allt mer. Möjligheten av en rysk offensiv ryckte allt närmare. Den politik, som fördes av de härskande partierna, socialrevolutionärerna och socialdemokraterna, blev alltmer förvånande och fränstötande. Allt tydligare kom det till synes, att de kände sig mera solidariska med ententen än med de revolutionära folklagren och framför allt de övriga revolutionära partierna. Jag kände mig allt mera främmande för dem och hade heller aldrig känt den ringaste lust att närma mig de härskande partierna. Blott sällan och när det icke kunde undvikas, gick jag helt

och hållet officiellt till Tauriska palatset, till sovjet. Nu kom det också till en personlig brytning. Just vid denna tid började många ententesocialister att besöka Ryssland med hänsyn till en eventuell offensiv och för att motarbeta Zimmerwalds fredsverksamhet. Dessa socialister ställde sina förbindelser med de härskande partierna i ententeimperialismens tjänst. Så hade Thomas, Cachin, De Brouckère, Henderson och Vandervelde besökt det revolutionära Ryssland i diplomatiska ärenden. När jag tillfälligtvis såg någon av dem på gatan, kände jag för dem blott hat. Den solidaritet, som tidigare bestått mellan oss som stridskamrater, hade fullständigt försvunnit på grund av deras ställning till kriget och den skamliga mission, de utförde i Ryssland. Givetvis kommo även italienska sändebud till Petersburg, men till de italienska socialisternas heder må det sägas, att bland dessa sändebud fanns ingen enda partimedlem. Delegationen bestod av den republikanske deputeraden Chiesa, av f. d. syndikalist, socialisten och ministern under monarkin Arturo Labriola, som sedan länge icke tillhörde partiet, samt Giovanni Lerda, som efter kongressen i Reggio Emilio hade ställts i valet mellan frimureri och partiet och valt det förra. I ententepressen, den ryska borgerliga inbegripen, sades det i blott alltför genomskinligt syfte, att de voro socialister. Sedan jag i arbetarpressen och Gorkis "Novaja Sjisn" hade uppträtt mot denna förvanskning av sanningen och förolämpning mot det italienska partiet, begav jag mig i samma syfte till sovjet. Och då framstod själsfrändskapen mellan Rysslands patriotiska socialister och ententeombuden klarare än förut för mig. I allmänhet försporde man en viss misstro mot Zimmerwald till och med i många soldatkretsar och kanske även i regeringstroagna arbetarkretsar. Det agiterades livligt mot Zimmerwald och för offensiven. En dag meddelade mig Grimm, att Internationella socialistiska kommissionen inbjudits av Zimmerwaldorganisationen att hålla ett möte med festlig prägel i Kronstadt. Bobroff, som var ledare för de socialrevolutionära internationalisterna, hade särskilt ansträngt sig för detta. Eftersom inbjudningen gällde Internationella socialistiska kommissionen och icke blott mig personligen, måste jag övervinna de betänkligheter, jag kände vid Trotskis inbjudan, och antaga denna.

Petersburgs gator voro nästan tomma, och alldeles tom var båten, som skulle föra oss över till Kronstadt. Himlen var grå ... De båda socialrevolutionärer, som hämtat oss, gladdo sig mycket åt den förestående manifestationen. I själva Kronstadt mottogos vi av talrika deputationer med röda fanor och blomstersmyckade automobiler. Det slog mig, att socialdemokraterna alldeles saknades bland deputationerna. Efteråt har jag förklarat saken för mig så, att det sannolikt var fråga om en fraktionsintrig eller om en tävlan mellan de två utslagsgivande partierna, det socialrevolutionära och det bolsjevikiska. Bolsjevikerna förklarade sitt uteblivande från stationen med att ett rykte hade förmått, att det var det officiella Italiens sändebud, som i sällskap med Grimm skulle anlända till Kronstadt. När jag vid sovjets extraordinarie sammanträde hade hållit ett tal och just kommit att tala om de italienska socialisternas ställning till kriget och det revolutionära Ryssland, avbröts jag av stormande applåder, som varade i flera minuter. Bolsjevikernas representanter bådo om ursäkt och förklarade, att de blivit vilseförda.

Från sovjet följdes vi av alla sovjetmedlemmarna till mötet, i vilket hela befolkningen deltog. Matroserna voro givetvis i flertal. Sammankomsten ägde rum i en jättestor ridhall. Den tusenhövdade skaran stod tätt sammanpackad, och lokalen var överfylld ända till otrevnad. Talare från utlandet! Levande representanter för just samma international, som framkallade en mystisk föreställning hos massorna, som av revolutionen väckts till nytt hopp. Redan på överresan hade vi beslutat, att Grimm skulle tala om Zimmerwald, att socialrevolutionären Ustinoff skulle översätta hans tal och att jag till slut skulle hålla ett mera allmänt anförande. Ju längre Grimm kom i sitt tal, och ju tydligare jag märkte de entusiastiska blickar, med vilka publiken följde hans åtbörder och tal, ehuru den ej förstod honom, desto livligare sysselsatte mig frågan: Är det överhuvud taget någon mening med att hålla ännu ett tal i en sådan andlig atmosfär? På liknande sätt har det gått mig mången gång i Italien, när en elektriserad massa, som nått höjdpunkten av entusiasm, velat förmå mig att tala. "Om det så bara blir ett par ord,

så vilja vi dock höra dig. Du måste tala”, brukade kamraterna stormande fordra, emedan de trodde, att jag avböjde på grund av psykisk trötthet. Men jag har aldrig givit efter utan alltid sökt förklara, att en socialistisk talare blott får uppträda, när han har något allvarligt och nödvändigt att säga. I Kronstadt grep mig denna känsla i ännu högre grad. På grund av de revolutionära tilldragelserna, spänningen i den sociala atmosfären och den stämning, som härskade vid mötet, hade nämligen åhörarna nått en sådan grad av extas, att de voro oförmögna att klart uppfatta och naturligtvis då i än högre grad att kritiskt bedöma. Allt, vad jag skulle kunnat säga, skulle blott ytterligare ha stegrat extasen.

Jag anmodade ledningen att avsluta mötet omedelbart efter översättningen av Grimms tal. När vi under ideligen återupptagna applåder begåvo oss mot utgången, var det ytterst svårt att komma fram. Tusen och åter tusen stannade i lokalen. Som det brukar vara vid sådana tillfällen, ville de se talarna på nära håll och först efter dem lämna lokalen. Hettan var kvävande, rörelsefrihet blott ett ouppnåeligt ideal, och läget därför faktiskt livsfarligt. Då fingo ett par kamrater iden att bära mig ut ur lokalen. Knappt hade de försökt att göra detta, förrän hundratals händer sträckte sig efter mig och lyfte mig allt högre. Knappt hade vi kommit ut ur lokalen, förrän en kedja av otaliga proletärens händer bildades för att skydda oss mot den allt talrikare tillströmmande människomassan. Jag var ännu närmare kvävning än tidigare; det var ett slags alpträck, från vilket jag icke kunde befria mig. Jag hade kommit till medvetande om att man bar mig i triumf, och detta medvetande blev än tydligare, när jag såg, att Grimm befann sig i samma läge som jag. Att protestera, bedja, värja sig skulle blott ha stegrat extasen och ställt mig ännu högre i denna massas ögon. Jag kunde blott tiga och underkasta mig mitt öde. När jag i min närhet upptäckte en bekant, den bolsjevikiske kamrat, som efter mitt tal i sovjet hade tagit ordet, sade jag helt tyst till honom: ”Kamrat Rapschal, jag ber er, befria mig!” Hans svar visade mig, hur lönlöst det var att bedja. ”I tjugo långa år har kamrat Balabanoff arbetat för vår befrielse”, sade han rättframt, ”nu skall proletariatet i Kronstadt bära kamrat Balabanoff på händerna.” Omkring fem minuter torde det tagit att föra oss till båten. Men under denna tid, som tycktes mig oändlig, hade jag klart känt och förstått det ryska folkets och i allmänhet den ryska revolutionära rörelsens hela tragedi.

Vi intellektuella nästan avgudas och omgivas med en nimbus av de rebelliska massorna. Dessa namnlösa och ödmjuka bära oss på sina skuldror, lyfta oss uppåt, skaffa oss luft och sol med de största ansträngningar, och ju större avståndet är mellan de träsk, där de dväljas, och de höjder, dit de lyfta oss, dess mera glädjas de. Jag höll mig alldeles tyst på återresan till Petersburg. Jag kunde ej deltaga i arrangörernas förtjusning ... Och jag ville ej heller grumla den ... Neva föreföll mig ännu gråare än på morgonen, och vågorna brusade i samma lugna takt som då. Lugnet, stillheten, orörligheten gjorde ett högtidligt men på samma gång beklämmande intryck. De stolta byggnaderna, minnesmärkena och den tomma Peter-Paulsfästningen tycktes högdraget betrakta vår båt och dess fåtaliga passagerare. Ack, vad det var tryckande! Jag hade varit tvungen att taga på mig en tjock kappa. Mina kläder hade blivit fullständigt söndertrasade av de många händer, som burit mig ..

Grimms diplomatiska experiment.

Grimm och jag hade infunnit oss i Tauriska palatset för ett samtal. När jag där fick syn på Tseretelli, som då var post- och telegrafminister, ville jag fråga honom, hur jag lättast skulle kunna sända brev och artiklar till italienska partiet. Han svarade mig tämligen upprörd, att han hade något mycket viktigt att tala med Grimm om, och inlät sig genast i ett samtal med denne. Detta föreföll mig så mycket mindre besynnerligt, som jag visste, att Grimm ofta hade samtal med de socialistiska ministrarna.

”Angelica, kom till mig på hotellet i morgon bittida; några andra kamrater komma dit till en överläggning”, sade Grimm, när vi en stund därefter lämnade Tauriska palatset.

”Vad är det egentligen fråga om?” genmälde jag. — ”Ingenting viktigt. En ny tidningsanka. Man påstår, att jag varit verksam för en separatfred, och att jag sänt ett visst telegram, och nu begär Tseretelli av mig en skriftlig förklaring.”

Då jag ju var van vid mycket värre insinuationer, blev jag mycket mer förvånad över den senare delen av meddelandet än över den förra.

Nästa morgon träffade jag hos Grimm Rakovsky, Lapinsky, Martoff och ett par andra zimmerwaldare. Grimm upprepade, vad han redan sagt mig, och visade oss en skrivelse, vari de socialistiska ministrarna uppmanade Grimm att förklara ryktet som en provokation från tyska regeringens sida och som ett neutralitetsbrott av schweiziska regeringen. Det hette nämligen, att Grimm genom de schweiziska diplomaterna hade vänt sig till tyska regeringen för att få reda på dess fredsvillkor. Grimm ville nu höra av oss, hur han skulle förhålla sig. De socialistiska ministrarnas anmodan syntes oss så oerhörd, att vi alla utan att anse oss behöva vidare rådplägning svarade, att den endast kunde tillbakavisas. Paul Axelrod, som för tillfället uppehöll sig hos sin sjuka dotter, hade genom ministrarna fått kännedom om vad som förefallit och var utom sig av förtrytelse. Grimm begav sig till honom, och i hans sällskap ämnade han sedan uppsöka ministrarna. Om kvällen skulle vi alla träffas för att höra resultatet av deras samtal. Orolig syntes ingen vara. En sådan struntsak! Så mycket värre för ministrarna, om de låtit sig dragas vid näsan av ententepressen.

Samma dag sammanträdde i Petersburg soldat- och arbetarrådets första kongress. I en trång korridor i den gamla kadettskolan stötte jag på Plechanoff, som fixerade mig med en genomborrande blick. Han hade sällskap med sin hustru och en kvinnlig socialdemokrat, som jag också kände, en hänförd lärjunge till Plechanoff, som delade hans ententevänliga inställning till kriget. Ingen av dem ville hälsa på mig. Plechanoffs tidning ”Edinstvo” hade lagt sig till med många insinuationer angående Zimmerwalds ”tyskvänliga” ställning. Plechanoff hatade oss med samma lidelse som han nu förfäktade ententens sak, och ändå var det just han, som lärt oss att förstå och försvara både den tyska filosofin och den tyska socialismen. När jag kom in i kongressalen, talade just en bolsjevik. Hans internationalistiska utläggningar stötte på högröstade motsägelser från de delegerades flertal. Efter honom uppträdde Rjasanoff med ett angrepp mot Kerenskij och de andra, som förfäktade en offensiv. Endast sin starka stämma hade han att tacka för att man trots högljudda visslingar kunde uppfatta vad han sade. Blott ett fåtal röstade med honom. Då jag var bland dem, sade en av de delegerade, som jag ej kände: ”Var god och sätt er hos bolsjevikerna på andra sidan! Ni hör inte hit.” — ”Vad menar ni”, svarade jag, ”vilka sitta då här?” — ”Socialrevolutionärerna”, ljöd det barska svaret. Detta var den stämning, som då för tiden härskade i arbetar- och soldatråden! ..

Grimm väntade redan på oss på restauranten. Det föreföll mig och de andra, som om hans min och sinnesstämning förbättrats. Alla fingo vi därför det intrycket, att ministrarna återtagit sin fordran och att saken således var utagerad.

”Vet ni redan?” frågade Grimm. Innan vi hunno svara, kom det otroliga meddelandet från hans läppar:

”Jag är utvisad.”

”Ut-vi-sad?” ropade vi alla till, liksom träffade av blixten. Zimmerwalds sekreterare med bifall av socialistiska regeringsmedlemmar utvisad ur det revolutionära Ryssland? Det var mer än vi kunde fatta. Den lugnaste bland oss var Grimm.

Först senare förstod jag, att för honom, som visste, vad vi ansågo för omöjligt, var denna lösning en befrielse. Mest häpen var Paul Axelrod. Hans lärjungar och vänner, hur kunde de blottställa sig så! Grimm talade om, att man förklarat för honom, att han kl. 6 nästa morgon måste lämna Petersburg. Arbetarrådets president, Tscheidze, skulle skicka honom pass och

biljett till hotellet.

Då jag förutsåg, att pressen skulle börja en hets för att rättfärdiga denna oerhörda åtgärd, sade jag: ”Någon måste följa Grimm till gränsen — den upphetsade befolkningen kommer eljest att lyncha honom.” Alla voro ense med mig. Det gällde bara att nu genast under natten få tag i en lämplig följeslagare, som omedelbart kunde skaffa sig de behövliga papperen. Jag kom att tänka på kamrat Gregor Bienstock, en inflytelserik medlem av arbetarrådet, officer, mensjevnik, internationalist. Av en händelse visste jag, var han bodde, och begav mig i sällskap med Lapinsky till honom. Grimm hade gjort upp med mig, att vi före tågets avgång skulle sammanträffa på stationen, där han skulle lämna mig Zimmerwalds dokument och ”kassa”. Då vi lämnade restauranten, rådde fullständig stillhet på Nevskij. Martoff och Axelrod följde Grimm till hotellet. Ännu när de voro tämligen långt från oss, hörde vi rytmen av deras steg, ekot av de tyska orden ... Innan vi skildes, hade Lapinsky, som utmärkt sig för särskilt skarpsinne, fattat Grimm under armen och frågat: ”Säg mig, Grimm, har verkligen allt blivit upptäckt?” — ”Jag ger er mitt ord ...”

När vi meddelade Bienstock ändamålet med vårt besök, förklarade han sig beredd att följa Grimm till gränsen. Men den kamrat, hos vilken han bodde, den forne mensjeviken, nu en ivrig kommunist, Larin, som alltid visade sig självständig, mången gång paradoxal och framför allt ägde stort mod, motsatte sig denna plan. Grimm borde icke låta utvisa sig; hans utvisning var en provokation mot det revolutionära arbetarpartiet, som nog skulle förskaffa Grimm asylrätt i Petersburg. ”För honom bara hit! Jag ansvarar för att fem tusen arbetare från Vassilij Ostrov skola bevaka honom här i morgon.” Mot denna argumentering kunde ingenting invändas. Följaktligen skulle Bienstock hämta Grimm, men icke för att följa honom till gränsen. På en gång — var det genom Lapinskys fråga eller av något annat skäl? — uppdök hos mig ett tvivel. Jag kände en inre oro, som jag varken var i stånd att förklara eller behärska. Det kom för mig en mängd detaljer av Grimms uppförande, hans bedrövade utseende, hans nervositet. Min första tanke var Zimmerwald, min andra det italienska partiet. Jag visste, med vilken demagogi man skulle utnyttja allt, som kunde ställa det i en falsk belysning. Detta parti hade skapat Zimmerwald och varit dess huvudsakliga stöd; jag, Grimms närmaste stridskamrat, var medlem av italienska partistyrelsen. Nu var jag fullständigt avskuren från mina kamrater. Vilken censur skulle släppa genom en rapport från mig? Man måste ha kämpat mot en värld av mäktiga fiender för att kunna föreställa sig de kval, jag denna natt genomled.

Klockan sex skulle tåget gå, inemot sex borde alltså Grimm och Bienstock ha lämnat hotellet för att komma till oss — men klockan hade blivit sju, åtta och nio, och ingen kom. Något måste ha hänt. Man hade känt igen honom, lynchat honom. Efter kl. nio kom Bienstock ensam. Grimm hade varit beredd att stanna i Petersburg, men när han fick veta, att tidningarna berättade om hans utvisning, hade han icke längre velat stanna kvar. Med dessa ord lämnade mig Bienstock Zimmerwalds lilla arkiv och ett par hundra rubel, som blivit insamlade för Zimmerwald. Nu uppstod en situation, som den djärvaste fantasi icke kan föreställa sig, och som dock tyvärr var alltför verklig. Världens alla tidningar berättade om den bekante tyske spionen Grimms telegram, som föranlett hans utvisning. De ryska tidningarna jublade av skadeglädje. ”Ha vi inte förutsagt detta? Det är Zimmerwald, plomberade vagnar, fredspropaganda!” I jättebokstäver läste man i varje politisk sensationstidning: ”Spionsällskapet Grimm och kompani.” Med ”kompani” betecknades vi, hans närmaste medarbetare, och i synnerhet jag. Antalet av dem, som försvarade Grimm, hade smält ihop fruktansvärt. De flesta mensjeviker hade förklarat sig solidariska med Tseretelli och Skobelev och socialrevolutionärerna med Tschernoff. Endast de få internationalister, som kände Grimm personligen, stodo honom bi och anordnade dagligen protestmöten, vid vilka Rakovsky, Martoff och andra talade. Bolsjeviker, som av partihänsyn ej kunde tåla Grimm, lämnade honom i sticket. I deras tidning, ”Pravda”, kunde man mellan raderna läsa, att Grimm trätt i

förbindelse med den tyska diplomatin. Under tiden kommo varje dag nya detaljer ur telegrammets innehåll till synes. I spårvagnarna, på gatan och i hemmen talade man endast om Grimm och hans ”sällskap”. Särskilt pinsamt var det för mig, när jag hörde proletärer eller soldater med förtrytelse tala om ”spioneriet”. Samtidigt växte dock även mina misstankar och förmodanden från stund till stund. Att Grimm var ur stånd att begå ett skurkstreck, det visste jag, men något hade dock inträffat. Han hade i alla fall sagt en osanning. Det var det förskräckliga.

Sedan sådana tvivel börjat uppstå i min själ, kunde jag ej längre uppträda på mötena. Jag hade då måst säga saker, på vilka jag icke trodde, och det har jag aldrig gjort.

Grimms sak skulle emellertid behandlas på sovjetkongressen. Dess internationalistiska medlemmar ämnade särskilt häftigt angripa Tseretelli och Skobelev vid detta tillfälle och söka få ett misstroendevotum till stånd. Före det offentliga kongresssammanträdet skulle ett mensjevikiskt avdelningssammanträde äga rum, varvid man ämnade läsa lagen för ministrarna. Då jag icke tillhörde mensjevikerna, hade jag således icke tillträde till detta möte, vilket glädde mig, ty jag kände, att jag ej mer kunde kasta skulden på ministrarna, såsom jag tidigare gjort. Det lär ha varit ett stormigt möte. Axelrod, full av opposition mot ministrarna och av solidaritet med den utvisade, lär ha sagt, att han ville identifiera sig med Grimm. Att tro på telegrammet vore detsamma som att anse Axelrod för dess upphovsman.

Vid det offentliga sammanträdet fasthöll Tseretelli vid sin beskyllning och försvarade utvisningen. Kerenski förklarade med skådespelarpatos, i det han vände sig till yttersta vänstern: ”Ni vill inte veta av någon offensiv; ni vill ha förbrödring och vapenstillestånd; men tyskarna skicka till oss spioner med förslag om separatfred ...!”

Samma afton skulle Rakovsky vid ett protestmöte tala mot Grimms utvisning. Just Rakovsky visade i denna sak stort mod och förnäm solidaritet. Han var också själv en ”tolererad utlänning”, som allt sedan krigsutbrottet varit föremål för det gemenaste förtal. Grimmaffären hade gjutit ny, välkommen olja på elden och underblåst hetsen mot Rakovsky. Man påstod, att han, befriad ur det rumäniska fängelset, skyndat till Ryssland och nu missbrukade dess gästvänskap. Denna hets liksom den genom vårt mångåriga samarbete i den internationella rörelsen uppkomna vänskapen förmådde mig att ofta besöka Rakovsky. Också denna kväll ämnade jag följa honom till ett möte. En entusiastisk kamrat slöt sig till oss och hindrade mig genom sin närvaro från att tala ut med Rakovsky. ”Vilka skurkar äro icke dessa ministrar”, sade vår följeslagare, ”hur kunde de bara hitta på den där historien med telegrammet! Skulle Grimm vara i stånd att göra något sådant?” Fortsättningen överröstades av en tidningspojke, som skrek: ”Extrablad! Autentisk text till spionen Grimms telegram till den tyska regeringen. Förslag till separatfred!” Rakovsky köpte tidningen ..

”Skall ni trots detta gå till mötet?” — ”Ja, Angelica, jag gör det ...”

Hur Grimm egentligen kommit på den olycksaliga tanken att avsända detta telegram, har aldrig någon fått veta. Jag ställde heller aldrig senare denna fråga till honom. Den skulle gement en besegrad ha synt mig grym och orättvis. Som övertygad revolutionär hade Grimm kommit till Ryssland. Han var en inkarnation av proletariatets järnhårda vilja att skapa en international, som skulle verka för krigets avskaffande, mot imperialismen och opportunisten. Som en slagen man, er-tappad på bar gärning med en dum lögn, måste han lämna landet. Det förskräckligaste för mig var, att han icke ägde mod och stolthet nog att bekänna sitt handlingssätt, icke förtroende för sina bästa vänner, som visat honom gränslös solidaritet och vilkas tillit han missbrukat. Jag har alltid trott och tror ännu, att han blev ett offer för sin verksamhetslust i förening med en viss självöverskattning, då han ju i sitt hemland intog en framstående ställning, ja spelade en härskarroll. Som det ofta sker här i livet, hade framgången kommit hans medarbetare att bortse från de medel, som skapat denna framgång. Han hade vant sig att ställa sina partikamrater inför fullbordade fakta, och då

resultaten blevo gynnsamma, hade man förlåtit honom detta odemokratiska och okollegiala handlingssätt. Vad som föranledde affären i Petersburg var förmodligen hans övertygelse, att en snabb fred var nödvändig. Han sökte därför öva inflytande på de enskilda ministrarna och ledarna i denna riktning och gjorde också propaganda för ett vapenstillstånd. Men då han icke såg något resultat av sina ansträngningar, ville han försöka att på ett småborgerligt och personligt sätt genom sin egen diplomati överlista diplomaterna och sina egna vänner. Fred måste slutas. Men på vilka villkor? På officiell väg kunde man ej få veta detta; alltså på omvägar, liksom man i det patriarkaliska Schweiz vinner så många fälttåg vid ölsejdlarna. Schweiziska regeringens representant i Ryssland, den fransk-vänlige Odier, har måhända mycket bidragit därtill och så lyckats göra den ”sluge” Grimm till ett offer för entente-intrigerna.

Zimmerwald i Stockholm.

Nu gällde det att skydda Zimmerwald för följderna av Grimms ansvarslösa steg. De i Petersburg befintliga zimmerwaldarna förklarade genom pressen, att om Grimm hade företagit det diplomatiska steg, som tillskrevs honom, så hade han överskridit sin befogenhet som medlem av Internationella socialistiska kommissionen och handlat i klar motsats till Zimmerwalds principer. Därpå nedlade Grimm strax efter ankomsten till Stockholm sitt mandat och meddelade oss detta telegrafiskt. Det svenska vänsterpartiet valde en kommitté, som provisoriskt skulle leda arbetet inom Internationella socialistiska kommissionen. Denna kommitté bad mig genast komma till Stockholm för att ersätta Grimm i Internationella socialistiska kommissionen. Samma beslut hade också zimmerwaldarna i Petersburg fattat. Med tungt hjärta underkastade jag mig; icke hade jag kommit till Petersburg för att så snart lämna det. Men saken var mer än brådskande. Jag insåg detta bättre än alla andra. Med febril brådskan höll man på att förbereda den s. k. fredskonferensen i Stockholm och febrilt upphetsades lidelserna mot Zimmerwald och italienska partiet. Jag längtade att komma i beröring med dem.

Oändligt mödosamma, långsamma och osympatiska voro de formaliteter, jag hade att uppfylla för att få pass. Tschernoff påskyndade i egenskap av zimmerwaldare de långvariga procedurerna. Resan var föga angenäm; alla talade om Grimm och nödvändigheten att bevaka gränserna mot tyska spioner. Slumpen fogade det så, att samtidigt med mig också tre medlemmar av sovjet begåvo sig till Stockholm i anledning av Stockholmskonferensen. Vi hade ingen beröring, hälsade knappt på varandra. Överallt på vägen och framför allt vid gränsen blevo de bemötta som representanter för den mäktiga och tongivande sovjetinstitutionen, jag däremot behandlades som misstänkt zimmerwaldare. I Stockholm mottogos de också av representanter för den officiella socialismen och Internationalen, kommitté och jag av zimmerwaldarna — de svenska vänstersocialisterna och de tyska oavhängiga.

Jag deltog redan samma afton i ett sammanträde, vid vilket utom de redan ankomna tyska kamraterna Ledebour, Haase, Stadthagen, Hofer, Herzfeld, Oskar Cohn, Luise Zietz, Käte Duncker, Karl Kautsky och Eduard Bernstein också voro närvarande de bolsjevikiska representanterna Hanetsky, Radek, Vorovskij och en representant för vart och ett av följande länder: Finland, Schweiz, Bulgarien, Sverge och Norge. Även sovjets tre delegerade inbjödos, men förklarade att de endast ämnade infinna sig för att inhämta upplysningar. Mellan dem å ena sidan och Internationella socialistiska kommissionen jämte den bolsjevikiska delegationen å andra sidan uppstod en häftig diskussion. Det visade sig, att den plattform, som de fastställt för delegation till konferensen, på grund av en protest från Vandervelde utvidgats, så att den kom att omfatta även majoritetssocialisterna. Detta styrkte oss i vårt ställningstagande. Meningarna voro emellertid delade. Många, och det var det största antalet, voro för ett villkorligt deltagande i den allmänna och ett obligatoriskt i Zimmerwaldkonferensen. Ledebour, Käte Duncker och även Herzfeld, om jag icke missminner mig, röstade för deltagande endast i zimmerwaldkonferensen. Kautsky och Bernstein voro mera stämda för den allmänna

konferensen. Överläggningen med de olika delegationerna varade några dagar. Beslutet överlämnades i enlighet med Kiental-bestämmelsen åt en zimmerwaldkonferens, som skulle hållas fem dagar före den allmänna konferensen, eller, om den officiella konferensen icke blev av, inom en viss bestämd tid. Under tiden förenade sig de ryska inkallarna av konferensen med Andra internationalens utskott, den holländsk-skandinaviska kommittén, till gemensamt arbete för att få en dylik konferens till stånd. Arbetarrådets delegerade ställde till mig en skriftlig förfrågan, huruvida Internationella socialistiska kommissionen önskade skriva under inbjudan till konferensen. Det samtal, som i anledning av denna fråga ägde rum, var för mig ytterst pinsamt. Internationella socialistiska kommissionen hade icke ett ögonblick tänkt på att ansluta sig till denna inbjudan. Arbetarrådets delegerade, som i grund och botten lika litet önskade detta, hade riktat sin fråga till mig, enär de formellt voro förpliktade därtill. De tillhörde ju partier, som påstodo sig tillhöra Zimmerwald. Men då majoritetssocialisterna helt och hållet rättade sig efter sina respektive regeringar och dessa åter efter de tillfälliga strategiska förhållandena, så blev det allt tydligare, att det ingenting skulle bli av konferensen. Och ju klarare detta blev, desto mer riktade sig majoritetssocialisternas förföljelse och journalisternas och spionernas nyfikenhet mot Zimmerwald. Aldrig var mig min principiella och personliga ovilja mot intervjuer och min strävan att undvika varje beröring med sensationslystna element till sådan nytta som i dessa dagar. I Stockholm vimlade det formligen av spioner, agenter för olika regeringar, besvikna journalister, indiskreta individer från alla länder. Att det likväl blev möjligt att hålla den tredje zimmerwaldkonferensen utan en enda indiskretion och utan att en enda upplysning därom trängde fram till offentligheten, berodde på ovan nämnda omständigheter samt på att jag i mina svenska kommissionskolleger ej blott hade trogna medarbetare utan även meningsfränder i ordets vidsträcktaste bemärkelse. Mer än ett år — och vad medförde icke just på den tiden ett års ansvarsfullt arbete av viktiga händelser av alla slag — ha vi levat i den intimaste arbetsgemenskap utan att vår enighet någon enda gång brustit. Denna erfarenhet har också övertygat mig om huru oriktigt det är att påstå, att ett kollektivt arbete alltid medför slitningar. Huvudvillkoret är emellertid ömsesidig ärlighet och aktning för varandras mening och individualitet, varförutan ett fruktbarande samarbete är otänkbart. Till de ständiga medlemmarna i kommissionen hörde Höglund, Carleson, Nerman och jag; Ström, som omväxlande med Höglund förestod partiets sekretariat och redigerade "Politiken", var vår ständige rådgivare och medhjälpare. "Politiken" blev snart Zimmerwalds officiella organ och efter oktoberrevolutionen även Sovjetrysslands.

Fredsrop från Stockholm.

När den tredje zimmerwaldkonferensen den 5 september 1917 öppnades i Stockholm jämmt två år efter den första, stod allt under inflytande av händelserna i Ryssland, där förhållandena mer och mer tillspetsades. Vad skulle man göra för att hjälpa Ryssland och rädda revolutionen? Detta blev för oss det väsentliga problemet, gentemot vilket allt annat blev obetydliga bisaker. Frågan om deltagande i Stockholmskonferensen debatterades visserligen men fick ingen konkret lösning, eftersom konferensen snarare tycktes bli inställd än uppskjuten.. Även vårt huvudtema framkallade ingen egentlig diskussion, ty hos zimmerwaldare kunde ingen meningsskiljaktighet finnas om nödvändigheten och plikten att uppbjuda allt för att rädda den ryska revolutionen. Man visste också, vad den ryska revolutionens framgång betydde för den socialistiska freds rörelsen i alla länder. Ytterst pinsamma och långvariga blevo debatterna därigenom, att meningsskiljaktigheterna mellan de ryska socialdemokraterna i häftig form framfördes på konferensen. Striden stod mellan bolsjevikerna, vilkas språkrör var Radek, mensjevikinternationalisten Ermanski och mensjevikerna Axelrod (vilken senare lämnade konferensen före dess slut). Sympatierna och solidariteten hos den övervägande delen av konferensdeltagarna voro avgjort på bolsjevikernas sida.

Revolutionen var i fara, och endast en internationell masstrejk var det lämpliga medel, vari-

genom andra länders arbetare kunde visa sin solidaritet med det ryska folket och på samma gång uppfylla sin egen revolutionära mission. Bortsett från det stora allvar, ett sådant beslut under kriget och belägringstillstånd i flera länder innebar, verkade också det förhållandet försvårande, att beslutet måste fattas i så många betydande partiers frånvaro. På grund av nära liggande orsaker voro ententeländerna ej representerade vid konferensen, men glädjande nog kunde Österrike denna gång vara med. Den rapport, som Therese Schlesinger avgav om stämningen bland massorna i sammanhang med Friedrich Adlers attentat, verkade upplyftande och uppfriskande. På konferensens tredje dag kommo arbetarrådets delegerade på sin återresa genom England, Italien och Frankrike till Stockholm och avgåvo en rapport, som dock ej innehöll något nytt, ehuru de umgåtts i officiella kretsar. Efter deras avresa skred man till överläggning om ett upprop till internationell masstrejk. För att avhjälpa de ovan påpekade svårigheterna beslöto vi att sända en pålitlig kamrat till ententeländerna för att få därvarande partiers instämmande i uppropet. Först efter hans återkomst skulle manifestet offentliggöras. Tragisk och högtidlig var den stämning, som låg över konferensens senare del. Man underskattade icke svårigheten att utföra det beslut, som fattats, och gjorde sig inga illusioner om resultatet i de olika länderna, men man kände, att man gjort sin plikt mot revolutionen och freden. Masstrejken var den kampparoll, som följde som en logiskt oundviklig konsekvens av den första och andra zimmerwaldkonferensen; den var förverkligandet av den lösen, varmed Zimmerwald hade hälsat den ryska revolutionen: ”Antingen dödar revolutionen kriget eller kriget revolutionen.” Deltagarna i konferensen, i all synnerhet de tyska och österrikiska, buro i hela sitt väsen en stämpel av krigets elände: undernärda, åldrade. Särskilt eländig såg Artur Stadthagen ut, som plågades av en gammal tuberkulos, som genom fängseluften blivit obotlig. Jag kände knappt igen honom, när jag träffade honom i Internationella socialistiska kommissionen. Av denna fordom så livliga, rörliga, själfulla människa återstod knappast mer än de kloka ögonen. Under förhandlingarna på konferensen kunde han av svaghet knappt bemästra sömnen; men när han öppnade sina ögon, glänste de av ungdomlig friskhet. ”Kamrater”, sade han i ett sådant ögonblick, ”skola vi kalla vårt upprop Fredsrop från Stockholm? Med vemodig spänning ha de marterade folken motsett den av majoritetssocialisterna utlovade fredskonferensen. Deras förhoppningar ha svikits. Må vi ge dem nytt liv! Vad den mäktiga socialistiska rörelsen icke var i stånd att ge oss, det skall komma från Zimmerwald: hoppet om våren och socialismens uppståndelse.” Stadthagens förslag antogs. Under namnet ”Fredsfröknelse från Stockholm” har vårt manifest också gått ut i vida världen och inskrivits i historiens annaler. — — — Några månader efter konferensen dog Stadthagen...

Även Hugo Haases beteende hade något särskilt tragiskt över sig. Han var en av de få, eller snarare den ende, som gjorde invändningar mot uppropet till masstrejk. Han fruktade att lova något, som man kanske ej kunde hålla. Han talade med en ansvarskänsla, som aldrig övergav denna ädla, tappra personlighet, denne trogne kämpe. Under de samtal, som vi mellan sammanträdena hade med varandra, kom den tragiska motsättningen i hans själ till synes. Efter omröstningen förklarade han med samma enkla plikt-känsla, varmed han under förhandlingarna yttrat sina betänkligheter, att han fogade sig i beslutet.

En kommission av sjutton medlemmar fick i uppdrag att redigera manifestet. Representanter för Tyskland, Österrike, Ryssland, Polen, Rumänien, Finland och de neutrala länderna fingo plats i denna kommission; liksom några särskilt beprövade jurister, såsom Oskar Cohn, hjälpte kommissionen att rensa texten från allt, som under det krigstillstånd, som härskade i alla länder, kunde tänkas leda till mindre önskvärda ingrepp från myndigheternas sida. Sedan uppropet i gripande ord — vad det var svårt att finna de rätta uttrycken för harmen och oviljan! — skildrat krigets följder och hänvisat på massornas offer, deras lidanden, regeringarnas reaktionära åtgärder, talade manifestet om det misslyckade försök att stifta fred, som gjorts av de officiella socialisterna, vilka blivit respektive regeringars hantlangare och ej förmått att taga initiativ i fredsfrågan. Endast de massor, som förblivit socialismens ide trogna förmå göra slut på kriget, hette det vidare i uppropet. Och längre fram: ”Även läget i Ryssland

manar det internationella proletariatet till kamp ... Freden kan icke framtvängas genom enskilda strejker i de olika länderna. *Timmen är slagen för världsproletariatets uppmarsch.* Arbetare och arbeterskor, kämpa för det internationella proletariatets massamverkan i varje verkstad, där det hamras, i varje stuga, där man svälter!”

På grund av de omständigheter, under vilka detta skicksediga beslut fattades, gävos särskilt stränga konspirativa föreskrifter. Intet enda exemplar av vårt utkast till manifestet fick föras över gränsen eller över huvud offentliggöras, innan kamraterna i ententeländerna hade givit sitt bifall. Endast Stadthagen erhöll tillåtelse att enligt ett av honom upfunnet system stenografera texten på sin manschett och skulle efter underrättelse från mig låta den gå vidare.

I vilken stämning vi efter denna avgörande konferens skildes från varandra, kan man under normala tider icke lätt föreställa sig. Till vår allmänna konferens anslöt sig också en särskild kvinnokonferens, som blivit sammankallad på Clara Zetkins önskan. Vad fick man icke där höra om kvinnligt elände och kvinnlig resignation, om förväntan på ”underverket i Stockholm”...

Konferensen hade med sitt upprop utfört ett storverk, och den hade, vad dess beslut och numeriska sammansättning beträffar, lyckats mycket bättre än man vågat hoppas. Dess största betydelse låg dock i att den just i jämförelse med de officiella socialisternas och sovjetpartiernas självförvållade vanmakt hade ådagalagt Zimmerwalds existensberättigande och arbetsduglighet och därtill utgjorde de revolutionära arbetarnas, de utplundrade klassernas enda hopp och tillflykt.

För Internationella socialistiska kommissionen såväl som för mig personligen började efter konferensens avslutning ett i hög grad enerverande och icke alltid angenämt arbete. Sedan jag övertagit sekretariatet i Internationella socialistiska kommissionen, utgav jag varje vecka en bulletin om Internationella socialistiska kommissionens viktigaste beslut, om zimmerwaldrörelsen och de viktigaste händelserna i de krigförande länderna. Innehållet härstammade mestadels från mig eller översattes av mig. Efter konferensen kommo flera försenade deltagare. Många delegerade, t. ex. två representanter för den bulgariska oppositionen inom det ”vidbröstade” partiet kommo först efteråt; även en del delegerade till Stockholmskonferensen. Många, särskilt från mera avlägsna länder, t. ex. Amerika, som hade dubbla mandat, för vår och för den officiella konferensen, besökte Internationella socialistiska kommissionen. Det var mestadels sådana, vilkas mandat eller egen personliga åsikt överensstämde med Zimmerwalds. Andra internationalens anhängare besökte oss icke. Ett så fientligt förhållande hade inträtt även till dem, jag förut kände, att vi icke hälsade på varandra på gatan.

Zimmerwald står inför två uppgifter, min personliga verksamhet var inriktad på två mål: att uppmuntra och vidare utveckla den socialistiska fredsrörelsen och att draga en gränslinje mellan borgfredssocialisterna och zimmerwaldarna. Denna gränslinje borde mer och mer fördjupas, för att de proletära massorna, som före kriget ej varit med oss, skulle få tillfälle och möjlighet att träffa sitt avgörande. När jag nu efter de sista årens erfarenheter bläddrar genom bulletinerna från den tiden och tänker tillbaka på den samvetsgrannhet, med vilken alla medlemmar av Internationella kommissionen bemödade sig att uppdraga denna gränslinje, så måste jag beskylla oss alla, och icke minst mig själv, för en tämligen stor naivitet. För hur många av våra dåvarande stridskamrater och vänstersocialister gällde det då icke i grund och botten något helt annat! Hur snart blev det icke slut med den intransigens, som vi då togo så allvarligt! Hur snart blevo icke Cachins anhängare rehabiliterade! På själva revolutionens heliga plats, Moskva, mottog man element, som under världskrigets förskräckliga provotid ej blott stått i borgfredens läger utan till och med uppträtt som arbetarklassens öppna fiender.

Pinsamt och upprivande var icke själva arbetet och det stora ansvaret utan fastmer den komplicerade och motsägelsefulla situationen, det tragiska läget för det ryska och internationella proletariatet. Ju mera kritisk ställningen blev i Ryssland, desto viktigare blev

det att förverkliga Zimmerwalds masstrejkparoll. Men den fingo vi ej komma fram med utan att veta, vilken ställning kamraterna i ententeländerna skulle intaga till den. Men deras mening kunde icke så lätt inhämtas. Kamrat Höglund hade visserligen funnit en för detta grannliga uppdrag särdeles lämplig person, en intelligent, tillförlitlig, språkkunnig dansk proletär. Men hur skulle man kunna skaffa inresetillstånd till de krigförande länderna? Men då även den svårigheten var undanröjd, och vår kamrat lärt sig den engelska texten utantill och begivit sig på sin långa resa, måste man invänta hans återkomst. Var situationen redan i och för sig ytterst allvarlig, så blev den genom de bolsjevikiska delegeradernas i Stockholm påtryckning ännu mer kritisk. Sedan Radek dels personligen, dels telefonledes flera gånger fordrat manifestets offentliggörande, meddelade han oss också skriftligen, att han ämnade på egen hand publicera upppropets text, om vi ej genast gjorde det. Vi voro ju bundna genom konferensens beslut, även om vi ej togo i betraktande de följer ett uppprop till internationell masstrejk kunde tänkas få, om det ej förut blivit godtaget av alla partier.

Vi höllo självfallet fast vid vår plikt. Även från annat håll blevo vi utsatta för påtryckning. En dag fick jag nämligen ett telegram från Luise Zietz, vari hon bad mig uppskjuta upppropets offentliggörande, tills hon kom nästa dag. Det samtal, som Luise Zietz närmast hade med mig personligen och ännu samma dag med den utvidgade Internationella socialistiska kommissionen, och vari den bolsjevikiska delegationen, Rakovsky och ett par andra zimmerwaldare på tillfälligt besök i Stockholm, deltog, blev ytterst pinsamt. Djupt upprörd meddelade Luise Zietz, att till följd av ett revolutionsförsök i tyska flottan reaktionära åtgärder vidtagits av regeringen och enskilda myndigheter, varför hon bad oss att i betraktande av den fara, som hotade alla organisationer, vänta med upppropets offentliggörande. Den motsatta ståndpunkten företrädde i häftig form av Radek. Hur tungt vägande också de skäl voro, som Luise Zietz anförde, var det oss omöjligt att gå med på dem, dels av politiska, dels av formella skäl. Besviknen och kanske också något uppbragt mot mig personligen lämnade Zietz Stockholm...

Vid samma tid erhöj jag en skrivelse. Kamrat Ledebour var icke med om den mission, som Luise Zietz i det oavhängiga partiets namn hade utfört i Stockholm...

*

Huru länge skulle denna situation över huvud vara?

Den ryska oktoberrevolutionen och Zimmerwaldkommissionen.

Nu inträffade den händelse, som trängde alla andra i bakgrunden och förmådde Internationella socialistiska kommissionen att uppge alla betänkligheter och omedelbart offentliggöra upppropet till masstrejk. När jag efter veckor av lång spänd väntan med samma känsla, som man avvaktar utgången av en kris eller en älskad varelses nedkomst, en natt per telefon fick veta, att revolutionen segrat, att arbetare och soldater i Ryssland erövrat makten, var min första tanke: Vad kan göras för att säkra segern åt de hjältemodiga banbrytarna, för att ge dem ett bevis på dådkraftig solidaritet? Endast ett medel gavs: massornas revolutionära aktion i den övriga civiliserade världen. Ännu en gång gällde det vara eller icke vara för den ryska revolutionen, ja för den revolutionära rörelsen i alla länder. ”Antingen dödar revolutionen kriget eller kriget revolutionen.” Nu eller aldrig skola massorna förverkliga zimmerwaldkonferensens lösen. Det revolutionära Ryssland skall icke känna sig ensamt, världen skall genljuda av ekot från dess stordåd.

Alla hinder för offentliggörandet av zimmerwaldmanifestet, som för blott några timmar sedan stått i vägen, hade nu bortfallit genom den väldiga historiska gärningen. På samma gång, som telegrafan bragte den överväldigande underrättelsen om de ryska arbetarmassornas seger, skulle den också förkunna för världen — och framför allt för hjältarna och segervinnarna —

att de icke stodo ensamma i kampen. Uppropet till masstrejk, som redan översatts till tolv språk, skulle genast telegrafiskt utsändas. Att mina medarbetare i Internationella socialistiska kommissionen stodo på min ståndpunkt, därom rådde intet tvivel. Knappt hade dagen grytt, förrän jag sammankallade dem och fick deras fulla instämmande. Höglund föreslog, att uppropet skulle publiceras genom ett extranummer av "Politiken". Jag sammankallade omedelbart de i Stockholm befintliga medlemmarna av den utvidgade Internationella socialistiska kommissionen till ett extraordinarie sammanträde. Radek visade mig texten till ett lyckönskningstelegram, som bolsjevikiska delegationen sänt till Petersburg, och jag skrev under det i Internationella socialistiska kommissionens namn. Allt, som stod i vår makt, stort eller litet, skulle naturligtvis göras för att för segervinnarna i Ryssland tillkännagiva de undertryckta massornas solidaritet. Det extraordinarie sammanträdet hade egentligen en rent formell karaktär, ty att manifestet nu skulle offentliggöras, var självklart. Även i juridiskt hänseende hade endast fyra medlemmar av Internationella socialistiska kommissionen att bestämma. Däremot skulle vid sammanträdet bestämmas, vilka bidrag de enskilda medlemmarna skulle lämna till det omedelbart utkommande extranumret av "Politiken", och artiklarna måste genast skrivas. Alldeles oväntat framställde då en medlem av utvidgade kommissionen invändningar mot manifestets offentliggörande. Det var Rakovsky, som blev opponenter och som ville, att man skulle invänta händelsernas vidare utveckling. Man visste ju icke, hur de andra ryska socialistiska partierna, vilka i likhet med bolsjevikerna tillhörde Zimmerwaldrörelsen, ställde sig till saken. Denna ståndpunkt vidhöll Rakovsky så mycket envisare, ju starkare motstånd han mötte. Jag svarade honom bl. a.: "Och om det i morgon vore för sent, om segrarna av i dag då vore besegrade, borde man då låta dem och hela världen få det intrycket, att de hade stått ensamma i sin kamp? ..." Jag måste bekänna, att min personliga ställning till Rakovsky sedermera icke blev så vänskaplig och omedelbar som den tidigare varit. Jag trodde mig hos honom spåra en viss retlighet, som erinrade mig om kamrat Zeitz och hennes förhållande till mig, sedan jag hållit fast vid min ståndpunkt i den sak det då gällde. Rakovsky blev ännu mer irriterad, när under de närmaste dagarna meddelanden kommo om den avböjande ställning mensjevikerna och i synnerhet Lenins egna lärjungar — Sinovjevs och Kamenevs anhängare — intogo. Jag har alltid ansett Rakovsky som en av de minst dogmatiska socialdemokraterna, och jag tror också, att denna egenart är att hänföra till hans psykiska anpassningsförmåga, till hans stora elasticitet, och att det var därför, som Lenin anförtrodde honom den ytterst krävande och ansvarsfulla diplomatiska posten i Ukraina. Vid denna tidpunkt krävde regeringen i Ukraina verklig diplomatisk skicklighet. Hos Rakovsky fanns ingen personlig opportunist. I den ställning, han intog under oktoberrevolutionens första dagar, låg intet av det som Lenin just dessa dagar klandrade hos Sinovjev. Personligt mod saknade icke Rakovsky.

Just dessa revolutionära händelser ha lärt mig inse, vilken roll temperament och instinkt spela även vid de viktigaste opersonliga beslut. Teoretiskt, abstrakt hade Rakovsky rätt, men i praktiken skulle tillämpningen av hans ståndpunkt blivit högst ödesdiger. Zimmerwald hade varit fullständigt ur spelet och övergått till historien såsom en rörelse, som ryggade tillbaka inför den logiska tillämpningen av sina grundsatser. Ingen lär kunna bestrida, att innehavandet av en ansvarsfull post i en revolutionär rörelse, ja, i varje rörelse, som sysslar med massornas organisering, oundvikligen leder till en viss konservatism i organisationen. Å andra sidan är det också sant, att just den omständigheten, att man befinner sig i ledande ställning, skärper ansvarskänslan i en annan riktning och föranleder till handlingar vid sådana tillfällen, då man högst sannolikt skulle intaga en avvaktande hållning, om man icke vore medveten om sitt avgörande inflytande på händelserna och om att man genom en fördröjd handling kan ge upphov till något oåterkalleligt. Jag har, trots det omätliga ansvar, beslutet medförde, aldrig tvivlat på, att jag just måste handla så och icke annorlunda, ehuru jag icke hade någon möjlighet att rådfråga de partier, som tillhörde Zimmerwald, och ehuru jag måste bereda mig på allvarsamma protester. Lika litet har jag låtit underrättelserna från Ryssland om mensje-

vikernas och bolsjevikernas ställning utöva inflytande på mitt handlingssätt. Häftigast voro protesterna från Sinovjevs anhängare, vilka av Lenin brännmärktes så obevekligt, lidelsefullt och nedgörande. Jag erinrar mig, att när en kvinnlig kamrat kom och bad mig om hjälp att översätta en artikel, där Lenin behandlade Sinovjev som en feg stackare, så gjorde jag detta ogärna och hade nästan tänkt avråda henne från artikelns offentlighöjande. Först med tiden förstod jag, vilken vrede bristen på personligt mod måste framkalla hos Lenin vid en tidpunkt, då det gällde proletärrevolutionens vara eller icke vara och då han lämnades i sticket av dem, som städse följt honom och på vilka han trodde sig kunna lita. — — —

För Zimmerwald hade det stora avgörandet kommit. På den fråga, som den stora omvälvningen i Ryssland måste framkalla hos vän och fiende: Vad skall nu ske? gav Zimmerwald-upproppet svaret till arbetarna i alla länder.

Internationella socialistiska kommissionen höll permanenta sammanträden. När jag en dag tidigt på morgonen begav mig till ett dylikt, stötte jag på tröskeln ihop med en obekant man, som stack ett visitkort i min hand och ville komma in i mitt rum, som jag just stod i begrepp att lämna.

”Ursäkta, jag kan omöjligt låta uppehålla mig, ty jag har nödvändiga saker att uträtta i staden”, sade jag, utan att dessa ord det ringaste inverkade på mannen.

I detsamma såg jag av visitkortet, att främlingen var medarbetare i något slags ”Chronicle” i Chicago. ”Jag ger av princip inga intervjuer”, sade jag till honom, i det jag energiskt närmade mig utgången.

”Jag önskar ingen intervju”, genmålde främlingen och satte sig på en stol utan att bekymra sig om mina ord, ”jag vill bara veta, hur de sista underrättelserna från Ryssland lyda; jag vet, att ni får telegram från Petersburg.”

”Och om så är, tror ni att dessa telegram äro avsedda för er? Jag har ingen anledning att ge er några upplysningar. För övrigt har ni väl läst tidningarna. Arbetarnas kamp har krönts med framgång, den revolutionära rörelsen ...”

”Vad, revolutionär rörelse, det gäller ju endast Petersburg. Trupperna och befolkningen i hela Ryssland äro mot Petersburg. Det har jag fått veta på franska legationen.”

”Hur vågar ni besvära mig med ert besök? Folk, som springa på legationerna, vill jag inte ha med att göra”, sade jag.

I detsamma telefonerade Höglund till mig. Jag sade honom, att jag genast skulle infinna mig på sammanträdet; jag hade endast blivit uppehållen av ett oförutsett besök. Besökaren rörde sig dock ej. När han hörde mig i telefonen nämna Zimmerwald och konferensen, frågade han mig i samma fräcka ton som förut: ”Jaså, har Zimmerwaldkonferensen redan ägt rum? Vilka voro representerade?”

”För tre veckor sedan. Hela världen var representerad”, svarade jag i förhoppning om att åtminstone på detta sätt bli av med den oförskämde inkräktaren. Då äntligen kom ändamålet med hans besök i dagen.

”Skada, att vi inte visste det tidigare”, sade han. ”Vi skulle gärna ha ställt 100,000 dollars till ert förfogande.”

”Eländige skurk, gemene karl, laga att ni kommer härifrån, annars kastar jag er utför trappan.”

Den stackaren lämnade rummet krypande och smygande utefter väggen, gripen av sådan skräck, att han icke vågade ta på sig galoscherna i tamburen utan måste hämta dem senare.

Sällan har jag haft en så intensiv känsla av äckel som inför denne reptil. Detta äckel var det, som gav mig energi och fysisk kraft nog att göra slut på hans efterhängsna besök, och som försåg mig med uttryck, som jag annars icke brukar använda. Ännu flera månader senare

frågade min svenska värdinna, varför jag den dagen talat så högljutt; hon hade trott, att någon ville mörda mig.

Redan samma afton stod episoden i tidningarna. Om händelsen skadat denne äkta representant för den amerikanska journalistiken i hans uppdragsgivares ögon, vet jag ej.

Under tiden mellan februari- och oktoberrevolutionen hade Radek i Stockholm redigerat *”Boten der russischen Revolution”* och därigenom gjort den framväxande revolutionen stora tjänster. På en tid, då Ryssland var avskuret från hela världen och av den samlade borgerliga och socialdemokratiska pressen ej blott lämnades i sticket utan därtill skamligt förtalades, vid en tidpunkt, då underrättelser utspriddes om Ryssland, som voro ägnade att ge även de utplundrade klasserna en alldeles falsk bild av händelserna, under sådana förhållanden hade även en liten polemisk tidskrift, som kunde åberopa sig på direkta förbindelser med Ryssland, stor betydelse. När Radek efter oktoberrevolutionens seger begav sig till Ryssland, föreslog han Internationella socialistiska kommissionen att sammansmälta deras *”Bulletin”* med *”Boten”* och sålunda göra denna tidskrift till Internationella socialistiska kommissionens officiella organ. Det kunde vi emellertid ej gå med på, ty ehuru vi obetingat understödde den ryska proletärrevolutionen, kunde vi dock ej ställa oss i en enda riktningstjänst, enär vi voro ett verkställande organ för en tämligen heterogent sammansatt organisation. Vår egen personliga åsikt kunde därvid icke vara utslagsgivande. Höglund och Nerman hade från Zimmerwaldrörelsens första början tillhört den vänstra flygeln. Jag själv hade under min vistelse i Petersburg inträtt i det parti, som grundats av Trotski och Lunatscharski; men när det inre läget i Ryssland allt mer tillspetsades, hade jag genom en från Sverige till Ryssland återvändande kamrat tillkännagivit mitt inträde i bolsjevikpartiet, innan ännu de båda partierna förenats till ett enda, som omdöptes till det kommunistiska. I vår ställning som ledare av den allmänna rörelsen kunde vi, som sagt, icke låta oss påverkas av en enda riktning. Men om vi ej ville göra *”Bulletinen”* till organ för ett enda parti, så blev den icke desto mindre ett språkrör för den ryska revolutionära rörelsen. Jag hade utvidgat *”Bulletinen”* - den utkom ibland på tre eller fyra språk — den skulle nämligen tjäna som upplysningsorgan för det västeuropeiska proletariatet angående förhållandena i Ryssland. Uppgiften var ingalunda lätt. Medan de stora dagliga tidningarna voro överfulla med underrättelser om Ryssland, vilka voro av allt annat än ryskt ursprung, fingo vi endast sällan och oregelbundet underrättelser däriifrån. Dessa ställde jag mot de andra tidningarnas tendentiösa, av klasshat, panik och sensationslystnad inspirerade meddelanden. Detta arbete blev mig icke heller lättare, sedan efter Vorovskys utnämning till Rysslands officiella representant kurirtjänst införts. Jag minns, med vilken känsla av missräkning jag mottog de stora lårar, som man sände från Petersburg. De innehöllo tidningsexemplar från föregående månader — men jag behövde aktuellt material. Jag minns, hur Lenin, som betraktade upplysningsarbetet om de ryska förhållandena som det viktigaste av allt, skrev till mig: ”Bravo, bravo! Ert arbete, kära kamrat, förtjänar det högsta erkännande. Spara inga medel! Att man tillställer er material på ett så otillfredsställande sätt är oförlåtligt. Låt mig veta namnet på den kurir, som låter en så grov och oförlåtlig vårdslöshet komma sig till last.”

Med stor spänning väntade jag på lördagarna, då båtarna från Petersburg plägade komma. Direkta underrättelser från det bojkottade, förtalade, heliga landet! Jag lade beslag på varje kamrat, som kom däriifrån, på hundra frågor skulle han svara. Allt starkare blev min önskan att personligen övertyga mig om, hur det förhöll sig i Ryssland, lära känna alla de nyanser, som ingen kunde ge mig besked om. Varje genomresande kamrat lovade mig högtidligt att organisera informationstjänsten, så snart han återvänt till Ryssland. Skriftligen och muntligen erhöj jag försäkringar, att allt skulle sättas i rörelse för att jag skulle kunna fortsätta mitt arbete. Tschitscherin gjorde alldeles särskilda ansträngningar härför ... Men därvid blev det en lång tid!

Den förste sovjetrepresentanten i utlandet.

Vorovsky hade jag redan flyktigt lärt känna under zimmerwaldsammanträdena men först närmare efter oktoberrevolutionen, då jag kom i nära beröring med en av den ryska socialdemokratiska rörelsens mest utpräglade personligheter. Umgänget med denna ytterst intellektuella, skarpsinniga och förnäma personlighet har varit mig en stor njutning och givit mig nyckeln till åtskilliga psykologiska gåtor ...

När jag en afton kom till Regeringsgatan 67, där Internationella socialistiska kommissionens byrå var belägen och där jag också bodde, fann jag ett telegram, adresserat till borgmästare Lindhagen i Stockholm. Då det var avfattat på ett för Lindhagen obegripligt språk, hade han sänt det till mig för översättning. Av telegrammet såg jag, att Vorovsky utnämnts till sovjetrepublikens representant i Sverige. Hur mycket kommunikationen med Ryssland då lämnade övrigt att önska, bevisas ju bäst därav, att en sådan underrättelse först på omvägar nådde oss. Tidningarna hade redan omförmålt nyheten, men Vorovsky kunde därav icke draga några praktiska slutsatser eller tillträda sitt ämbete, så länge saken icke blivit officiellt kungjord. När jag meddelade honom innehållet i telegrammet, som kom från Finland, tillträdde han det ämbete, som slutligen kom att kosta honom livet ... Ju bättre jag lärde känna honom och insåg de svårigheter, som hans arbete innebar, desto mer uppskattade jag honom. Att vara diplomatisk representant för ett land, som avskaffat diplomatin, att vara omgiven av fiender, lycksökare, bakdantare och spioner, det var inget lätt arbete, men Vorovsky var det vuxen. Varje motståndare — den listigaste som den ärligaste — kände genast hans andliga och moraliska överlägsenhet. Han var en av de bästa pjäserna i schackspelet mellan de djärva bärarna av den nya ideologin och statsfarmen och de slipade och själviska representanterna för den gamla ideologin, den gamla statsformen, den gamla regimen. Han förstod mycket bra att ställa sig på motståndarens nivå, att behandla frågorna rent affärsmässigt — då för tiden var det nästan uteslutande fråga om handelsrepresentationer — men för varje hans motpart stod det klart, att han endast till det yttre sänkte sig till dennes ståndpunkt. Var och en av dem kände, att han framför sig hade en självmedveten representant för en stor ide, ingen uppkomling från ett parti, som eftersträvade makten. Denna egenskap bevarade Vorovsky till sitt sista andetag, oaktat alla kompromisser, sam han måste gå in på, allt eftersom den ryska politiken mer och mer avlägsnade sig från den revolutionära klasskaraktär, som den i början förstod att ge åt alla sina handlingar.

De första besök, som gällde Sovjetrepublikens representant, mottog Vorovsky på min byrå, enär han varken hade befogenhet eller fått tillräckliga medel från Ryssland för att hyra en officiell lokal. Då tillströmningen av besökare icke var stor, underhöllo vi oss med varandra i timal. På mig verkade det särdeles lockande, att jag nu fick tillfälle att med honom diskutera de mest komplicerade psykologiska problem. När invecklade problem och oförutsedda situationer uppstodo i Ryssland, brukade jag söka psykologisk orienteringsförmåga hos Vorovsky. Jag erinrar mig, huru Vorovskys djupa, skarpsinniga ögon glänste, huru hans hela väsen syntes föryngrat, när han talade om den glädje, som han kände i sin ungdom, då han första gången såg Kommunistiska manifestet på ryska språket. Han var som bekant en av de bästa marxistiska publicisterna av den bolsjevikiska riktningen (under tsarismen bekant i rörelsen som "Orlovsky").

Småningom utvidgades Vorovskys verksamhet och fick en mera officiell karaktär. När jag i början förundrade mig över att han inlät sig i samtal än med den ene, än med den andre arbetarfienden, svarade han med ett bittert, mer självvironiskt än ironiskt leende: "Er Zimmerwaldrörelse kan visserligen hålla sig fri från kompromisser ... men ..." Småningom uppstod mellan oss en arbetsfördelning. Om det var något politiskt, fick jag ta hand om det; om det rörde affärer eller diplomati, skötte han om saken på sitt ämbetsrum. Men när han ville hämta andan, kom han ofta till "Zimmerwald". Naturligtvis talade jag ofta med honom om saker, som jag önskat få närmare reda på i Ryssland. För att bättre kunna upplysa och agitera

bland Västeuropas arbetare måste jag själv vara grundligt insatt i förhållandena. Detta behov krävde så mycket mer omedelbar beröring med den ryska miljön, som det var fråga om saker, som kunde utrönas blott genom egna iakttagelser och samtal med inflytelserika personligheter. Av lätt förklarliga skäl var tjekan — kanske mer än själva terrorn — ett av de problem, som mest vädjade till min ansvarskänsla.

Vorovsky och de andra kamraterna övertalade mig att ej resa till Ryssland, när de ansågo min verksamhet i Stockholm vara viktigare. Dessutom låg saken så till, att man ej kunde vara fullt säker om att åter bli insläppt i de kapitalistiska länderna, om man återvände till Ryssland. Slutligen övertalade jag dock Vorovsky, vilken för att trygga min resa sände mig såsom diplomatisk kurir till Ryssland. När jag kom till svensk-finska gränsen, hade revolutionen utbrutit i Finland. Trafiken var avbruten och jag tillbragte fjorton dagar vid gränsen i hopp att kunna resa vidare. Ju mera händelserna i Finland utvecklade sig i revolutionär riktning, desto mindre blev mitt hopp att nå Ryssland. När jag slutligen på Vorovskys upprepade gånger framställda begäran återvände till Stockholm, förvånades alla över att jag fått behålla livet och kunnat föra tillbaka samtliga diplomatiska försändelser i oskadat skick . . .

Nu var jag tvungen att en längre tid uppskjuta mina planer på resa till Ryssland. Vorovsky valdes till ordförande i den rysk-finska fredskommissionen och bad mig att vikariera för honom, om icke officiellt, så dock officiöst.

En dag kom en ung kvinna till mig och förklarade, att hon var änka efter en officer i röda gardet och ville att jag skulle anställa henne som sekreterare. Det gjorde mig verkligen ont att icke kunna uppfylla den sympatiska unga kvinnans önskan. ”Hos mig kan ni inte få något arbete, jag har nämligen aldrig haft någon sekreterare, men kanhända skulle jag kunna skaffa er tillfälle till utbildning. När er man har offrat sitt liv för arbetarklassen, så skall Sovjetrepubliken sörja för hans änka. Så kan ni bli en nyttig kämpe.” På detta förslag tycktes emellertid änkan icke vilja gå med. Hon kom tillbaka ytterligare några gånger och fasthöll vid sin första bön: att få arbeta tillsammans med mig och hos mig.

Efter någon tid visade det sig, att hon fått i uppdrag av den antibolsjevistiska ligan att söka anställning hos mig för att kunna vara verksam som provokatör och vid tillfälle bringa mig om livet. Enär det i Stockholm ännu mer än i andra neutrala länder vimlade av äventyrare och spioner, i synnerhet som Sverige var det enda land, där Ryssland då för tiden hade en officiell beskickning och där det därför också fanns ryska pengar, så bildades där en ”liga”, som var mycket karakteristisk för det kapitalistiska samhället genom de medel, varav den ’betjänade sig för att befria sig från sina klassfiender och tillägna sig deras pengar. Otroligt men sant: 1918 grundade man i Stockholm en förening, som officiellt hette ”Antibolsjevistiska ligan”, och vars stadgar och taktik helt och hållet motsvarade namnet. Män och kvinnor voro verksamma i denna institution. De sökte förbindelse med alla, om vilka de visste eller förmodade, att de stodo i förbindelse med det bolsjevikiska Ryssland eller dess pengar, förde vederbörande till en avlägsen villa, där de torterades, plundrades, insyddes i säckar och sedan kastades i vattnet.

Då det emellertid icke lyckades för dem att locka verkliga revolutionärer i sitt nät, måste de inskränka sig till att arbeta bland ryska handelsdelegationens leverantörer. Dessa nedriga förbrytare, som bragte sju människor om livet, dömdes till sist av domstol, ehuru senare de huvudsakligen skyldiga benådades. Denna ohyggliga historia visar ju av vilken raffinerad råhet och bestialitet det kapitalistiska samhället är mäktigt. Under denna process blev det också uppdagat, med vilket uppdrag den ovan omtalade änkan hade besökt mig, och att hon några dagar efter min avresa från Stockholm försökt ett attentat mot mig, vilket misslyckades, enär jag då redan var på väg till Ryssland.

Lenin efter attentatet.

Knappast hade Vorovsky återvänt till Stockholm, förrän jag kom i tillfälle att följa min länge närda önskan att resa till Ryssland. Högtidliga men framför allt vemodiga känslor fyllde mig, när jag, överhöljd med rosor och nejlikor, under Internationalens toner och följd av värtaliga blickar gick ombord på ångaren. Himmelen var så klar, böljorna slog så lugnt och rytmiskt, att man ännu länge kunde höra klangen av Internationalen. Det var ingen inövad kör utan ett spontant uttryck för den sinnesrörelse, som besjälade mina kvarblivande kamrater.

När båten närmade sig Reval, utbreddes ett rykte, att tyskarna skulle visitera oss, innan vi fingo resa vidare till Ryssland. När denna procedur började — vår båt uppehölls av de tyska myndigheterna i 24 timmar, ehuru undersökningen hade kunnat göras på en timme — blev jag på ett drastiskt sätt medveten om vad kriget hade gjort av Tyskland. Det var slut med den till ordspråk vordna disciplinen, slut med den yttre och inre värdigheten. Öppet talade man om att båten uppehölls så länge, endast för att officerare och manskap skulle få tillfälle att göra affärer med oss. Den ena båten efter den andra kom till oss för att utnyttja nödläget hos människor, som begåvo sig till ett svältande land. Sprit och sackarin utbjöds officiellt av uniformerade matrosar. När en ung svensk med hänsyftning på det höga pris som begärdes, sade: ”Man måste väl ändå vara mänsklig”, svarade den tyske matrosen hånande: ”Vad, mänsklig efter detta krig?” Aldrig glömmar jag den tonen och den blicken; men det var icke tonen och blicken hos en klassmedveten proletär utan hos en till djur förvandlad människa . . .

När jag kom till Moskva, fick jag ett meddelande att Lenin önskade träffa mig på det landställe, dit han förts efter attentatet mot honom för att återställa sin hälsa och åtnjuta absolut vila. Hans trogne chaufför, en av de få invigda, som kände hans vistelseort, körde mig till honom. Att Lenin, ehuru han under dessa dagar levde alldeles tillbakadragen och utan att befatta sig med något arbete, yttrat sin önskan att genast träffa mig, och att han lyckats genomföra denna önskan emot kamraterna, som självklart voro mer bekymrade för hans hälsa än han själv, visar vilken ojämförlig och grundläggande betydelse han och över huvud hela Sovjetryssland tillmätte proletariatets internationella sammanslutning. Men vi talade ej endast om Internationalen på denna oförglömliga dag. Aldrig varken förr eller senare har jag haft tillfälle att tillbringa så lång tid tillsammans med Lenin som denna dag. Jag åt middag tillsammans med honom, hans hustru och ett par barn från byn, och när bilen från Moskva kom för att hämta mig, sändes den tillbaka, emedan Lenin och hans hustru önskade hålla mig kvar till kvällen. Jag har alltid haft det intrycket, att man ej behövde tala länge med Lenin om en sak. Med en blick, ett leende, ett enstavigt svar eller genom att undvika svaret på en konkret fråga, gav han mer förklaring och orientering än många andra genom långa tal. Man hade också redan före revolutionen det intrycket, att han var mycket sparsam med tiden, och detta förhållande nödgade naturligtvis varje någorlunda hänsynsfull besökare att iakttaga en viss reservation. Liksom andra skarpsinniga marxister, sådana som Plechanoff och Antonio Labriola, ja, också Marx och Engels, behandlade han all sentimentalitet och naivitet med fin ironi. Man kan omöjligt på grundval av egna studier komma till en kritisk världsåskådning sådan som den materialistiska utan att med en viss ironi betrakta dem, som på ett patetiskt, sentimentalt eller egocentriskt sätt söka lösa frågor, vilkas sammanhang de icke förstå. Lenin hade, i synnerhet sedan han blivit den stora arbetarrepublikens ledare, en mästertlig förmåga att behandla dylika medlöpare så fint, att vederbörande icke märkte hans egen mening. Hur många sådana personer ha icke misstagit sig beträffande Lenins förhållande till dem! Han drog till sig alla dem, som han trodde kunna ställas i rörelsens tjänst, vare sig på grund av goda egenskaper eller på grund av en eller annan svaghet. I sitt inre bibehöll han dock alltjämt samma avstånd från dem.

Till denna kategori höra de erbarmliga, obetydliga personer, vilka inbilla sig vara något och därför böra stå i händelsernas centrum, endast för att de varit bekanta med Lenin. De skriva om honom för nöjet att få skriva. I jämförelse med sådana personer äro Heines dvärgar, som

krypa upp på jättarnas skuldror för att se större ut, riktiga jättar. Att just Lenin, som ställde alla sina kunskaper och hela sin personlighet i idens tjänst, som lärde, att den enskilde ej utövar något inflytande på händelserna utan tvärtom är en produkt av dem, att just han skulle bli föremål för hjältedyrkan, däri ligger en tragisk ironi, som för övrigt återspeglar hela Rysslands, ja hela den samtida revolutionära rörelsens tragedi. Jag tror, att för fria, verkligt marxistiskt skolade människor är tidpunkten ännu icke inne att skriva om Lenin. Det skulle också vara meningslöst. Det allvarliga och genomtänkta, som motsvarar ämnets storhet, skulle förlora sig i allt det mindervärdiga, som skrivits om honom, vare sig det gällt att nedsätta honom eller, som fallet är med de flesta lovsångare, författaren avsett att få skriva om sig själv. För folket, i synnerhet för det ryska folket, som verkligen vill lära av honom, är det nog -med hans verk, de skrivna likväl som de bedrifter, han utfört, och framför allt det intryck hans personlighet gjort. Arbetar-och folkmassorna ledas av en mäktig instinkt och taga ej miste i sitt omdöme om en person, som var en så ursprunglig produkt av det ryska folket. I de böcker, som skrivits om Lenin, sedan han som en stor man kom att tillhöra historien, skall man icke finna nyckeln till hans personlighet, icke heller få veta hemligheten med det inflytande, han utövade på händelserna. När man betraktar de två jättegester, Lenin och Trotski, som dominerade den ryska revolutionen, kan man icke undgå att fråga sig, hur gränsen skall dragas mellan vad revolutionen har gjort av dem och vad de ha gjort av revolutionen. Hur mycket av kunskap, initiativ, skarpsinne, djärvhet i tanke och handling utvecklas ej ofta först i den ansvarsfulla ställning, i vilken de städse fortlöpande händelserna under en revolutionär epok försätta den enskilde? Jag har ofta kunnat iakttaga detta även hos de många genomsnittskämparna, och säger därför, då jag tänker på de tysta martyrer och hjältar som ryska revolutionen frambragt, att man icke bör, även om man får det, sätta någon enskild på en hög piedestal, ty till sist är det dock de tal- och namnlösa, som utgöra grundvalen för de fås bedrifter.

Lenin var naturligtvis en personlighet, som visste vad han ville, eljest hade han ej förmått att gentemot sina motståndare i den ryska revolutionsrörelsen och senare mot en värld försvara och genomföra sina idéer. Men i hans självkänsla fanns intet småborgerligt eller egocentriskt. Han var aldrig angelägen om att för sig själv eller andra framhålla, vad han var och vad han visste. Han var en ständigt skapande konstnär, som förstod att ur varje intryck och ur varje kontakt med än så mindervärdiga föremål få fram något av nytta för det stora verk, åt vilket han vikt sitt liv. Hans egendomliga vana att sluta ett öga, varigenom hans blick fick ett så slugt uttryck, var endast ett försök att fixera den som satt mitt emot för att se, om man kunde få något ur honom. Och just därför kände man sig så generad i hans närvaro, givetvis bortsett från de slaviska naturer, som bäva inför allt stort eller de som icke hade något gemensamt med den sak, för vilken Lenin kämpade, eller stodo inför honom som ämbetsmän eller tjänare.

När jag vid ovan omtalade besök såg Lenin, bar han ännu sin vid attentatet sårade arm i binda. Jag hade svårt att övervinna min rörelse, när jag stod inför den som genom ett under från döden räddade mannen, för vilkens öde vi bävat. Men snart lade sig min rörelse. Lenin hade för länge sedan övervunnit sin uppskakning över attentatet och betraktade det nu som en rent objektiv händelse. Han hade redan övergått till dagordningen, och det lugn han visade meddelade sig ovillkorligen åt de andra eller tvang dem i varje fall till en viss reservation. Det första, som han i entusiastisk ton frågade mig, var: "Har ni läst 'Elden' av Barbusse? Ser ni, han är också för privategendomens avskaffande, för socialismen." Det var karakteristiskt för Lenin, som endast genom attentatet fått tid att läsa boken, att han alldeles särskilt fäst sin uppmärksamhet på dess slutbetraktelse.

När vi på kvällen återvände till Moskva, lade Lenin mig särskilt varmt på hjärtat, att jag så snart som möjligt skulle återupptaga min verksamhet i utlandet och icke låta något avhålla mig därifrån.

Min utvisning från det fria Schweiz.

När jag tänker tillbaka på de händelser, som utspelades under de närmaste veckorna och som kommo att sysselsätta hela världspressen framför allt i det republikanska Schweiz och till det yttre beseglade min verksamhet, kan jag ännu i dag icke avhålla mig från att le. Småborgardömet kan, om det också uppbygger alla sina krafter, inte låta bli att vara löjligt. Så var det med min utvisning från Schweiz, vilken är karakteristisk som ett exempel på detta lands "utrikespolitik" och icke är utan en viss komik.

Huvudsyftet med min resa till Ryssland var, som jag redan sagt, min önskan att bli orienterad i förhållandena där. Från Ryssland ämnade jag bege mig till Schweiz för att lära känna Zimmerwaldrörelsen i väster och därefter vila ut några dagar i Schweiz. Jag har aldrig känt varken behov eller rättighet att ta några ferier. Det är väl så med de flesta, som arbeta för en sann idé. Denna gång hade jag dock efter övervägande funnit det ändamålsenligt att efter mitt långa uppehåll i det avlägsna Skandinavien söka komma i beröring med en annan miljö. Jag hade varken för avsikt eller möjlighet att utveckla någon aktivitet i Schweiz. Vid den tiden, början av november 1918, voro helt andra krafter verksamma än Zimmerwaldarna, ja, över huvud hade all politisk agitation då avstannat. Sedan jag uppehållit mig tre dagar i Berlin och för ömsesidig orientering haft samtal med de oavhängiga och spartakisterna, begav jag mig till Zürich. Redan på resan läste jag i en tysk landsortstidning en notis, av vilken det framgick, att jag var på väg till Schweiz med tio miljoner i bolsjevikiskt mynt för att på en bestämd dag framkalla revolution både där och i Italien. Notisen var därtill så klumpigt formulerad, att man inte ens kunde skratta åt den; dessutom var jag så van vid att läsa de mest otroliga saker om mig själv, att jag inte ens inom mig reagerade. När jag kommit till Zürich, fick jag än av den ene, än av den andra kamraten höra, vilka vansinnigheter, som berättades om mig i den fransk-schweiziska pressen. Det franska Schweiz är ännu mer småborgerligt än det övriga, och dess tidningspress är endast en kopia av Frankrikes. Genom sitt förskräckliga språk och sin krypande chauvinism var den mig särskilt förhatlig. Jag hade heller ingen anledning att med uppmärksamhet följa denna press, och att den ägnade mig särskild uppmärksamhet intresserade mig föga. Man kan knappast föreställa sig något ovärdigare än den schweiziska pressens uppträdande under den blodiga konkurrenskampen mellan de imperialistiska koalitioner. I krigets början, då allt kom en att tro på centralmakternas seger, var Tyskland och tyskheten trumf i hela pressen med undantag av ett par tidningar, vilka voro mer av fransk än schweizisk härkomst. Vid tiden för min återkomst till Schweiz åter var centralmakternas militära sammanbrott uppenbart och krigets utgång ej längre oviss. Då kröpo alla på magen för segraren; Tyskland var endast ett barbarland, som förtjänt sitt öde. Om redan smicker i och för sig är ett vidrigt skådespel, så blir pressens, den s. k. offentliga meningens offentliga kryperi inför dagens makthavare, som man i går hånade och i morgon åter med glädje skall hån, om lyckan överger honom, en syn, som skulle kunna bringa en till förtvivlan. Det är ett psykologiskt problem, hur tänkande människor, som icke äro marxister och sålunda icke känna till händelsernas drivkrafter och icke ha gjort det revolutionära proletariats metoder till rättesnöre för sitt handlande, kunna uthärda kriget utan att bli sinnesförvirrade. Lögn, hyckleri, dyrkan av den starkare och den svages utlämnande åt elände bakom fronten (även i de s. k. neutrala länderna) var ett värdigt motstycke till lidandet, förnedringen och tillintetgörelsen vid fronten. Schweiz hade särskilda skäl att hålla med den starkare. Förutom det faktum att dess ekonomiska och geografiska läge gjorde landet i hög grad beroende av stormakterna, fanns det ett inre skäl, som bestämde dess ställningstagande. Turisttrafiken, som bekant en av landets förnämsta inkomstkällor, hade lidit avbräck genom kriget. Dess återupplivande berodde på krigets utgång. Invånarna i de segrande staterna skulle med all sannolikhet hellre besöka kur- och viloplatserna i Schweiz än de besegrade och ruinerade staternas. I krigets början kommo visserligen krigsinvalider till Schweiz, men det var nästan uteslutande totalt stympade tyska soldater, som man gömde i speciellt för dem avsedda hus, där de visserligen åtnjöto fördelarna av sitt uppehåll i Schweiz, men dock icke kunde besvära

de "äkta" kurgästerna genom att visa sina stympade lemmar. När vinden hotade att vända sig, började också sådana som ej voro svårt sårade utan endast behövde vila sig, vanligen högre officerare från ententarméerna, att infinna sig för längre uppehåll i Schweiz. Deras hustrur voro glada att med dem få dela, visserligen icke faran och strapatserna i kriget, men äran, den goda maten och vilan. Alldeles utan sysselsättning voro herrskapen dock ej. Medan den tyska armen gick från nederlag till nederlag, den egna däremot från seger till seger, var det för dem ett särskilt nöje att se på de fotografier från fältslaget, som en fransk agentur låtit utställa i skyltfönstret till det hus, där den dåvarande sovjetlegationen i Bern hade sina lokaler. Dessa kurgäster voro också den franskvänliga pressens ivrigaste läsare.

Då det i Zürich fanns flera italienska emigranter och kamrater än annorstädes, hade jag föresatt mig att där tillbringa en kort tid. Om jag på aftonen gjorde en promenad med mina italienska kamrater, eller om vi togo in på en lokal, så var det alltid en liten grupp, som gjorde sig lustig över de "chaibe Tschinken" (föraktlig beteckning för italienska invandrare) eller över de "chaibe Bolsheviki". Detta var visserligen ganska ovanligt, men jag sköt skulden på den genom kriget upprörda stämningen och bad mina italienska kamrater att ej låta provocera sig. Först senare kom jag att tänka på att det var en organiserad provokation i spionerisyfte. Vi hade mycket roligt åt hela historien. De italienska kamraterna följde mig till hotellet, där de hyllade mig med en revolutionär serenad. Jag brydde mig lika litet om dessa tilldragelser som om att jag tilltalades av obekanta, som frågade, om jag ej kunde låna dem något av de tio miljonerna. Andra erbjödo mig att få köpa ett hus, eventuellt även möblerat! ...

En dag fick jag ett telegram från kamraterna vid sovjetlegationen i Bern med begäran att snarast möjligt infinna mig där. Redan på stationen meddelade mig "legationsrådet", en bolsjevikisk emigrant, som jag kände sedan många år, att han för min skull blivit kallad till utrikesdepartementet. Officiöst, icke helt officiellt, hade man där meddelat honom, att det vore önskvärt att fru Balabanoff lämnade Schweiz. Om hon genast gjorde detta frivilligt och helt privat, så skulle regeringen låta följa henne till gränsen, så att intet hände henne.

"Och skälet därtill?" frågade legationsrådet.

"Herr doktor, vet ni inte, vem fru Balabanoff är? En av de mest bemärkta personerna i den revolutionära rörelsen. Hon utövar ett oemotståndligt inflytande på massorna."

"Ja", invände legationsrådet, "men det är väl inget skäl att utvisa någon? Få då endast mindervärdiga människor ...?"

"Men ni får dock inte glömma, att vi äro ett litet land. Vad skulle ni säga, om jag talade om för er, att italienska legationen redan inlagt sin protest mot att hon vistas i Schweiz?"

Mitt beslut var fattat. Frivilligt skulle jag inte lämna Schweiz; det var jag skyldig mig själv icke mindre än den italienska och schweiziska arbetarklassen. Blev jag utvisad, så kunde min utvisning tjäna arbetarklassen som upplysnings- och agitationsmaterial. Det definitiva beslutet överlät jag dock åt schweiziska partistyrelsen, enär det kunde få allvarliga följder för de politiska och fackliga organisationerna i det land, där jag befann mig. För att ställa ryska legationen, mot vilken jag självfallet hade större disciplin- och solidaritetsplikter, alldeles utanför spelet, bad jag dess representant meddela schweiziska regeringen, att jag vägrade att följa dess vink och att sovjetlegationen ingenting hade att göra med saken.

Jag har aldrig ansett det vara politiskt eller moraliskt tillåtet att någonstädes ställa mig under beskydd av sovjetregeringens representation i utlandet; detta ej endast därför, att jag ej ville försvåra dess redan förut tillräckligt komplicerade läge och önskade respektera dess förpliktelse att icke tillåta sina landsmän att driva propaganda utan också emedan jag skulle ansett det ovärdigt och demagogiskt att begära, att regeringarna i de länder, där jag under årtal drivit revolutionär propaganda, plötsligt skulle betrakta mig som en oförarglig medborgare från ett vänskapligt sinnat land. Å andra sidan hade jag under årtal utövat min

verksamhet redan innan det ryska proletariatet kom till makten utan att åtnjuta skydd av någon som helst regering och insåg icke, varför det nu skulle vara annorlunda. Sovjetlegationens tjänstemän gingo utan vidare och, som jag sedermera fick veta, med största beredvillighet in på mitt förslag. Jag reste alltså tillbaka till Zürich. Schweiziska partistyrelsen gillade också obetingat mitt ställningstagande. Även de längst till höger stående partimedlemmarna kunde ej fordra, att jag skulle ge efter för regeringen och låta mig avlägsnas utan att arbetarklassen fått tillfälle att uttala sig. Partistyrelsen beslöt att sända en kommission till Bern för att få ett officiellt samtal med regeringen om mitt fall. Något praktiskt resultat väntade jag icke därav. Jag var säker på att jag under de närmaste dagarna skulle bli utvisad och detta inte längre på något "vänligt" sätt. När de från Bern återkommande kamraterna meddelade mig, att regeringen givit dem ett lugnande svar, att man skulle vänta några dagar och ej offentliggöra något, att allt skulle bli ordnat, att jag lugnt kunde stanna i Schweiz kunde jag inte annat än le åt kamraternas naivitet. Några dagar därefter reste jag åter till Bern, där årsdagen av den ryska revolutionen skulle firas. På vägen visade mig en kamrat en lång artikel, som under någon vulgär titel ingående sysslade med mig och uppräknade de politiska förbrytelser, som jag begått och för vilka ententepressen allt sedan krigsutbrottet beskyllt mig. Artikeln slutade med en antydning, att man i Schweiz ej kunde tolerera en så smutsig, tvetydig bolsjevikkurir.

Redan när jag lämnade Zürich, var den sociala atmosfären där ytterst laddad. Överallt talades om en förestående storstrejk. Militären var uppbådad; man hotade med belägringstillstånd. Samma dag som jag skulle resa, voro provokatörerna särskilt besvärande. Den ene ville ha pengar till en ungdomsrörelse, den andre noggrann kännedom om det program, som jag kommit för att realisera. En italiensk sömmerska berättade mig, att hennes bästa kund skyndat till henne och bett henne att genast sy en resdräkt. Hon måste nämligen resa från Zürich, emedan revolutionen var omedelbart förestående. Hon hade med egna ögon från Grand Hotels fönster, där hon bodde, sett hur jag nattetid haft ett sammanträde med den revolutionära generalstaben och därvid överlämnat en summa pengar. När jag kom till Bern, fick jag av kamraterna veta, att jag sannolikt genast skulle bli häktad. Påfallande många spioner voro också samlade i Folkets hus. Fackförningscentralen hade uppställt vissa ekonomiska krav och även avgivit en protest mot min utvisning. Ett utskott parlamentarade med regeringen. Hotet om storstrejk antog allt fastare former, regeringen blev allt oförsonligare, och pressens hets var obeskrivlig. Då Tysklands nederlag nu var ett faktum, blev Frankrike trumf och all tyskvänlighet hatad och hånad, liksom alla, som på något sätt verkat för freden. Kampanjen mot mig blev också allt häftigare och Sovjets legation fick dela mitt öde. För att göra Frankrike till viljes skulle man avlägsna representanterna för den regering, som slutit separاتفreden i Brest-Litovsk, från Schweiz, och därför anklagades alla sovjet-vänliga ryssar som anstiftare av storstrejken och hotades likaledes med utvisning. När storstrejken, till vilken även järnvägsmännen anslutit sig, bröt ut och stämningen var så dyster och spänd, som det endast är möjligt i ett småborgerligt land, utkommo extrabladd, i vilka omväxlande min utvisning och sovjetlegationens behandlades. När den senares representanter hos schweiziska regeringen begärde förklaring, erhöilo de samma svar som tidigare arbetarpartiets kommission: ett lugnande, undvikande. Jag betraktade ej svaret såsom allvarligt menat, åtminstone vad mig själv angick. Jag måste le, när jag hörde en medlem av legationen säga: "Nu kan de inte verkställa någon utvisning, då järnvägsmännen strejka; när strejken är slut, har allt lugnat sig igen." Jag gav kamraterna i Zürich i uppdrag att genast skicka mina saker och böcker till Bern.

Det var sannolikt storstrejkens andra dag, när jag tidigt en morgon fick en telefonpåringning. Det var samma legationsråd, som tidigare meddelat mig om min eventuella utvisning, som nu underrättade mig att han redan kl. 6 på morgonen per telefon förstärkt att meddela vederbörande, att såväl legationens medlemmar som jag kl. 1 samma dag måste lämna Schweiz. Med vilka kommunikationer och till vilket land, därom hade icke ett ord yttrats. Att

på detta sätt behandla en främmande legation var endast möjligt för ett så litet land, som handlade i en segrande stormakts intresse.

Bern befann sig i belägringstillstånd. Aldrig har jag sett så mycket militär, så många bajonetter, så många maskingevär koncentrerade på en så liten plats. Och ansiktsuttrycken: skräck i det ena, skadeglädje i det andra och hat i det tredje!

Alla strejkade. Telefon- och telegraftrafik voro fullständigt avbrutna. Härigenom blev det möjligt för regeringen att avlägsna oss utan att arbetarklassen fick veta något därom och utan möjlighet för oss att underrätta närstående kamrater om vad som hänt. Endast de som tillfälligtvis befunno sig i närheten av stationen blevo vittnen till händelsen. Bland dem funnos inga arbetare, endast småborgerliga krämare, rasande över sin ofrivilliga sysslolöshet, herrskapens tjänstefolk, som okvädade de ”röda”, barnfröknar, som höllo de små vid handen för att kunna betrakta skådespelet på nära håll och — sist men icke minst — de segrande arméernas officerare och deras hustrur. För dem var vår utvisning ingen överraskning, ty om de också själva voro aldrig så obetydliga, så hade de dock förbindelse med en eller annan betjänt hos någon diplomat och visste, vad som sattes i rörelse för att avlägsna oss. Därtill kom också att, som jag redan nämnt, lokalen där krigsunderrättelserna hängde och sovjetlegationen befunno sig i samma byggnad. När soldaterna foro fram med sina lastautomobiler för att hämta vårt bagage och vi marscherade till stationen, riktades allas ögon på oss, armar och käppar svängdes och hånfulla ord ljödo efter oss. Särskilt aktiva voro kvinnorna, vilkas hat- och hämndkänslor gjorde dem oemotståndligt löjliga. Hyenor voro de, men vanmäktiga hyenor. Scenen påminde mig om en liknande tilldragelse ungefär femton år tidigare, likaledes i Schweiz. Det var en mängd kvinnor, som blivit upphetsade mot mig av byns präst och från predikstolen fått en vink att ej låta mig ostraffat lämna platsen. För att utföra denna befallning arrangerades en demonstration, som varade ungefär åtta timmar. Även då slog det mig, hur hypnosen är i stånd att förvandla människor till vilda djur och hur smittosamt ett dylikt tillstånd verkar. En samling relativt normala människor gripas av en psykos, när de handla under inflytande av en affekt. Men den gången var det upphetsade varelser, som genom umbäranden och överansträngning berövats förmågan att tänka självständigt och därför inte visste vad de gjorde; här däremot var det fräcka, övermodiga, småborgerliga kvinnor, som gävo luft åt sitt hat mot dem, som hotade deras herrars företrädesrättigheter.

Detta skådespel var vidrigare än det förra och ej heller så oförargligt som detta. Den gången var jag ensam, när kvinnorna störtade sig över mig med högafflar, dynggrepar och stenar, men nu var jag i sällskap med sjuka människor och små barn. Sovjetryslands representant var en sjuk man och såg i sitt upprörda tillstånd ut som ett lik. Bland de andra tjänstemännen vid legationen hade somliga små barn. Jag lät dem alla gå före mig, så att de icke skulle utsättas för hopens raseri. ”Där är hon, den förbannade revolutionskuriren!” ljöd det i alla tonarter. Kvinnorna skreko och männen sträckte med nyfiken vrede på halsarna. ”Ja, det är jag”, sade jag och stannade för att låta de andra gå förut. I samma ögonblick kastade sig alla över mig. Kavallerister ilade fram, varigenom paniken blev ännu större. Jag trängdes mot stationsmuren, kände hästskor mot mitt bröst och förlorade medvetandet. När jag åter öppnade ögonen, var mängden tillbakaträngd. Jag kunde åter andas, min arm blödde och runt omkring mig lågo paraplyer och käppar. Några soldater med blanka sablar förde mig till mina reskamrater. I väntsalen sutto deltagarna i den så olikartat sammansatta expeditionen: beprövade revolutionärer, hustrur, som följde sina män, unga kurirer och andra, som av en eller annan orsak fingo dela vårt öde. Legationens chef satt där alldeles utmattad, hjälplös, modfälld och likblek. När jag kom in i salen, bad jag en av de soldater som bevakade oss att hämta desinfektionsmedel och förbandsartiklar åt mig. Knappt hade han kommit till dörren för att gå till apoteket, förrän en officer förbjöd honom att uträtta mitt uppdrag. Manskaper och i synnerhet officerarna, som hade fått i uppdrag att sköta om vårt avlägsnande, voro nästan uteslutande från franska Schweiz. Och säkerligen hade man kommenderat just dessa, emedan

de voro tyskfiendliga och emedan franska Schweiz över huvud har endast få industriarbetare, som dessutom äro mindre organiserade i fackföreningar och politiska sammanslutningar. Så tillvida förelågo alla betingelser för att vi skulle få tillräckligt bestialisk behandling.

En grotesk yngling med vida byxor, monokel och elegant ridpiska trädde in i salen. ”Finns det någon bland er, som förstår vad jag säger?” frågade han högmodigt. ”Alltså, ni kommer nu att i automobiler föras till gränsen, och jag varnar er för att försöka fly, ty då kommer det att skjutas med maskingevär.” Vi packades samman i halvtannat dussin automobiler, var och en åtföljd av en pansarbil. Till mig tog man särskild ”hänsyn”, ty demonstranterna och likaså fotograferna, som infunnit sig på stationen, hade särskilt kommit för min skull. Eskortmannskapet hjälpte dem genom att uppehålla den bil, i vilken jag stigit in. Mer än av allt detta berördes jag därav, att jag bland de åskådare, som på ett så våldsamt sätt gladdes åt vår avresa, även upptäckte proletärensikten ...

Nu vidtog något av det vansinnigaste som man kan föreställa sig. Två dagar och en natt jagades vi omkring i landet utan mål eller mening. Alla industriorter undvekos av fruktan för demonstrationer för oss! Men icke ens i byarna fingo vi stanna. Om natten fördes vi in i ett konditori, där vi fingo dricka. Jag tror det var enda gången vi fingo förtära något. Vart resan förde, fingo vi ej veta, ehuru mål och riktning ingalunda voro likgiltiga för oss, enär de segerdruckna franska trupperna befunno sig i närheten av Basel och säkerligen skulle ha gjort processen kort med oss. Att giva oss några upplysningar betraktade de eskorterande officerarna som överflödigt. Slutligen lämnade man oss på en liten station vid gränsen till Baden. Hur ofta hade jag icke på mina agitationsresor gått dit till fots från Schaffhausen, hur ofta hade jag icke övernattat där på genomresa till Tyskland! I närheten såg jag på den sista bryggan en italiensk arbetare, som vänligt nickade till mig. Äntligen en av de våra! Under hela den groteska expeditionen hade vi ej hört eller läst ett ord om storstrejken. Nu erbjöd sig ett tillfälle att få veta något och ge kamraterna ett livstecken från oss. Men knappt hade jag försökt tilltala honom, förrän arbetaren greps i armen, våldsamt avlägsnades och efter allt att döma arresterades.

Nu började andra akten i komedin. Vi fördes till ett värdshus, där vi fingo äta och dricka men ej fingo någon upplysning om vad man vidare skulle göra med oss. För natten ställde man till vårt förfogande en skolsal och halm till nattläger. De sjuka och klena fingo sova i värdshuset. Den nyfikenhet och det hat, varmed befolkningen i början bemött oss, lämnade snart rum för en mindre fiendlig känsla. Alla handlare, krämare, resande o. s. v. ilade till värdshuset för att bjuda ut sina varor åt främlingarna. Därtill voro även bolsjevikerna goda nog. Att man kunde göra goda affärer med de utvisade försonade genast befolkningen med dem. Tre medlemmar av vår expedition fingo i uppdrag att hos de militära myndigheterna söka skaffa upplysningar om vår vidare marschrout, så att vi per telefon kunde sätta oss i förbindelse med de tyska myndigheterna. I Tyskland hade under tiden republiken proklamerats. Det rådde därför intet: tvivel om det mottagande, som väntade oss på andra sidan gränsen, om vi bara kommo ut ur detta småborgerliga fängelse. Men vår deputation avspisades med allmänna, undvikande talesätt. Tydligt låg det i de schweiziska myndigheternas intresse att försätta oss i ett paniktillstånd, så att vi skulle göra oss ”beredda på det värsta”. ”Ja”, sade en afton en ung fransk officer när han följde vår eskort till halmläget, ”det gör mig ont om kvinnorna och barnen; vem vet vad som väntar dem vid gränsen?”

En morgon fördes vi åter på ett rått militäriskt sätt i automobiler till stationen, där utom oss inga resande funnos. Synbarligen hade man satt in ett extratåg för att föra oss över gränsen. Ett yttrande, som jag aldrig i hela mitt liv skall glömma, fälldes före vår avfärd. Icke en tjänsteman utan en arbetare ropade till den tyske lokföraren: ”Låt dem svälta ihjäl, det packet!” Med denna ”avskedshälsning” lämnade jag det land, i vars arbetarrörelse jag varit verksam icke mindre än 15 år, om icke systematiskt så dock sporadiskt. — — —

Jag beträdde Tyskland som arbetarrörelsens förlovade land med samma känslor som jag hade beträtt det från tsarismen förlossade Ryssland, endast med den skillnaden, att jag kände mig berättigad att vänta något helt annat i det industririka Tyskland, där den i praktiken omsatta marxismen hade fötts. Till och med tröttheten efter de sista veckornas fysiska ansträngningar var försvunnen. Med lätta steg beträdde jag republikens och arbetarrådets land som ett tiofaldigt hemland. Men redan den yttre anblicken av människorna var ingalunda mer upplyftande eller proletär än den som mött mig i Kerenski-Ryssland, när jag återvände hem efter årtiondens landsflykt. Här fattades till och med det fåtal hänförda ansikten, som där frapperade mig i den gråa massan av soldater och tjänstemän. Arbetare såg man ej till, icke ens bland arbetarrådets representanter, vilka som officiella myndigheter kommit till stationen. De röda tecken, som många buro på ärmen, syntes vara något helt yttre, något officiellt, som man satt på sina vardagskläder. En individ gjorde ett särskilt obehagligt intryck på mig, och det visade sig sedermera, att han under monarkins dagar haft någon befattning vid polisen, haft att göra med "säkerhetstjänsten". Även i republiken under arbetarråden innehade han ett liknande ämbete. Obeskrivligt, om också lätt förståeligt, var det förakt, varmed detta polispack betraktade det "ryska uppviglarbandet". Den ende, som i någon mån erinrade om vad man då för tiden menade med en tysk socialdemokrat, var arbetarrådets ordförande. Även denne var dock ingen proletär utan kolhandlare, men mångårig partimedlem. Han hade varit med om socialistlagen, varit personligen bekant med Bebel och Zetkin och ägde även i sitt yttre det sympatiska och vinnande hos en tysk socialdemokrat. Han var också den ende, som under vårt tvungna uppehåll i Ennishofen — så hette den lilla orten, där schweizarna hade satt av oss — bemödade sig om att vara mänsklig och sökte förena sitt ämbete såsom den högsta myndighetspersonen med hänsynen till liktänkande. Lätt blev det icke för honom; mer än en gång såg jag honom djupt förlägen. Konflikten för dessa myndighetspersoner i gränsstaden bestod däri, att de å ena sidan fruktade att genom för mild behandling framkalla regeringens missbelåtenhet och å andra sidan att genom för stor stränghet mot en stormakts officiella beskickning skada sitt eget land. Här kunde icke den samvetsgrannaste tillämpning av paragrafer hjälpa; och vem visste i dessa dagar något bestämt om tillämpningen av paragrafer? Fallet var komplicerat nog. Vi gällde som ett rövarband och på samma gång som en diplomatisk korporation. Och för de lokala myndigheterna fanns ingen möjlighet att komma i förbindelse med Berlin. Där hade man dessa dagar annat att tänka på. Knappt hade vi anlänt, förrän situationen stod alldeles klar för mig och syntes mig mycket humoristisk.

De schweiziska myndigheterna, småborgare, fyllda av vanmäktigt hat mot revolutionärerna, hade icke vågat att bringa oss om livet. De visste alltför väl att de voro ett litet folk, varigenom hela deras uppträdande fick en osympatisk prägel av "vill och kan icke". De hade ivrigt bemödat sig att göra allt för att skada oss: genom rå behandling, genom skrämnel och panik och sist men icke minst genom att reta upp de tyska myndigheterna och befolkningen emot oss. Det var därför de behöllo oss så länge vid gränsen för att beskickningens ledare inte skulle få tillfälle att träffa någon överenskommelse med de tyska kamraterna. De som mottogo oss skulle ha ett intryck av att vi voro ett band av äventyrare. Endast småningom insågo tyskarna att det ej förhöll sig så, och i samma mån som detta skedde, behandlades vi också bättre av arbetarrådets ordförande. I det stora hela var vårt uppehåll i Baden rikt på humoristiska upplevelser. Endast dessa ha lämnat spår i minnet.

Den första stora svårigheten för myndigheterna, vars lösning också avgjorde hela vår ställning, var vår vägran att låta undersöka vårt bagage under åberopande av att det var diplomatiskt, alltså enligt folkrätten oantastbart bagage. Denna ståndpunkt förfäktades med stor skicklighet av en medlem av vår expedition, Zalkind, vilken redan i Bern tillrättaviserat de morska fransk-schweiziska militärerna och som mer än en gång hjälpte oss ur klämman. Beskickningens officiella ledare Berzin var genom fysiskt lidande och det psykiska tillstånd, som hela historien framkallat hos honom, ur stånd att företa sig något. "Nej", sade Zalkind, "det går inte, vi komma inte att underkasta oss någon undersökning; vi äro inga privatpersoner

och åtnjuta diplomatisk immunitet, vars kränkningar de många i Ryssland bosatta tyskarna skulle få umgälla." Denna anmärkning verkade förbluffande på tjänstemännen. "Vilket är det minst onda?" tycktes de i sin förlägenhet fråga sig. Till sist beslöto de dock att behandla oss som "diplomater". Annat än livsmedel och andra nödvändighetsartiklar skulle man sannolikt icke ha funnit i vårt stora bagage, i alla händelser inga bomber, såsom man förmodade. Om därför denna lösning icke hade någon praktisk betydelse, så medförde den likväl ett principiellt erkännande, som befriade oss från många trakasserier och gav prestige åt hela "bandet". Därtill kom, att vår kännedom om tyska språket och vår personliga bekantskap med socialister, som då hörde till de inflytelserikaste och i varje fall voro moraliskt oförvitliga, ännu mer förvånade våra ofrivilliga värdar. När jag såg, hur svårt det var för dem att fatta beslut, föreslog jag dem, att de skulle telegrafiskt göra sig underrättade om oss hos Haase, Ledebour och Liebknecht. Detta syntes dem vågat, men de gingo in på att sända telegrammen i vårt namn. "Är det inte ni, som höll tal vid Bebels begravning?" sade arbetarrådets ordförande, när han såg mitt namn bland underskrifterna. Först nu tycktes det gå upp för honom, att i "bandet" också funnos revolutionärer och meningsfränder. Hela hans uppträdande mot oss förändrades nu ... Nästa dag bad han mig om ett visitkort, och när han till sin förvåning fick veta, att jag ej hade något, om en "autografi". Efter några dagar kom han med telegramtexten och pengarna, som jag givit honom för dess befordran. "Det går redan bättre, de skicka er från gränsen", sade han. Han hade fått en vink, att vi icke hade lov att träda i beröring med någon i Tyskland. Denna förvandling till ett bättre bemötande hade endast arbetarrådets ordförande genomgått; de andra voro lika råa, om möjligt ännu råare.

När man några timmar efter vår ankomst följde oss till den lokal, till vilken vi hänvisats, kände jag mig åter lätt och lycklig. Vi befunno oss ju på den tyska republikens, den tyska revolutionens mark. Ett kristligt hospits eller något liknande var den lokal, som upplåtits åt oss. Kvinnorna skulle skiljas från männen. De förra fingo sova i bäddar i otrevliga rum; de senare i fältsängar, som uppställdes för natten i det salsliknande rum, där vi intogo våra måltider. När jag ivrigt kastade mig över tidningarna, som lågo på borden, avlägsnades de genast med en grov gest av den individ, som jag redan talat om som en f. d. polisagent. "Vad angå er de tyska tidningarna?" sade han i oförskämd ton. Först nu föll det mig in, att den kanaljen tog mig för en antitysk agent, som skulle glädjas över hans vänners nederlag. Det fattades bara! Först blir man utskriken i hela världen som Tysklands agent och smutskastad, emedan man tagit det tyska folket i försvar mot de förvrängda framställningarna och chauvinismen i ententeländerna, till vilka man själv hörde; och nu när man äntligen befinner sig på den tyska revolutionens mark, blir man av tyskar behandlad som ententespion! Jag ryckte tidningen ur den arrogante individens händer. "För så vitt det gäller socialistiska och arbetartidningar," ropade jag till honom, "har jag i varje fall mer rätt till dem än ni!"

Om varaktigheten av och målet för vår vistelse i Tyskland visste ingen något närmare. Fullständigt avskurna från världen fingo vi nöja oss med att varje morgon invänta besök av arbetarrådets ordförande för att han skulle ge oss det besked, han själv förgäves väntade på. Vi fingo icke lämna värdshuset utan att åtföljas av militär och polis, icke ta ett obehäkat steg. Detta gällde i synnerhet mig; i Tyskland som i Schweiz var jag den mycket omtalade "tio miljonerskuriren!"

Vi sovo två och två i de för de kvinnliga medlemmarna avsedda rummen. Knappast hade vi somnat, förrän den förut nämnde polisagentens råa, vidriga röst hördes: "Vem sover i detta rum?" Liksom skolpojkar eller förbrytare kontrollerades vi genom att våra namn fastställdes, så att inget bedrägeri skulle kunna ske. Väggar och dörrar voro så tunna, polisagenten brummade så oförskämt, att vi icke utan förtrytelse fingo höra följande dialog:

"Så, bara två kvinnor? Finns det inga karlar i ert rum? Öppna!" — "Vi öppna inte!" — "Öppna!" — "Vi öppna inte." — "Jag hämtar manskapet och låter slå in dörren." — Några minuter senare hördes den murkna trappan knarra under stegen av polisagenten och några

matros, vilka utgjorde manskapet. Rummet, som låg mitt emot det rum, där jag bodde, hade anvisats åt två kvinnliga medlemmar av vänstersocialrevolutionära partiet. Till dem hade i Bern tvenne liktänkande anslutit sig för att återvända till Ryssland. De voro de enda bland oss, som ej voro kommunister och marxister. De höllo sig mest för sig själva och brukade hålla enskilda sammanträden. För att få vara ostörda hade de sannolikt denna afton samlats i den övre, endast av kvinnor bebodda våningen. Polisagenten hade på angivelse av en städerska funnit sig föranlåten att spela moralens väktare. Det lustigaste hände emellertid nästa morgon. Alla väntade med största spänning på att ordföranden i arbetarrådet skulle komma. Skulle han icke äntligen i dag meddela något bestämt, om icke dagen för vår avresa, så dock åtminstone när man tänkte befria oss ur detta fängelse och låta oss flytta till ett hotell? När han kom vid den vanliga tiden, voro vi så mycket mer nyfikna på vad han skulle meddela, som han såg särskilt högtidlig ut, vilket lät oss ana, att han nu skulle komma fram med det avgörande.

”Jag ber er, kamrat,” vände han sig till mig, ”att för era landsmän ordagrant översätta mina ord.” Denna inledning ökade ännu mer de närvarandes otålighet. De drogo sig närmare för att äntligen få höra det länge efterlängtade meddelandet.

”Ja”, sade arbetarrådets ordförande, ”vi äro som ni vet alla anhängare av den fria kärleken. Vi ha alla läst Bebel's 'Kvinnan och socialismen', men, kära kamrat, säg edra landsmän, att förhållandena hos oss ännu icke äro mogna ...”

Slutligen fingo vi dock flytta till ett hotell. Jag bemödade mig på alla sätt att ge de italienska kamraterna i Schweiz ett livstecken från mig. Jag visste, att de mest fantastiska rykten voro i omlopp om min utvisning och vad som stod i samband med den, och hur allt, som rörde mitt öde, behandlades med största hemlighetsfullhet. Hur omsorgsfullt man hemlighöll allt, som kunde föra arbetarna på vårt spår, framgår bäst därav, att, som jag sedermera fick veta, tre av de bästa och tappreste kamraterna — italienska desertörer — under tre dagar farit efter mig i de mest skilda riktningar och till olika gränser med mina saker, naturligtvis utan resultat. En av dem lyckades dock i sista ögonblicket sända mig en biljett över gränsen. ”Var lugn, kamrat Angelica, i tankarna följa vi dig alltjämt”, hette det, ”om vi också icke kunna träffa dig och med dig komma över till Ryssland; vi skola förbli trogna och troget kämpa för vår idé.” Några veckor senare stodo alla tre i främsta leden bland de spartakister, som med största beredvillighet att dö för proletarietets heliga sak försvarade ”Vorwärts”-byggnaden i Berlin. Med lång fångenskap ha de sedan fått böta för sitt deltagande i det tyska proletarietets uppror. De ha alla i kampen mot fascismen uppträtt som män. En av dem, just den, vars biljett till mig jag nyss anfört, dödades vid en förskräcklig olyckshändelse, till vilken den fascistiska hämndlystnaden ej synes ha varit utan skuld, och led sålunda martyrdöden.

*

När vi slutligen fingo lämna Tyskland, meddelades oss ingenting närmare om resplanen; endast en sak inskräptes i oss: I Tyskland fick ingen av oss stanna! De tyska officerare och manskap, som följde oss till gränsen, sörjde för den saken. På denna resa hade jag tillfälle att iakttaga, vilket inflytande kejsar- och borgardömet's krig hade utövat på människornas sinnelag, kanhända även på de bästa bland dem. Vårt tåg eskorterades av tyska matrosar och officerare. Med de senare växlade jag inte ett ord, men även de förra voro helt efterblivna, råa element, som saknade varje socialt och intellektuellt intresse. För att studera dem hade jag tillsammans med andra medlemmar i vår expedition några gånger begivit mig till deras avdelning utan att någon kontakt uppstått mellan oss. En natt hörde jag bultningar på dörren till min kupé. Jag tror, att det var en av matroserna eller någon som blivit sänd av dem. Han gav mi den rysliga underrättelsen, att en tysk matros samma natt skulle skjutas, emedan han stulit livsmedel ur en väska, som tillhörde den ryska legationschefen. ”Vad kan göras för att rädda honom?” var naturligtvis min enda tanke. Endast genom en intervention hos officerarna kunde detta ske, men hur skulle jag kunna intervensera, då jag aldrig talat med dem utan

tvärtom vid flera tillfällen visat dem förakt, såsom man gör med personer, som behandla en överlägset? Skulle jag kanske i stället förvärva soldatens ställning? Jag skyndade till en ungersk kamrat, som genom sitt energiska uppträdande och sin militäriska hållning (han hade varit officer i den röda armén) kunde utöva större inflytande på den tyske officeren. ”Tänk bara”, sade jag, ”att emedan den hungrige matrosen, som kommer från ett land, där man svultit i årtal, tagit litet mat, vill man skjuta honom. Jag tvivlade icke på att kamraten, som jag talade till, skulle dela min förtrytelse och genast bege sig till officeren. Som träffad av blixten stod jag bredvid honom i fönstret, när jag hörde honom svara: ... Officerarna ha rätt; om det hade varit fråga om en rödarmist skulle jag alldeles säkert ha låtit skjuta honom! Disciplinen måste upprätthållas ...” Detta var en av anledningarna — kronologiskt kanske den första, som därför satt ett så outplånligt spår i mitt minne — till att jag blev övertygad om huru farligt det är, när genomsnittsmänniskor, de må vara aldrig så ärliga, ha möjlighet och befogenhet att egenmäktigt och schablonmässigt avgöra fall, som var för sig måste noggrant undersökas. Att man använder terror i en revolution är icke det förskräckligaste och ansvarsfullaste. Det fruktansvärda är snarare, om de, som vilja omstörta en samhällsordning och uppbygga en ny, utan vidare betjäna sig av medel som äro utmärkande för den gamla, av dem själva och den sociala utvecklingen dömda samhällsordningen. Den ryska revolutionens tragik består just däri, att den i början måste använda dylika medel; men ledarnas ansvar består i att de, sedan det icke mer var absolut nödvändigt, inte endast själva använde terroristiska metoder utan också överlämnade denna rättighet åt otaliga ämbetsmän och sådana, som ville utnyttja revolutionen. Jag betonar uttryckligen, att min anmärkning icke hänför sig speciellt till terrorn utan är riktad mot alla de verksamhetsområden, där Sovjetrepublikens och Kommunistiska Internationalens nuvarande ledare ha makten. Vad jag känt mest tragiskt under min vistelse i Sovjetryssland, var just detta förhållande. Det är också ett av de skäl, som förmått mig att uppgiva samarbetet med ledarna för Kommunistiska internationalen och det ryska partiet. Jag anser deras handlingssätt vara en direkt följd av deras uppfattning om massorna. Då de icke vilja anse massorna som självbestämmande och medarbetande element utan låta en minoritet, d. v. s. ett av dem styrt parti, spela den utslagsgivande rollen vid revolutionen, samhällets och statsförvaltningens omgestaltning, då vidare massorna för dem endast äro medel att nå målet, så äro de icke heller nogräknade med de vägar, på vilka detta sker. Denna uppfattning är dubbelt olycksbringande, dels emedan den tillåter användandet av medel, som stå i direkt motsats till såväl karaktären som målet för ett proletärparti, dels emedan man fullständigt ignorerar det för massornas revolutionering så viktiga pedagogiska momentet, *uppfostran genom handling*. Ännu ödesdigrare blir allt därigenom, att antalet av dem, som grepo till vissa medel för att nå ett mål, när det ej gick på annat sätt, blir allt mindre och mindre, medan de, som endast handla på befallning, och största delen av folket — de arbetande massorna icke undantagna — redan länge vant sig att döma sovjetregeringen efter de medel, varav den betjänar sig, d. v. s. anse den som en vanlig ”regering”. Intet är mer förödande för en revolutionär världsåskådning och entusiasmen i en ny regim, än att man anpassar blick, känslor och tankar efter det förgångna, sedan man vant sig att anse det gamlas utrotande som nödvändigt för omstörtningen. När det gäller att göra en kompromiss och till och med genomföra, vad man städse bekämpat, så tro kompromissens förespråkare just på grund av denna sin ställning till massorna, att det är tillräckligt att förklara, att det är en ekonomisk nödvändighet. Knappt hade Lenin offentliggjort ett dekret, som stod i motsats till vad som ännu dagen innan ansågs vara förenligt med kommunismens och arbetar- och bonderepublikens principer, förrän centralmaktens tidningar och ledande organ började behandla frågorna praktiskt och polemiskt, som om det aldrig varit fråga om någon annan ståndpunkt. Man begick det stora felet, som också bittert hämnade sig, att uppträda helt och hållet auktoritativt gentemot massorna och betrakta deras inställning till livet som helt mekanisk. Någon har på teoretiska grunder kommit till en lösning, några hundratals ha läst om saken i tidningen och gillat den. Det skulle vara nog för att göra plausibelt för massan, vad man förr framställt som ett ont, som måste utrotas. Det är fråga om tvångsåtgärder för en

övergångstid, tänkte därvid några få, de flesta underkastade sig på grund av undersåttliga känslor. Så var det bl. a. med "Nep" (den nya ekonomiska politiken). Det gällde här framför allt en psykologisk resignation, som är vida skadligare för utvecklingen till målmedveten revolutionär än tålmodigt fördragande av fakta och tillstånd. Anpassningen befordrar massans tröghet, som är resignationens huvudorsak och står i bjärtaste motsats till en revolutionär inställning. Men en sådan anpassning är under en revolutionär regim dubbelt ödesdiger. "Nep" och nepmännen fördrogos och tålades utan vidare, icke därför att arbetarbefolkningen betraktade dem som nödvändiga övergångsåtgärder, som ett schackdrag i kampen mot de borgerliga regeringarna, utan emedan saken motsvarade ett tänkesätt, som revolutionen i viss mån men icke fullständigt utrotat: att man måste finna sig i det nödvändiga och välja den lättaste utvägen. — Lenin och de fåtaliga andra bolsjeviker, som målmedvetet följde honom, tänkte: "När de ekonomiska förhållandena äro bättre, skola massorna återvända till den tvättäkta kommunismen." Känslor och tankar hos levande varelser låta emellertid icke regleras sig efter vissa tidsperioder. Det värsta är dock, att de kompromisser, som enskilda revolutionärer göra efter långt övervägande och i den övertygelsen, att det endast är fråga om ett övergångsstadium, av otaliga medlöpare och byråkrater i Sovjetregimen antagas utan varje kritiskt förbehåll och omsättas i livlösa byråkratiska former. Nödfallsutvägen blev ett självändamål och detta så mycket mera, ju mer vanan att kompromissa gjorde livet lättare. Det minsta motståndets lag hade avgått med segern! Så uppstod en paradoxal situation, som tog sig uttryck i att ett parti, vars ledande tanke var att utbreda en vetenskaplig och objektiv historieuppfattning, slutade med att söka påtvinga hela befolkningen enskilda ledares subjektiva åskådningar. Vad som hos Lenin var en stor tragedi, som kanhända kostade honom livet, urartade hos Sinovjev och hans likar till karikatyr. Lenin hade genom övermänskliga andliga ansträngningar och det mod, som utmärkte honom, funnit en utväg, nämligen "Nep", som folket mottog med en känsla av lättnad, enär den innebar en befrielse från materiella umbäranden .. .

I de breda folklagren framkallade "Nep" en stämning, som om det aldrig varit annorlunda. Det teoretiska förbehållet stannade hos Lenin, och på samma sätt förhöll det sig med de flesta åtgärder, han tillgrep. Massorna förstodo, att av en eller annan orsak måste det ske, som Lenin önskade. Men det blev, som sagt, för de mindervärdiga ett medel att nå sitt mål: att genom auktoriteten hos ett namn, genom utbredande av en formel, genom att betjäna sig av massornas omogenhet vinna något, som gjorde styrandet lättare och motståndet oskadligare men som också tillfredsställde de styrandes ärelystnad och lust att reklamera. När massorna fingo klart för sig skillnaden mellan Lenins modiga autokrati, han som var ledare av en subjektivt och objektivt målmedveten världsrevolution, och de andras egennyttiga självhärskardöme — och det inträffade ganska snart, ännu medan Lenin levde — då var det slut på en moraliskt stor, ofta heroisk period av den ryska revolutionen. Det var slut med förtroendet för den marxistiska teorin och för de män, som tillämpat den. Godtycket blev trumf och massorna passiva verktyg för detta godtycke ...

Det svar, som den röde officeren gav mig angående den hungrige matrostjuvens arkebusering, gav mig en inblick i vad jag först senare under årens lopp kom underfund med ...

Några dagar senare kopplades vårt tåg, utan att vi visste om vart vi reste, vid polsk-ryska gränsen till ett tåg, där den ur Tyskland utvisade sovjetrepresentanten Joffe befann sig. Man påstod, att revolutionära flygskrifter "händelsevis" fallit ur en låda, som en kurir förde från Moskva till Berlin, vilket föranledde den ryska Berlinrepresentationens utvisning, vilken "händelsevis" sammanföll med den schweiziska. I verkligheten hade både schweiziska och tyska regeringarna avvaktat ententens seger och tyska revolutionens utbrott för att bli av med de besvärliga och farliga utlänningarna. Så kom jag hösten 1918 tillbaka till Ryssland, hetsad och förtalad av Västeuropa, direkt utvisad ur Schweiz, indirekt 'fördriven ur de andra länderna och överallt satt på den svarta politiska listan...

Om det, som vid denna tid försiggick i Ryssland, kan jag endast knapphändigt berätta. Om man på den tiden levde i Moskva som medlem av regeringspartiet, så kan man naturligtvis inte påstå, att man känner livet i Ryssland, i synnerhet icke ur den synpunkt, som jag betraktar som avgörande, nämligen folkmassornas psykiska liv. Denna lucka i min kunskap var jag naturligtvis från första ögonblicket medveten om. Det var för mig, liksom för många andra revolutionärer på den tiden, ett behov att lära känna de verkliga förhållanden, under vilka de breda lagren levde, och dela deras liv. Mer än någonsin längtade jag att få gå ut till folket, som de ryska revolutionärerna redan under tsarväldets dagar plögade göra, just för att leva namnlös bland de namnlösa, lära av dem och verka bland dem som likställd och likaberättigad. Men just i det revolutionära Ryssland skulle jag ha stött på psykologiska hinder, om jag sökt utföra min önskan, emedan jag var medlem av regeringspartiet. Arbetarbefolkningen själv skulle kanhända till följd av den framskjutna ställning, jag intog i rörelsen, ha ansett mig som en förklädd kontrollant, om jag under någon förevändning tagit anställning på en fabrik.

Från första stunden av min ankomst till Ryssland ställdes jag av rörelsens ledare i viss mån på en piedestal. Mot detta sökte jag värja mig genom att avstå från alla yttre förmåner. Från början inrangerades jag bland dem, som på grund av sitt revolutionära arbete ansågos ha rätt till både moraliskt och materiellt bättre levnadsvillkor än andra. I detta förhållande låg ingen eller endast föga av fetischdyrkan. De lidanden, som folket måste utstå till följd av blockaden, lidanden, som blott ett revolutionärt uppträdande av andra nationers arbetarmassor kunde göra slut på, hade hos det ryska folket stegrat den sympati och förgudning, man visade för allt internationellt. Och nu hade man framför sig en kvinnlig kämpe, om vilken man hade hört och läst, att hon städse och särskilt under de ödesdigra krigsåren, då allt var oberäkneligt, kämpat för den revolutionära sammanslutningen av alla länders proletärer, en kamrat, som talade om arbetarnas kamp i alla länder, deras längtan och deras tro på socialismens slutliga seger . . .

Det förtroende och den dyrkan, varmed jag mottogs, voro spontana och buro vittne om det ryska folkets med oändligt tålmod burna lidande och om den nimbus, varmed det på denna tid omgav alla revolutionärer, de enda, av vilka de väntade sin befrielse. Det var en tid, då Sovjetrysslands politik och agitation voro inriktade på det internationella proletariats solidaritet i vidsträcktaste och upphöjdaste bemärkelse. Det ryska folket skulle uthärda hunger och köld, avstå från allt, som gör livet drägligt och sända sina söner till fronten för att jämna vägen för det internationella proletariats frihetskamp. Det internationella proletariats skulle genom sin egen kamp och seger befästa och utvidga de ryska brödernas och systrarnas erövringar!...

I Petersburg, det då för tiden verkligt röda Petersburg, mottogs jag med särskilt jubel. Även de ledande bolsjevikerna, särskilt Sinovjev, bidrogo att göra de tillställningar, vid vilka jag medverkade, i hög grad festliga. Han plögade under stormande bifall berätta om det italienska partiets hjältemodiga uppträdande under kriget, om allt vad partiet hade uträttat för den proletära internationalismens upprätthållande, för dess återuppväckande genom Zimmerwald. ”Att det blivit så, att det italienska partiet kunnat utföra något så oförgätligt och hjältemodigt just under den förfärligaste tiden, städse försvarat den ryska revolutionen, oförbehållsamt förklarat sig för densamma, därför ha vi icke minst att tacka vår beprövade o. s. v. kamrat Balabanoff”, plögade han vid varje tillfälle framhålla.

Då jag efter utvisningen från Schweiz definitivt stannade i Moskva, drogs jag genast in i agitationen. Jag måste vid alla högtidliga tillfällen uppträda med agitationstal och föredrag i de mest olika partilokaler, vid kongresser, vid de möten, som under denna tid regelbundet höllos varje vecka i stadens alla kvarter och fabriker, i parti- och militärskolor. Vid denna tidpunkt hade livet i Ryssland en allvarlig och tragisk prägel. Det var ingen förtvivlans tragik utan den dystra högtidlighet, med vilken massorna frivilligt buro sina lidanden för att uppnå ett stort mål.

Det finnes intet mer upphöjt än lidande och umbärande för ett stort mål; det höjer också dem, som icke fatta målets storhet, icke kunna följa dess enskildheter, ja, kanhända t. o. m. ogilla det. Men då måste lidandet och försakelsen delas av alla och i synnerhet av dem, som förklarar målet vara stort och offren nödvändiga. De, som bära ansvaret för de lidanden, andra måste uthärda, skola också dela dessa lidanden. Så länge de objektiva och subjektiva förhållandena i Ryssland voro sådana, att alla försakade — även de, som buro ansvaret — härskade i landet, isynnerhet där kampen beslöts och leddes, i Moskva, en allvarlig, ren och upplyftande stämning. Vad som på den tiden gav den ryska revolutionen en strålande nimbus, var det förhållandet, att de, som då ledde den, icke missbrukade sin makt. Vill man göra jämförelser, kan man kasta en blick på motsvarande förhållanden i andra länder, t. ex. i Ungern. Allt kan det lidande folket fördraga, nästan allt kan det glömma, blott icke orättvisa, när den utgår från dem, som på sin fana skrivit avskaffandet av denna. Ju större de försakerelser äro, som kampen för idealet pålägger folket, desto större blir känsligheten i detta avseende. Så länge olikheten i ekonomiskt hänseende sammanhänge med tsarismen, togo massorna — om man bortser från den i jämförelse med dem försvinnande lilla revolutionära eliten bland det industriella proletariatet — nöd, försakerelser, förnedring och slaveri med på köpet. Ja, de gjorde så till vida större motstånd mot den revolutionära propagandan, som självhärskarens okränkbarhet för dem var helgad genom traditionen. Ju mer godtycke denne utövade, ju större avståndet var mellan statens, respektive kyrkans överhuvud och vanliga dödliga, desto mera passivt fogade sig de senare i sitt öde. Hade det undret en gång skett, att självhärskaren blivit avsatt och dödad, syntes för folket intet mer vara omöjligt. Folket var ur stånd att rätt uppskatta de hinder, som stodo i vägen just för de ekonomiska behovens tillfredsställande i synnerhet under de utomordentliga förhållanden, i vilka Ryssland då befann sig.

Den, som därför av händelserna i den ryska revolutionen vill dra den slutsatsen, vare sig på det ekonomiska, politiska eller psykologiska området, att socialismen är ogenomförbar eller att marxismen har misslyckats, han skulle göra sig skyldig till det grövsta felslut och fälla ett högst ytligt omdöme. Just när man studerar den ryska oktoberrevolutionens detaljer, stöter man på det djupa, oundvikliga sammanhanget mellan all mänsklig verksamhet och de ekonomiska grundbetingelserna. Icke en, icke hundra, nej miljoner gånger om dagen måste man då för tiden i Ryssland, i synnerhet om man var i ledande ställning och sökte genomföra socialiseringen, för att inte tala om kollektivismen eller kommunismen, göra den erfarenheten, att ”medvetandet icke bestämmer verkligheten utan verkligheten medvetandet”.

Att denna insikt just på det psykologiska området, som är det enda jag här berör, så krasst blivit besannat, bekräftar den materialistiska historieuppfattningens grundidéer, som livet med outplånliga bokstäver har inskrivit i historiens annaler. Ingen kan göra sig en föreställning om vad den ryska revolutionen genom massornas självverksamhet, genom idealism och energi, genom dådkraftig solidaritet kunde ha bragt till mognad hos det utländska proletariatet, om Ryssland icke varit ett så ekonomiskt ödelagt land. Tsar- och borgardömet krig hade tillintetgjort folkets elit; det industriella proletariatet var nästan utplånat, samhällslivets nerv, samfärdsmedlen, förstörd. Blockaden, bojkotten, kampen för blotta existensen — man kan ifråga om tillståndet vid denna tid inte bara säga: för det dagliga brödet — hade i alla samhällsklasser blivit en allt annat uppsugande tanke. Om det icke hade varit så, då hade Sovjetryssland aldrig behövt göra några ödesdigra kompromisser på det ekonomiskt-sociala och politiska området, icke heller hade de svåra missförhållanden, som råda inom såväl det härskande partiet som Kommunistiska Internationalen, så lätt insmugit sig och hotat att bringa kommunismen till fullständig urartning. Den bolsjevikiska centralkommitté, som för närvarande behärskar Ryssland och det kommunistiska utlandet, och här som där befordrar de äckligaste egenskaper: underdånighetskänslor, spioneri, kryperi, korrupktion, är till en viss grad likaledes en företeelse, som följer av folkets ekonomisk-sociala efterblivenhet och det gamla självhärskardömet. Hade icke den ekonomiska efterblivenheten och den obeskrivliga nöden redan i brodden förkvävt alla ansträngningar, som gjordes av det ryska folkets elit, så

hade naturligtvis ledarna också varit helt annorlunda.

Alltifrån första dagen av mitt uppehåll i Ryssland har jag ansett det som det allra förskräckligaste, som övergår varje annat tragiskt öde, att ett folk, vars bästa del ej skytt något offer, som sedan årtionden under de allra svåraste förhållanden kämpat för människornas befrielse från det ekonomiska förtrycket, på det att de, sedan de äntligen frigjorts genom socialismen och deras materiella behov blivit tillfredsställda, skulle bli moraliskt och individuellt 'utvecklade varelser, att detta folk, som efter revolutionens seger underkastade sig de största försakelser, för att bevara, vad man vunnit, såsom det första steget till social frigörelse, råkade i ett sådant beroende av det materiella, att man icke kan tänka sig något bittrare och mera förnedrande för den mänskliga naturen. Från första dagen av min vistelse i Ryssland har jag nödgats säga till mig själv: endast en Dante, vars geni vore parat med en Marx', skulle förmå att skildra denna oerhörda tragedi med alla dess biomständigheter och förgreningar, med alla verkningar, som den framkallade i den individuella och kollektiva människosjälens doldaste djup. Ingen annan skulle våga försöket. De försök därtill, som sparsamt förekommit, ha beklagligt misslyckats och måste misslyckas. I en värdig framställning av detta slag måste hela mänsklighetens tragedi framträda, liksom den mänskliga förmågans begränsning måste komma till synes. Icke resignationen utan upprorsandans fördjupande och utbredande skulle framgå ur detta arbete: Just människans otillräckliga förmåga måste komma de sociala kedjor, som göra människor till människors slavar, att kännas ännu odrägligare. Jag har aldrig kunnat glömma detta sammanhang; inte så att jag underskattat revolutionens vinster; tvärtom har min blick blivit fördjupad och skärpt, om jag också måst gå miste om en mängd omedelbara upplevelser.

En stor, verkligt stor händelse i Moskva: Kollontay, som då ledde kvinnorörelsen i hela Ryssland — vartill krävdes lika mycket teoretiskt som praktiskt sinne, lika mycket psykologisk blick som raskt initiativ — hade lyckats att sammankalla en allrysk kvinnokonferens till Moskva. Vilken omvälvning låg inte bakom denna händelse! Kvinnor, som aldrig tilltrött sig att tala ett ord med sin utsugare på arbetsfältet eller med tyrannen i hemmet, som tåligt burit varje förnedring, bävat och darrat för allting, som aldrig förr lämnat sina byar och som kände en vidskeplig fruktan inför huvudstaden och dess invånare, dessa kvinnor kommo till Moskva för att där i Stora teatern framför själva tsarens forna loge säga sin mening, sin egen mening, göra sina rättigheter till full mänsklighet gällande! De stilla och tåliga kvinnorna hade förvandlats till käcka, oförskräckta kämpar. Det avgörande var icke det, att dessa illa klädda, frysande och hungrande kvinnor under veckor hade vallfärdat till Moskva på en tid, då varje resa var på en gång en plåga och ett hjältedåd — vid försakelser voro de vana — utan det, att de kommit till medvetande om sin rätt till mänsklig, likaberättigad existens ... Även deras yttre framträdande bar vittnesbörd om denna förvandling: lysande ögon, självmedvetna åtbörder, stark kunskapsörst, mod att uppträda offentligt vid ett jättemöte i huvudstaden. Ingen sjöng Internationalen med större hänförelse: ”Från intet allt vi vilja bli ...” Med outtömligt tålamod lyssnade de till de officiella talarnas och talarinnornas långa utläggningar: det högtidliga talet vid öppnandet, en rad socialpolitiska föredrag om sovjetpolitiken och om vad revolutionen redan givit och skulle ge folket. Men när talen väl voro slut, började de delegerade tala om vad som tryckte dem och berövade dem intresset för allt annat: om brödet, om hungern, om den orättvisa tilldelningen av ”pajoks”. Man kunde se och höra, hur denna tanke undanträngde och vanställde allt annat. Först och främst måste denna brännande fråga besvaras. Talet om jämlikhet och frihet, som de nyss så uppmärksamt och hängivet lyssnat till, förbleknade inför den verkliga orättvisa, som de dagligen erforo. Den förfärliga nöden gjorde dessa kvinnor, som kunde utföra stora och upphöjda ting, som kunde vara oändligt goda och osjälviska, till småsinnade, orättvisa egoister. För att en människa skall kunna utveckla sina själsanlag, måste hon utan svårigheter kunna tillfredsställa sina fysiska behov. Om hon icke är i stånd till detta, tar den animala instinkten oundvikligen överhand. Detta har med tragisk oundviklighet framgått av förhållandena i

Ryssland. Vad ha icke de ryska revolutionärerna åstadkommit ifråga om behovslöshet och askes? Vem hade kunnat mäta sig med ryssarna — intet lager av den stora befolkningen undantaget - i gästfrihet, frikostighet, självupppoffring? Dessa egenskaper, som i och för sig äro en följd av det patriarkaliska levnadssättet hos en jordbrukande befolkning, komma även där till synes endast om människorna äro i stånd att tillfredsställa sina elementära behov av bröd och värme.

Då för tiden gällde det icke en avsiktlig eller tolererad orättfärdighet i livsmedelsfördelningen, utan då det var omöjligt att bevilja alla sin del av det allra nödvändigaste, gällde det att vid fördelningen iaktta en social ändamålsenlighet. ”Den, som är viktigast för bevarandet av revolutionens erövringar, skall ha möjlighet att uppehålla livet.”

I teorin visste massorna redan, att denna ändamålsenlighet låg i deras intresse, ty erövringens bevarande betydde deras befrielse, deras lycka; men i praktiken blev allt, som tydde på olikhet, en styggelse för dem. Om de sago en kommissarie eller en röd soldat, som hade hela stövlar eller såg välnärd ut, glömde de att den förre offrade all sin kraft i deras tjänst och att den senare offrade sitt liv för dem. Hos hungrande kvinnor och mödrar väckte åsynen av ”välstånd” misstroende och gav anledning till orättvisa misstankar, om man, när det gäller hungrande, kan tala om orättvisa.

Då var det inte att undra på, att kvinnorna, som kommit tillsammans för att dryfta världsomfattande problem, så snart de officiella talen voro till ända, förde de mest brännande livsfrågorna — framför allt livsmedelsfrågan — på tapeten och i behandlingen av dessa frågor lade in hela sitt temperament. Deras barns nöd och umbäranden tvang dem att stiga ned från den höjd, dit revolutionen fört dem, i existenskampens jämmerdal. Den sociala frihetens sol lyste icke för dem. Världskapitalismen var starkare än de, än deras regering, de måste ned . . . Anblicken av det elände, som jag mötte överallt: på mötena, på gatan, tärde på mig. T. o. m. i de intima kommunistiska kretsarna, alltid och överallt talade man blott om materiella ting. Brödstycket och sockerbiten blevo en allt uppslukande strävan även för dem, som ställt hela sitt liv i ett ideals tjänst, som ägnat alla sina krafter åt lösningen av ideella problem. Visst var det för oss materialister varken något nytt eller oväntat, detta människans fullständiga beroende av sitt fysiska tillstånd.

Men blir då en situation drägligare, kan man lättare uthärda den, bara därför att man anser den oundviklig? Denna resignation inför den mänskliga svagheten, inför vår vanmakt har jag aldrig velat erkänna.

I Ryssland framträdde problemet i hela sin oändliga räckvidd. Socialismens seger skall — och däri ligger dess människobefriande mission — till större delen lösa detta problem. Människan kommer inte bara att bli fri gentemot andra människor utan friare även i förhållande till naturen, självständigare och mera självverksam. Därför kan det för en stolt människa, som strävar till frihet, icke ges något mera fruktbart arbete än arbetet för socialismen. Men just därför, och icke trots detta, var det för mig en plåga att se, hur massorna under språnget från nödvändighetens rike in i frihetens, för att tala med Engels, då de voro som mest besjälade av initiativ och idealism och kände den starkaste kunskapsörst, av nöden allt mäktigare fjättrades vid det materiella och jordiska. Och att det över huvud kunde lyckas för ett litet antal ”mäktiga” att döma Ryssland till en hungerblockad och påtvinga arbetarrepubliken, som segrat genom sin djärva strävan efter fred och avrustning, militarismen med alla de materiella offer, den pålade hela befolkningen, och dess oöverskådliga psykologiska följder, detta hopade ännu större skam över mänskligheten. Och dock lyckades denna lilla rovdjursflock att kuva den stolta örnen, binda honom vid jorden och klippa hans vingar.

För mig blev det en allt större plåga att hålla högtidliga tal. Just emedan man lyssnade på mig med så stor uppmärksamhet, blev det klart för mig, hur mycket namnet, ställningen och det personliga inflytandet bidrogo härtill. Jag visste, att om någon annan hade föredragit samma

innehåll på samma sätt, skulle man ha avbrutit honom med hänvisning på de konkreta behoven. Icke sällan hände det, om en arbetare eller arbeterska eller en annan talare, som icke hade ett ”namn”, tog till ordet efter mig, att man ropade till honom: ”Det är nog bra, men vi vill ha bröd. Säg oss något om bröd!” Eller också överhopade man honom med frågor och hänvisade på missförhållandena.

Mången gång frågade man honom, hur det kom sig, att den ene fick mer bröd än den andre o. s. v. Slutligen stod det klart för mig, att man uppmanade mig liksom andra mera bekanta kommunister att tala vid särskilt kritiska tillfällen, då det gällde att lugna massorna. Ehuru uppmaningarna att uppträda vid dylika tillfällen utgingo från den proletära fabrikskommittén eller från andra organisationer, som ej längre visste, vad de skulle säga till de hungrande och frysande massorna, och instinktivt vädjade till vårt inflytande och vår vältalighet, blev mig denna roll outhärdlig. Jag var övertygad om att det tålmod, som massorna visade mig, dock i viss grad var beroende på en känsla av underdanighet, auktoritetstro eller fruktan för regeringen. Jag skulle hållit det för naturligare, om man i stället bespottat och hånat mig och inte jublat mot mig. Ehuru jag, vad maten beträffar, ingalunda levde bättre, sannolikt många gånger t. o. m. sämre än de arbetare och i synnerhet de röda soldater, som kommo på mina föredrag, såg det dock icke så ut. Man kunde ta mig för en mätt och gynnad människa. Från alla håll förehöll man mig, att det var överdrivet och opraktiskt att leva som jag gjorde, då jag tillbakavisade alla materiella förmåner, vilket de massor, för vilka jag talade, naturligtvis inte kunde veta något om. Men min ställning var dock bättre än deras. Jag hade något, som jag framför allt satte värde på, ett snyggt rum, som vintertid ganska regelbundet uppvärmdes, jag hade, när jag kom från utlandet, varma kläder, jag var inte tvungen att i förtvivlan klamra mig fast vid sparsamt förekommande spårvagnar. En automobil stod alltid till mitt förfogande. Att resa var för mig icke ett martyrium, ty särskilda vagnar och tåg stodo till mitt förfogande. Uppträda mot detta kunde jag inte göra. Det hade varit att bli missförstådd och utbasunad. Varje anmärkning mot denna sak hade varit en protest mot de andra kamraterna, som gjorde bruk av sin rätt till dessa privilegier, vilket jag hos flera av de dåvarande ledarna anser absolut berättigat och för revolutionen ändamålsenligt. Men för mig var den olikhet, som rådde på detta område, en ständig plåga. Visst uppställde jag tusentals ursäkter för mig och de andra. Hade jag t. ex. inte haft en automobil, så hade jag inte kunnat utföra tusendelen av det arbete, som jag nu utträttade i massornas intresse. Men i trots av att det offentliga och mitt eget samvete inte gjorde mig några förebråelser, var jag medveten om att skillnaden mellan mig, om jag var aldrig så hungrig och hade aldrig så mycket arbete bakom eller framför mig, och en fabriksarbeterska, som skyndade hem till sina hungrande och frysande barn och inte kunde gå på en elektrisk vagn, var så stor och oöverstiglig, att ingen ursäkt om ändamålsenlighet förmådde att hos mig undertrycka en känsla av blygsel. Jag kunde inte slå mig till ro med, att mina partikamrater och en liten del av befolkningen insågo nödvändigheten av denna olikhet. Hos de stora massorna och hos dem, som försakade allt, måste anblicken av min automobil väcka samma hat, som jag städse sökt underblåsa mot olikheten i livsvillkor. För dessa massor var skillnaden mellan mig, som for för att uträtta ett socialt, outhärdligt arbete, och hovets parasiter eller den forna bourgeosien, som begagnade sig av sin automobil för att sköta sina affärer, ej klar. De måste hata mig, och att de icke gjorde det, åtminstone icke visade något hat, var för mig ett tecken på undersåtliga känslor.

Revolutionen har ingen användning för slavar, för resignerade människor. Massorna, som tolererade våra privilegier, syntes mig vara slavar, så mycket mer, som de ringaste förmåner för ”genomsnittskommunisterna”, som icke tillhörde regeringens övre skikt, framkallade protester hos massorna, Vanligen går man förbi sådana invändningar som mina och kallar dem sentimentalitet och hjärtnupenhet. Man brukar också fråga: ”Vad skulle det blivit av revolutionen, om ledarna offrat sina själs- och kroppskrafter på sådana hårklyverier?” Jag ser inte bort från denna invändning, men därför kan jag inte se bort från skuggsidorna i den motsatta inställningen. På en kamrat, som endast i sakens intresse har gått med på det

företråde han åtnjuter, komma flera, som icke tillhöra oss genom sitt förflutna och sin tradition, men som utnyttja privilegierna och därigenom i massans ögon vanhelga den revolution, för vilken den har lidit och genom vilken den hoppades komma till jämlikhet. Här som i många andra fall gäller det, att nöden gör saker tillåtliga, som under andra omständigheter skulle varit otillåtliga. Att nöden tvingade den första arbetarrepubliken att skapa olikhet i yttre levnadsställning mellan de verksamma krafterna, det var den stora alltomfattande tragedin. En ännu större olycka för revolutionen var, att vad som ursprungligen var en nödfallsutväg eller ett yttersta medel till revolutionens räddning, av genomsnittsmänniskorna och revolutionens snyltgäster betraktades som det normala tillståndet. Dessa personer inbillade sig stå över massorna och drogo därav samma personliga fördelar, som på sin tid de privilegierade klasserna gjorde anspråk på och verkligen också erhöles av samhället, som då bestod av slavägare och slavar. Detta var dock icke meningen med Sovjets lagstiftning.

Just i Ryssland, där revolutionen icke uppstått som en följd av landets ekonomiska mognad, där så många andra faktorer spelade in, där revolutionen ställde stora anspråk på massornas uthållighet och till och med begärde underverk av dem, just där blev den enskildes uppträdande utslagsgivande. Så vitt jag vet, är det ingen hemlighet att Lenin ej skulle ha dött så tidigt, kanhända inte heller så tidigt blivit hopplöst sjuk, om han i sitt personliga liv intagit en annan ställning. Trotski skulle inte så mycket ha försvagat sin starka hälsa, skulle icke heller ha personligen begivit sig till fronten och utsatt sig för andra direkta livsfaror; Kollontay hade icke ådragit sig sin sjukdom; hundratals ”gamla kommunister” hade ej behövt föra sitt förstörda hjärta, sina skadade lungor, sina utslitna nerver till någon utländsk ”reparationsverkstad”, om ändamålsenligheten alltid fått göra sig gällande, så att de för situationen mest passande kommit på sin rätta plats.

Zimmerwald har gjort sin plikt — Zimmerwald kan gå.

Utom det agitatoriska arbete, som jag i stor utsträckning utförde i Ryssland, bemödade jag mig om att upprätthålla förbindelserna med Zimmerwaldpartierna, vilket på grund av Rysslands avspärning ingalunda var lätt, helst som allt intresse upptogs av den ryska revolutionen och en tid samlade sig kring de förhoppningar, som knötos till den tysk-österrikiska. Jag såg mig ivrigt omkring efter ett annat verksamhetsområde i Ryssland, som helt och hållet kunde utfylla min tid. Därvid stötte jag på oväntade hinder; ingen tilltrorde sig att erbjuda mig ett ”enkelt arbete”; man iakttog en hierarki, som jag hade trott vara omöjlig; rangordningen skulle bibehållas, man skulle ta hänsyn till namnet. Varje försök av mig att uppresa mig mot denna dogm och söka att bli behandlad helt enkelt som en medkämpe skulle ha uppfattats som falsk blygsamhet. När jag strax efter min återkomst från utlandet invaldes i partistyrelsen, som också hade till uppgift att fördela arbetet bland kamraterna — senare utvecklades en hel apparat för detta ändamål — föreslog man mig att övertaga sekretariatet i kvinnorörelsen i stället för Kollontay. Jag avslog utan vidare. Jag hade aldrig speciellt ägnat mig åt arbetet bland kvinnorna och kände, att jag saknade många av de egenskaper och den erfarenhet på detta område, som utmärkte Kollontay. Jag hade också den känslan, att man ville ersätta henne, som då råkat i onåd, med mig, emedan jag var så oerhört populär. Med tiden blev jag också övertygad om, att min instinkt icke lett mig vilse, ty man önskade verkligen befria sig från Kollontay och om möjligt ge henne en spark...

I Moskvas ”Stora teater” håller Sovjets exekutivkommitté ett högtidligt sammanträde. Jag sitter alldeles ensam i en loge och kan från min plats noga iaktta, vad som försiggår på estraden. Det förefaller mig icke besynnerligt, att kamrat Sverdlov, exekutivkommitténs dåvarande ordförande, som just under republikens svåraste tid utförde ett oerhört arbete för staten och det kommunistiska partiet och som ett offer för sin plikt allt för tidigt rycktes bort från sin verksamhet, kallar ut Lenin och de övriga medlemmarna i utskottet för att i ett angränsande rum ge dem ett meddelande. När de alla efter några minuter komma tillbaka,

tillkännager Sverdlov med bruten stämma: ”Kamrater, en stor olycka har träffat Internationalen. Karl Liebknecht och Rosa Luxemburg äro mördade. Resen er från edra platser!” Tusenstämmigt klingade sorgekören: ”Som offer haven I fallit ...”

Sedan den tiden greps jag alltid av en obeskrivlig beklämning, när presidiet avlägsnade sig från estraden. Var det männe åter fråga om ett ödes slag för revolutionen? ...

Följande söndag sammankallades ett protestmöte mot lönnmordet på Luxemburg och Liebknecht. Många arbetare, särskilt många soldater, kvinnor och nyfikna hade infunnit sig nedanför den balkong, från vilken Kamenev, Lenin och jag skulle tala. Några kamrater, de intimaste, hade samlats i Sovjetrummet, bland dem också Rakovsky, som nyss blivit utnämnd till sovjets ordförande i Ukraina och samma dag skulle begiva sig dit. ”Angelica, vill ni arbeta tillsammans med mig i Ukraina?” frågade han mig. Frågan berörde mig sympatiskt. Rakovsky hörde till de kamrater, som stodo mig personligen närmast; jag visste också, att det icke var något särskilt angenämt arbete som väntade honom, och kände mig glad att kunna hjälpa honom. ”Ja”, svarade jag, ”arbeta tillsammans med er vill jag visserligen, men vad är det egentligen för arbete?” — ”Vad? Först och främst kan ni från Ukraina bedriva er zimmerwaldverksamhet mycket effektivare, ty över Odessa äro förbindelserna med utlandet lättare än från Moskva. Utom denna allmänna agitation och propaganda kan ni uträtta mycket i regeringen, i synnerhet i kommissariatet för utrikes ärenden.” Det var svårt att motstå utsikten till det mångsidiga medarbetarskapet under Rakovskys ledning, men jag hade dock vissa betänkligheter. Någon tid förut hade Tsjitsjerin meddelat mig, att han per radio ämnade sammankalla till en konferens alla de internationalister, som stodo på sovjetprogrammets, respektive zimmerwaldpartiernas grund. ”Vad säger ni om det, Angelica?” — ”Kommer det att lyckas? Blockaden uppehålls så strängt. Försök!” Konferensen, på vars förverkligande ingen trodde, var utsatt till mars. Borde jag riskera att begiva mig till Ukraina? Som vanligt ville jag tala med Lenin om saken och gick till honom för att be om ett samtal nästa dag. —

Samma dag inträffade en händelse som så när hade kostat Lenin livet. Vid ett tidigare besök hade vi talat om hans hustrus sjukdom, som gjorde honom så mycket mer bekymmer som han icke kunde förmå henne att lämna sitt arbete i Moskva. ”Jag kan rekommendera er en utmärkt läkare, som icke endast är en framstående specialist utan också utövar ett alldeles särskilt stort inflytande på sina patienter. I Italien har han behandlat Clara Zetkin och Plechanoff och tvingat dem att underkasta sig hans förordningar. Kanske skulle han också lyckas förmå Nadeshda Konstantinovna därtill.” — ”Jag betvivlar det.

Ja, om han bara kunde övertala henne att skona sig, att resa ut på landet.” I själva verket fördes hon till en skogs- eller friluftsskola i närheten av Moskva, som upprättats för sjukliga barn. Där kunde hon njuta lugn och frisk luft och glädja sig åt att se, hur sovjetbarnen fritt utvecklades. Hennes make besökte henne ofta. ”Vet du, Angelica”, sade läkaren som vårdade henne, ”du skulle avråda Lenin från att besöka sin hustru ensam och till fots. Trakten är enslig och han kunde bli överfallen.”

Det var en ren idéassociation, som kom mig att, när jag efter det omtalade mötet talade med honom, nämna den fara, som läkaren påpekat. ”Ni borde inte ensam resa till er fru i Sokolniki”, sade jag. ”Vad vill ni då, att jag skall göra?” frågade han, som hatade alla personliga försiktighetsmått. ”Skall jag inte längre få röra mig?” Samma afton kom Lenin oförmodat in på Sokolnikis sovjet för att skaffa sig en automobil. Hans egen, i vilken han åkte till sin hustru i sin systers sällskap, hade rövats från honom. Två banditer hade hejdat hans bil och satt pistolen för hans tinning med orden: ”Pengar eller livet!” Framvisandet av legitimationskort hjälpte icke statsöverhuvudet. De voro specialister i sitt fack. Namnet gjorde inget intryck på dem, om de ens hade läst det. Blott Lenins stora sinnesnärvaro räddade hans liv.

Han kastade till banditerna de pengar som han hade och lämnade dem bilen, i vilken

de i rasande fart foro sin väg. — — — När man ofta ser Lenin i sina skrifter anföra följande exempel: ”Om man blir överfallen av rövare, som med pistolen i hand fordra pengarna eller livet, så ger man dem pengarna och behåller livet”, så har detta uttalande bland annat också avseende på den erfarenhet, han den dagen gjorde.

När jag frågade Lenin, om jag borde resa till Ukraina, uppmuntrade han mig ivrigt därtill. När jag uttalade den farhågan att under tiden den internationella konferensen kunde komma att äga rum, lugnade han mig: ”Antagligen blir det ingenting av hela historien. Men om något sådant skulle inträffa, vilket jag inte tror, så skall ni och Rakovsky genast hämtas med ett extratåg ...”

Jag hade ännu icke hunnit inarbeta mig i Charkov, där den ukrainska sovjetregeringen då hade sitt säte och ännu icke funnit någon bostad, förrän Rakovsky meddelade mig, att Lenin telegraferat, att vi genast skulle komma till Moskva, ty en internationell konferens skulle där äga rum. När vi på morgonen tre dagar senare kommo till Moskva, var konferensen redan i full gång. I denna deltog utom ett par kamrater, som på egen hand kommit från Tyskland, mestadels förutvarande krigsfångar och några revolutionärer, som vistades i Ryssland. Även vid detta tillfälle fick jag erfa, vilken roll slumpen spelar på alla områden av det individuella och kollektiva livet. Förslaget att betrakta sammankomsten som konstituerande församling till en ny international förkastades allmänt. I synnerhet uttalade sig Tysklands representant energiskt däremot, och hans mening blev utslagsgivande. Då visade sig i rådssalen en österrikisk kamrat, som redan tidigare besökt Ryssland och som var kommunist. Det var en ärlig man, som menade väl med revolutionen, men högst exalterad. Han var f. d. boktryckare. I ett eldigt tal berättade han, innan han ännu borstat av sig dammet efter sin långa resa, om hänförelsen för den ryska revolutionen, om stämningen och jäsningen bland massorna i de länder han genomrest. Talet utmynnade i en uppmaning att utan vidare grunda en ny international. Han lyckades också bibringa de flesta en annan stämning, till och med den tyske kamraten uppgav sitt motstånd. Tredje Internationalen var grundad .. .

Betecknande för den situation, som småningom utvecklats i den nybildade Internationalen, är att den som bar den till dopet, den entusiastiske österrikiske kamraten, också lämnat densamma och återvänt till boktryckaryrket, enär han liksom så många andra, som förblivit idén trogna, icke ville se det missbruk, man bedrev med den ...

Att en ny international måste grundas, att den egentligen var grundad i Zimmerwald och hade utvecklats vidare genom denna rörelse och att den nu behövde en samlande yttre form, det visste jag bättre än de flesta. Och var skulle dess hemort vara om ej i Ryssland, där Zimmerwalds idéer blivit tillämpade, där de genom fredens framtvängande, genom erövring av makten, genom hjältedigt kamp blivit omsatta i handling?

Det var endast om tidpunkten för dess grundande man kunde hysa olika meningar. När nu också denna fråga var löst, ansåg jag det vara min plikt att i Zimmerwaldrörelsens namn avgiva en förklaring. Denna förklaring kom att väga så mycket tyngre i vågskålen, som den nygrundade Internationalens öde och ändamålsenligheten av dess omedelbara upprättande var beroende på, i vilken grad de utländska broderpartierna gillade den och anslöto sig till den. Jag var fullt medveten om det ansvar, som vilade på mig och som ännu mer ökades gentemot de utländska partierna genom den förklaring, jag beslutat avgiva. Men liksom en gång i Stockholm var jag lugn i mitt inre. Har man lyckan att få utöva en ansvarsfull revolutionär verksamhet och att åtnjuta massans förtroende, då måste man också äga mod att icke vänta på formella beslut, när det gäller att i revolutionens intresse göra ett hastigt ingripande. I Moskva i mars 1919 gick jag vidare på den väg, jag beträtt i Stockholm 1917 genom att offentliggöra appropet till generalstrejk. Högre än allt annat stod proletärrevolutionens intresse! Jag förklarade nu, att jag, ehuru jag till följd av Rysslands avspärrning icke kunde direkt tillfråga de enskilda Zimmerwaldpartierna, dock trodde mig kunna påstå, att de flesta av dem skulle ansluta sig till en organisation, som gjort arbetar- och bonderepublikens principer till sina.

Zimmerwald hade gjort sin plikt; under kriget hade det hållit den proletära Internationalens fana högt och manat massorna till socialistisk kamp för freden. Zimmerwald kunde gå! .

Sekreterare för den nya Internationalen.

Jag hade för avsikt att omedelbart efter Internationalens grundande återvända till mitt arbete i Ukraina, och då jag gick förbi, tittade jag in i kongressens samlingsal. I en korridor på Kreml träffade jag Trotski och tog avsked av honom. ”Hur”, sade han, ”reser ni? Vem skall då bli sekreterare för Internationalen? Ni måste stanna i Moskva och övertaga posten!” Detta förslag tilltalade mig icke, bland annat därför att jag då inte kunde utföra det arbete, jag planerat i Charkov. Jag ansåg också att jag under normala förhållanden inte var särskilt lämpad för en sekreterarbefattning. För övrigt tyckte jag mer om mitt arbete bland massorna för Sovjetrepubliken, i synnerhet nu, då jag inte längre hade något att uträta för Zimmerwald. I min stora naivitet med avseende på bevekelsegrunderna och diplomatin i partiets ledande kretsar trodde jag, att några ord skulle vara nog för att göra mina invändningar gällande.

Zimmerwaldsekreterare var något helt annat; det hade så att säga varit ett naturligt urval. Bland det fåtal, som skapat rörelsen, måste man välja någon som passade för detta svåra, ansvarsfulla arbete och som kunde helt ägna sig åt det. Särskilt efter affären Grimm var rörelsens personliga ledning en livsfråga. Men i Ryssland, där revolutionen hade segrat och arbetet snart skulle komma i sina normala gängor, kunde man nog välja en annan. Om mitt val möjligen hade kommit i fråga på grund av mina förbindelser med utlandet och det anseende, jag där åtnjöt, så kunde jag ju i alla fall på ett eller annat sätt ställa bådaderna till den nya organisationens förfogande utan att övertaga sekreterarposten. Lenin, för vilken jag framlade mina betänkligheter, avbröt mig i det han som vanligt knep ihop ena ögat. ”Kamrat Balabanoff, partidisciplin är partidisciplin, ni måste underkasta er. För övrigt skall jag genast låta Centralkommittén fatta ett beslut och officiellt underrätta er. Tycker ni att det är ledsamt att inte få återvända till Ukraina? Jag skall telegrafera till Rakovsky, att vi behöva er här. Var god”, tillfogade han — först senare skulle jag fatta hela innebörden av hans ord — ”och underkasta er partidisciplinen och gör för era blivande medarbetares skull inga svårigheter ...” Knappt hade jag kommit tillbaka till mitt rum, som låg fem till sju minuters väg från Kreml, förrän jag från Centralkommittén fick ett telefonmeddelande om min utnämning till sekreterare för Kommunistiska Internationalen. ”Enhälligt vald.” — ”Ja, men för någon tid får jag väl resa till Ukraina för att överlämna arbetet åt andra kamrater och hämta mina saker?” — ”Vi skola ombesörja allt!”

På kvällen hölls ett högtidligt sammanträde. Alla voro strålande glada. De närvarande utlänningarna utlovade inför de lyssnande representanterna för parti- och fabriksorganisationerna sitt bistånd till utvidgningen av de revolutionära erövringarna. De ryska talarna lovprisade den nya obetvingliga epoken i världsrevolutionen. Jag smittades av den allmänt optimistiska miljön och kände mig glad och förtröstansfull.

Under de närmaste dagarna upptog jag min nya eller snarare min gamla verksamhet. Jag inbjöd de pålitligaste av de utländska kamraterna och framför allt dem, som skulle återvända till utlandet, för att med dem träffa överenskommelse i politiska frågor och om tekniska arbetsmetoder.

En afton kände jag ett starkt behov att gå till Konstnärsteatern, vars föreställningar var en av de njutningar, jag under min vistelse i utlandet mest hade saknat. För en gångs skull hade jag en ledig kväll. En paus hade inträtt efter kongressen. Till min förvåning såg jag också Lenin, som ytterst sällan hade tid att besöka teatern, i sällskap med sin hustru, sin syster och Stalin. Också han hade, utsliten av det intensiva, nervretande arbetet under de sista dagarna slagit sig lös för att se ett stycke av Tschechov. Ett stycke av denne författare på Konstnärsteatern i Moskva, därmed är mycket sagt för en ryss, en revolutionär eller en emigrant! På mellanakten

sade Lenin till mig: ”Vi ha utnämnt en vice sekreterare för er: kamrat Vorovsky.” — ”Kamrat Vorovsky”, återtog jag, full av glädje, ”ett lyckligare val hade ni inte kunnat göra. Jag kan inte tänka mig någon bättre medarbetare.” Och i själva verket hade jag, om jag själv hade gjort valet, icke kunnat finna en lämpligare medarbetare i hela ryska partiet. Oavsett de grundliga kunskaper och övriga egenskaper, som gjorde honom i hög grad skickad att utföra det honom ålagda arbetet, ägde han just de personliga egenskaper som gjorde ett samarbete med honom särdeles lätt, angenämt och fruktbärande. Han var en synnerligen intelligent och intellektuell människa — vilket inte alltid vill säga detsamma — och förstod att behandla bisaker och det som inte alltid är upplyftande i den dagliga politiska kampen så att säga på ett visst avstånd och betrakta det med fin ironi, ja, självironi. Vi hade också i Stockholm, utan att någon ämbetsförordning därom fanns, spontant samarbetat i närmaste kontakt med varann, delat glädje och sorg, delat ansvaret för åtgärder som företogs i arbetarrepubliken, han som förste och ende representant för Sovjetryssland, jag i egenskap av sekreterare i Zimmerwaldorganisationen och i viss mening en föreningslänk mellan det revolutionära Ryssland och det västeuropeiska proletariatet.

Min glädje över Vorovskys utnämning och min dåvarande obekantskap med den verkliga ställning, de ledande kretsarna i det ryska partiet intogo, gjorde, att jag alls inte kom att tänka på, varför man egentligen ställt en vice sekreterare vid min sida. ”Inte sant”, sade jag till Lenin, ”den yttre omgivningen blir densamma, jag får arbeta i mitt rum i sovjetuset utan prål och uppseende?” — ”Ja, ja”, bedyrade Lenin, ”naturligtvis!”

Några dagar därefter fick jag veta, att Sinovjev av ryska partiets centralkommitté blivit utnämnd till president i Kommunistiska Internationalens exekutivkommitté. Detta intresserade mig ej särskilt, inte heller kunde det då förvåna mig, så mycket mindre som man utspritt det ryktet, att han skulle befrias från sitt ämbete i Petersburg, där massorna voro missnöjda med honom, och i stället hållas skadeslös genom ett annat lämpligt ämbete. Redan de första dagarna av mitt samarbete med honom var det mycket, som frapperade mig. Betydelsen av denna iakttagelse har jag emellertid först senare insett. Redan före Kommunistiska Internationalens grundande fanns det i Moskva en byrå, som skulle underhålla förbindelserna med utlandet. Det var här inte fråga om någon direkt politisk verksamhet utan fastmer om propaganda. Sinovjevs första åtgärd var att avskaffa denna institution. Allt skulle införlivas med den nya Internationalen. Jag fann denna åtgärd märkvärdig och i synnerhet den kompetensstrid, som härigenom uppstod. Jag tyckte, att det var likgiltigt, vilken myndighet och vilka kamrater som gjorde arbetet, men Sinovjev tog allt personligt mycket allvarligt och åberopade sig på centralkommitténs beslut. När jag följande morgon läste texten till beslutet, observerade jag följande anmärkning: ”Propagandabyrån införlivas med Kommunistiska Internationalen med uteslutning av kamrat X.” Denne var en av de mest bildade och hängivna i det gamla bolsjevikiska partiet. Då han var den förste och på sin tid nästan den ende, som stod i öppen opposition mot partiet, fråntog man honom hans arbete och satte honom i propagandabyrån. Nu skulle han också avlägsnas därifrån. Den form, i vilken detta beslut var avfattat, föreföll mig besynnerlig, och jag frågade den kvinnliga tjänstemannen, om det inte var ett skrivfel och om detta var den officiella texten. ”Ni har rätt”, svarade byråns föreståndarinna och ändrade beslutets ordalydelse därhän, att kamrat X. ”på egen begäran entledigats”. Längre fram i Centralkommitténs beslut fann jag vidare denna passus: ”Balabanoff permitteras till Ukraina.” Jag var så långt ifrån att fatta, vad som dolde sig bakom allt detta, att jag inte ägnade någon större uppmärksamhet åt den förbluffande anordningen, att jag, som aldrig tagit någon permission och nyss återkommit från Ukraina, nu igen skulle sändas dit. Jag var så säker på att det måste vara ett fel vid protokollföringen, att jag inte ens begärde någon förklaring. I belysningen av senare händelser liksom av inställningen hos de ledande i det ryska partiet, i synnerhet Sinovjev, synes dock framgå, att allt detta ingalunda var en slump eller felaktig protokollföring, som jag i min dåvarande naivitet antog.

Redan vid det första sammanträde, som byrån hade i Sinovjevs närvaro, gjorde jag följande erfarenhet, som gav mig nyckeln till mycket, som jag förut icke förstått. Det gällde det röstetal, som kongressen bestämt för de olika partierna. När Sinovjev uppgav ett antal, som jag ansåg oriktigt, nämnde jag det som jag trodde vara det riktiga. Saken hade för mig absolut ingen betydelse och jag hade ingen aning om att det, vad Sinovjev beträffar, kunde vara fråga om annat än ett minnesfel. Han fasthöll emellertid vid sin uppgift och skrev en biljett till Vorovsky, i vilken det stod: ”I vilket syfte fasthåller Balabanoff vid sin ståndpunkt?” Vorovsky, som satt bredvid mig, lämnade mig biljetten. Det där ”i vilket syfte” gjorde mig då alldeles paff, men, som sagt, med tiden insåg jag hela dess betydelse. I detta ”i vilket syfte” uppenbarar sig systemet, mannen. Inte varför, utan *i vilket syfte!* Att anse som självfallet att allt måste ha ett syfte, att ett försök att fastställa ett objektivt sakförhållande över huvud taget inte kan komma i fråga, att betrakta det som en naturlig sak att man för att uppnå sitt syfte använder alla medel, detta är det typiska. Det är den gränslinje, efter vilken Kommunistiska Internationalens ordförande väljer sina medarbetare och avlägsnar dem, som ej i allt följa honom eller bringar dem i ett sådant läge, att de själva måste dra sig tillbaka. Endast om man håller denna gränslinje för ögonen, kan man förstå, varför det uppstår ett naturligt systematiskt urval i förvänd mening omkring Tredje Internationalens ledare, varför han måste splittra partierna och omge sig med politiskt mindervärdiga, obetydliga, moraliskt förfallna element. Däremot avlägsnas de, som skulle vara dugligast att befordra en verkligt revolutionär internationell rörelse, som villigt skulle underkasta sig revolutionens intressen, om det verkligen gällde dessa intressen, emedan deras ärliga hängivenhet för revolutionens sak, den erfarenhet de äga, det förtroende, som de åtnjutit hos massorna, från början utesluter tanken på att använda metoder och system, som icke överensstämmer med den proletära massans uppfattning. Därför få dylika personer över huvud endast tjänstgöra som dekorationer. De ha sitt namn och sin auktoritet att ställa till Kommunistiska Internationalens förfogande. Medbestämmanderätt eller inblick i de verkliga förhållandena i ledningen få de däremot aldrig. Utlänningar kunna naturligtvis ej så lätt genomskåda dylika manövrer. Många av de utländska kamraterna nöjde sig för övrigt gärna med ett hedersuppdrag, enär vistelsen i ett genom revolutionen helgat land försatte dem i en sådan stämning, att de ärligt trodde sig göra den revolutionära rörelsen stor nytta genom den dekorativa roll, de spelade. Med sitt namn fingo de täcka saker, för vilka de aldrig med gott samvete kunnat övertaga ansvaret i sina egna länder ... Jag talar här naturligtvis inte om de beprövade revolutionärer, som då kommo till Ryssland, ej heller om dem som endast inväntat revolutionens seger eller Sinovjevs uppstigande för att kalla sig revolutionärer eller för att bosätta sig i Ryssland. Knappt började någon av dessa beprövade revolutionärer, vars förtjänster och popularitet man hade behov av i Kommunistiska Internationalen, att göra invändningar eller begära att få en inblick i de verkliga förhållandena, förrän man sökte nedtysta honom med ett ämbete eller andra fördelar, eller också ”förflyttade” man honom. Lyckades varken det ena eller det andra, så blev han utskriken som kontrarevolutionär, ”socialdemokrat”, och de mest skilda organ för spioneri och angivelse hetsades mot honom. Detta är förklaringen till att nästan alla ärliga revolutionärer i de olika länder, som omedelbart eller strax efter Kommunistiska Internationalens grundande anslöto sig till denna, ha funnit sig föranlåtna att lämna den. Just det system, som de högsta ledarna använde, utesluter varje möjlighet att inifrån motarbeta de oerhörda missförhållandena. Den, för vilken framtiden och arbetarklassens värdighet inte bara är ett tomt ord, den som ej vill förlora sin personliga revolutionära heder, måste utträda ur Kommunistiska Internationalen, om han skall kunna vinna massorna för kommunismens grundsatser, för dess slutmål. Endast om man närmare känner till denna psykologiska bakgrund, kan man förstå, hur det kan vara möjligt för ett litet fåtal att vanställa en massrörelse, som tvivelsutan har framtiden för sig och som i viss mån redan kunde vara herre över nuet. Ja, man vill förmå massan att lämna en väg, som i socialt och psykologiskt avseende redan är jämnad. Det är en tom fras, att metoderna ej få förväxlas med själva rörelsen, med teorin, med slutmålet. Men hur går det, då medlen bli självändamål? Hur går

det, om de, som förvanska medlet och upphöja det till självändamål, suveränt förfoga över allt och alla, alltifrån statsmaktens ekonomiska medel, vilka just utgöra det farligaste vapnet i en kamp, som skulle utkämpas huvudsakligen genom massornas andliga omskapelse och deras eget deltagande? Genom att samvetslöst använda penningmedel omformar man också det människomaterial, som man utnyttjar för att genomföra enskildas vilja och godtycke. Det är inte på det sättet man bör fatta den revolutionära internationella disciplinen. Visst måste det enskilda partiet liksom den enskilde partimedlemmen underkasta sig disciplinen gentemot Internationalens intressen. Men för att denna disciplin skall kunna upprätthållas, skall det först och främst finnas en international, d. v. s. en korporation, i vilken representanter för de olika nationella partierna fritt väljas. Visst kunna och måste de olika ländernas representanter verkställa Internationalens beslut, men detta förutsätter att dessa beslut äro resultatet av ett fritt meningsutbyte mellan medlemmarna i den internationella korporationen.

Det skulle vara mycket ärligare, värdigare och framför allt mindre demoraliserande för den internationella rörelsen, om man öppet förklarade, att ledarna för den ryska rörelsen utan vidare också övertaga ledningen av Internationalen. På grund av den prestige, som de ryska revolutionärerna vunnit genom revolutionens seger, skulle, i synnerhet vid tiden för Internationalens grundande, åtskilliga partier inte bara med hänförelse utan också som något självfallet ha godkänt denna ledning. Hur situationen då skulle ha utvecklats sig, är omöjligt att förutse. Kanhända hade den visat sig ohållbar, men då av andra orsaker än nu är fallet. Ingen demoralisering skulle ha uppstått. Denna består nu främst däri, att ett slags medbrottslighet utvecklats sig mellan Internationalens ledare, deras anställda och ett visst skikt inom de underlydande partierna, vilka dels av materiella och politiska bevekelsegrunder, dels av fruktan att förlora sitt näringsfång eller de fördelar, de åtnjuta, och icke anses som nog revolutionära, många också därför att den militaristiska drillen tvingar dem att utföra allt, som överheten befäller, även sådant, som de ej kunna gilla och som de veta, att icke heller det parti, som de föregiva sig representera, skulle tillåta, om dess medlemmar vore invigda i allt. Det finns också en liten skara, som utför allt, bara därför att det kommer från Moskva, i den övertygelsen att det måste vara så. Det är individer, som aldrig tillhört en rörelse och inte ha en aning om livsåskådning och klassmedvetande. Det är produkter av kriget och efterkrigsåren, som i den ryska revolutionen endast uppskatta den militära segern och visa revolutionens ledare vördnad och blind lydnad endast i deras egenskap av segrare och maktinnehavare. Rörelsen ledes som bekant uteslutande från Moskva, ej endast därför att penningmedlen komma därifrån, utan också emedan "förtroendemän" skickas överallt för att verkställa Moskvans befallningar, men naturligtvis inte som likaberättigade kamrater i den utländska rörelsen för att genom sin erfarenhet befordra densamma, utan som representanter för penninggivarna och makthavarna. Nu är det tydligen ingen slump, att det bland dessa människor inte finns några allvarliga revolutionärer. Blockaden har också bidragit till att man på en tid, då inga ryssar på laglig väg kunde komma in i utlandet, åtminstone ej de som voro kända som revolutionärer, valde de för sin uppgift allra minst lämpliga till ledare för rörelsen i utlandet. Huvudsakligen behövde man personer, som voro nog listiga att undgå polisen ... Det ödesdigra var att man på ett mycket tidigt stadium började betjäna sig av personer, som på den mäktige Sinovjevs uppdrag voro beredda att ljuga för proletärerna och sina egna partikamrater och bedraga dem, som om de hade gjort det på befallning av vilken arbetsgivare som helst. Detta är karakteristiskt för ställningen. Det var ej individer, som i kampen mot tsarismen måst betjäna sig av list och lögn, som så många av ryska revolutionens martyrer, som endast med självövertvinnelse och den avsky, som sådana laster framkalla hos varje värdig människa, kunde förmå sig att under tsarväldets dagar tillfälligtvis taga sin tillflykt till lögnen.

Det inre förfallet, som återspeglar sig i den yttre upplösningsprocessen inom alla kommunistiska partier, visar alldeles tydligt, vart det samvetslösa valet av medel har fört. Det var för övrigt också användandet av sådana medel, som gav upphov till en oöverstiglig klyfta mellan mig och Tredje Internationalens ledare, vars tillvaro jag emellertid upptäckte senare än

de. För dem kunde intet tvivel råda om att jag genom min inställning till arbetarrörelsen, som de tillräckligt väl kände från Zimmerwald, ja genom hela min verksamhet, icke skulle acceptera sådana medel. Bestämmande för mig voro därvid icke endast etiska grunder utan naturligtvis också politiska och pedagogiska. Man kan inte framkalla någon massaktion, om man betraktar massorna endast som verktyg och vill inverka på dessa genom notoriskt mindervärdiga medel och genom agenter, vilka endast genom personligt intresse, medbrottslighet eller i bästa fall genom auktoritetsdrill äro bundna vid sina arbetsgivare.

Genom en dylik ledning förlora massorna all tro, all tillförsikt till sig själva och den revolutionära utvecklingen och all revolutionär hänförelse, men bli också djupt demoraliserade, emedan det, som skulle vara deras ideal, värt att sträva till med ansträngning av alla klassens och den enskildes krafter, förvandlas till ett intrigspel, till medel för vissa personer att göra karriär. Genom en sådan inställning blir naturligtvis arbetarmassornas andliga och vetenskapliga uppfostran helt och hållet försummad. De skrifter, som efter moskovitiskt mönster och på befallning av kommunismens officiella organ offentliggöras av och spridas på auktoritativt-byråkratiskt vis, äro till innehåll och ton minst av allt ägnade att upplysa massorna. Teser, som uppställas av teoretiskt bildade marxister i Moskva, få en helt annan betydelse, när de predikas i utlandet av Tredje Internationalens agenter eller av inhemska kommunister, vilka, drivna av underdånighet och byråkratism, icke ha den ringaste förståelse för deras användbarhet på icke-rysk miljö. Därigenom kunna arbetarmassorna icke uppfostras till revolutionär kamp, lika litet som genom den vulgära polemik och de personliga angrepp, varmed dessa föregivet vetenskapliga skrifter äro späckade. Det är icke detta som sökes av en undertryckt klass, som berövats möjligheten till bildning. I sitt eget land har man tillfälle och anledning nog att tadla socialdemokratiska partiledningen och fackföreningsledningen. I boken, som kommer från Moskva, säker man något annat. Men får nu den läsande mannen se, att samma fel och samma kompromisser begås av dem, som beteckna socialdemokratin som förrädare, så har det olyckligaste av allt inträffat: arbetaren tror inte längre på vad han läser.

Antingen blir han avogt stämd mot rörelsen eller, vad som är ännu värre, det uppstår mellan honom och ledarna ett slags medbrottslighet, han upprepar det som han ej tror på. Utan revolutionära massor gör man ingen revolution. Revolutionära åskådningar kan man inte ha, om man inte längre har någon tro på revolutionen ... Lenin har i sin bok "Kommunismens barnsjukdomar" formulerat grundvillkoren för disciplinens upprätthållande inom ett proletärparti och hur detta vinner styrka. För det första, heter det, genom klassmedvetande hos proletärernas förtrupp, hängivenhet för revolutionen, disciplin, uppoffring och hjältemod, för det andra genom förtruppens förmåga att förena sig, ja till en viss grad sammansmälta med de bredaste lagren av de arbetande massorna, i synnerhet proletariatet, men även de icke proletära arbetande massorna. Som tredje villkor anför Lenin en riktig politisk ledning, varvid han understryker, att de bredaste folklagren på grund av egna erfarenheter måste känna sig övertygade om riktigheten av den politiska ledningen. Finnes hos de arbetarmassor, som ledas av Kommunistiska Internationalen, ens skenet av en sådan övertygelse?

Denna rörelses ledare bry sig också ytterst litet om massorna. Om massorna talar och skriver man visserligen stundom, men de behandlas endast som verktyg, och de betrakta själva sin nationella ledning som ett organ, som mottager både medel och befallningar från Ryssland. Från Moskva föreskrives strategin av ansvarlösa agenter, som manövrera bakom ryggen icke blott på massorna utan på partimedlemmarna själva. Om då ett blodigt nederlag eller ett totalt misslyckande blir följd, så kastas skulden för den egna taktiken på några ledare, som avsättas, varefter andra utnämnas i deras ställe. Plötsligt får man veta, att ifrågavarande personer, som ännu i går voro de enda, som förklarades värda massornas förtroende, i dag inte äro annat än förklädda socialdemokrater, "socialpacifister" och dylikt. Av deras efterföljare gör man ännu fogligare verktyg, i det man förskaffar dem den tillfredsställelsen att få skymfa

och vanhedra de ännu i går så allsmäktiga ledarna, att få släppa lös de småaktigaste instinkter, som kunna alstras av ett krypande sinnelag i förening med lusten att komma sig upp. Då pratas det, ironiseras, skvallras, ljuges, och allt detta anses alldeles naturligt. Det tunna lager av proletärer, som stå i något slags kontakt med kommunismen, drages med in i skvallret, men de andra, de som äro i periferin, stötas bort. Ingenting skadar mer ett revolutionärt parti än övertygelsen, att det i dess leder går till på samma sätt som hos de andra partierna eller mycket värre. För uppkomsten och utvecklingen av en revolutionär stämning äro de socialekonomiska förhållandena avgörande, och för anslutningen till ett politiskt parti dess anseende. Mest av allt skadas partiets anseende av lögner och intriger. Nöden kan tvinga den enskilde att tåla lögnen, ja till och med använda den, men ingen klass eller grupp kan frivilligt upphöja lögnen till sitt kampmedel, i all synnerhet icke den klass, vars historiska uppgift det är att omskapa de samhälleliga förhållandena ... Om inte medvetet, så skall klassen dock städse instinktivt veta att avhålla sig från sådana medel.

Det tragiska med våra dagars socialism är, att Andra Internationalen allt ifrån krigsutbrottet systematiskt inte bara förstört sitt eget verk utan också genom sin urartning slagit i spillror vad som fanns hos massorna av tro och tillförsikt och som frambragts genom socialismens världs befriande idéer. Tredje Internationalen har genom sina metoder hos massorna ej endast i brodden förkvävt tron på revolutionär massamverkan utan också genom den sorgliga åskådningsundervisning, som den erbjuder, hos proletariatet, hos den bättre delen av mänskligheten, på det svåraste skadat den ryska revolutionens prestige och försvagat tron på mänsklighetens befrielse ur det kapitalistiska slaveriet.

Innan Kommunistiska Internationalens förfall ännu var så påtagligt, sökte de mera naiva och ärliga utlänningarna förklaringen till de obegripliga, för proletariatet högst skadliga åtgärderna, i de ryska ledarnas bristande kännedom om förhållandena. Med sorglig enformighet ha de alla hängivit sig åt samma illusion. De reste till Moskva för att ”upplysa” och tvingades småningom att inse, att det inte var fråga om ett system, att det här inte gällde att lära känna det verkliga tillståndet och ännu mindre att låta andra veta om det. Rapporterna skulle vara avfattade i en viss anda, annars förkastades de som socialdemokratiska. De till utlandet sända agenterna äro till för att där förfäktas och utsprida icke vad som är sant utan vad som passar de ryska ledarnas fraktionsstrategi. I den självmördande taktik, som dessa ledare påtvingat det internationella proletariatet, drivas de av ett övermod, som genom den ryska revolutionens seger stigit över sina bräddar. Möjligheten att saklöst kunna begå de grövsta fel och genom tusen organ få dem framställda i en förskönande dager satte liksom kronan på ett system, som vittnade om karaktären hos de personer, som voro dess upphovsmän. Hos Lenin voro dylika medel verkligen medel, som skulle tjäna ändamålet, för honom voro verkställarna av hans dispositioner, agenterna, icke medbrottslingar. Han behövde dem och lät dem tjäna en stor sak, som enligt hans åsikt även kunde tjänas med eljest otillåtliga medel. Men vart och ett av hans verktyg kände avståndet, kände vem han hade att göra med. Detta avstånd i förhållande till ledarna existerar icke längre: en personlig medbrottslighet har uppstått. Varje agent vet, att han främst måste tjäna sin uppdragsgivare och dennes personliga ärelystnad och hemlighålla hans fel.

Detta är det viktigaste skälet till att alla, som äro väl förtrogna med förhållandena inom Kominterns ledande kretsar, äro övertygade om att så länge den internationella kommunistens ledning ligger i händerna på de nuvarande maktavarna, kan det icke bli tal om en sund kommunistisk rörelse.

*

När Kommunistiska Internationalen under Sinovjevs ledning började fungera, föreföll det mig egendomligt, att vid kommitténs sammanträden, som höllos hos mig och till vilka Sinovjev brukade komma från Petersburg, inga andra än rent administrativa frågor behandlades.

Visserligen spelade de yttre förhållandena: lokal för byrån, medlemmarnas förplägnad o. s. v., vid denna tid en betydande roll; men att man alls inte berörde politiska frågor eller, om jag föreslog deras dryftande, endast i förbigående snuddade vid dem, frapperade mig dock, liksom valet av medlemmar i kommittén. Jämte de mest beprövade medlemmar i det ryska kommunistiska partiet invaldes också helt obekanta, ja mindervärdiga element, som aldrig förut haft att göra med det internationella arbetet, icke en gång med rörelsen i allmänhet, okunniga individer, som darra inför överheten. En av dem försvann också mycket snart från skådeplatsen och, som det påstods, icke med tomma händer. —

Vid ett byråsammanträde förklarade Sinovjev, att ryska kommunistiska partiets centralkommitté hade beslutat att i anledning av händelserna i Ungern upprätta filialer av Kommunistiska Internationalen, bland andra även en i Ukraina. ”Dit måste vi sända en särskilt inflytelserik medlem”, betonade ordföranden. ”Vi ha utsett Balabanoff därtill. Hon skall förestå den ukrainska byrån med hjälp av Rakovsky och Sadoul.”

”Varför just Balabanoff?” frågade jag helt mekaniskt utan att tillmäta frågan någon större vikt, ”varför inte någon annan?” — ”Det är fråga om en post, som man endast kan anförtro åt en kamrat, som har ett mycket bekant namn. Den verksamhet, som man kan utveckla från Ukraina, är mycket viktigare än byråarbetet i Moskva ...”

”Jag skall tänka på saken”, sade jag i avsikt att tala med Lenin därom. Särskilt brådskande syntes mig frågan icke vara, så mycket mindre som utförandet av besluten då brukade dra ut på tiden. Emellertid slog det mig, att Sinovjev såväl under sammanträdena som också privat syntes vilja påskynda min avresa. När jag tillfälligtvis nämnde denna omständighet för en gammal bolsjevik, sade denne: ”Tror ni inte att Sinovjev vill bli av med er?” En psykologisk fingervisning om vad det gällde, fick jag kort därefter av en rysk medlem av exekutivbyrån. När denne i anledning av ett byråsammanträde kom till mig och vi sutto och pratade, medan vi väntade på de andra medlemmarna, berättade jag på skämt för honom, vad den andre sagt. ”Ja, Angelica”, sade han leende, ”ni har det stora felet eller den stora förtjänsten — hur man vill kalla det — att ni känner alla Internationalens medlemmar personligen och inte vill politiskt samarbeta med dem, som ni anser vara personligt mindervärdiga.” Denna förklaring föreföll mig riktig och motsvarade också i det stora hela min inställning. Om de, som önskade bli mig kvitt, hade talat lika öppet och utan att tillgripa intriger och knep, som man brukade använda under den gamla regimen, när man icke tilltrorde sig att förflytta en ”ämbetsman”, vad hade då icke allt kunnat undvikas? Att man icke hade mod därtill utan träffade organisatoriska överenskommelser på samma sätt som byråkrater och intriganter, det var det karakteristiska.

När jag mellan fyra ögon begärde Lenins råd, naturligtvis utan att antyda den personliga bakgrunden, sade han: ”Jag skulle avgjort råda er att resa till Ukraina. Därifrån kan ni framgångsrikt bedriva er internationella verksamhet. Det gäller också framför allt att rädda Donetsbäckenet.” Han pekade på Ukrainas karta och framhöll den betydelse, Donetsbäckenets besittning, som nu hotades av Denikin, hade för Sovjetrepublikens bestånd. ”Det är heller icke sagt, att alla de bästa kamraterna måste stanna i Moskva; just i Ukraina avgöres vårt öde.” -

I Ukraina väntade mig ett mångsidigt arbete. Jag representerade Rakovsky i utrikeskommissariatet och deltog sålunda i regeringens arbeten, förestod den internationella byrån och deltog i agitationsarbetet. Att vara sekreterare i Internationalen och heta Angelica Balabanoff betydde då för tiden oinskränkt makt, som jag endast så till vida gjorde bruk av, som många formaliteter, som förorsakade andra oändliga trakasserier, av mig överhoppades eller hastigt avfärdades. Aldrig har jag i Ryssland utanför Kommunistiska Internationalen träffat på det minsta sabotage, på intet område, varken i de högsta sovjetinstanserna eller hos dem, som förrättade det mest materiella och obetydliga arbete. Däremot har jag först i Ryssland lärt mig inse, vad personligt inflytande, vad ett namn kan betyda. Nu var det

visserligen då för tiden nästan utan undantag fråga om verkligt övertygade medarbetare, för vilka den personliga hängivenheten för saken icke var mindre bestämmande än rangordningen. När jag en dag frågade en chaufför, huru det kom sig; att jag aldrig behövde vänta på en automobil, medan andra hade stor svårighet att få tag i en, svarade han mig: ”Kamrat Balabanoff, ni arbetar mer än jag. Om morgonen hämtar jag er, sent på kvällen kör jag er tillbaka från mötena. För vem skulle vi arbeta, om inte för er ...?” I Ukraina voro förhållandena då för tiden med avseende på organisation och punktlighet mycket mer efterblivna än i Moskva, men också där gick allt i lås inom mitt verksamhetsområde. Ända tills Kiev utrymdes (1920), utvecklade jag en livlig verksamhet i Ukraina. I en liten villa i Kiev befann sig Internationalens sekretariat eller snarare dess politiska avdelning. Där bodde jag också tillsammans med mina medhjälpare. På våren 1919 måste vi lämna Kiev; de vita hade ryckt fram i stadens omedelbara närhet. Ett par dagar efter att jag lämnat staden tillsammans med mina medarbetare och Rakovskys hustru, ryckte de in ... Rakovsky stannade till sista ögonblicket i Kiev. Så mycket mer förvånade det mig, när jag märkte, att man i Moskva behandlade honom högdraget som en ”besegrad”. Jag kunde inte fatta, att en revolutionär regering kunde låta en trogen, tapper medkämpe umgälla motståndarens militära övermakt. — Jag begav mig till Lenin för att framhålla orättfärdigheten i detta handlingssätt och Rakovskys stora förtjänster. Det var nu — liksom senare i ”fallet Trotski” — fråga om den ställning bolsjevikerna intogo gentemot alla mensjeviker; att utnyttja deras förmåga och deras svagheter, så länge man behöver dem, för att sedan vid första lägliga tillfälle göra sig av med dem. Rakovsky hade hastigt och grundligt anpassat sig efter bolsjevikerna, och jag tror, att hans politiska inställning icke har ändrats utan att han mycket grundligt tillägnat sig både militarismen och den bolsjevikiska terminologin. Vad som städse berört mig osympatiskt hos Rakovsky, Trotski och andra bolsjevismen och revolutionen varmt hängivna f. d. mensjeviker, är det sätt, varpå de, sedan de kommit till makten, behandlat forna medarbetare, ja lärjungar och efterföljare. Om revolutionens intressen så kräva, bör man visst inte låta hänsynen till forna likatänkande utöva något inflytande; men detta får icke ske för att vinna popularitet och applåder från massorna på bekostnad av besegrade kamrater och sitt eget förflutna.

Till och med så tappra män som Trotski och Rakovski ha icke förmått visa ett sådant mod ...

När jag kom tillbaka till Moskva, fann jag mycket förändrat i Kommunistiska Internationalen utan att fatta orsaken. Innan jag reste, frågade mig Sinovjev, vad jag skulle tycka om, ifall man under min frånvaro gav Sovjetrepublikens förre representant i Schweiz i uppdrag att vikariera för mig i Moskva. Jag hade ingenting att invända däremot, tvärtom. Denne man var bröstsjuk, nervös och kände missräkning över förlusten av sitt representativa ämbete. Interimsutnämningen kunde bli en compensation och skulle inte komma att ställa stora anspråk på hans fysiska krafter. Efter min återkomst till Moskva märkte jag ganska snart, att mitt återvändande icke var vidare behagligt för min vikarie, och att man gjort och fortfarande gjorde mycket bakom min rygg. För att möjliggöra detta hade man utnämnt en s. k. liten kommitté, som hade att verkställa centralkommitténs beslut. Till denna lilla kommitté valde man naturligtvis inga beprövade, kvalificerade revolutionärer utan tvärtom blinda, helst militäriskt drillade verktyg. Utan att fullständigt genomskåda situationen förstod jag mycket snart, att jag inte kunde göra någon nytta i Kommunistiska internationalens sekretariat, och beslöt att hellre använda min tid till en agitationsresa. Centralkommittén antog genast mitt förslag. Under tiden hade emellertid Moskvas yttre läge tillspetsats: de vita hade trängt fram ända till Orel. Hela ryska kommunistiska partiet mobiliserades, även icke värnpliktiga medlemmar och i synnerhet partiets spetsar. Moskva, den röda huvudstaden, var omedelbart hotad; det gällde då att utveckla en jättepropaganda. Man fattade beslut om en ”partivecka” för att värva nya medlemmar. Fyra, fem å sex möten brukade jag hålla varje dag. Den fara, som hotade revolutionen, förlänade oss alla en otrolig uthållighet. Naturligtvis förlorade jag all lust att lämna Moskva under sådana förhållanden och skrev till centralkommittén för att bli befriad från resan. Till min förvåning fick jag ett meddelande, att centralkommittén hade be-

slutat, att jag omedelbart efter partiveckans slut skulle resa till ett sanatorium. Jag skrev till centralkommittén, att jag ännu inte kände mig sjuk eller gammal och i synnerhet inte arbetsoduglig nog för att ta permission. Under nära tjugو år hade jag varit verksam i rörelsen och helt självständig, utan att det någonsin fallit mig in att ta ferier. Ferier? Från vad? Från sin egen sak? Och nu i Ryssland under en sådan tid? Jag tackade för omtanken men bad, att man skulle anvisa mig ett arbete, där jag hade möjlighet att ställa hela min kraft till rörelsens förfogande.

*

Några veckor senare, när all fara var överstånden, meddelade mig den dåvarande partisekreteraren, Sovjetrepublikens nuvarande representant i Berlin, *Krestinsky*, att centralkommittén hade beslutat sända mig på agitationsresa till Turkestan. Valet av plats förvånade mig. Partisekreteraren genmälde då:

”Ja, men just dit måste vi sända en förmåga med ett namn.” — ”Men vad har det namn, jag erhållit genom min verksamhet i Västeuropa, med Turkestan att göra? Jag är ju ingen primadonna — befolkningen där borta behöver lämpligare krafter ...”

Vid denna tid förfogade Ryssland över en agitationsapparat som intet annat land. Endast ett parti, som innehar makten, kan åstadkomma något så stort. De tåg, som användes för att sprida agitationen och agitatorerna ända till Rysslands avlägsnaste hörn, kunna tjäna som symboler för landets läge och för Sovjetkretsarnas subjektiva inställning vid denna tid. Ehuru Ryssland genom den yttre blockaden och sabotaget inom landet tvingats till de största umbäranden, ägde de dock enstaka oaser, i vilka kulturens grenar bragtes till full utveckling. De bästa förmågorna koncentrerade sig på detta. Så förhöll det sig med den andliga näring, propagandan, som man trots alla svårigheter sökte tillföra massorna. Tusentals lokomotiv ”lågo nere” och icke sällan var det omöjligt att forsla den på landet mödosamt hopsamlade spannmålen in till städerna, där man längtansfullt väntade på den, men för propagandan kunde dock under utsägliga offer de mest underbara tåg ställas i ordning. Redan deras yttre skulle länka befolkningens uppmärksamhet på dem: revolutionära sentenser och symboler, glada, förhoppningsfulla ord, brokiga fanor ... Men ännu mer än det yttre rörde dessa tågs utrustning deras ändamål. Vart och ett innehöll ett tryckeri — en daglig tidning skulle utges under resan — en radioapparat, en kinematograf och ett rikhaltigt bibliotek. Tåget hade order att stanna på alla något så när betydande platser, och allt vad det innehöll skulle förevisas för befolkningen. Propagandatåget hade ytterligare en uppgift. Med varje tåg reste två representanter för varje kommissariat, som bland befolkningen skulle meddela åskådningsundervisning i tillämpningen av sovjetdekreten. Samtidigt skulle de kontrollera ifrågavarande institutioner. Med varje propagandatåg följde dessutom en besvärinstans. Huvudvikten låg vid den muntliga propagandan, vilket med hänsyn till det stora antalet analfabeter var naturligt. Detta arbete skulle jag leda på tåget till Turkestan. I och för sig hade jag stor lust för sådan propagandaverksamhet. Den gav mig ju möjlighet att ej blott vara till gagn för Sovjetrepubliken och Kommunistiska internationalen utan även att lära känna befolkningen och dess stämning. Jag hade också stor glädje av de agitationsresor, som jag senare gjorde i Sydryssland och Volgaområdet. Men varför just till Turkestan?

Under tiden ägde de förberedande sammanträdena rum i min bostad. De representanter för kommissariatet, som skulle följa med på resan, förelade oss de föredrag, de skulle hålla på de olika platserna. Vid detta tillfälle fick jag en god inblick i Sovjetrysslands administrativa liv. Förberedelserna voro komplicerade och resan måste då och då uppskjutas. Allt oftare fick jag höra av mina vänner och partikamrater att min resa hade beslutats för att man skulle bli av med mig. Detta fäste jag mig ej alls vid. Jag övertygades ännu mindre av den invändningen, att jag ej skulle stå ut med resan, att månad efter månad bo i en järnvägsvagn, att arbeta dag och natt och att utsätta mig för smittofaran, som då ej var obetydlig. Mina kamrater menade

att min personliga risk ej stod i rimligt förhållande till den nytta, som Turkestans befolkning skulle kunna draga av min resa. Senare fick jag veta, att en mycket ansedd medlem av partiet t. o. m. skriftligen meddelat Lenin sin indignation över att man för att skjuta mig åt sidan satte mitt liv i fara. Att betänka mig enbart av hänsyn till min personliga säkerhet skulle aldrig fallit mig in, emedan jag ansåg mig mycket kraftigare än vad jag såg ut att vara och dessutom ansåg fysisk fara som en självklar följdföreteelse till varje verksamhet, i vilken man helt går upp. Under tiden började den blockad, som i årtal hermetiskt avstängt Ryssland från Europa, att lättas. Det låg då nära till hands, att de olika ländernas socialister skulle ta tillfället i akt och komma till revolutionens land. Min hetaste önskan skulle äntligen gå i uppfyllelse: Revolutionens heliga, plågade och förtalade land skulle kunna besökas av dem, som i utlandet understödde dess sak, av dem som i utlandet skulle föra den vidare ... Ett nytt liv tycktes ta sin början för oss alla. — I detta sammanhang påpekade några kamrater för mig, att min resa till Turkestan nu förlorat allt berättigande. ”Om ni varit borta skulle man säkert återkallat er till Moskva”, menade de, ”är det icke då meningslöst att just nu resa så långt?”

Då man trots allt, som hände i min omgivning och allt som sades mig, ännu ej ville tillstå att resan blott skulle tjäna ändamålet att avlägsna mig från Moskva, fann jag det lämpligast att ta upp saken till diskussion i exekutivkommittén, som då hade sammanträde i Petersburg. Först sedan jag begärt ordet, stod intrigspelet klart för mig. Jag hade ej talat till slut, förrän Sinovjev började sända små lappar till höger och vänster. Rollerna fördelades bland de närvarande. Han ville som vanligt ej synas utan låta invändningarna komma från andra håll. På grund härav vände jag mig till exekutivkommitténs ordförande och frågade: ”Finns det verkligen ett plausibelt skäl till att just nu sända mig tusentals kilometer från Moskva? Just nu, när vi vänta besök av partikamrater från Italien och England?”

”Ja”, sade Sinovjev, ”resan till Östern är ytterst viktig.” ”I vad avseende då? Jag har aldrig hört något om ändamålet med resan eller något om mina befogenheter.” — ”Det skall ni få veta i Moskva.” — ”I Moskva? Har man ej alltid sagt att Exekutivkommittén skall avgöra den saken? Jag kan ej se något skäl för min resa till Östern. Om jag någonstades utövat inflytande, så har det varit i västern. För de västeuropeiska partierna kan jag betyda något, men ej i Turkestan, där man varken känner eller förstår mig. För de västeuropeiska arbetarna finns det för ögonblicket blott två namn, två symboler, som hos dem kunna framkalla djup vördnad och stor offervilja och

sporra dem till handling: det är Lenin och Trotski. Mitt namn däremot måste räknas bland dem, som hos proletariatet väcker till liv minnet om en människa, som under årtionden kämpat i dess led och som blivit sig själv trogen; därför skulle mitt ställningstagande i ett avgörande ögonblick kunna påverka och uppmuntra arbetarna.” Mitt påstående att det i Ryssland endast fanns två namn för vilka världsproletariatet skulle vara i stånd att gå i elden och ej hade talat om åtminstone tre för att tillfredsställa Sinovjev, avgjorde mitt öde. Sinovjev var ytterst nervös, och under det han alltjämt skrev lappar till sin omgivning, sade han: ”Nåväl! Vi behandla frågan vid sammanträdet i morgon eftermiddag.” -- Kort därpå kallades jag till telefonen. Kronstadts partikamrater hade hört talas om att jag var i Petersburg och bådo mig enträget att medverka vid ett möte i Kronstadt tillsammans med ordföranden i allryska exekutivkommittén, Kalinin. ”Mycket gärna”, svarade jag, ”om jag endast är säker på att kunna komma tillbaka till Petersburg i tid till exekutivkommitténs sammanträde.” ”Ja, vi skola göra allt för att ni skall kunna återvända till Petersburg i tid.” — ”Nåväl, jag ger definitivt besked i morgon. Jag skall fråga Sinovjev, när sammanträdet börjar, och skall i övrigt göra mitt bästa.” — Mina tankar voro redan vid mötet följande dag. Jämförelsen mellan det politiska läget i Kronstadt sista gången jag var där, före oktoberrevolutionen, och nu försatte mig i ett särskilt gott lynne. ”Tror ni, kamrat Sinovjev, att jag kan ta risken att i morgon förmiddag resa till Kronstadt? Jag kommer väl inte för sent till exekutivkommitténs sammanträde?” ”För sent? Mötet i Kronstadt äger rum kl. 11 och vårt sammanträde börjar

först kl. 5 på eftermiddagen. Naturligtvis hinner ni med det.” — Samtidigt ombads jag att tala vid en fest i Smolny. Avsikten var att inför kvinnor, som icke blott icke tillhörde partiet utan som anhöriga till de tidigare privilegierade klasserna t. o. m. voro fientligt sinnade, klargöra det nödvändiga i att med alla krafter och oberoende av alla offer deltaga i försvaret av Sovjetryssland. En gammal kvinnlig bolsjevik bad mig enträget åtaga mig föredraget. ”Det är första gången vi vågat anordna ett dylikt möte, och vi ha varit synnerligen angelägna om att just ni skulle tala.”

Nästa morgon snöade det ymnigt. Hur kunde jag vara säker på att i rätt tid komma tillbaka till Petersburg? ”Det äger rum ett sammanträde, vid vilket jag nödvändigt måste deltaga”, sade jag till kamraterna i Kronstadt, när de åter bådo mig komma, och jag kan ej påtaga mig ansvaret för min frånvaro. Då jag ej har någon absolut säkerhet för att ni i rätt tid kan befördra mig åter till Petersburg, ber jag er att ej räkna med mitt tal. Jag kommer hellre en gång speciellt till er från Moskva.” Då jag sålunda uppgivit resan till Kronstadt, kunde jag ställa mig till Petersburgs kvinnoorganisations förfogande. Det tal, jag då höll och de intryck, det framkallade, har av psykologiska skäl varken jag eller mina åhörare helt kunnat glömma.

Smolny var förr ett institut för de högre klassernas döttrar, där dessa uppfostrades till ett parasitiskt och konventionellt levnadssätt. Även jag hade på sin tid vuxit upp vid ett liknande institut. Motsatsen mellan å ena sidan vad jag skulle blivit om ej den revolutionära åskådningen ryckt mig ur denna miljö och givit min tillvaro berättigande och mening och mig själv möjlighet att med en stor rysk tänkare säga: lev ej ditt liv utan att göra nytta, samt å andra sidan vad jag blivit, fyllde mig med den inre stämning, som verkar besmittande på åhörarna även om dessa känna helt annorlunda. I mitt tal formade sig den inre upplevda jämförelsen mellan mitt personliga förflutna och framtiden sig till en jämförelse mellan det gamla och det nya Ryssland....

Jag vet icke, om det ofta lyckats mig att övervinna så starkt psykologiskt motstånd som just i detta tal. De flesta åhörarna hade kommit till föredraget i en hatfylld eller likgiltig stämning. ”Vad skall då denna representant för den bolsjevikiska klicken ha att säga oss? Hon skulle bara vara i våra kläder”, tänkte väl de flesta av dem, som nödtvungna eller av nyfikenhet eller kanske i hopp om något löfte om materiell lättnad — Petersburgs befolkning led just då obeskrivlig nöd — hade infunnit sig. — Vid denna tid förorsakade mig varje tal en stor fysisk smärta. Det var inte bara hungern, som plågade mig. Hela organismen syntes vilja protestera mot de krav, jag ställde på den utan att kunna tillfredsställa dess mest elementära anspråk. Smärtorna voro synnerligen svåra, när jag talat länge och levt mig in i mitt tal lika intensivt som mina åhörare. När jag kommit till slutet och överväldigande applåder tillkännagåvo åhörarnas bifall, kunde jag ej utan vidare lämna salen. Det var bruk i Ryssland — i synnerhet vid denna tid — att förelägga en talare skriftliga frågor eller invändningar. Även jag måste vänta för att besvara eventuella frågor. Tusentals strålande ögon omgåvo mig, men jag hade själv endast en önskan, att ett par minuter få vara ensam för att på något sätt lindra mina plågor.

Det var icke ansträngningens heta svettpärlor utan de fysiska plågornas kallsvett, jag torkade bort från min panna...

Först när jag läst igenom lapparna, vilka samtliga gåvo uttryck för instämmande, lämnade jag salen. Två kamrater bjödo mig armen. Ordföranden vid mötet yttrade då: ”De lappar man i dag adresserat till eder, höra hemma på revolutionens museum.” På en av dem hette det: ”När min dotter beslöt att gå med den röda armén till fronten, förbannade jag henne, men nu, när jag hört kamrat Balabanoff, förstår jag och välsignar henne ...” En annan skrev: ”Om detta är kommunism, välsignar jag de umbäranden och de lidanden, som revolutionen orsakat mig och min familj ...” Jag fick flera lappar med liknande innehåll.

Jag var för sjuk för att begiva mig till mitt hotell och tänkte därför vänta i Smolny, tills

exekutivkommittén skulle sammanträda. I korridoren såg jag samtliga exekutivens medlemmar. Det visade sig emellertid till min stora överraskning, att ordföranden hade sammankallat medlemmarna till ett mycket tidigare klockslag än vad som ursprungligen varit meningen. Till mig hade han uppgivit klockan fem, men i verkligheten hade den fråga, som intresserade mig, avgjorts redan klockan tre. Man hade beslutat, att jag skulle resa till Turkestan. Jag förklarade, att jag skulle vända mig till partiinstanserna och ej foga mig i detta beslut. Några dagar senare fick jag av en händelse veta, att exekutivkommittén hade sammanträde utan att jag, Internationalens sekreterare, hade någon aning om det! I tron, att det rörde sig om ett missförstånd, begav jag mig till sammanträdet. När det var slut, gick jag fram till ordföranden och frågade honom bl. a., vad exekutivkommittén beslutat om min resa. ”Er resa? Exekutivkommittén har beslutat att taga avstånd från den, men ni kommer att förlora er post som sekreterare i Kommunistiska internationalen. Har Trotski ännu ej talat med er om den saken? Han har fått det i uppdrag. Tala därför med Trotski.” Denna fega metod att skylla på en tredje framkallade hos mig en sådan känsla av äckel, att jag mottog första delen av meddelandet helt likgiltigt. Denna hänvisning belyste ett helt system: aldrig mod att påtaga sig ett ansvar, alltid omvägar och tredje personer, med hjälp av små eller stora lögner! Vad hade Trotski med denna sak att göra? Man hade endast åberopat sig på honom för att undgå obehaget av en omedelbar motivering. Naturligtvis föll det mig icke in att i detta sammanhang tala med Trotski om saken. Affärens psykologiska bakgrund stod nu helt klar för mig . . .

Några dagar senare återvände Radek från sin fängelsevistelse i Berlin till Moskva. Han var upprörd över min likgiltighet, framför allt emedan han kände till de västeuropeiska partiernas ställning till mig och emedan han vid denna tid över huvud var motståndare till ordförandens i den Kommunistiska Internationalen självhärskardöme. Då han dessutom hade ett visst inflytande bland de ledande kretsarna inom partiet, använde han sig av Sinovjevs tillfälliga sjukdom för att genomdriva åtskilligt, som i dennes närvaro ej hade varit möjligt. Från första dagen av sitt inval i exekutivkommittén hade Sinovjev undertecknat alla upprop. Efter en anmärkning av Radek inskränktes detta ofog. Egentligen var detta helt likgiltigt. Hur uppropen än voro undertecknade, voro de dock alltid huvudsakligen författade av Sinovjev. Ingen av hans medhjälpare tillkallades eller råd- frågades på något sätt. Regelbundet fick jag först genom tidningarna i Moskva veta, vad Sinovjev publicerade i Petersburg i den institutions namn, i vilken jag på dagen för dess grundande utnämndes till sekreterare.

*

”Hur mår ni, kamrat Balabanoff? Jag har hört att ni ej är riktigt kry”, sade mig en obekant röst i telefonen. ”Vem talar jag med?” — ”Det är Sinovjev. Jag ämnar besöka er ... För övrigt har centralkommittén beslutat att ni skall återupptaga ert arbete i exekutivkommittén. Rakovsky har fått i uppdrag att tala med er.”

Samma känsla, som första meddelandet och hänvisningen till Trotski framkallade hos mig, kände jag nu åter vid hänvisningen till Rakovsky. Alltid samma undanflykter och påverkningar genom personlig sympati eller vänskap i stället för verkliga besked!

Direkt motbjudande var den omständigheten att Sinovjev, med vilken jag ej hade någon närmare personlig beröring, så där helt plötsligt bekymrade sig om min hälsa och ville besöka mig . . .

Det visade sig, att centralkommittén enstämmigt reviderat sitt beslut om mitt entledigande och lät mig genom förnyad utnämning åter bli medlem av exekutivkommittén. Detta var en kompromiss, varigenom exekutivkommittén, som jag nu tillhörde som medlem men ej som sekreterare, skulle kunna behålla mitt namn och min medansvarighet. Men samtidigt berövades jag inblicken i de inre angelägenheterna långt mera än tidigare, och jag stod sålunda ej längre i vägen för Sinovjev. Samtidigt föreslog man mig en ledande befattning i bildningsarbetet vid den röda armén. Här placerade man alla dem, som man ville ge en

komensation eller reträttplats. Detta förslag avvisade jag, emedan innebörden i denna ”komensation” var mig osympatisk. Vad exekutivkommittén beträffar, förklarade jag mig solidarisk med centralkommitténs beslut utan att dock göra mig någon illusion om fruktbart samarbete. Men vad jag bestämt avvisade, var förslaget att jag skulle delta i exekutivkommittén som Internationalens italienska ”korrespondent”. — ”Vi ha tänkt, att det hos oss skulle vara ungefär på samma sätt som i Första Internationalen: de enskilda medlemmarna voro korrespondenter, representanter för de olika länderna”, meddelade mig flera gånger helt privatim en av mina vänner. ”För min del kan det ej komma i fråga”, svarade jag, ”jag kommer aldrig att representera något parti, med vilket jag ej står i direkt kontakt och från vilket jag ej erhåller några direktiv och med vilket jag sålunda ej kan dela något ansvar”. Jag höll fast vid denna mening ej mindre av politiska än av moraliska hänsyn, och avhöll mig därför att, trots det mandat, som italienska partiet just vid denna tid hade anförtrott mig, underteckna något å dess vägnar eller i dess namn avgiva en röst, som kunde förplikta det till något. Först senare förstod jag, i vilket läge det italienska partiet och jag skulle råkat, om jag gått med på förslaget. Som medlem av ryska kommunistiska partiet hade jag varit tvungen att i frågor, som rörde den italienska rörelsen, underkasta mig det ryska partiets beslut och göra dessa ej blott till mina utan även till det italienska partiets.

Västeuropeiska socialister i Ryssland.

De första utlänningar, som besökte Ryssland, voro medlemmarna av en engelsk studie-delegation. Till denna hörde Clifford, Allen, Turner, Williams, Tom Shaw, fru Snowden, Margaret Bondfield och Bertrand Russel, vilka av det engelska Labour Party hade sänts till Ryssland för att söka taga reda på, vad som egentligen hände där borta samt undersöka huruvida den kampanj, som den borgerliga engelska pressen förde mot Ryssland vilade på fakta. En helt annan inställning hade medlemmarna av nästa delegation, den italienska. Serrati, Bombacci, Pavirani, Vicarca, ja t. o. m. de till höger stående reformisterna, som d'Aragona, Graziadei och Briauchi, hade ej kommit till Ryssland för att kontrollera riktigheten av de rykten, mot vilkas av klasshat präglade tendens de italienska socialisterna redan länge hade reagerat. Nej, de hade blott kommit för att lära, för att inför det svältande och frysande ryska folkets hjältemodiga ståndaktighet begära överseende med det europeiska proletariats passivitet och att inför de ryska folkmassorna och sig själva avgiva det högtidliga löftet att arbeta för att än ytterligare förstärka de italienska massornas solidaritet med de ryska.

Då jag blivit invald i den kommitté, som skulle mottaga engelsmännen, begav jag mig till Petersburg för att söka ordna med en lämplig bostad för dem. Det lyckades mig också att skaffa dem ett snyggt, ljus och svalt hus, som tidigare tillhört en aristokratisk familj. Ehuru livsmedelsproblemet vid denna tidpunkt var ytterst brännande och ehuru försöken till dess lösning vid varje tillfälle sysselsatte de bästa huvudena och tog en dyrbar tid i anspråk, betraktade jag det som en ren bisak. Gästerna voro inga uthungrade proletärer, och en kortare tid skulle de säkert hålla till godo med den genom blockaden påtvingade hungerregim, under vilken miljoner av ryssar sedan år tillbaka måst umbära och lida ... När därför med tiden andra utlänningar kommo till Ryssland och överhopades med allehanda fördelar och läckerheter, insåg jag hur ensam jag stod i min uppfattning om proletär gästfrihet i ett hungrande land. ”Vi äro inga handelsresande, som vilja prångla ut varor. Ingen har heller någonsin påstått att man kan tillkämpa sig frihet utan lidande. Om de västeuropeiska arbetarna kunna vinna den med mindre offer än de ryska, desto bättre. Men det revolutionära Ryssland har ingen anledning att hemlighålla något för dem.” Denna ståndpunkt har jag alltid företrätt samt själv iakttagit eller, i den mån på mig berott, låtit iakttaga alltifrån första gången västeuropéer kommo till Ryssland. Intet har så sårat mig som de utländska socialisternas misstanke, att man sökte hemlighålla något för dem.

Även under den engelska delegationens besök kunde jag iakttaga subjektiviteten i de

mänskliga intrycken. Ehuru bland delegaterna funnos representanter för den yttersta högern inom engelsk arbetarrörelse tog — åtminstone hos dem, som voro av proletär härkomst — den proletära instinkten överhand över de teoretiska betänkligheterna. På det hela taget voro de ej fientligt stämnda mot Sovjetryssland utan förstodo att värda det hjältemodiga, upphöjda och löftesrika i lidandena för befrielsens idé. Till dessa hörde Tom Shaw och Ben Turner. Många bland delegaterna, såsom Clifford, Allen och t. o. m. Wallhead, fördes av anblicken av det dåtida Ryssland tämligen nära kommunismen, ehuru de senare genom demagogin från Kommunistiska internationalens ledare åter stöttes bort. Som en av de medlemmar, som från första ögonblicket voro avogi stämnda mot Sovjetryssland, ja, som t. o. m. kommo från England med förutfattade meningar av fientlig art, var att räkna fru Snowden. Hon hade en klassinställning till allt vad hon såg och sökte få veta i Ryssland. Ej vad revolutionen givit eller sökt giva Rysslands arbetarklass intresserade henne, utan fastmera vad den tagit från de borgerliga. Också var hon den, som mottog alla upplysningar med misstro och som alltid på omvägar ville veta "sanningen". Kyrkornas öde samt frågan, huruvida religionsfriheten och ståten vid gudstjänsten hade bibehållits, intresserade henne ofantligt. "Så nätta och trevliga barnen se ut", sade Ben Turner, när vi foro förbi en skara, som lekte på ett av Petersburgs torg. "Barn, finns det över huvud ännu barn i Ryssland!" inflikade fru Snowden, som satt i samma bil ... En annan medlem av delegationen berättade för mig på fullt allvar och i tonen hos en människa, hos vilken tvivlet ersatts av kunskap, att det hade varit honom en oerhörd lättnad att från borgerligt håll få bekräftelse på det lögnaktiga i ententepressens påståenden, att man i Ryssland högg fingrarna av barn och lade dem i soppan ...

Efter en veckas uppehåll i Petersburg avreste vi alla till Moskva.

*

En natt fick jag telefonmeddelande från Petersburg, att den italienska delegationen av representanter för partiet, fackföreningarna och kooperationen, till vilken även ett par borgerliga specialister hade anslutit sig, redan befann sig i närheten av gränsen och kunde väntas en av de allra närmaste dagarna. Morgonen därpå avreste jag med extratåg för att möta dem. De, som då kommo, kunde med skäl ställa anspråk på gästvänskap från det revolutionära Rysslands sida. De många exempel på solidaritet, som de redan hade visat den krossade ryska revolutionen 1905, deras uthållighet i kampen mot krig och socialpatriotism, för Internationalens räddning, deras lidelsefulla försvar för det förtalade och bojkottade Sovjetryssland stodo fullt klara för mig i detta ögonblick av längtans full väntan. I samma ljus stod Serratis svar på en artikel av Mussolini, vari denne gjorde sig lustig över de pilgrimer, som reste till *hungerns* och *lössens* land! Emellertid har han ju senare blivit vän till stormakten Ryssland!

Petersburg var i feststämning. Spontan och djup var glädjen över att äntligen få mottaga meningsfränder, revolutionärer! I alla stadsdelar var det liv och rörelse och överallt hade man dekorerat. Det italienska partiet och särskilt Serrati mottogs som verkliga medkämpar för det hjältemodiga ryska folkets sak.

När tåget kom in, möttes det av Internationalens toner, och då delegaterna stigit av och passerat förbi de oräkneliga massor, som väntade på dem utanför järnvägsstationen, mottogos de av ett stort antal skilda grupper, som var och en spelade Internationalen, vilken därtill samtidigt sjöngs av en oöverskådlig kör. Under det att röda fanor höjdes, den ena efter den andra, ljödo ur tusen strupar ropen: "leve det italienska partiet" och "leve Serrati", och de automobiler, som gästerna endast med möda kunde stiga in i, slungades formligen omkring av mängden. Nu syntes hänförelsen och kontakten mellan de jublande massorna och gästerna antaga en materiell och gripbar form. Man talade ej, man vågade knappast andas för att ej störa stämningen. Det var en vit natt i Petersburg. Man märkte ej att inga stjärnor lyste; i deras ställe fanns det tusenden och åter tusenden av gnistrande ögon och glödande fanor ... Tron, anden hade segrat över de obeskrivliga materiella lidandena. Vad betyda våra offer och

umbäranden, tycktes de tusen och åter tusen läpparna säga, nu ha vi stigit fram i ljuset och med oss hela världens proletariat ...

*

Denna stämning varade hela den vecka, vi befunno oss i Petersburg. En sådan spontan hänförelse hade t. o. m. Petersburg, den ryska revolutionens ärorika vagga, innan dess sällan upplevt och över huvud aldrig senare ... Kommunistiska internationalens ledares beteende gentemot den italienska delegationen lät mig slutgiltigt förstå deras syften och metoder och avgjorde mitt beslut att bryta med dem och draga mig tillbaka samt helt lämna Ryssland. Att jag tre år senare uteslöts ur Tredje internationalen, var endast konsekvensen härav.

I Petersburg tillbragte delegationen omkring 8 dagar. Vi reste alla därifrån till Moskva. Medan vi ännu befunno oss i Petersburg, inbjöd Sinovjev mig tillsammans med alla de radikalaste bland de italienska kamraterna till ett enskilt samtal. Jag tyckte ej mycket om detta, men Serrati sade till mig, att han var mot varje som helst enskilt samtal utan mig. ”I Sovjetrysslands intresse ber jag er att undvika allt, som kan väcka misstro bland delegationens medlemmar. För Sovjetrysslands framtid är det av yttersta vikt, att delegationen avger ett enstämmigt omdöme om förhållandena i Ryssland. Därför, Balabanoff, ber jag er taga hänsyn till det olämpliga i att de enskilda medlemmarna irriteras med olika bemötande eller separata förhandlingar.” Att argumenteringen var riktig, stod genast klart för mig, och jag sökte uppfylla hans önskan att ej låta mig påverkas av de fraktionsmotsatser, som i Italien spelade en ingalunda obetydlig roll för min inställning till de olika partimedlemmarna. Det lyckades mig även att helt kamratligt umgås med de få partilösa och t. o. m. den genom sin ego-centriska revisionism ej särskilt sympatiska Graziadei.

Då vi foro från Petersburg till Moskva, kallades vi av Sinovjev till sammanträde, varvid hans avsikt att splittra det italienska partiet klart kom till synes, men som stötte på ett energiskt motstånd, framför allt från Serrati.

Vid detta tillfälle insåg jag fullt klart, att det för Sinovjev ej gällde att eliminera höger-elementen utan att avlägsna de mest inflytelserika och betydande medlemmarna för att på så sätt lättare kunna manövrera de återstående. För att ett sådant manövrerande skall vara möjligt, måste det alltid finnas två grupper, av vilka den ena kan spelas ut mot den andra.

Då mötet var slut, hade Serrati tack vare sin skarpa intuition genomskådat Sinovjevs baktankar och hans metoder. Bådadera väckte hans avsky. Han sade i beklämd ton till mig: ”Dessa ryssar vilja splittra vår rörelse. Vem kan reda sig mot deras metoder?”

Detta var inledningen till den skicksedigra tragedi, som kostade Serrati hans politiska, senare även hans fysiska liv, och som hjälpte fascismen att undertrycka det socialistiska Italien. Denna tragedi kunna blott de förstå — i Skandinavien finns det tillräckligt många — som själva ha erfarenhet av vad bolsjevikerna förmå, när det gäller att splittra och erövra en rörelse.

I Moskva upprepades försöket att vinna mig och Serrati för splittringen. Serratis fortsatta motstånd beseglade hans öde och satte alla krafter i rörelse mot honom. Då man ej förmådde splittra partiet med Serratis hjälp, sökte man splittra det mot honom genom att sätta i gång en verklig intrig- och förtalskampanj. Man försäkrade sig om bistånd av de italienska kamrater, som voro naiva eller äregiriga nog att tro, att Serratis störtande skulle föra dem till makten.

Vad mig angår, fick jag ett brev från ryska kommunistiska partiets centralkommitté med föreskrifter, hur jag skulle förhålla mig till den italienska delegationen och i vilket jag även påmindes om mina plikter mot det ryska kommunistiska partiet. Bl. a. krävde man av mig, att jag skulle ändra min inställning till den italienska delegationens ryska följeslagare; han skulle behandlas som ”centralkommitténs förtroendeman”. Jag hade nämligen förvånats över att en rysk student, som aldrig hade tagit del i den italienska rörelsen, åtföljde de italienska socia-

listerna. Ännu större blev min förvåning, när jag fick veta, att han hade i uppdrag att lämna redogörelsen för den italienska rörelsen och kontrollera de italienska delegaternas uppgifter! Socialister, som under årtionden arbetat med i rörelsen, och vilka så att säga stått fadder åt den, skulle kontrolleras och utspioneras! Det var alltså ej fråga om en redogörelse av delegaterna från ett massparti utan en redogörelse, som utarbetats av en för Kommunistiska internationalens räkning utsänd agent. Internationalen förberedde på Sinovjevs föranstaltanden i Italien genom intriger och korrupktion splittringen bakom partiets rygg. En sak stod klar för mig: jag skulle i varje fall ej spela någon dubbelroll inför de italienska partikamraterna och betrakta dem, lika litet som andra länders socialister, som mindervärdiga eller på något sätt handla bakom ryggen på dem. Centralkommittén menade dock, att villfarande av denna begäran utan vidare följde av mitt medlemskap i ryska kommunistiska partiet. Jag svarade, att jag sedan årtionden öppet och hänsynslöst hade bekämpat reformismen i den italienska socialismen och att jag ej mottog några föreskrifter över sättet att göra detta!

Bolsjevikernas tillvägagångssätt är till den grad ovärdigt ett proletärt parti, att man ej skulle tro det, om man ej upplevat det. Redan i Petersburg ställdes en resa på Volga under min ledning i utsikt för den italienska kommissionen. Samtliga kommissionens medlemmar beslöt under hänförelse att följa med. Ehuru alla planer vid denna tid stötte på oerhörda tekniska svårigheter, fingo vi genast en utomordentligt väl inredd båt, med vilken vi gjorde en propagandaresa på c:a tre veckor. De enda, som ej kommo med, voro Bombacci och Graziadei, vilka redan av bolsjevikerna utvalts som verktyg för deras manöver mot partiet och Serrati. Alla observerade visserligen, att just dessa båda medlemmar av kommissionen, vilka ogärna avstodo från en nöjesresa, stannade kvar i Moskva. Ingen hade emellertid en tanke på en manöver, en manöver som kostade det italienska partiet dess andliga och organisatoriska enhet och medförde en oerhörd demoralisering inom den italienska arbetarklassen. —

Denna Volgafärd var den behagligaste resa, jag någonsin varit med om. Man är aldrig i så omedelbar, oavbruten beröring med naturen, som när man en längre tid vistas på vågorna.

Atmosfären verkade upplyftande, lugn och försonande. Man kunde dag och natt grubbla över de djupaste problem; man märkte ej hur dagen gick över i natt och natten i dag; Volga var så lugn och majestätisk, vår lilla båt, som för vanlig uppfattning likväl var ganska stor, tycktes alls ej störa dess ro. Vi voro ensamma med den oändligt stora naturen, alla dess hemligheter och dess för oss obegripliga lagar ... Vi uppfyllde våra socialistiska plikter mot medmänniskorna med outtömlig energi och ständigt levande entusiasm. Vid varje station mottogos vi av Internationalens toner, av hänförda massor eller sjungande, jublande barn. Vi besvarade deras hälsning av fullaste hjärta.

Italienarna talade, jag översatte, ryssarna svarade, jag översatte på nytt. Många gånger måste vi gå långt från stranden för att besöka ett barnhem eller någon annan sovjetinstitution. Åsynen av de svältande barnen lockade oss ofta till tårar... En gång blevo vi djupt gripna, då vi hörde den mest kända italienska revolutionära arbetarsången "Vi leva i arbete eller dö i strid".

Jag hade en gång i tiden översatt till ryska denna den vackraste av alla revolutionära hymner, vilken härrörde från Turati. Nu hade barnen lärt sig sjunga den ...

Den första överraskningen i Moskva var Bordigas ankomst. Bordiga är en italiensk kommunist, som häftigt bekämpas av Kominterns officiella instanser, emedan han tar kommunismen på allvar och ej låter sig behandlas som ett verktyg. Att han står fullkomligt fjärran från kampens praktiska krav, var lika påtagligt då som nu. Dessutom stod Bordiga vid denna tid på den antiparlamentariska ståndpunkten, vilken av bolsjevikerna betraktades som småborgerlig. Som antiparlamentarist var han motståndare till Serrati och skulle spelas ut mot denne, ehuru bolsjevikerna betraktade hans metoder som felaktiga och småborgerliga, Serratis som de enda riktiga, marxistiska och revolutionära. Serrati var emellertid en farlig

motståndare till bolsjevikernas splittringsintriger och måste därför oskadliggöras. Bordiga hade varit en pålitlig och anspråkslös medlem av italienska partiet. Det skulle aldrig ha fallit honom in att framdriva en splittring. Bolsjevikerna hetsade emellertid upp hans polemiska anda, och utan att ta honom på allvar gävo de honom så många anledningar att tro, att han hade en ledares egenskaper, att han slutligen trodde det. De läto honom komma på eget initiativ och på egen bekostnad, ehuru italienska partistyrelsen ej valt honom. Allt detta skedde med hjälp av Sinovjevs agenter bakom Serratis rygg. Hans egna föllo honom i ryggen. Då han på kongressen polemiserade mot Lenin, desavouerades han av den italienska delegationens övriga medlemmar. Hela kongressen med undantag av några modiga, självständiga människor, till vilka hörde Kata Dalström, föll över honom, emedan han vågade försvara sin egen och sitt partis ståndpunkt t. o. m. mot Lenin. Den tappre, ansvarskännande revolutionären kämpade som ett lejon mot antagandet av de 21 teser, som på kort tid sprängde alla kommunistiska partier och gjorde dem till ett åtlöje för hela världen. Att kämpa på barriaden, att gå avrättningen till mötes, kräver ej så stort mod, som Serrati visade vid denna tid. Han hånades och smädades av alla. Inför de ryska arbetarna, för vilka han i årtal satt in all sin kraft, betecknades han som opportunist och renegat av en Sinovjevs lejda agenter, av servila vasaller, av egennyttiga opportunisterna . . .

Samtidigt som det italienska partiet uteslöts ur Komintern, mottogs högtidligt det franska, bl. a. Marcel Cachin, franska regeringens krigsentusiastiske anhängare, som också på regeringens uppdrag bedrivit krigspropaganda i Ryssland. Serrati, som ännu ej genomskådat intrigerna, frågade med harm och ovilja, hur detta var möjligt, om det låg någon logik och rättfärdighet i det. Lenin svarade: "Av er italienare väntar man mera." Med detta "mera" förstod han underkastelsen, antagandet av självmördande metoder. I själva verket visste varje rysk marxist, att den mest opportunistiske italienske socialist stod närmare kommunismen än den radikalaste fransman. Men det var inte den saken det gällde. Serrati skulle ut ur partiet, ej för att man ej ansåg honom nog revolutionär, utan därför, att man visste att han ej skulle ge avkall på sin självständiga mening och offra sitt parti.

I sin behandling av det italienska partiet avslöjade ledningen i Kommunistiska internationalen, resp. ryska partiets centralkommitté, sitt verkliga väsen. De ansågo sig starka nog att börja sitt fälttåg mot den revolutionära rörelsen i Västeuropa, varigenom de förlorade sin prestige såväl i revolutionärernas som i motståndarnas ögon. De förra insågo, att den revolutionära arbetarrörelsen ej hade något att vänta av den ryska ledningen, de senare, att de ej hade något att frukta av denna ledning för den västeuropeiska rörelsen.

Kommunistiska internationalens andra kongress markerade på en gång dess stigande och dess i rasande tempo fortgående sjunkande. Det var ett stigande så till vida som i stället för den oansenliga gruppen av tillfälliga deltagare vid första kongressen ett antal ansvarskännande representanter för masspartier nu hade infunnit sig och endast väntade på allvarliga direktiv för de enskilda partierna för att med största disciplin och hängivenhet sätta dem i verket.

De flesta delegaterna lämnade Moskva i besvikelse på grund av den demagogiska anda och de personliga intriger, som satt sin prägel på kongressen. De voro upprörda över hänsynslösheten mot de enskilda partierna och äcklade av den ovärdiga behandlingen av italienska partiet och Serrati ... En ny splittring, djupare än den förra, inträdde i den skara av kommunister, som redan uteslutits ur den allmänna arbetarrörelsen. De, som ej uppgivit tron på revolutionen, ansvarskänslan gentemot massorna, klassmedvetande och personlig värdighet, beträdde den törnströdda Golgatavägen i kamp för revolutionens anda, mot de skrupelfria ryska makthavarna. Serrati var en av dessa. I början stod han ensam. Under årens lopp följdes han av tusenden och åter tusenden, av hela partier.

*

Kominterns andra kongress kan jag nämna endast med vördnad och tacksamhet, men också

med djup tragisk smärta vid minnet av den modiga kamraten Kata Dalström. Hon leddes av sin sunda instinkt, av sin omsorg om det svenska partiets öde, som hon tillhörde med varje fiber, av sin avsky mot all servilitet. Kata Dalström var van att uttala sin mening och anade liksom Serrati redan vid andra kongressen den hotande fara, för vilken Kominterns ledare utsatte den revolutionära rörelsen. Dessa båda tappra kämpar för arbetarklassen, som redan då förutsågo mycket, som vi andra insågo först senare efter en rad av ödesdiga erfarenheter och nederlag — dessa båda tappra revolutionärers politiska och personliga öde beseglades vid denna kongress. Trots de stora olikheterna mellan dem — yttersta nord och yttersta söder, kvinna och man, mystiskt-romantiskt och nyktert-lidelsefullt temperament, representanter för partier, som ej voro identiska till sin sociala struktur och sitt utvecklingsstadium — ehuru de knappt växlat ett par ord, drevos de till samma ställningstagande av sin ärlighet, ansvarskänsla, personliga mod och kärlek till partiet. Också Kata liksom Serrati — tillbakavisade med harm de 21 teserna och kampanjen mot Haglund och Ström. Liksom Serrati anställde hon jämförelser mellan de målmedvetna, tappra och uppoffrande revolutionärerna, som beskylldes för opportunism, och de uppkomlingar och opportunisterna, som av Komintern gjordes till kommunistledare.

*

Efter detta modiga uppträdande blev Kata föremål för den demagogi, som förföljde henne till graven. Just emedan man kände hennes rena karaktär, hennes stora förtjänster om partiet, hennes stora popularitet hos massorna, just emedan hennes tal på kongressen i Moskva gav uttryck åt hennes självständiga tänkande, hennes uppriktighet och hängivenhet åt saken, emedan Kata genom sitt uppträdande i Moskva fördrev alla misstankar, att hon skulle låna sig åt intriger mot sina meningsfränder Höglund och Ström, blev hon uppförd på Kominterns svarta lista. Den kämpande arbetarens borgerlige motståndare och klassfiende träffar sin fiende genom att göra det omöjligt för honom att förtjäna sitt uppehälle. Bolsjevikerna använda samma metoder mot dem, som äro ekonomiskt beroende av dem. De andra, som i likhet med Kata ej stå i något materiellt förhållande till dem, som osjälviskt ställt sitt liv i revolutionens tjänst, säker man komma åt genom angrepp på deras heder, speciellt deras revolutionära heder. Liksom på andra områden spekulerar man här i de lägsta instinkter, ja, väcker och underblåser dessa instinkter. Många uppriktigt entusiastiska, men ej nog karaktärsfasta unga män ha genom dessa metoder blivit till medvetna smädare och samvetslösa intriganter. I Italien som i Sverige har man mot Serrati som mot Kata, Höglund och Ström mobiliserat element, som alltid sett upp till dessa ledare med djup aktning och vördnad. Man har demoraliserat dem genom att utnyttja deras aktning för vederbörande, intalat dem, att de kunde överträffa dessa i revolutionarism, vinna större popularitet och det på kortaste väg: genom lögn och intriger, genom att offentligt begära av andra, vad man själv betraktar som ogenomförbart. För denna verksamhet får man maktbefogenheter och pengar, får befalla, konspirera och göra sig bred.

*

Jag kan ännu i dag höra hennes högljudda, något grova röst, se hennes kloka ögon, som hon då och då höjde från manuskriptet, jag kan på nytt uppleva hennes profetiska, förmanande och varnande anföranden, hennes förnäma solidaritet med de frånvarande kamraterna, "Zäta och Fredrik". Det krävdes stort mod och plikt-känsla att i denna miljö och vid denna tid hålla ett sådant tal. Ingen ville höra på. Rollerna och rösterna voro redan fördelade av Sinovjev och hans agenter. Var och en visste, hur omröstningen skulle utfalla, och allt allvarligt och värdefullt, som sades, störde intrigspelet.

Liksom en falsk not stör harmonin i ett musikaliskt verk, framkallar ett missljud och leder åhörarnas uppmärksamhet på denna enda not, så verkade dessa ärliga, pliktmedvetna kämpars röster, då de vägrade att ansluta sig till den allmänna bifallskören. Lyssna på Dalström! De

flesta delegaterna hade helst lämnat salen. Vad tjänade talet till, då allt redan var avgjort, då det svenska partiets och dess ledares öde redan var beseglat? Självständigt tänkande, uppriktiga ledare måste elimineras, framför allt den ”sentimentala Kata”. Jag minns, med vilken energi jag måste uppträda för att göra min översättning av Katas tal hörd. Och hur ofta har inte Kata efteråt talat med mig om detta anförande. Stora, aningsfulla Kata, hur ofta har du inte till mig ställt den plågsamma fråga, som jag ej tilltrorde mig att besvara: ”Varför, ja, varför bedriva de ryska bolsjevikerna denna självmördande taktik?”

*

Mot slutet av Kominterns andra kongress inträffade en stor olycka: en norsk kvinnlig kamrat, som redan vid den internationella kommunistiska kvinnokonferensen i Moskva väckt uppmärksamhet genom sin kompetens och erfarenhet av partiarbetet bland de norska kvinnorna, dödades av ett aeroplan på vägen till en fest, som det revolutionära Ryssland anordnat för sina gäster i Moskva. Jag fick underrättelsen av den bestörta Kata Dalström, som låg sjuk på hotellet och som jag besökte mellan två kongressammanträden. Då jag kom till Kreml med den förfärliga underrättelsen och meddelade den först åt Lenin och Sinovjev, därpå åt de församlade delegaterna, kunde man knappast fatta det. Alla reste sig från sina platser och lyssnade till minnestalen, men ingen kunde finna sig till rätta med det skedda. Vartill tjänade denna stora och meningslösa olycka? Det var som om de två krafter, som livet ej förmår betvinga — slumpen och döden — ville erinra de församlade, som med mänsklig kraft och mänsklig vilja ville omskapa världen, om deras inskränkta makt ... ”Var ska vi begrava kamraten?” frågade mig Sinovjev. ”På Röda torget, bland revolutionens hjältar”, svarade jag. Det var mig som om den kära kamraten, som kommit till revolutionens förlovade land för att föra med sig hem direktiv, uppmuntran till revolutionär kamp åt de norska arbetarkvinnorna, genom sin tragiska död ville besegla Norges heliga allians med det revolutionära Ryssland. ”Till hennes grav skola alla den ryska revolutionens pilgrimer vallfärda, liksom hon vandrade till den första arbetarrepubliken”, sade jag vid hennes begravning till de oräkneliga arbetare, arbetarkvinnor och rödarmister, som stodo kring hennes kista och som följt henne till den sista vilan ...

Endast alltför snart följdes hon av andra revolutionära pilgrimer i ärans grav. Jag tänker framför allt på det revolutionära Rysslands store, osjälviske vän, den store diktaren John Reed, som jag på sin tid också lärde känna i Norge... Reed var en av de ”utlänningar”, som lidelsefullt älskat Sovjetryssland för dess lidanden och umbäranden, som ville dela dess faror och umbäranden och som ej kunde och ej ville överleva det moraliska förfallet, de sinovjevska metodernas seger. För att förstå detta måste man erinra sig, att Reed var diktare i ordets sanna bemärkelse och genomskådade mycket, som de andra ej sago, och även som diktare älskade revolutionen i dess stora, marterade skönhet. Reed levde i Petersburg 1917 under båda revolutionernas Sturm und Drangperiod, ej som åskådare eller journalist, utan som medkämpe. Hans bok ”Nio dagar som skakade världen” hör väl till de mest ”skakande” skrifterna från denna tid. Lenin betecknade den som den bästa bok, som över huvud skrivits om ryska revolutionen... Då Reed ville läsa upp några kapitel ur manuskriptet — vi hade träffats i Kristiania — stod jag skeptisk mot hans plan att skriva om ryska revolutionen. Jag hade ej räknat med den underbara intuition, som poetisk begåvning och lidelsefull kärlek förlänat honom, och trodde ej att man kunde åstadkomma något allvarligt på så kort tid utan språkkunskaper. Knappt hade Reed börjat läsa, förrän jag ändrade mening. Vi blevo snart intima vänner ... En dag kort före sin död skänkte han mig sitt porträtt, på vilket han skrivit: ”Till den bästa revolutionär, jag lärt känna i Ryssland”. Denna tillägnan genomborrade mig som ett knivhugg. Jag förstod, att Reed delade mina lidanden och att han genomlidit mycket, som vi ej talat om. Också han plågades under det uppkomlingsvälde, som småningom utvecklades genom revolutionens vanhelgande av att småborgerliga element profiterade på den revolution, för vilken det ryska folket — och med det kamrat Reed — försakat, kämpat och

utstått så mycket.

Jag minns en fest, då vår själsfrändskap fick ett spontant och oförgätligt uttryck. Det var en fackföreningsfest, där skådespelare och sångare — bl. a. Schaljapin — uppträdde. Jag sårades av deras sätt att uppträda inför folket. Hur annorlunda skulle jag inte ha hört dem spela och sjunga för de härskande klasserna! Då jag sade detta till festarrangörerna, förstodo de ej, hur förnedrande en sådan tillställning var för folket. Men Reed, som förstod och älskade folket, som ägnade det skönaste av sin konst åt folket, han förstod mig och min harm: för mig var det skönaste ej skönt nog för folket ... Jag sårades av allt banalt, och jag sårades dubbelt, när det bjöds det revolutionära folket som konst ... Vi gingo båda från festen. Det var omkring midnatt. ”Angelica”, sade Reed, ”ni är säkert mycket hungrig. Kom hem till mig. Jag har några potatis. Dem skall jag koka.” Reed var en av de få utlänningar, som verkligen levde som det svältande och frysande ryska folket. Han talade ej mycket om det — men han gjorde det. Han hade avstått från ett vackert rum på ett slott, som man erbjudit honom, och bodde i en fackföreningslokal hos en fackföreningsfunktionär, i vilkens rum han sov på en soffa. När vi kommo dit och han gav mig varm potatis att äta, fick jag tårar i ögonen. Jag hade ej på länge känt sådan värme och ätit varm, ja, varm potatis. När Reed efteråt följde mig hem till hotellet i den kalla, tysta, månljusa natten, tycktes månskenet lysa in i våra själar, så ljusst och rent var det omkring oss och inom oss. Vi tillhörde det ryska folket, dess lidanden, dess hopp, revolutionen var inom oss och omkring oss...

Av näraliggande skäl blev John Reed snart föremål för Sinovjevs intriger. Man kunde ej tåla en sådan betydande revolutionär, som i Amerika kunde göra mycket för Ryssland och kommunismen ... Reed genomskådade mycket snart situationen men gav ej efter. Under de svåraste omständigheter begav han sig till utlandet, häktades i Finland, insjuknade i fängelset, kom sjuk tillbaka till Ryssland. Ännu hårdare drabbades han emellertid av den missräkning, som Kominterns andra kongress innebar för honom, då han redan klart kunde förutse den kommunistiska rörelsens förfall. Just genom det sätt, varpå den amerikanska rörelsen behandlades — trots hans varningar — genomskådade han Sinovjevs ödesdigra roll. Hans jättenatur förmådde ej uthärda detta slag. Då Sinovjev ”kommenderade” Reed till Kaukasus för att hindra hans kritik att inverka på de övriga delegaterna, vägrade han att resa. Sinovjev stod fast vid sin ”order”. Upplevelserna i Kaukasus, den komedi, som Sinovjev och Radek där uppförde, försvagade ytterligare hans hälsa. När han kom till Moskva — dit hans hustru; den unga författarinnan Louise Bryan under tiden hade anlänt — var han redan svårt sjuk. Tyfusen hade ej stött på något motstånd i hans organism — några dagar senare var han död. En mäktig röst av flammande protest mot förtryck och rättfärdighet tystnade med hans död. Den ryska revolutionens store oförgätlige försvarare fann vila bland dess hjältar ...

*

På kongressen intog Serrati en hjältemodig hållning. När det gällde försvarade han sin ståndpunkt t. o. m. mot Lenin och han varnade såväl ledarna för splittringsarbetet som deras verktyg för det farliga spel, de bedrev. Han var ej mot en splittring som sådan utan endast mot sättet, tidpunkten och ändamålet, som blott var en splittring för splittringens egen skull.

Att Turati och hans meningsfränder skulle lämna partiet, var en eventualitet, som man räknat med i Italien långt innan det ryska kommunistiska partiet blivit ledare för den internationella rörelsen. Men sättet, tidpunkten och de medel, som användes, gynnade fascismen, kontrarevolutionens speciellt italienska form, samt stärkte reformismen, ja, stärkte den oerhört, till en början endast inom partiet men senare även utanför det. Reformismen var år 1920 ännu ej i något avseende vad den senare blev på grund av Moskvas åtgärder ... Den italienska fabriksbesättningen tillmättes ingen som helst betydelse i Ryssland de första dagarna efter att underrättelse ingått därom. När man började ana, att det möjligen kunde röra sig om en avgörande revolutionär kamp, var man inom ledande kretsar snarast bekymrad

däröver.

Marxisterna kände allför väl till Italiens ringa betydelse i världshushållningen och världspolitiken, landets ekonomiska osjälvständighet genom bristen på råvaror, kol etc., för att kunna betrakta en isolerad revolution i Italien som möjlig och önskvärd.

Ingenting är felaktigare än påståendet, att Lenin och bolsjevikerna över huvud (jag talar om de verkliga och ej om uppkomlingarna) under alla omständigheter varit för varje revolutionär resning. Som marxister kunde de ej inta en sådan ståndpunkt, minst av allt efter makterövringen, då de började betrakta varje social och revolutionär handling ur synpunkten av dess ändamålsenlighet för den ryska revolutionen och Sovjetryssland. Så mycket mer demagogiskt och brottsligt var därför deras handlingsätt. De utnyttjade det ryska folkets tragiska situation för att i fraktionssyfte framställa den västeuropeiska arbetarrörelsens ledare som revolutionens sabotörer och förrädare, även när de bäst av alla visste, att en revolutionär resning av objektiva sociala grunder ej var möjlig, ja, att dess utbrott kunde bli ödesdigert för Sovjetryssland och arbetarrörelsen i andra länder. Bolsjevikerna, för vilka det var en plikt att bibringa massorna marxistisk upplysning — med sin makt och sina ekonomiska tillgångar voro de i stånd till det — påpekade icke för dem de objektiva betingelserna i allt socialt skeende utan lade skulden för de revolutionära resningarnas uteblivande på ledarna, som nämnt även när de i respektive ledares ställe själva ej hade handlat annorlunda. Detta var den ödesdigra manöver, för vilken först det italienska, sedan andra länders kommunistiska partier föllo offer.

I september 1920, då fabriksbesättningen pågick i Italien, bad mig Lenin uppsöka honom. Han frågade, vad jag trodde om händelsernas fortsatta utveckling i Italien och en eventuell revolution. ”Vad jag tror om det? Händelseförloppet känner jag inte till mera än ni. Då vi sakna direkt förbindelse med Västeuropa, äro vi hänvisade till samma källor. Vad den allmänna stämningen beträffar, upprepar jag endast, att de italienska massorna psykologiskt äro bättre förberedda för socialismen, för den sociala revolutionen än varje annan arbetarklass.”

”Ja men, kamrat Balabanoff, har ni då betänkt, att Italien varken äger kol eller spannmål?”

”Hur har det ända tills nu förhållit sig med massornas umbäranden hos oss? Tänkte ni på brödbristen, då ni hjälpte till att utlösa oktoberrevolutionen? Se bara, vad det ryska folket förmått bära”, svarade jag.

”Ja”, sade Lenin, ”det ryska folket ... Betänk bara vad en misslyckad, tillbakalagen revolution i Västeuropa skulle betyda just för den ryska revolutionen. Vi behöva inget nytt Ungern.”

Knappt hade det blivit bekant att fabrikernas besättande ej hade bragt arbetarklassen någon seger, och knappt hade underrättelserna om Mussolinis blodiga framfart och de italienska arbetarnas nederlag hunnit spridas förrän man i Moskva i demagogiska syften och med demagogiska medel började utnyttja det italienska folkets tragiska öde. De i Italien, som hyst samma betänkligheter som Lenin, betecknades som förrädare. De hade förrått arbetarklassen till Mussolini. Huvudansvaret för det skedda kastades på Serrati, som i de avgörande dagarna dock ej alls hade varit i Italien, utan i Ryssland eller på resa mellan Ryssland och Italien. För partiet och för fackföreningsledarna i Italien hade det gällt att besluta sig för eller mot utvidgandet av fabriksbesättningen till en revolutionär aktion, och ehuru det är ett faktum, att det fanns såväl anhängare av reformismen, vilka voro för detta, som anhängare av den revolutionära riktningen, vilka voro mot det, framställdes i de ryska tidningarna och i Kommunistiska internationalens olika organ i utlandet hela händelsen som en obetydlig fraktionsfråga, ja som en personfråga. Samtidigt blomstrade i Ryssland, just i det från tsarismen befriade Ryssland, en servilitet, som var så mycket äckligare, som den skenheligt och enfaldigt klädde sig i revolutionära fraser.

Personer, som före revolutionens seger ej hade haft någon som helst aning om vad en revolutionär rörelse är, personer som aldrig försvarat sin egen rätt och ännu mindre de utsugna klassernas, och personer, som skulle ha lagt benen på ryggen, så snart de sett skuggan av en fascist, började nu alla att med förakt tala om den italienska socialistiska rörelsen, för att på så sätt bli behagliga för den ryska regeringen. Det italienska folkets djupa tragedi betecknades genast som ett bevis på dess feighet. Med fascismens plågade offer och med deras lik bedrevs en verklig spekulation. Varje gång ett meddelande om något av fascismens våldsdåd återgavs i de ryska tidningarna, hette det att offren voro kommunister, och att socialisterna voro fascismens medhjälpare. Var skiljandet mellan anhängarna av proletära partier i dessa fall redan i och för sig brottsligt, så var brottet så mycket brottsligare som saken i verkligheten förhöll sig helt annorlunda. Det är nämligen ett ofrånkomligt faktum, att bland dem som frön andra partier övergingo till fascismen voro kommunisterna procentuellt sett de flesta. Dessa fakta ha självfallet intet som helst att göra med kommunismen som sådan. Det var ej de verkligt övertygade kommunisterna som gingo över till fascismen utan de, vilka på grund av kriget och efterkrigstiden å ena sidan och Tredje internationalens demagogi å den andra, kommit med i den kommunistiska rörelsen i den tron att denna var något annat än den i själva verket är eller borde vara.

Då dessa element ej lyckades att komma till makten eller att få njuta frukterna av en revolutionär seger, övergingo de genast till segraren Mussolini, och det är framför allt dessa, som vid de fascistiska straffexpeditionerna behandlade sina tidigare arbetskamrater och meningsfränder på det grymma och hemska sätt vi alla känna till. Just Italiens exempel bekräftar det självklara påståendet, att bland de arbetare, som under årtal tillhört de politiska och fackliga organisationerna och som i årtal läst arbetarpressen och genomträngts av socialismens anda, är det oändligt mycket svårare att finna förrädare än bland ovannämnda element.

Den omständigheten att det inom det italienska kommunistiska partiet såväl bland arbetarna som ledarna finns större övertygelse och offervilja än någon annanstädes, måste just föras tillbaka på det faktum, att det gäller medlemmar, som tidigare tillhört socialistiska partier eller element, som stått under deras inflytande. På grund härav lyckades Kommunistiska internationalen trots all sin maktutveckling ej att förkväva den revolutionära grodden inom Italiens kommunistiska parti.

Det italienska partiet var det första större offret för den ödesdigra självmordspolitik, som bedrivs av Kommunistiska internationalens ledning. Splittringen av ett revolutionärt massparti, som just under kriget, när de flesta partierna sveko, var ett verkligt föredöme inom hela den socialistiska världen — det var ett stort missgrepp. Här ligger orsaken att söka till den oerhörda demagogin mot dem och mot den, som under kriget och efterkrigstiden och slutligen även nu försvarade partiets enighet och som höll dess fana högt: mot Serrati...

Serrati var en personlighet utan motstycke. Han var helt och hållet en produkt av Italiens socialistiska Sturm und Drangperiod, en period, då socialisterna voro pionjärer och då man måste äga en stark individualitet för att komma till socialismen. Massrörelsen befann sig i sin första utveckling. För den enskilde gällde det att bana väg för massorna, ej som i dag att ansluta sig till dem. Det gällde att i sitt inre bryta alla band med den murkna borgerliga världen och mot den uppställa en ny. En ny värld, som man byggt upp i sitt inre, innan man funnit den i böcker, innan den framträder som en tendens, förfäktad av ett politiskt parti.

Som ung student for han till Amerika för att vidga sin horisont, för att tillfredsställa sitt frihetsbehov, men framför allt för att lära känna arbetarklassens liv. Serrati ville tala om kapitalismens väsen, om proletariatets öde ej som dilettant, utan som ögonvittne. Han kom till Amerika som matros, sedan han på ett stort fartyg i sitt anletes svett förtjänat ett knappt uppehälle. Kampen för tillvaron och sökandet efter nya ting kastade honom från det ena yrket

till det andra. Hans huvudsakliga sysselsättning var emellertid det revolutionära upplysningsarbetet bland hans landsmän, som i hundratusental kommo från Italien till Amerika som vanvårdade, smutsiga analfabeter utan självkänsla, utan ett spår av förståelse för sina rättigheter gentemot arbetsgivarna och sina plikter gentemot klasskamraterna. Serrati var en av de första, som bedrev systematisk socialistisk propaganda bland dessa immigranter. Redan då kommo hans karakteristiska egenskaper till synes: lidelsefull hängivenhet till arbetarklassen, outtömlig flit och uthållighet, och framför allt stort mod. Det krävdes mod att trots de amerikanska företagens vinstbegär, trots lagarnas obevekliga stränghet, trots polisens brutalitet kämpa för bättre löner och levnadsförhållanden för dem, som importerades som lastdjur till Amerika, just emedan de läto sig utsugas och behandlas som lastdjur. Ännu mera mod krävdes det för att reda sig mot massornas oförstånd och vissa anarkisters demagogi, vilkas lära fann god jordmån just i Amerika bland de ännu oupplysta, svårorganiserade, rotlösa italienska immigranterna. Varje hänvisning till organisationsplikten brännmärktes av anarkisterna som förräderi mot arbetarklassen. Varje agitator och organisatör anklagades för orena motiv. Mötena hade ett stormigt förlopp och urartade ej sällan till slagsmål. Serrati gav emellertid ej efter. Han företrädde den revolutionära marxismen, alltid i minoritet, ofta alldeles ensam, ofta med fara för livet. Många av de bästa italienska kamraterna, som sedermera grundat fackföreningar, partiavdelningar och socialistiska tidningar i Amerika, ha Serrati att tacka för sin förståelse och hänförelse för vår rörelse, för sitt mod att försvara den mot småborgerliga strömningar. Från Amerika begav sig Serrati till Schweiz. Även dit drogs han av sitt nomadliv som frihetsälskande revolutionär och av sin önskan att lära känna nya länder, nya sidor av det sociala problemet och att ägna sig åt den då för tiden komplicerade uppgiften att organisera och upplysa emigranterna. Serrati hade en alltigenom internationalistisk inställning. Han var världsmedborgare i ordets sanna bemärkelse. Han önskade också genomföra den italienska arbetarrörelsens förening med den internationella. Den schweiziske arbetaren skulle ej ha något skäl att betrakta den italienske som lönedpressare och strejkbrytare, de italienska arbetarna skulle uppfostras till internationell proletär solidaritet. Många bland oss ägnade sig åt detta arbete, Serrati mest hängivet och energiskt. Också här möttes han av samma hinder som i Amerika: massornas bristande förståelse, häftig personlig kamp mot anarkisterna . . .

Samma mod visade han var gång det gällde att försvara partiets principer och deras renhet. Och just emedan Serrati ville och förmådde att alltid vara socialist, i sin offentliga verksamhet lika väl som i sitt personliga liv, stod han i vägen för många, främst de ryska ledarna, bolsjevikerna.

Försöket att nu i Ryssland söka bekämpa dessa förhållanden var lika omöjligt som löjligt. Jag försökte en gång att få ordet på en partikonferens. När man äntligen ”som ett undantag” (jag var ju ej delegat) gav mig rättighet att tala, ändrades talarlistan under middagspausen genom att man både före och efter mig insköt talare för att så skydda Sinovjev mot varje kritik, och mitt tal, i vilket jag försökte framhäva åtminstone de allra grövsta och löjligaste förvrängningarna, återgavs givetvis varken i protokollet eller i pressen, som dock innehöll sidor av redogörelser för de andra talen. Ännu omöjligare var det att skriva. Vilken av de två tidningar, som då funnos i Sovjetryssland, skulle ha offentliggjort en redogörelse för mina kätterier, som avveko från de tongivande kretsarnas mening? Rättelser och annat sådant voro totalt fruktlösa, eftersom de, som skrevo i tidningarna, ej handlade av okunnighet utan på grund av frivilligt eller ofrivilligt samarbete med dem, som voro närmast intresserade i förvrängningen av fakta.

För mig var situationen så mycket mera ohållbar, som läget i Italien ytterligare tillspetsades samtidigt som den passivitet, till vilken jag var dömd, nästan kunde tolkas som tecken på samarbete och solidaritet med segrarna i Ryssland mot de besegrade i Italien.

Då jag befann mig i Ryssland, under skydd av den röda armén, hälsad med jubel och föremål

för smicker, hade jag dock aldrig förmått mig att stå de italienska offren för den mest utsökta reaktion till tjänst med politiska och strategiska råd ovanifrån eller att genom agenter och andra förtroendemän vidtaga åtgärder av ett eller annat slag. Detta hade jag aldrig gjort, ens om jag i politiska ting ej haft samma mening som det italienska socialistiska partiet ..

Redan innan jag insett det ohållbara för mig att stanna kvar i Ryssland på grund av hållningen mot det italienska socialistiska partiet inom de ledande kretsarna, hade jag försökt resa till utlandet. Jag ansåg, att jag där skulle kunna utveckla en nyttigare verksamhet, icke mot Kommunistiska internationalen men för utbredningen av dess teoretiska principer och för att söka bidra till ökad förståelse för det revolutionära Ryssland bland Västeuropas arbetare. I denna avsikt vände jag mig dels till partiets centralkommitté och dels till den italienska legationen med begäran att dessa båda skulle understödja min bön och bistå mig för dess förverkligande. ”Om ni verkligen föredrar Italien framför Ryssland”, sade Lenin, när jag bad honom påskynda centralkommitténs avgörande, ”så res bara.” Sinovjev var vid detta tillfälle mot min resa. När jag besökte Lenin för att taga avsked av honom (jag ämnade ansluta mig till den italienska delegationen vid dess hemresa) föll det mig med ens in att be honom om ett par ord, om ett slags rekommendation. Vid denna tid kunde man över huvud ej leva i Ryssland utan rekommendation. Jag ägde en dylik, som säkrade mig inträde till alla sammanträden, men hade aldrig behövt framvisa den. Nu när jag frånträtt min befattning inom Kommunistiska internationalens exekutivkommitté, ville jag ej behålla titeln och rättigheterna lika litet som jag ville göra mitt personliga inflytande gällande. . Det var på grund härav jag vände mig till Lenin med min bön.

”Kamrat Balabanoff, behöver ni verkligen en rekommendation? Finns det verkligen en ort, där man inte känner er? Kanske. Det skall i så fall vara denna gudsförgättna vrå av världen som kallas Ukraina. Men om ni vill, skriver jag gärna ut en åt er.” Den ton, i vilken dessa ord fälldes, och den tid han använde för att skriva de få raderna, visade mig att han ej ämnade skriva något vanligt stereotyp. Han ville i stället uttrycka för mig och alla andra just vad han, Lenin, som revolutionär och människa tänkte om mig. ”Kamrat Balabanoff”, hette det däri, ”arbetar sedan lång tid tillbaka inom partiet och är en av de mera framskjutna medlemmarna av den Kommunistiska internationalen. Jag ber er vid varje tillfälle lämna henne det mest energiska stöd.” Just emedan jag visste att dessa rader kommo rakt från hjärtat kände jag mig särskilt vemodig. ”Kamrat Lenin”, sade jag, ”varje annan kommunist skulle offra årtionden av sitt liv för ett sådant utlåtande, men jag — jag skulle önska något annat.” — ”Vad då?” — ”Möjligheten att kunna verka för Sovjetryssland, men framför allt att kunna stanna i Sovjetryssland”, genmälde jag. — ”Men varför kan ni inte det? Vi behöva ju sådana personer som ni ...”

Tre år senare, det var i varje fall efter Lenins död, skrev en viss funktionär inom Ryska kommunistiska partiet, att det var en skam för partiet, att jag över huvud hade tillhört det.

*

Min resa till Italien blev ej av. Jag återvände snart till Moskva. Av redan nämnda skäl var det mig emellertid omöjligt att arbeta inom partiet. För att göra det skulle jag varit tvungen att finna mig i en omgivning av kottier av heterogena och av olika anledningar missnöjda element. Dylika ting har jag avskytt hela mitt liv och alltid haft lyckan att utan dem under årtionden kunna delta i det politiska livet. Det ville jag även göra i fortsättningen. Systematiskt avvisade jag alla inbjudningar från olika organisationer. Partiinstanserna, vilka mot de mindre kända partimedlemmarna gingo fram med militär stränghet, tillåto detta sabotage under två hela år och hade funnit sig i det ännu längre, om jag ej för något mera än ett år sedan i utlandet hade börjat medarbeta i den italienska socialistiska pressen. Om jag däremot hade lämnat Ryssland under någon förevändning och i utlandet förhållit mig helt tyst och stilla, skulle man alltså ha omgivit mig med en mängd privilegier, behandlat mig som en

förtjänstfull revolutionär och kanske anförtrott mig ärorika uppdrag på kongressen för att kunna föga mitt namn till deras, som utföra centralkommitténs vilja. En vacker krans och många gravtal skulle säkert de högsta partiinstanserna, framför allt den Kommunistiska internationalen gärna ha offrat på mig, och deras talrika agenter och funktionärer skulle liksom förr ha bugat sig för mig.

Ehuru partiets ledande myndigheter — och därmed även statens — på intet sätt besvärade mig, blev mitt uppehåll i Ryssland en verklig plåga. Så blev förhållandet, framför allt emedan min politiska och sociala ansvarskänsla dömd mig till absolut passivitet. Jag ville på intet sätt förklara mig solidarisk med systemet, vilket jag betraktade såsom farligt för arbetarrörelsen och oantagligt för revolutionärerna. Jag hade likaledes fullständigt upphört med översättningsarbetet. Tusenden av tal hade jag översatt i mitt liv — och just i Ryssland, där jag under andra kongressen alldeles ensam sörjde för alla muntliga översättningar — och jag kan säga, att jag därvid upplevt vart och ett av dem.

Knappast hade jag — det var vid ett festligt möte i Moskva — lagt märke till att den talare, vars tal jag skulle översätta, ej var uppriktig och ej talade för folket utan för regeringen, och samtidigt iakttog att mötets arrangörer ville poängtera ett tal i tendentiös riktning, var det från min sida slut med översättandet. Aldrig mera!

Vid Kommunistiska internationalens tredje kongress kom min bojkott särskilt tydligt till uttryck. Ehuru jag faktiskt var sjuk, hade det varit oärligt om jag med detta faktum sökt skyla över min frånvaro från kongressen. Aldrig har en sjukdom hindrat mig från att uppfylla mina partiplikter. Min dåvarande sjukdom var f. ö. endast en följd av den genom omständigheterna framkallade överksamheten. För mig var metoden vid kallelsen till kongressen, ja, det konstgjorda i hela representationen, så uppenbar, att jag ej ens som översättare ville delta i den.

Omedelbart före Kommunistiska internationalens tredje kongress hade hetsen mot det italienska partiet antagit former och dimensioner, som bevisade, att man i det läger, det gällde, var i stånd till allt och att en var, som på något sätt blivit obekvämt, måste finna sig i att på befallning uppifrån bli behandlad som tjuv, lustmördare, förrädare m. m. dylikt.

Under kriget hade Serrati varit föremål för ett synnerligen obehagligt intermezzo: en ung man, som av partikamrater presenterades för honom som en ärlig och offervillig vän till vår rörelse, som upprepade gånger fört brev till och från partiet över gränsen, och som även i andra avseenden gjort många tjänster och som t. o. m. erbjudit Serrati ett privatlån, visade sig senare vara en spion och provokatör.

Så snart Serrati börjat misstänka, att så var förhållandet, deponerade han hos en advokat den summa, det gällde, i ifrågavarande persons namn i avsikt att även på annat sätt göra upp affären. Åtgärderna voro så mycket mindre att fästa avseende vid, som å ena sidan var och en av oss under kriget var omgiven av spioner och provokatörer och å andra sidan en hänförd hjälpsamhet från icke socialistiska personers sida gentemot den socialistiska rörelsen ej var någon sällsynthet i Italien. Särskilt var detta förhållandet under kriget, när hundratals människor i förtvivlan och oro sökte sig till socialismen som den enda räddaren och framför allt till den italienska socialismen, vars anseende hade stigit allt efter som kriget — den största världskatastrof som människor någonsin låtit gå ut över människor — hade givit den rätt! Alla visste att Serratis hela levnad varit så exemplarisk, att t. o. m. hans värsta fiender ej vågade utnyttja denna dumma tillfällighet mot honom. Men Kommunistiska internationalens ledare gjorde det. Just under de dagar då avsikten var att besluta om det italienska partiets inträde i Kommunistiska internationalen, lancerade de genom en av sina tidningsagenter den sensationella underrättelsen om penningtransaktioner mellan Serrati och en spion. Samma agentur telegraferade dessutom till Moskva de kommentarer, som underrättelsens offentliggörande framkallat i den antisocialistiska pressen. Denna kampanj varade just så

länge, som det var nödvändigt för att på kongressen skapa en stämning mot det italienska partiet och göra det förståeligt för arbetarna, som ej genomskådade tricket och framför allt icke anade att offentliggörandet skedde på Moskvas order, att det revolutionära Rysslands mest trogna bundsförvant, det västeuropeiska parti, som mest hade bidragit till att hålla den gamla Internationalen vid liv under kriget och som hade bidragit att grunda den nya, borde uteslutas ur Kommunistiska internationalen!

Härigenom skulle även det grova fel, ja, man kan gott säga förbrytelse, bringas i glömska, som man begått genom splittringen av den proletära rörelsen i Italien, och härigenom skulle man förhindra, att någon av delegaterna bragte frågan till diskussion vid kongressen.

Hela den italienska frågan skulle förvandlas till ett personligt skvaller och därtill genom medel, med vilka ett proletärt parti över huvud ej får ha att skaffa. Här är ett drastiskt exempel på hur farligt det är, när statsmakten göres till partimakt och båda användas utan skrupler. Om ej Sovjetrysslands officiella telegramagentur "Rosta" och de övriga organ, man använde sig av, vid detta tillfälle hade stått i Sinovjevs tjänst, skulle det ej lika lätt varit möjligt att utveckla en sådan demagogisk kampanj, som skedde, även i den borgerliga pressen, för att göra sig kvitt en obehaglig motståndare. Varthän ett missbruk av statsmakten för fraktionsändamål och av partiauktoriteten för statsändamål leder, ser man för ögonblicket ett nytt exempel på i Italien. Mellan Sovjetrysslands ledare och Mussolini består en "entente cordiale", som är lika uppenbar och obestridd, som den icke är en tillfällighet. Det är Bessarabien, som är den allmänt bekanta och erkända anledningen till denna naturvidriga förbindelse. Dessutom bidrager naturligtvis, att ett gemensamt mål föresvävar såväl Mussolini som Sinovjev — även om slutmålen äro väsentligt olika —: *pulvreringen av det italienska socialistiska partiet.*

Mussolini är utan tvivel en ytterst osympatisk och föraktlig representant för den arbetarfientliga reaktionen. Han skiljer sig från de många, som använda allt för att hindra arbetarklassen att uppnå sina slutmål, främst därigenom, att han aldrig har trott på möjligheten av att kunna förhindra socialismens seger, och just därför är han så grym i valet av medel. Han skiljer sig också från reaktionens övriga ledare därigenom, att han ej företräder någon viss klass' intressen eller någon viss ideologi. Det är helt och hållet av hämndbegär, han vill kväva i blod allt, som på något sätt påminner om socialism. Och just emedan han har denna inställning, ligger det honom personligen om hjärtat att spela ut sin vänskap med världens enda proletära stat mot Italiens och andra länders socialister.

Mordet på *Matteotti* har upprört den offentliga meningen i alla samhällslager, emedan det kastar ljus över hela det nuvarande italienska regeringssystemet. Även de, som dessförinnan ej sågo eller icke ville se de verkliga förhållandena, måste nu öppna ögonen. Mussolini personligen — personligen, emedan hans ansvar och initiativ stod klart för var och en — blev i de dagarna till och med bojkottad av officiella representanter för de kapitalistiska regeringarna.

Trettio dagar hade förflutit efter mordet. Folkets sorg och harm var vid denna tidpunkt mycket djupare och enstämmigare än då mordet begicks. Endast så småningom hade nämligen det ofattbara övergått till faktum och först så småningom hade detaljerna i den tortyr, man tillfogat *Matteotti* i livet och det skändliga sätt, på vilket man behandlat hans döda kropp, trängt genom folket. I skaror drogo pilgrimerna till den plats, där han börjat sitt lidandes väg och till den plats, varifrån mördarna förde bort honom. Med blanka sablar försökte karabinjärerna hindra män och kvinnor från att knäfalla på dessa för dem heliga platser, och sablar förstörde de blommor, som de fört med sig och som de vattnat med sina tårar. För dessa människor gällde det ej parlamentsledamoten *Matteotti*, ej talaren *Matteotti*. De sågo i *Matteotti* martyren, som fallit i kampen för de förtrycktas försvar mot förtryckarna ... och ju mera de måste lida, desto mera ljust och klart stod hans föredöme för dem. Dessa män och

kvinnor, som genom krig och fascism förlorat tron på Kristus, ha fått en ny tro. Ej Gudssonen genom ett underverk utan människan och klassen, besjälade av socialismens anda, kunde befria mänskligheten.

Och just under de dagar, då — till tecken på sorgen och harmen — allt arbete hade avstannat i hela Italien och alla proletärer utan undantag hade Matteottis martyrium, hans blottade, stympade och besudlade kropp, vittnesbördet om hans stora anda och hans obetvingliga tro på socialismen, inför sina ögon, ägde en intim diné rum, till vilken Sovjetrepublikens representant hade inbjudit Mussolini ... Tidningarna betonade, att dinén hade haft en ytterst intim prägel och var av alldeles särskild betydelse ...

Det mest nedslående är det sätt, på vilket man försvarar denna smaklösa handling. De enstaka kommunister, som ha önskat protestera däremot, har man klandrat. Ansvaret lägges helt på Sovjetrepublikens representant, eventuellt har, som det inom den förljugna diplomatin är bruk, en officiös skrapa tilldelats honom för att sedan i hemlighet tas tillbaka. Aldrig skulle en diplomatisk representant — och allra minst en av Sovjetrysslands — vågat företaga sig att anordna en dylik mottagning utan tillstånd eller direkt befallning. Vilket öde hade ej väntat honom, om han verkligen hade vågat göra det! Mer demoraliserande än allt annat äro de försök till rättfärdigande genom "statshänsyn", med vilka man söker motivera denna som så många andra av sovjetdiplomatin oförsvarliga gärningar. Visserligen är det sant, att Ryssland vid den tid, då det bojkottades från alla håll, var tvunget att sluta fördrag med kapitalistiska regeringar, men även då kom det an på sättet. Även om Lenin i världsrevolutionens intressen erkände nödvändigheten härav, fanns det alltid ett växande antal individer, som av medlet gjorde ett ändamål och av nödvärnet ett medel att anpassa sig till borgerliga världen men ej blott till dess form, som Lenin hade gjort, utan även till dess innehåll, dess anda. En kompromiss får endast göras av den, som alltid har den avsikt, i vilken han gjort den, klart i sikte. När alla i Ryssland svulto och gingo i trasor, och man i utlandet faktiskt trodde, att de ryska bolsjevikerna voro idel vilddjur, var det ju t. o. m. till en viss grad berättigat, att man försökte bevisa för representanterna, för den utländska diplomatin och affärsvärlden, att man visserligen hade att göra med uthungrade och trasiga men i övrigt "jämbördiga kontrahenter". Men hur snart överträdde icke gränsen för det nödvändiga och tillåtna, varigenom man just i de borgerliga kretsarna skadade Sovjetrysslands anseende! Nu, när Sovjetryssland ej mer bojkottas utan omhuldas, och nu, när alla länders härskande kretsar genom pressen och sina agenter informeras om de faktiska förhållandena, varför nu denna ovärdiga tävlan med den faddaste och mest förljugna, t. o. m. av den borgerliga diplomatin övervunna etikett? Och just den regering, som vill göra gällande, att den i hela sin politik låter sig ledas av marxistiska synpunkter, vill göra troligt, att allt detta är nödvändigt för att stärka Rysslands position, att de stater och de affärskretsar, med vilka Ryssland ingår fördrag, göra detta emedan Rysslands representanter genom att anordna middagar bevisa, att det även i ett hungrande och "efterblivet" land finns en elit och en regering, som förstår sig på goda middagar och oklanderligt efterapande av modet. Då även inom diplomatin allt neutraliseras och de äldre revolutionära sovjetdiplomaterna ersättas av nya, av revolutionens uppkomlingar, har det gått så långt att man i sovjetunionens mest representativa kretsar ofta skäms för att vara representant för de arbetande och fattiga klasserna och gör allt för att få de borgerliga att glömma de representerade institutionernas revolutionära och proletära ursprung. Må man betänka, vilka offer det ryska folket bragt för att ge det västeuropeiska proletariatet ett exempel! Grundfelet består just i att man ej tar någon hänsyn till massorna. Massorna äcklas på det djupaste! Så var fallet vid Mussolinimiddagen. Vem kan fatta den ovilja, den avsky, som de pinade italienska massorna känna gent emot Sovjetryssland, huru djupt sårade och bedragna de känna sig därigenom, att de just från detta håll utlämnas till socialismens, skändare!

Vad som föranlett mig att uppge arbetsgemenskapen med de ledande kretsarna inom Ryska

kommunistiska partiet var just dessa missförhållanden, som varken hade med kommunismen eller proletarietets diktatur att göra utan tvärtom stå i motsats till dem och som funno sin kulmen i tillmötesgåendet mot Mussolini. Jag måste ärligt tillstå, att om intet annat skulle föranlett mig att bryta med de ledande inom Kommunistiska internationalen och om t. o. m. allt, som jag lidit genom denna brytning och alltjämt har att lida, vore än tusen gånger pinsammare och smärtsammare än det lyckligtvis i verkligheten varit, skulle denna enda middag varit nog för att få mig att välsigna den dag, då jag verkställde brytningen. Åt denna stora lycka och åt medvetandet att jag nu som förr förtjänar massornas förtroende och kan se de italienska proletärerna i ögonen, gläder jag mig.

När jag i min tidiga ungdom lämnade de privilegier och den miljö, i vilken jag fötts och växt upp, för att kämpa för min revolutionära övertygelse, kände jag mig lycklig. Dubbelt lycklig är jag emellertid nu, då jag för andra gången upptagit kampen för samma övertygelse.

Förvisso är det oändligt mycket svårare att lämna ett revolutionärt fädernesland, vars befrielse från tsarismens bojar man oavbrutet eftersträvat, och det icke endast med längtan och önsknings i det blå, än en omgivning, som man alltid har avskytt. Ehuru jag första gången lämnade Ryssland som en späd och oerfaren varelse men andra gången som en åldrad och av många erfarenheter tyngd människa, har min inställning dock alltid förblivit densamma: att endast följa samvetets bud, att förbli mig själv trogen. Men i dag talar samvetet tydligare till mig än för 25 år sedan.

Då kunde jag endast ställa min hänförelse och min glödande protest mot orätt och vrångt till den förtryckta klassens tjänst, men nu kan jag därtill foga den erfarenhet, som ett i kamp för sanning och rätt tillbragt liv givit mig.

När jag nu endast följde mitt socialistiska samvetes bud och lämnade Ryssland samt avstod från den nimbus och auktoritet, som där var fäst vid mitt namn, och började fresta en ny existens, d. v. s. återupptog kampen för tillvaron och för socialismen, upplevde jag en verklig smekmånad med socialismen.

*

Innan jag lämnade Ryssland, hade jag tillfälle att lära känna de sidor av ryskt liv, som alltid mest intresserat mig. Jag menar det inflytande, som revolutionen och den nya regimen utövat på massornas psyke och religiösa känslor. I detta syfte arbetade jag inom en avdelning av ett litet kommissariat utan att vederbörande besökande hade någon aning om vem jag var.

Under den korta tid, jag tillbragte tillsammans med de från byarna utsända, som kommo för att söka råd i kyrkliga angelägenheter och med präster, munkar m. fl., lärde jag mig mycket mera, än om jag år efter år hade intagit en framskjuten ställning. Där fick jag åskådlig undervisning om, hur stor den mänskliga anpassningsförmågan är och hur mycket hyckleri, som finns i den officiella kyrkans görande och låtande, samt till sist hur lätt det skulle vara att befria varje klassfritt samhälle som kunde tillfredsställa massornas behov av bröd och kunskap, från den s. k. tron. — — —

”Kamrat Balabanoff”, sade mig en dag en till utlandet kommenderad diplomat, ”skulle ni vilja arbeta tillsammans med mig i utlandet?” — ”Visst vill jag det, och just ert fack, arbetet i utrikeskommissariatet, skulle intressera mig mycket.” — ”Nåväl, vilken syssla får jag då föreslå er?” — ”Sysslan är mig totalt likgiltig, blott jag har möjlighet att gagna Sovjetrepubliken.” — Några veckor senare fick jag av en händelse veta, att min partikamrat, efter att ha uppnått sin destinationsort, tillskrivit ifrågavarande myndighet i Moskva, men att förfrågan på något sätt förkommit. ”Jag vet ej varför”, sade mig den i saken icke invigde kamraten, ”men man tycks över huvud ej önska behandla saken.” Som vanligt begav jag mig till Lenin. Utan många ord eller förklaringar skulle jag genast av hans blick kunnat förstå hur det förhöll sig med denna sak.

”Kamrat Vladimir Iljitsj, kommer ni möjligen ihåg, om centralkommittén har behandlat frågan om mitt arbete tillsammans med kamrat M. i Skandinavien?”

”Jag vet verkligen inte, men jag skall telefonera och skaffa mig upplysningar samt påskynda saken. Vill ni verkligen dit? Tror ni inte, att ert namn skulle framkalla misstanken, att vår handelsdelegation driver propaganda?”

”Jag tror det inte. Mitt namn har på ett par år ej mera varit synligt i pressen. Dessutom känna våra motståndare allt för väl våra inre angelägenheter.”

”Nåväl! Jag skall tillkalla en sekreterare. Men säg mig, kamrat Balabanoff, skulle ni vilja skriva en broschyr mot Ser rati?”

”Jag — mot Serrati? Varför det? Jag är ense med honom i hans ståndpunkt. Men ni, kamrat Lenin ...”

Jag insåg genast, att man ej skulle bevilja min anhållan, och jag var Lenin tacksam för hans vink. Liksom alltid hade han även då skilt det politiska från det personliga och underordnat det senare under det förra. Huru gärna han än velat uppfylla min önskan, ville han dock framför allt veta, om min resa skulle kunna gagna en kampanj, som enligt hans förmenande var nyttig för ”saken”.

När jag några dagar senare visade mig på kommunistiska partiets sekretariat för att hämta det officiella svaret, utsattes jag naturligtvis för en helt annan behandling. I mottagningsrummet sökte man febrilt träffa Sinovjev pr telefon under det man samtidigt sökte avspisa mig med underdåniga ursäkter och förklaringar. Äntligen var samtalet slut. ”Centralkommittén har uttalat sig mot er resa till utlandet framför allt på grund av ert ställningstagande i den italienska frågan”, förklarade mig den tjänsteförrättande sekreteraren.

”För mig står visserligen ej sammanhanget mellan den italienska frågan och rätten för mig att arbeta för Sovjetrepubliken fullt klar, men centralkommittén har naturligtvis rätt att besluta i denna sak. Jag underkastar mig dess beslut. Men jag ber centralkommittén att låta mig resa till utlandet helt privat på eget ansvar och utan några som helst befogenheter”, genmälde jag.

”Sker det av hälsoskäl? I så fall kommer centralkommittén givetvis ...”

”Min hälsa har intet som helst att skaffa med denna angelägenhet. Mer än 20 år har jag varit med i rörelsen, och därtill var jag tidigare mera verksam i utlandet än i Ryssland. Under dessa förhållanden bör väl rätten stå kvar för mig att återvända till utlandet.”

”Ja, men det är inte så enkelt. Ni är en framstående medlem av partiet. Vi kunna ej utan vidare undvara er medverkan. Vi skulle fastmer vara beredda att tilldela er ett mycket rikt arbetsfält: ledningen av agitationen i hela landet.”

”Jag står fast vid min avsikt att resa till utlandet. Om ni önskar, skall jag skriftligen förklara, att jag gör det av fri vilja.”

I det meddelande, jag erhöll från centralkommittén, tilläts jag resa till Sverge, men samtidigt lades det mig på hjärtat att ej offentligt uttala min mening i den italienska frågan. På dagen för min avresa meddelades mig, att Lenin hade uttryckt önskan att få tala med mig.

Då varje mera ”förtjänstfull” kamrat, som flyttade till utlandet, erhöll en viss summa penningar, förmodade jag, att Lenin ville tala med mig i denna angelägenhet. För att kunna vägra att mottaga denna gratifikation utan att upptaga hans tid med förklaringar och övertalningsförsök, föredrog jag att ej träffa honom före min avresa. Däremot tillkallade jag Lenins kvinnliga sekreterare på en tid, då det ej var möjligt att få tala med honom själv.

”Vet ni möjligen, kamrat, vad Vladimir Iljitsj önskar säga mig?” — ”Han vill fråga er, om han ej kan vara er behjälplig med något vid er avresa.” — — —

Ungefär två år efter min avresa från Ryssland, då jag åter hade upptagit mitt arbete i den italienska partipressen, meddelades mig från Sovjetlegationen i Wien, att centralkommittén önskade göra sig underrättad om mitt hälsotillstånd.

”Nu, omedelbart?” frågade jag förvånad den sovjetrepresentant, som förmedlade denna förfrågan till mig. — ”Med svaret är det väl ingen brådska; vi ses kanske en annan gång, då jag mår bättre. I dag är jag alltför sjuk.” — ”Nu skall ni bättra på er. Ni skall vila ut på ett sanatorium. Partistyrelsen sänder er pengar.” — ”Var vänlig och ombesörj, att pengarna omgående återsändas.” — Jag skrev omedelbart till centralkommittén i Moskva och meddelade att det var mig svårt nog att leva som parasit i den meningen, att jag ej aktivt deltog i rörelsen, och att jag till denna första parasitism ej ville foga ännu en andra: att leva på partiets eller statens bekostnad.

Jag bestämde pr telefon, att penningssumman samma dag skulle återsändas till Moskva. Därpå fick jag telegrafisk uppmaning att komma till Moskva för att avgiva räkenskap över något, som publicerats av mig eller om mig i den italienska socialistiska pressen. Jag svarade, att jag ej hade någon anledning att för den sakens skull komma till Moskva. Sedan 1920 hade jag upprepade gånger förklarat, att Kommunistiska internationalens dåvarande ledning var ödesdiger för hela världens revolutionära rörelse. Vid denna min mening fasthöll jag nu som förr. I synnerhet nu, när situationen i Italien blivit mer och mer tragisk och det italienska proletariatet står besegrat och sprängt, ställde jag mig desto mer energiskt på det italienska socialistiska partiets sida, vilket i sig förkroppsligar den revolutionära italienska socialismens ideologi, metoder och dess ärorika förflutna och kring vars fanor Italiens revolutionära arbetarrörelse skall samlas till sin pånyttfödelse.

Omkring 15 månader efter att jag sänt detta brev till det ryska kommunistiska partiets centralkommitté, erfor jag genom pressen, att jag uteslutits, emedan jag övergått till kontrarevolutionen och arbetade i den fascistvänliga ”Avanti” m. m. dylikt ..

*

Den stämning, som råder inom den proletära arbetarrörelsen av i dag, visar en tragisk likhet med den, som bland massorna framkallade Andra internationalens sammanbrott ... Båda internationalerna ha i fruktansvärd grad visat sig oförmögna att bibehålla de revolutionära massornas förtroende eller uppfylla deras förväntningar. De, som stå kvar i dess led, göra det av resignation, av opportunism.

Var och en av de två internationaler, som genom socialismen skulle föra massorna till seger, lever på de fel och de uraktlåtelser, som den andra begår mot arbetarklassen. Större delen av denna står besviken och modfälld utanför partierna.

Zimmerwalds största förtjänst var att visa massorna, vad en international icke bör vara. Samma plikt uppfylla i dag de partier, som förblivit revolutionen trogna samt de enstaka revolutionärer, som just emedan de velat skydda de fattigas frigörelsekrav för urartning och förvrängning ej kunnat ansluta sig till någon av de existerande internationaler eller också tvingats utgå ur dem och föra kampen för den internationella socialismen utanför deras ramar.

Kientals stora förtjänst var att det bevisade för de plågade folken, att det i det blodiga kriget varken kunde finnas segrare eller besegrade utan blott förblödda, plundrade och besegrade proletärer. I dag säga vi emellertid till de proletärer, som skingrade och modfällda åse striderna mellan de två internationalernas ledare: bland de två stridande grupper, som söndra arbetarklassen, finns det ingen segrare och ingen besegrad. Kraftlöst och besegrat genom denna brödratvist blir endast och allenast *proletariatet*.

Proletariatet måste genom att återuppliva socialismen få makten och viljan till ening och med samlade krafter åter gå vägen fram mot fullständig befrielse.

Socialismens anda är ej död. Den kan icke dö. I denna glödande övertygelse har även jag i dessa rader åter genomlevt åren av den kamp, som genom Zimmerwald skall föra det internationella proletariatet till nytt liv och ny enighet under den revolutionära socialismens fanor.

*

Innan jag överlämnar till läsaren de så åter genomlevda raderna, genomläser jag dem än en gång och kommer till den ärliga övertygelsen, att jag förblivit min föresats fullt trogen. Sanningsenligt har jag berättat om mina upplevelser utan att pålägga mig något som helst tvång.

När jag började mitt arbete, dök den frågan upp för mig: för vem skriver jag egentligen? År efter år har jag i avsikt att föra massorna närmare socialismen försökt att som socialistisk talare meddela dessa mina känslor och tankar, och härigenom har jag vants att ha ett socialt och psykologiskt konkret auditorium framför mig.

Denna bok, som återspeglar en halv människoålder och ett helt människoliv, skrev jag under några månader utan att draga mig bort från min dåvarande miljö och mångahanda sysselsättningar. Jag ville nämligen låta idéassociationerna ha sin naturliga gång. Vad som redan försvunnit ur minnet, skulle ej uppfriskas genom konstlad isolering och koncentration, lika litet som det var min avsikt att iaktta den kronologiska ordningen och uppräkningsordningen av *alla* viktiga upplevelser. Trots detta visar det sig, att jag framför allt skrivit för dagens och morgondagens meningsfränder. Det avstånd från det borgerliga samhället, på vilket jag lever i såväl yttre som inre bemärkelse, har kommit till uttryck även vid mitt förnyade genomlevande av förgångna tider. Den borgerlige läsaren skall i dessa rader kanske sakna det sensationella, som han just söker i en revolutionärs "memoarer". Kanske blir han även besviken då han i denna bok, som alltigenom är upplevad, icke finner bekräftelse på allt vad socialismens motståndare så gärna vilja läsa om

Ryssland. Kritiken av enskilda personer och institutioner har intet med den ryska revolutionen som sådan att göra, även om den för ögonblicket är av mycket stor betydelse för landet.

Det fanns en tid, då socialismens fiender och vänner identifierade varje kritik av någon detalj av det, som skedde i Ryssland eller inom Kommunistiska internationalen, med själva grundinställningen till Sovjetryssland. *Denna tid är för länge sedan förbi.* De klassmedvetna proletärer, som förblivit Sovjetrysslands idé trogna, veta, varför de göra det, och från denna deras inställning skall intet kunna föra dem bort, ej ens den självmördande taktik, som bedrivs av de ledande personerna inom den ryska och internationella kommunismen. Denna taktik har på det kraftigaste bidragit till att massorna dra en djup och oöverstiglig gräns mellan deras inställning till den sociala revolutionen, d. v. s. de ryska massornas hjältemodiga resning, och den officiella kommunismen. Har det funnits en tid, då man av hänsyn till den ryska revolutionen ansett sig böra förtiga mycket om deras ledare, så har den timmen dock för länge sedan slagit, från och med vilken det internationella proletariatets intressen ej mera äro förenliga med en sådan tystnad.

När jag avslutar dessa mina bekännelser, tänker jag ofrivilligt och oavbrutet på de ord, med vilka den store diktaren och tänkaren *Giacomo Leopardi* inleder en del av sina sanningssökande och självsargande betraktelser: "Länge har jag avhållit mig från att om människor säga det, som jag i det följande ämnar säga." Jag har lyckan att ej behöva instämma med den geniale pessimisten på denna punkt. I varje fall har jag alltid haft att göra med mänsklighetens bästa. Det är dessa, som redan genom att de gjort kapitalismens avskaffande till sitt livs ändamål, stå högt över den genomsnittliga borgerliga mentaliteten. Däremot har jag i mift liv nästan aldrig stött på någon gemenhet eller feghet, som ej varit en följdföreteelse och kvarleva av den kapitalistiska samhällsordningen.

Även i Ryssland gäller det i sista hand, att den revolutionära staten var tvungen att tillgripa medel, som voro specifika för den borgerliga samhällsordningen och dess ideologi, för att kunna komma överens med de borgerliga staterna, och att många av ledarna voro för svaga och för mycket fångna i den borgerliga ideologin för att kunna motstå frestelsen att använda liknande medel för sakliga och personliga syften, som annars ej skulle varit möjliga att uppnå.

Även detta har bidragit till att upptäckten av denna avvikelse från socialismen, som jag stött på hos så många, ej orsakade mig så svåra prövningar. *Just de sista årens tilldragelser ha stärkt mig i min uppfattning, att det blott finns en väg, som för till socialismen, och det är sanningens.* Genom de otaliga massornas längtan, genom proletariatets förtrupps sökande, famlande och kämpande — trots de enskildas fel och svagheter — skola kommande generationer följa sanningen, sträva efter sanningen och finna vägen till socialismen, folkens och människornas befriare!

Angelica Balabanoff.

Efterskrift.

Då jag 1920 såg mig föranlåten att definitivt upphöra med arbetet i Kommunistiska internationalen, gjorde jag det i den övertygelsen, att de metoder, denna praktiserade, måste svårt hämna sig på Västeuropas och Rysslands arbetarmassor, att de voro särskilt ägnade att tillfoga den revolutionära rörelsen obotliga skador. Den hastighet, med vilken denna hämnd har drabbat alla länders kommunistiska partier, det faktum, att hela partier — icke blott en rad ansvarskännande revolutionärer — ha varit tvungna att fatta samma beslut som jag, och mycket annat, som har gjort den tragedi, som föranledde mig till det avgörande beslutet, till en kollektiv företeelse: allt detta och en mängd andra händelser, som inträffat sedan jag avslutat mina "Minnen", ha i hög grad bekräftat riktigheten av min uppfattning. Jag är av den meningen, att jag hade svikit den revolutionära rörelsen, mitt revolutionära samvete, mitt revolutionära förflutna, om jag ej redan 1920 hade brutit med dessa metoder . . .

Det är så många fakta och nyanser, som, när de betraktas mot en allvarlig bakgrund, undgå den ouppmärksamme och oinvidde iakttagaren, men som uppmärksammas och uppskattas även av den oinvidde, då de få ett skimmer av löje över sig. Hur ofta ha ej vi marxister läst och citerat Marx' pregnanta påstående, att mycket, som först synes vara en tragedi, vid fortsatt utveckling och upprepning blir till en fars. Sinovjevs löjliga öde erinrar om det italienska ordspråket: "Gud väntar inte till räkenskapens dag", d. v. s. vedergällning och hämnd kunna under vissa omständigheter inträffa långt tidigare än man vore böjd att antaga i denna värld, som annars ej är bortskämd med rättfärdighet. "Rättfärdigheten" består i detta fall ej blott däri, att Kommunistiska internationalens ordförande drabbades av samma metoder och verktyg, som han själv skapat och genom vilka han har röjt undan otaliga offer för sitt strebertum, utan även däri, att han numera i den obarmhärtiga dager, som på ett välförtjänt sätt avslöjat honom, synes oss — så erbarmligt löjlig. Det är nog att i en officiell kommunistisk tidning läsa vad hans meningsfränder, hans forna agenter och smickrare säga och skriva om honom i dag, då han delvis genom sitt eget förräderi är avsatt, avslöjad, förnedrad, utskrattad och berövad makten. Det är tillräckligt att betänka — även detta kan man läsa i de kommunistiska tidningarna — att, då de ryska arbetarna tillätos yttra sin mening hälsade de honom icke med det "bifall, som aldrig ville sluta", utan mottoget honom efter störtandet med ropet: "Var var du under oktoberdagarna?", "Vi behöva inga ynkryggar!", "Ned med partisplittrarna!" och liknande. Givetvis är det ej här frågan om mannen själv utan om de metoder, som återspeglas av hans öde och som inom det ryska och en stor del av det västeuropeiska proletariatet har rubbat tron på revolutionen, arbetarklassens historiska mission.

Ett parti gör det djärva, helt nya försöket att befria folkets och nationens öden från den

minoritets godtycke, som innehar produktionsmedlen och den politiska makten, och att underordna dem en sådan lagbundenhet, som motsvarar de samhällseliga krafternas objektiva utvecklingstendens. Folket, den undertryckta klassen, går in för försöket, och det övervinner sin inneboende betänksamhet, emedan de som uppmantra till försöket garanterar, att allt som kommer att ske måste ske i de ideals intresse, för vilka den gemensamma kampen upptagits. I en stor folkrörelse i ett jätteland som Ryssland kommer det givetvis icke an på den tillit, som grundar sig på personlig kännedom, utan på den instinktiva, kollektiva tron, att de, som ha fört en så lång och blodig kamp för att upphäva det härskande godtycket — och under detta har det ryska folket lidit mest av alla — icke skola låta allt löpa vidare i de gamla hjulspåren. Även de, som ej ha något begrepp om det konkreta innehållet i de marxistiska och bolsjevikiska principer, i vilkas namn man drivit dem till revolten, känna sig föranlåtna att underkasta sig outsägliga lidanden och umbäranden: de lita på, att ej den enskildes intressen och åsikter utan kollektiva principer skola bestämma landets öden.

Fallet Sinovjev exemplifierar på ett enastående drastiskt sätt, hur skändligt de enskilda, tongivande bolsjevikerna ha förgått sig mot folket och undergrävt dess tro på samhällets revolutionära omgestaltning. Vad som gäller för det ryska folket, gäller naturligtvis också för de övriga ländernas arbetarmassor, som i Sovjetryssland för första gången se det experimentet, att arbetarklassen på revolutionär väg erövrar makten. Det gäller att taga lärdom av detta exempel. Det oförsvarliga ofog, som kommer till synes i detta enstaka fall, är så mycket mera gement, som det icke på något sätt dikterades av det objektiva intresset för revolutionen. Här är ej fråga om de stora kompromisserna, som "Nep" eller liknande, vilka tillkommit av faktiskt eller förment intresse för Sovjetrepublikens bestånd, ej heller om de oundvikliga följderna av klassdiktaturen som sådan. Tvärtom, det gäller de felgrepp, misstag och vanställanden av klassdiktaturen som en minoritet begått under missbruk av sin makt.

Då Sinovjev ville bli av med Trotski, av gammal avund och gammalt hat och till hämnd för att denne erinrade honom om hans föga ärorika förflutna, tog han sin tillflykt till samma metoder, som han otaliga gånger av samma eller liknande motiv hade använt gentemot andra. Han missbrukade sin maktställning och de ekonomiska och politiska organ, som direkt eller indirekt voro beroende av honom, för att stämpla Trotski som "mensjevik" och "socialdemokrat". Trotski var ej det första offret för detta system, men att den erbarmlige strebern vågade sig på även honom, bevisar hur oerhört enfaldig han var, när han underordnade den ryska revolutionens prestige, ja, t. o. m. dess bestånd, under sin futtiga äregirighet och sitt storhetsvansinne. Ej som om Trotski skulle vara ofelbar. Tvärtom, på grund av sitt deltagande i intrigspelet, på grund av sin feghet att ej våga hävda sin ståndpunkt gentemot de maktägande och ej simma mot strömmen har han gjort största delen av sitt jättelika arbete för den ryska revolutionen så gott som illusoriskt. Men det avse vi ej i detta sammanhang; då kampanjen mot Trotski släpptes lös, åtnjöt han den största sympati och det största förtroende just bland de breda folklagren. För att fatta absolut förtroende till Trotski måste bönderna omedvetet och instinktivt övervinna en viss dosis antisemitism; att de gjorde detta och gjorde det så grundligt, berodde på att varje Trotskis uppträdande, varje hans dekret och allt vad rödgardisterna hade sett och hört om honom, vittnade om en stark personlighet och en oböjlig vilja, och vidare på att han föregick med gott exempel, när det gällde en anspänning av alla krafter och fysiskt mod. Den vördnad, som det ryska folket ägnade honom, var mindre fetischism än erkännande. Trotskis personlighet förkroppsligade revolutionens idé för böndernas stora massa, som närmast var misstänksam gentemot socialismen. När man på Sinovjevs befallning rubbade Trotskis prestige, när man blottställde honom för massorna och ostentativt fränkände honom all förtjänst om den röda arméns bildande och utveckling, när man stämplade honom som antileninist och en revolutionens uppkomling, när man gav myndigheterna i uppdrag att skapa stämning mot honom hos befolkningen och inom armén, att "enstämmigt" antaga resolutioner mot honom och ej låta honom försvara sig: först då uppstod ett starkt gnagande tvivel hos folket. På vem skulle man tro, när även han var en

mensjevik, på vem skulle man tro, när de som i går hade upphöjt honom till bärare av de högsta ärebetygelser och värdigheter, och som hade anförtrott honom det heligaste av allt heligt, det proletära fosterlandets öden, i dag avsatte honom från hans ämbete, förnekade hans förtjänster och omgävo honom med misstroende?

Nu kom den vidare utvecklingen av den fars, som slutligen blev en tragedi för folket och ej endast för det ryska folket. Motsträvigt ha kommunisterna desavouerat Trotski. De flesta gjorde det blott emedan det kom en befallning från höga vederbörande och emedan de i egenskap av löntagare under ryska staten eller Kommunistiska internationalen i utlandet ställdes inför alternativet att antingen avstå från sina förvärvsmöjligheter eller från solidaritetens bud gentemot en av de maktägande avsatt och förföljd person. Andra åter sade sig, att han dock måste ha rätt, denne Sinovjev, vars porträtt, tal och skrifter överallt trängde sig på dem, om vilken de ständigt läste, att hans rapporter över den ryska revolutionen och världsrevolutionen mottogs med "bifall, som aldrig ville sluta", om vilken de visste, att han hade befogenhet att exkommunicera hela västeuropeiska partier och att stämpla varje revolutionär som kontrarevolutionär, att bekämpa all opposition och revolutionärer av alla schatteringar, till vilkens försvar regeringen hade satt alla sina resurser i rörelse. Nu fingo samma massor uppleva, att samme Sinovjev, som en gång inledde en utrotningskampanj mot alla dem, som på minsta sätt ogillade centralkommittén, i vilken han då angav tonen, och som solidariserade sig t. ex. med Trotski, övergår till oppositionen och har panna att förklara att hans livs största misstag var att ha bekämpat Trotski! Betänk endast med vilka allvarsamma uttryck och situationer denna brottsliga komedi spelas! År efter år föres en polemik, och märk väl en polemik, vars enskilda faser beseglas med det ryska och det västeuropeiska proletariats blod. Penningar och maktmedel av oanade mått användas för att överallt i världen undertrycka allt som strider mot Sinovjevs forna åsikt, och otaliga ryska och västeuropeiska revolutionärer ha med fängelse, förtal eller landsflykt måst böta för att de för ett år sedan framställt de frågor, som i dag splittra det ryska kommunistiska partiets allsmåttiga centralkommitté i två varandra bekämpande läger. Och samtidigt måste samma massor finna sig i att de argument, som Sinovjev med centralkommitténs gillande anfört mot Trotski, nu användas av centralkommittén mot Sinovjev, alltså under samma missbrukande av "leninismen" och Lenins auktoritet. Det sätt, på vilket dessa frågor behandlades av representanterna för de båda riktningarna och deras medhjälpare i de olika länderna, lämna mer än tydliga bevis för det maktmissbruk och godtycke, som i förening med streberanda redan länge förgiftat den proletära revolutionen. Dock gäller det ingenting mindre än livsfrågor för hela världens revolutionära arbetarrörelse: varhän för Sovjetrysslands ekonomiska utveckling? är ett förverkligande av socialismens idé möjligt i ett land? och liknande viktiga och aktuella problem. Dessa betraktas som privatangelägenheter och meddelas den proletära allmänheten först när man inser, att det är nödvändigt för att kunna spela ut två rivaliserande fraktioner i öppen kamp mot varandra. Själva problemen behandlas ytterst lättsinnigt i en av personliga ränker och skvaller genomadad ton. Ur alla porer strömmar samma manövreringskonst och samma raffinemang som, skapade av Sinovjev, nu användas mot honom själv och hans redskap. Alla de telegram och resolutioner, de tal och protester, som i dag desavouera Sinovjev, äro lika autentiska som de, han på sin tid själv författade och, när det gällde, även skickade omkring för att desavouera andra. Alla element, som undertrycktes av honom, mobiliseras nu emot honom. Med en mun förklara dessa vid ett sammanträde i den av Sinovjev fordom behärskade exekutiven att denne "skött partiapparaten med den största hänsynslöshet för att ur ledningen avlägsna alla dem, som ej syntes honom vara fogliga verktyg för hans rent personliga meningar." Varför ha de, som i dag fälla förintande omdömen om en "avskedad" och för någon tid oskadliggjord person, ända tills nu tigit och underkastat sig honom, smickrat honom och låtit sig behandlas som hans verktyg? Varför avslöjar man först i dag, hur demagogiskt och godtyckligt han stämplat alla dem, som blivit honom obekväma, som "höger"?

Varför först i dag, när det ej längre är farligt att angripa honom, när man härigenom tvärtom blir populär och väl sedd av den härskande majoriteten, som hjälpt till att skapa dessa förtalsmetoder och upphöja dem till system? När ärliga revolutionärer kunna sänka sig till sådan servilitet, hur förhåller det sig då med de andra, som växt upp i det sinovjevskasystemets luft och som i den politiska kampen endast se ett intrigspel? Eller med ungdomen och de av politiserandet demoraliserade? Eller Sinovjevs många betrodda män och agenter, som, emedan de stodo i hans tjänst, kunde styra och ställa hur de ville och hade oerhörda penningssummor till sitt förfogande? — Med vilken vällust kasta de sig icke nu alla över den störtade Sinovjev, deras avgud från i går, och håna, begabba och bespotta honom för att ställa sig i tjänst hos andra arbetsgivare!

*

En av de stackare, som alltid utan undantag stått på de makthavandes sida, som på sin tid på Sinovjevs order behandlade Trotski som en eländig, okunnig gatpojke, samme stackare, som på sin tid i avsikt att tvinga fram min uteslutning ur ryska kommunistiska partiet skrev, att mitt medlemskap i partiet var en skam för detsamma, publicerar nu de mest förnedrande omdömen om sin tidigare uppdragsgivare och gör det därtill med mycket större sakkunskap och beredvillighet än då. Den ovärdige slaven kan äntligen blotta sin herre och därigenom vinna deras gunst, som besekrat denne.

*

Detta godtyckets, servilitetens och demagogins föraktliga system har mera skadat den revolutionära ideologin såväl i dess anhängares som dess motståndares ögon, än vad den starkaste koalition av alla länders arbetarfiender skulle förmått. Genom detta system har nämligen den revolutionära rörelsens anda drabbats. Den tragiska belägenhet, i vilken den ryska revolutionen ända från sitt utbrott har befunnit sig, har utnyttjats och missbrukats för att tillfredsställa enskilda ledares fraktionsanda och härsklystnad. Dessa ha för länge sedan överskridit gränslinjen mellan objektiv nödvändighet och subjektivt godtycke, och genom att miljoner av proletärer över hela världen insett detta, ha de bland dessa försvagat tron på revolutionen. De ha även berövat dem och många av oss möjligheten att protestera mot de härskande klassernas hyckleri och illdåd så kraftigt som vi förr gjorde, emedan vi i vårt innersta kände att miljoner av klassmedvetna proletärer och tusentals ärliga människor berövade oss denna rättighet, då under revolutionens röda fanor försiggick saker, som ej mer kunde försvaras med att de gagnade revolutionens sak, ej mera kunde vara förenliga med dess värdighet.

Det är en tungt vägande anklagelse mot den ryska revolutionen, att det i Sovjetryssland liksom i utlandet, finnes miljoner av ärliga, övertygade människor, som leva i det kvalfyllda medvetandet att människans liv i ett genom revolutionen befriat land utlämnas åt enskildas godtycke samt att den personliga friheten, som just de ryska revolutionärerna av alla riktningar förstodo att försvara mot tsarismen som sin heligaste ägodel, nu är lika litet skyddad mot våldets utövare som tidigare under tsarismen. Det är en anklagelse av sådan tyngd, att varje revolutionär i sitt innersta måste bäva inför dess räckvidd och följder ...

Vi ha alltid räknat det mänskliga livet som det heligaste och ha med all vår lidelse och med alla till buds stående medel försvarat det mot den kapitalistiska samhällsordningen, som av människan gör ett verktyg för sina vinnings- och maktbegär. Vi ha endast kunnat och fått finna oss i nödvändigheten att offra enskilda för de mångas befrielse, så länge en sådan förintelse av mänskligt liv kunde påskynda socialismens seger över den i kapitalismen inneboende tillintetgörelsen av mänskligt liv. Nu se vi detta brottsliga sätt att handskas med övertygade revolutionärers liv och ära tvinga massor, stora delar av mänskligheten att mer och mer vända sig bort från den väg, som ensam för till de förtrycktas befrielse, till utsugningens avskaffande och humanitetens utveckling, revolutionens väg: det talande exemplet från

Ryssland har börjat verka mera övertygande och framför allt mera avskräckande på de flesta människor än några teorier.

*

Den hastiga utvecklingen har jämte de enskilda händelser, som ägt rum efter avslutandet av mina "Minnen", ytterligare stärkt mig i min uppfattning och tvungit mig att ivrigare än någonsin arbeta i deras anda. I den mån som det italienska folkets tragedi blev större och djupare, d. v. s. i samma mån som överfall, dråp och mordbrand ej längre uppträdde som enstaka tecken på en blodig reaktion utan blevo system, och Matteottis öde ej längre kunde betraktas som ett sorgligt undantag utan samma öde övergick så många av fascismens offer, att fascisterna själva riktade sin terminologi med uttrycket "matteottisera", har jag alltid ansett det vara min plikt att söka upplysa de europeiska ländernas arbetarklass om fascismens väsen och för dem skildra det italienska folkets martyrium.

För denna min verksamhet har jag tagits så mycket i anspråk, att allt annat, jag gjort och upplevt, trätt i bakgrunden av mitt medvetande. Hur ynkligt liten och egocentrisk måste man ej vara för att inför den vittfamnande tragedi, som håller på att förstöra människor och proletära institutioner, kunna tänka på sig själv eller syssla med sig själv! Genom kriget och arbetarklassens nederlag hade de härskande klasserna blivit cyniska och övermodiga, och även om dessa med rätta kunde säga till de kämpande revolutionärerna, att varje dag av deras liv egentligen var en gåva, ett under eller en tillfällighet, är dock livet för dem, som stå det italienska folket nära, och som bistått det i det socialistiska arbetet, nu endast och allenast en plikt: plikten att hjälpa den italienska arbetarklassen att bära sitt kors och spränga sina bojor samt att bidra till att avliva alla de legender, som spritts ut om det förfascistiska och fascistiska Italien.

Än i dag eller, bättre, just i dag, behärskas Italien och dess socialistiska rörelse, tyvärr även arbetarmassorna — på grund av deras ledares ensidiga och medvetet förvrängda skildringar — av samma förutfattade meningar, samma fördomar och samma brist på kännedom om fakta som de härskande klasserna. De förra tro, att det gäller ett i medeltiden kvarstående land, de senare att de italienska arbetarna stå på ett mycket lågt stadium av intellektuell och socialistisk utveckling. Dessa två meningar, som båda lika litet överensstämmer med de faktiska förhållandena, kommo i synnerhet till uttryck efter de italienska arbetarnas nederlag. I allmänhet äro människorna böjda för att ge en besegrad orätt. Månet objektiva faktum framträder ock i helt olika dager, allt eftersom det belyses av segerns eller nederlagets strålkastare. Linjen för det minsta motståndets lag följes utan undantag just på denna punkt. Jag har alltid försökt att kämpa däremot, dels på grund av helt enkla, allmänmänskliga känslor av solidaritet med besegrade, undertryckta och missförstådda över huvud, men dels även av hänsyn till politisk-pedagogisk ändamålsenlighet. Med denna min uppfattning betraktade jag det före oktoberrevolutionens seger och efter det blodiga nederlag, som den ryska revolutionära rörelsen lidit 1905, som min plikt att fästa proletariatets uppmärksamhet på händelserna i Ryssland och skildra de ryska revolutionärernas lidande, martyrium och hjältemod. Ehuru de ryska immigranterna förfogade över helt andra möjligheter för information och upplysning än i dag de italienska — tidningar, organisation och representation i en enig och ansedd arbetarinternational — anser jag det självklart att ställa de ryska arbetarnas befrielsekamp i förgrunden av min verksamhet före kriget, vid en tidpunkt, då många och stora lager av de fackligt och politiskt organiserade arbetarna betraktade den ryska revolutionära rörelsen med en viss överlägsenhet på grund av dess numeriska obetydlighet och obetydliga yttre effekt. Gentemot den italienska arbetarrörelsen känner jag denna plikt i än högre grad — tragedin är mycket större för ett folk eller en klass, som berövats allt vad de tillkämpat sig, framför allt friheten, än för ett folk eller en klass, som över huvud aldrig ägt något sådant.

Det finns även andra tungt vägande skäl, vilka föranlåta mig att betrakta arbetarmassornas upplysning om den italienska fascismens väsen, upphovsman och öden som min huvuduppgift: därför återkommer jag även i denna efterskrift till dessa brännande problem. Ett av skälen härför är den brist på psykologisk förståelse av fascismen, som man stöter på nästan överallt och som döljer en mycket större fara inom sig än på sin tid den bristande förståelsen för den ryska revolutionära rörelsen. Jag vill här tillfoga, att ringaktningen för den italienska socialistiska rörelsen även svårt kan hämna sig, emedan den försvårar en riktig uppfattning om fascismen och länkar andra länders arbetares uppmärksamhet bort från huvudproblemen, varigenom en andlig och politisk passivitet alstras mot en företeelse, som förtjänar oavbruten uppmärksamhet från de förtryckta klasserna i alla länder — vore det så endast av enkel självbevarelsedrift .. .

Under det att ledarna för de två strömningar, som kämpade om makten inom arbetarrörelsen, ömsesidigt beskyllde varandra för att ha givit anledning till fascismen och därigenom vidgade klyftan och gjorde det nästan omöjligt att slå en bro över den, samlade fascismen — framför allt den italienska — alla dem från olika länder och samhällslager, som stodo den nära och på ett eller annat sätt kände sig dragna till den. Endast de proletära ledarnas oförlåtliga beteende och massornas härav härrörande ökade likgiltiga passiva stämning gentemot fascismen banade vägen för dess strävanden — och detta ej blott i Italien. — Även i detta fall har man på ett skamligt sätt följt det minsta motståndets väg. För övrigt är det ju mycket lätt att intala sig själv och massorna, att fascismen är omöjlig i andra länder och att den i Italien endast har kunnat segra på grund av det eller det faktiska missgreppet, det eller det förräderiet, segra över en lätt besegrad fiende! — — —

Tsarismen var en företeelse, som helt motsvarade Rysslands socialekonomiska förhållanden, som visserligen indirekt genom sin blotta existens som ett världsreaktionens bålverk hämmade och försvårade arbetarklassens befrielsekamp utan att direkt hota den. Annorlunda förhåller det sig med fascismen. Den är en produkt av den brytningstid, i vilken vi alla leva. Världskrisen och Rysslands exempel ha djupt rubbat alla länders härskande klasser i tron på deras ekonomiska privilegiers och politiska maktställnings oantastbarhet samt deras allmänna säkerhetskänsla. Oberoende av den stabilitet, som den kapitalistiska hushållningen uppnått eller tror sig ha uppnått i de olika länderna, är överklassen beredd att tillgripa alla medel, t. o. m. dem, som den förr eller senare även måste vända mot sig själv, vilka de räkna som skydd mot de arbetande massornas inbillade eller faktiskt hotande anfall. Endast få av dem tro, att man härigenom slutgiltigt kan avvärja den ”röda faran”. De veta, att gömt icke är glömt. Men alla medel, även de mest äventyrliga, äro -- särskilt med Italiens förledande exempel för ögonen — tillåtna för att uppskjuta den slutgiltiga klassuppgörelsen.

Det var feighet mer än självbevarelsedrift, som förmådde Italiens härskande klasser att utlämna landet till ett band av notoriska äventyrare. Ett sådant utlämnande av hela folkets intressen — den egna klassens inberäknade! — kan endast äga rum i en period av svåra kriser och djupa sociala skakningar, när de till undergång dömda klasserna och deras anhöriga leva utan tanke på framtiden. Hur svag och fattig på klassmedvetande, tradition och social orienteringsförmåga den italienska borgarklassen, som först under kriget vaknade till verkligt klassmedvetande, än må ha varit, ägde den dock tillräcklig insikt för att förstå, att ej ens dess intressen i längden skulle kunna befrämjas, utan att en tid av obegränsade och oanade möjligheter kunde börja med fascismen, ej undantaget den katastrof, kriget, som nu omedelbart hotar världsfreden. Huruvida de italienska agrarernas och de norditalienska storindustriellas fruktan var berättigad eller icke, då dessa kretsar med monarkins hjälp stodo fadder åt fascismen, vilja vi lämna därhän. Faktum är i varje fall, att de, när de sago sig ställda inför valet, överlämnade makten åt äventyrarband, för att den ej skulle kunna erövas av de förtrycktas disciplinerade och välorganiserade massor ...

Inom överskådlig framtid torde flera ekonomiskt privilegierade klasser kunna känna sig stå

inför liknande alternativ. Vilket beslut de då komma att fatta, är — isynnerhet efter Italiens exempel — ej svårt att gissa. Just emedan det är fråga om ett äventyrligt experiment, om ett hasardspel, är det ej lätt att förutsäga den tidpunkt, vid vilken överfallet på arbetarklassen kommer att inträda, ej heller det tempo, i vilket det kommer att ske, eller de medel, som man beslutar att använda. Därför måste arbetarklassen vara rustad för alla eventualiteter. Framför allt måste den vara intellektuellt rustad. Dess blick måste skärpas genom betraktande av händelserna i Italien.

Så är ännu ej fallet. Därom har jag måst övertyga mig vid mina agitationsresor i Frankrike, Tjeckoslovakien, Österrike och Tyskland. Varje konstaterande av fakta och varje hänvisning till fascismens uppkomst och förlopp verkade som en uppenbarelse. Intet är t. ex. falskare än den vitt utbredda meningen att fascismen från början varit en makt, som ”skapat ordning”! Fascismen har uppstått som en resning av element, som blivit besvikna av kriget, som fiskade i grumligt vatten, som minst av allt ville åstadkomma ordning. Därom kunde det aldrig bli fråga, vad beträffar dessa individer, som alldeles oavsett sin demagogiska, öppet expropriatoriska trosbekännelse blott voro inspirerade av nedrivandets, hämndens och avundsjukans negativa instinkter. Fastmer ha just fascisterna, vilka ursprungligen gingo in för avskaffandet av alla privilegier, av kyrkans egendom, av krigsvinsterna m. m., till skillnad från de fackligt, politiskt och kooperativt organiserade arbetarmassorna alltifrån början hängivit sig åt plundringar av enskild eller kollektiv natur. Det var de, som med våld tvingade handlarna och köpmännen att sätta ned prisen. Under den s. k. bolsjevikiska eran 1919 och 1920, då Italien skakades av lönekonflikter, strejker, besättning av fabriker och jordagods och dylikt, ställde fascisterna med Mussolini i spetsen gentemot varje krav från den socialistiska arbetarrörelsens sida ett ännu mera extremt krav, gentemot varje revolt från de förtrycktas sida intogo de ej blott en välvillig hållning utan underblåste missnöjet, de upphetsade de oorganiserade, de överbjödo fackföreningarnas och de bestämmande socialistiska partiinstansernas krav och beskyllde dessa för överdriven hovsamhet. Det första försöket att expropriera en fabrik, som ägde rum den 16 mars 1919 i Dalmin (provinsen Bergamo), ej blott förhärligades i den fascistiska pressen, utan även Mussolini, som genom sitt förräderi mot det socialistiska partiet hade förlorat all prestige och nu ville skaffa sig popularitet, begav sig från Milano till nämnda ort för att uppmuntra de 22,000 arbetare, som tagit fabriken i besittning, till uthållighet. Till dessa bullrande element vände sig bourgeoisien, som ej längre hade något hopp att på laglig väg kunna förhindra den klassmedvetna, av det socialistiska partiet ledda arbetarklassens frammarsch. Lika väl som bourgeoisiens försök i ententeländerna och Italien att ideologiskt vinna den italienska arbetarklassen för kriget hade strandat på deras klassmedvetna och internationalistiska inställning, så att man blott kunde väcka stämning för kriget genom att korrumpera en av det socialistiska partiets ledare, Mussolini, samt utnyttja hans förräderi mot arbetarklassen, lika klart stod det nu för de härskande klasserna, att man ej på laglig väg kunde hindra de italienska massorna att förfäktat sina klassintressen! Därför använde de än en gång denne förrädare för en aktion, som blott kunde utföras av en människa, som hade förlorat varje hållning och skamkänsla: samme arbetarförrädare, Mussolini. Man behövde en, om vilken man kunde vara säker att intet förräderi vore honom för simpelt, ingen reträtt omöjlig och ingen komedi för löjlig. Huru korrumperade medlemmarna av de fascistiska organisationerna än voro, kunde man svårigen tänka om dem, att de alla skulle vara i stånd till en sådan samvetslöshet, att de utan vidare medverkade till det, för vars förverkligande de påstått sig ha dragit ut i kriget, nämligen den ”absoluta, oinskränkta, självtillräckliga friheten”, vars seger skulle vara en följd av segern över Tyskland och Österrike! Hade de icke förklarat just i den tidning, Mussolini grundat, att de motspänstiga elementen inom bourgeoisien skulle hängas i ”träd och lyktstolpar”? Förklarade icke vid invigningen av fasces (mars 1919) huvudtalaren Mussolini följande: ”Vi måste gå arbetarklassen till mötes: om de begära åttatimmarsdagen, om gruvarbetarna i morgon begära sextimmarsdagen eller de arbetare, som ha nattarbete, göra det, om de fordra invalid- eller

ålderdomsförsäkring eller arbetarkontroll över industriföretagen, måste vi gå med på allt detta, och vi skola gå med på det framför allt emedan vi vilja vänja arbetarna vid att leda företagen.” En man, som efter en sådan trosbekännelse griper till ricinolja, battonger, tortyr och bomber i kampen mot dem, som ha hävdat en del av ovannämnda krav, måste, bortsett från allt annat, förfoga över ett mått av samvetslöshet och skändlighet, som ej är vanlig hos en någorlunda normal människa även om hon är ganska degenererad! Och när man utfört en sådan gemenhet, när man tagit emot ett sådant uppdrag, har man lämnat bevis för att man är i stånd till allt! Mussolini har icke räddat Italien från anarki, men sedan han misslyckats i sitt försök att åter bli upptagen i den proletära rörelsen och lidit skeppsbrott med sitt demagogiskt revolutionära program, erbjöd han ännu en gång de härskande klasserna sina tjänster, och det så mycket beredvilligare, som de socialekonomiska konjunkturen under tiden utvecklade sig i kontrarevolutionär riktning.

På denna fascismens utveckling är det nödvändigt att gång på gång hänvisa, emedan man överallt stöter på legenden om Mussolinis s. k. starka individualitet.

*

Medkänslan och samarbetet med de fascismens offer, som i mängd flytt till utlandet, särskilt till Frankrike, i förening med den omedelbara personliga kontakt, vari jag stått till dessa människor, har helt och hållet styrkt mig i min redan före avslutandet av ”Minnen” uttalade uppfattning, att den italienska socialismen ej har besegrats på grund av egen inre svaghet utan genom den mest onaturliga koalition av de mest heterogena element, vars make man tidigare ej ens i ett inbördeskrig sett eller upplevt. Även om den italienska arbetarklassen 1920 hade varit beväpnad, vilket den tyvärr ej var (och under dåvarande förhållanden ej heller kunde vara), hade den dock måst komma till korta. För att möjliggöra fascisternas straffexpeditioner till olika orter har den italienska regeringen, alldeles oavsett allt annat, låtit var och en av dessa föregås av en husvisitation efter vapen. För varje stupad fascist föranstaltade man helt officiella utrotningskampanjer mot befolkningen på den skyldiga platsen. Redan Matteotti hade med full klarhet om läget i ett av sina tungt vägande anklagelsetal tillropat regeringen: ”Icke vi ha velat den blodiga kampen, icke vi ha börjat den. Men måste den föras, välan, då skola vi mäta oss med fienden, regeringen skall blott draga sig tillbaka — sedan kunna vi kämpa klass mot klass!” Sedan denna tid har jag sett detaljer ur den fascistiska verkligheten, som ej kunna berättas, ej kunna beskrivas. Jag har sett människor, vilkas blick var irrande och oändligt sorgsen, människor, vilkas hår grånat på en natt, kvinnor, vilkas män mördats i deras åsyn, mödrar, vilkas barn dött av skräck. Jag har sett gubbar gråta, emedan sprit- och segerberusade poliser inför deras ögon stuckit i brand de stolta arbetarborgar, för vilka hela proletära generationer arbetat, offrat och försakat, stolta Folkets hus och tidningsredaktioner, som under decennier givit andlig näring åt de efter vetande och befrielse längtande arbetarmassorna. Jag har hört unga, självmedvetna revolutionärer darra på målet, då de skildrade, hur fascisterna grepo havande kvinnor om strupen för att tvinga dem att förråda sina mäns vistelseort. Jag har hört gamla kvinnor förbanna och svära att hämnas, då de berättade, hur man upprepade gånger tvang en lärarinna, en hjältemodig kamrat från Ferrara, att intaga ricinolja, hur man bemålade hennes hus och sedan även hennes kropp med sot och obscena emblem, emedan hon, då man med pistolen vid tinningen befallde henne att ropa: ”Leve fascismen!” i stället upprepade: ”Leve socialismen!” Jag har sett män och kvinnor, som tatuerat ett tecken på sitt bröst för att demonstrera sin partianslutning. Jag har sett män, som i årtal ej kunnat sova hos sin familj, emedan deras närvaro skulle ha framkallat våldsdåd och mord på alla familjemedlemmarna. Jag har hört tappra, stolta människor, som i hela sitt liv försvarat sin egen och sin klass' värdighet, berätta för varandra, hur ofta och under vilka omständigheter de blivit överfallna och misshandlade av de fascistiska banditerna. Jag har sett människor, som sjuknat och dött i landsflykt, emedan de ej kunnat vänja sig vid den grå himlen, den främmande omgivningen, den grymma ensamheten i lands flykten. Jag har sett

hundratals människor, som i Italien fört ett människovärdigt liv som parti- eller fackföreningssekreterare, som journalister, ämbetsmän, privatlärda, arbeta i gruvornas smuts och elände för att nödortfört uppehålla livet, allt för att slippa underkasta sig det fascistiska godtycket. Jag har hört en späd flicka berätta, hur fascisterna, då de fingo höra att den 70-åriga Turati, sjuk och nedstämd av ödets slag, rest ut på landet, omringade hans hotell och natten igenom vrålade, att de skulle slå ihjäl honom, sjöngo gemena visor, vilkas innehåll och ledmotiv var, att man skulle göra borstar av Turatis skägg och putsa Mussolinis skor med ...

Detta och mycket annat har jag hört, men aldrig har någon av dessa otaliga med en stavelse, med en blick häntytt på möjligheten att på något sätt ge upp kampen. Aldrig har en gnista av tvivel dukit upp hos alla dessa massor och ledare, att den väg vi vandrat, upproret mot förtryck och orättvisa, den internationella socialistiska solidaritetens väg är den enda rätta. De italienska proletärerna räkna ej törnena, om också deras kött och kött av deras kött blir hängande på dem. Så ge de vittnesbörd om sin socialistiska livsåskådning! Vi voro alla uppfostrade i denna anda: Det finns intet oantastbart i det kapitalistiska samhället, alla de utsugnas erövringar och institutioner, ja, deras frihet, deras liv kan rövas och förstöras, den revolutionära kampen måste ha sin ebb och sin flod! Den italienska socialismen var ej inställd på omedelbar framgång, den var besjälad av en orubblig tro på den heliga sakens seger. Matteotti uttalade alla sina kampkamraters tanke, då han med döende röst sade till redskapen, som kvävde honom: ”Ni dödar mig, men inte min anda. Socialismen dödar ni inte, den lever, den skall leva.” —

Det finns ingen bland fascismens marterade offer, som ej vet, att de härskande klassernas och deras eländiga verktygs hämnd framför allt gäller dem, som under kriget så mycket djärvare och mera hängivet försvarade Internationalen, då de andra, de flesta, vände sig från den. Lugn och glödande stolthet lyser i blicken hos de marterade pionjärerna för mänsklighetens befrielse, när de erinras därom...